Šravasti Dhammika

BUDIZAM
OD A DO Ž

Naslov izvornika

Shravasti Dhammika
Buddhism from A to Z
Buddha Mandala Society, Singapore, 2008

Srpsko izdanje

Theravada budističko društvo "Srednji put"
www.yu-budizam.com
www.yu-budizam.com/srednjiput
budizam@yahoo.com

Copyright za prevod

© Branislav Kovačević, 2009.

Ova knjiga je objavljena uz velikodušnu saglasnost autora i namenjenja je isključivo za BESPLATNU distribuciju, kao dar Dhamme

sabbe dānaṃ dhamma dānaṃ jīnati
Dar Učenja nadmašuje svaki drugi dar.

Šravasti Dhammika

Budizam od A do Ž

Prevod
Branislav Kovačević

Izbor ilustracija
Svetlana Kovačević

A

ABHIDHAMMA

Abhidhamma predstavlja naročiti pristup **Dhammi**, koji je počeo da se razvija još u Budino vreme, a svoju konačnu formu dobio je otprilike tri veka posle njegove smrti. Reč *abhidhamma* znači "ono što pripada *dhammama*". *Abhidhamma* se razvila kada su rani budistički mislioci pokušali da mentalne i fizičke fenomene, koje su nazivali *dhamma*, razlože na njihove najosnovnije delove i potom krenuli da opisuju njihove karakteristike, trajanje, međusobnu interakciju, kao i kammičke rezultate. Dok se **Buda** uglavnom ograničavao na neposredno iskustvo, *abhidhamma* je sklonija spekulaciji. Videti **Saṅkassa**.

Abhidhamma Studies, Nyanaponika, 1985.

ABHIDHAMMA PIṬAKA

Abhidhamma piṭaka je treći deo **Tipiṭake**, budističkog Kanona, a ostala dva su **Sutta piṭaka** i **Vinaya piṭaka**. Čini je sedam knjiga – *Dhammasaṅgani*, *Vibhaṅga*, *Dhātukathā*, *Puggalapaññatti*, *Kathāvatthu*, *Yamaka* i *Paṭṭhāna*. Knjige *Abhidhamma piṭake* su nastale uglavnom kasnije i od *Sutta* i od *Vinaya piṭake* i verovatno su svoj konačni oblik dobile tek nekoliko vekova posle **Budine** smrti. Tradicija ih međutim sve pripisuje Budi, iako potvrde za to ne postoje u samoj *Abhidhamma piṭaki*, niti se ona pominje u ostale dve piṭake. Međutim, u *Abhidhamma piṭaki* nema bilo čega što bi protivrečilo Budinom učenju; razlika je u pristupu, a ne u sadržaju. Videti **Abhidhamma** i **Saṅkassa**.

Guide to the Abhidhamma Piṭaka, Nyanaponika, 1950.

ABORTUS

Abortus (*gabbhapātana*) jeste jedan od oblika **kontrole rađanja** gde fetus biva ubijen, kako se ne bi potpuno razvio i rodio. Abortus je bio poznat u staroj Indiji i obavljan je bilo operativnim putem, bilo nasilnim drmanjem majke ili uzimanjem različitih **stimulativnih supstanci**. Prema budizmu, život započinje začećem ili veoma brzo posle toga, te se abortus zato smatra ubistvom. U **Đātakama** se govori da se onaj ko obavlja abortus kasnije rađa u svetu patnje (Đa.V,269). Monasima i monahinjama je zabranjeno da imaju bilo kakve veze sa abortusom (D.I,11). U nekim slučajevima, moguće je da je abortus neophodan da bi se spasao život majke, ali danas se većina abortusa obavlja da bi se uklonila neželjena trudnoća ili gnev okoline. Za budistu su to vrlo neuverljivi razlozi da se uništi jedan život. Abortus je ilegalan u Šri Lanki i Burmi, ali ne i u Tajlandu.

Prikaz abortusa, bareljef, Angkor Vat, oko 1150. godine

Buddhism and Abortion, Damien Keown, 1999.

AGNOSTICIZAM

Agnosticizam je filozofska pozicija da nije moguće znati bilo šta pouzdano o **Bogu**. Nekada se kaže da je **Buda** bio agnostik, ali to nije tačno. Istina je da je on retko govorio o pitanjima o postojanju ili prirodi Boga, ali to je samo zato što o takvim pitanjima nisu raspravljali ni drugi vodeći mislioci toga vremena. Ni Mahavira, osnivač **đainizma**, Purana Kassapa, Makkhali Gosāla, Ađita Kesalambalī, niti sam Buda nisu ideji vrhovnog bića davali nikakav značaj u svojim filozofijama. A kada je ipak govorio o ideji boga, Buda je svoju poziciju iznosio vrlo jasno – odbacivao ju je kao činjenično, logički i moralno neodrživu. Na primer, u **Đātakama** je osvetlio kontradikciju između tvrdnje da je Bog svemoćno biće ispunjeno ljubavlju i neporecive okrutnosti i zla koje postoji u svetu. "Zašto Bog ne popravi ovaj svet? Ako je zaista Upravljač, Najviši, Gospodar svih bića, zašto je čitav svet u takvom haosu? Zašto svet ne učini srećnim? Ako je zaista Upravljač, Najviši, Gospodar svih bića, otkuda toliko obmane, laži, gordosti i nepravde? Ako je zaista Upravljač, Najviši, Gospodar svih bića, onda mora biti da je nepravedan i okrutan, jer on je taj koji je sve napravio." (Đa.VI,208). Videti **Teizam**

AĐAN ČA

Ađan Ča je bio možda najveći **theravada** učitelj **meditacije** u XX veku. Rođen je u **Tajlandu** 1918. godine. Još kao vrlo mlad postao je monah, ali se ubrzo zasitio monotonog života u konvencionalnom manastiru. Tako je postao lutajući monah, živeo u šumi i vreme provodio u meditaciji. Posle mnogo godina se skrasio u šumskoj isposnici, koja se kasnije razvila u manastir, i tu počeo da privlači one zainteresovane za meditaciju. Ađan Ča je postao dobro poznat po svojoj ljudskoj toplini, humoru i naročito praktičnom, direktnom i spontanom pristupu meditaciji. 70-tih godina prošlog veka počeo je da privlači i niz učenika sa Zapada, od kojih su neki kasnije i sami osnovali svoje manastire i centre za meditaciju na Zapadu. Iako sam nije nikad ništa napisao, neki od njegovih govora, izreka i anegdota su zabeleženi i objavljeni, te su od tada postali vrlo popularni. Ađan Ča je umro 1992. godine, posle duže bolesti izazvane moždanim udarom.

Venerable Father – A Life with Ajahn Chah, Paul Breiter, 1993.

AJNŠTAJN, ALBERT

Albert Ajnštajn (1879-1955), čuveni nemačko-američki fizičar, priznat je kao jedan od najvećih i najuticajnijih umova u istoriji. Iako je rođen u jevrejskoj porodici, Ajnštajn je čitav svoj život bio sekularista. No, iako ga konvencionalna religija nije mnogo zanimala, bio je duboko duhovan čovek, zainteresovan za ljudsku prirodu i sudbinu. Naročito je gajio divljenje prema budizmu. U jednom od svojih eseja je napisao: "Čovek oseća ništavilo ljudskih želja i težnji, kao i uzvišenost i čaroban poredak koji se otkriva kako u prirodi, tako i u misaonom svetu. On na individualnu egzistenciju gleda kao na neku vrstu

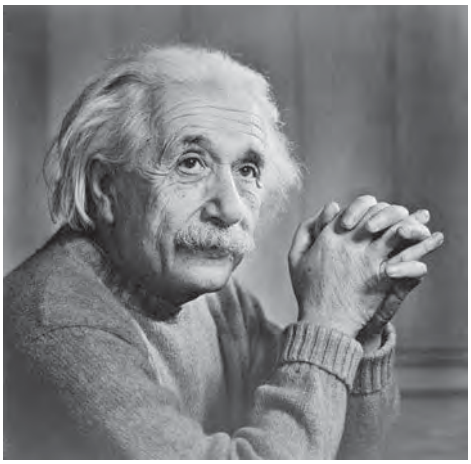

zatvora i želi da doživi ovaj univerzum kao jednu smislenu celinu. Počeci jednog takvog kosmičkog religijskog osećanja javljaju se već na ranom stupnju razvoja – na primer, u mnogim psalmima Davidovim i kod nekih od proroka. Ali budizam sadrži mnogo snažnije njegove elemente." Kasnije, u svojim detaljnijim osvrtima na religiju, Ajnštajn ponovo govori o budističkom učenju: "Religija budućnosti biće kosmička religija. Ona bi trebalo da prevaziđe individualnog Boga i izbegne dogme i teologiju. Obuhvatajući i prirodno i duhovno, ona bi trebalo da se zasniva na religijskom osećanju koje se javlja iz doživljavanja svih stvari, prirodnih i duhovnih, kao jedne smislene celine. Budizam odgovara ovakvom opisu... Ako postoji religija koja može da se nosi sa potrebama savremene nauke, onda je to budizam".

ALFABET

Alfabet (*vaṇṇamālā*) jeste skup slova ili simbola nanizanih određenim redom, a koji se koristi za **pisanje** nekog **jezika**. Budini govori su prvi put bili zapisani u Indiji, verovatno oko II veka pre n.e., i to na pismu koje se zvalo brāhmī. Edikti cara **Ašoke** su zapisivani istim pismom. Brāhmī ima 72 slova i pisan je s leva na desno. Sva kasnija indijska pisma evoluirala su iz brāhmija, kao što su sinhaleško, tibetansko, burmansko, tajlandsko i drevna pisma malajskog sveta. Jedna od najčuvenijih Budinih izreka: "Od svakog se zla uzdržati, uz dobro se priviti, svoj um pročistiti, to je poruka Budnih" (Dhp. 183) data je ovde na izvornom pali jeziku, a zapisana brāhmī pismom.

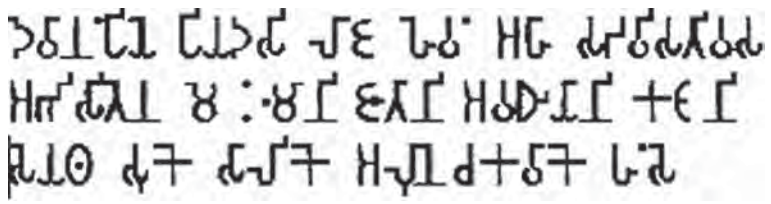

ALKOHOL

Alkohol je jedinjenje dobijeno fermentacijom, koje inhibira centralni nervni sistem i izaziva omamljenost kada se konzumira. Reč alkohol potiče od arapskog *al*, što je određeni član, i *kahal*, što znači "privid" i prvobitno je bio alhemijski termin. Alkoholna pića se obično dele u tri grupe – piva načinjena od fermentiranih žitarica, vina načinjena od fermentiranog voća i žestoka pića dobijena destilacijom ili piva ili vina. U **Tipiṭaki** se pominju četiri vrste alkoholnih pića. *Surā* se dobijala od žita ili brašna (Sn.398; Vin.I,205), *meraya* je spravljana od šećera i voća, a ponekad joj je dodavan poseban ukus dobijan od kore određenog drveta (MN.I,238), *mađđa* je pravljena od **meda** i *āsava* se dobijala od soka palmira palme i to vrenjem ili destilovanjem (Vin. II,294). Mnoge kulture imaju mitove koji objašnjavaju poreklo alkohola, prema kojima se on često smatra poklonom bogova. **Đātake** takođe imaju priču kojom se objašnjava kako je alkohol pronađen, ali je ona manje pompezna i realističnija. Jednom davno je u nekoj šumi bila voćka sa udubljenjem na mestu gde se deblo račvalo. U tom udubljenju se sakupljala kišnica, a u njega su padali i plodova sa grana iznad, tako da je ta smeša pod zracima sunca vrila. Pošto je bilo leto, žedne ptice pile su iz tog udubljenja, opile se, pale na tlo i posle izvesnog vremena ipak odletele dalje. Neki lovac je to primetio i, onako znatiželjan, malo otpio te tečnosti i opio se. Kasnije je sve ispričao svojim prijateljima i tako se saznalo za alkohol. Prema *Đātakama*, ovo otkriće postalo je uzrok bezbrojnim društvenim problemima (Đa. V,12-20).

Peto **pravilo morala**, kojeg svi budisti nastoje da se pridržavaju, jeste izbegavanje da se konzumira alkohol ili bilo kakvo drugo **stimulativno sredstvo**. U slučaju alkohola, to je uglavnom zato što opijenost njime zamagljuje **um**, dok je glavni cilj budizma upravo da se um razbistri. Međutim, pijenje alkohola može izazvati i druge lične i socijalne probleme. Buda kaže: "Ovih je

šest opasnosti od pijenja alkohola: gubitak imetka, učestale svađe, bolest, loša reputacija, pravljenje budale od sebe i smanjena inteligencija" (DN.III,182). Budistička tradicija kaže da ako neko prekrši peto pravilo, to lako može voditi do kršenja i ostalih.

Alcohol: Our Favourite Drug, J. R: West, 1986.

ALTRUIZAM

Altruizam jeste mišljenje i delovanje na dobrobit drugih pre ili više nego za sebe. Teolozi i filozofi su dugo raspravljali o tome je li moguće istinski biti altruističan. Buda je izbegavao "ja ili drugi" dilemu jer je razumevao da smo više u stanju da pomognemo drugima ako načinimo neke promene u samima sebi. Njegova šestogodišnja borba za istinu omogućila mu je da provede narednih četrdeset i pet godina podučavajući druge toj istini. Slično tome, on je razumeo da činjenje dobra drugima i nas čini boljima. Jednom je prokomentarisao da je **Ānandino** dugogodišnje "izražavanje ljubavi telom, govorom i mišlju, često bez dovoljno vremena za meditaciju, omogućilo mu da se približi **probuđenju**" (DN.II,143). Tako, za budiste ne bi trebalo da bude dilema između sebičnosti – sebe pre drugih – i altruizma – drugih ispred sebe – već mi i drugi zajedno. U jednom od svojih najrečitijih govora, Buda je rekao: "Na ovom svetu moguće je pronaći četiri vrste ljudi. Koje četiri? Onaj koji se brine ni za svoje, ni za dobro drugih; onaj koji se brine za dobro drugih, ali ne i za svoje dobro; onaj koji se brine za svoje, ali ne i za dobro drugih; i onaj koji se brine i za svoje i za dobro drugih. Od njih četvorice, najveći je onaj koji se brine i za svoje i za dobro drugih." (AN IV.94). Videti **Saosećanje**.

AMARITANANDA, BHIKKHU

Bhikkhu Amaritananda je bio najčuveniji savremeni **theravada** budistički monah u **Nepalu**. Rođen je 1918. godine u siromašnoj porodici i vrlo rano se zainteresovao za Dhammu. U to vreme u Nepalu nije postojao theravada budizam, dok je autohtoni vađrayana budizam bio iskvaren i praktično ga nije bilo moguće razlikovati od **hinduizma**. Tokom putovanja u **Kusinaru** u Indiji 1936. godine sreo je čuvenog burmanskog monaha Ćandrimanija i odlučio da ga on zamonaši. Potom je otišao na Šri Lanku i Burmu radi studija i onda se vratio u Nepal. Kada je njegovo podučavanje počelo da privlači sledbenike, reakcionarni Rana režim uvrstio ga je među pretnje hinduizmu i bacio u zatvor. Godine 1944. proteran je iz zemlje i odlazi u **Sarnath**, gde osniva Dharmodaya Sabha organizaciju, kao potporu drugim budistima prognanim iz Nepala i pomoć u obuci pre nihovog zaređenja. Takođe je organizovao putovanje čuvenog šrilankanskog monaha Narade u Katmandu, kako bi se zauzeo za budiste pred Rana vladarom. Godine 1950. Rana dinastija je zbačena, vlast je preuzeo kralj Tribhuvan, a Amaritananda i drugi proterani monasi su se vratili u zemlju. Nadalje je Amarananda energično promovisao Dhammu u Nepalu. Bio je popularan govornik, napisao je preko 50 knjiga o budizmu i po prvi put je preveo velike delove **Tipiṭake** na nepalski. Utemeljio je Anandakuti Viharu kao glavni centar Theravade, a 1952. je osnovao i Anandakuti visoku školu. Amarananda je umro 1990. godine.

AMBAPĀLĪ

Ambapālī je bila imućna i obrazovana kurtizana u **Vesāliju**, nadaleko poznata kao jedna od najlepših žena svoga doba. Opisivali su je da je "izuzetne lepote, šarmantna, besprekorne građe i vešta u pevanju, plesu i sviranju na lauti" (Vin.I,268). Ona je takođe posedovala veliki voćnjak mangoa na periferiji Vesālija, u kojem su povremeno boravili Buda i njegovi monasi (A.IV,100; S.V,141; 301). Kada se Buda na svom poslednjem putovanju zaustavio u Vesāliju, Ambapālī mu je poklonila taj voćnjak kako bi u njemu bio podignut **manastir** (D.II,95-7). Neko vreme posle toga, verovatno u **starosti**, Ambapālī je postala **monahinja** i, kako kaže tradicija, na kraju dostigla i probuđenje. *Therīgāthā* sadrži njezinu pesmu u 19 strofa, u kojoj s gorčinom upoređuje nekadašnju lepotu i svoj izgled u starosti (Thi.252-70). Hiljadu godina kasnije, kada je kineski hodočasnik Hsuan Tsang posetio Vesāli, zapisao je da manastir podignut u Ambapālīnom voćnjaku još uvek postoji i da je živa uspomena na nju.

AMBEDKAR, BHIMRAO

Bhimrao Ambedkar je rođen u **Indiji** u najnižoj kasti "nedodirljivih" 1891. godine. Pošto je uspeo da dobije osnovno obrazovanje, uspeo je da se izbori za stipendiju za studije u Engleskoj i SAD, te postane briljantan advokat. Narednih godina izrasta u neumornog i rečitog borca za socijalne reforme, a posebno kritikuje hindu sistem **kasti**. Pošto je Indija stekla nezavisnost, Ambedkar je predsedavao komitetom koji je napisao novi ustav zemlje. Razočaran dugogodišnjim bezuspešnim naporima da pripadnici njegove kaste postanu priznati i izjednačeni u okviru **hinduizma**, Ambedkar na kraju odlučuje da prihvati budizam. Tako 1956. on i stotine hiljada njegovih sledbenika uzimaju **Tri utočišta**. Na nesreću, umro je nekoliko meseci posle toga, ali ne i pokret koji je predvodio, pa tako danas u Indiji ima oko osam miliona budista. Tako se obnova budizma u savremenoj Indiji može pripisati Bhimrao Ambedkaru.

Ambedkar and Buddhism, Sangharakshita, 1986.

AMBICIJA I ASPIRACIJA

Ambicija (*iććhana*) jeste žudnja da se stekne lična prednost: **imetak**, moć, status ili slava, dok aspiracija (*patthāna*) predstavlja blagu, ali čvrstu odlučnost da se nešto postigne. Reč ambicija potiče od latinskog *ambitio,* "obilaženje; umiljavanje; taština; pohlepa", dok je aspiracija u vezi sa latinskom reči *spiritus*, "dah" i potiče od latinske reči *aspiratio*, "duvanje". Ambicija nije nužno negativna, ali ima tendenciju da dobije ono što želi makar i na račun ugrožavanja integriteta ličnosti. A kada to dobije, ponekad ga zloupotrebi. Primeri za ovo bi mogli biti uspešni glumci koji završe kao ovisnici o drogama, vrhunski sportisti koji varaju kako bi osvojili još jednu medalju i bogati biznismen koji utaji porez ili krade od deoničara kako bi imao još više. Kao što je rekao **Buda**: "Zbog svoje žudnje za bogatstvom, budala i sam sebe upropasti" (Dhp. 355). Suviše često ambicija nas "goni dalje", tj. sve više nas upliće u ***saṃsāru***. Takozvani Pokret za samopoboljšanje u SAD bio bi lep primer filozofije života zasnovane na ambiciji. Iza sve te priče o "strašću za izvanrednošću", "postajanju najboljim što možemo" i "doprinosa društvu" obično leži sirova pohlepa i sebičnost.

Aspiracija je oblik želje omekšane promišljenošću, integritetom i ličnim interesom koji u obzir uzima i interese drugih. Dok je ambicija potpuno fokusirana na svoj cilj, aspiracija nika-

da iz vida ne gubi ni svoj cilj, ni sredstva koja koristi da bi ga dostigla. Aspiracija nam dopušta da "slobodno dišemo" (*assāsa*, MN 11) i onda kad smo cilj ostvarili, zato što smo to učinili bez ugrožavanja vrednosti do kojih držimo ili nauštrb njih. Aspiracija takođe razume da iako svetovni ciljevi mogu biti korisni u ovom životu, duhovni ciljevi nam donose korist kako u ovom, tako i u narednom životu i na kraju će nas odvesti do stanja potpunog ispunjenja, u kojem ne postoje više težnje ka bilo kakvom cilju, tj. do **nirvāṇe**. Buda je rekao da treba "iskoristiti svu svoju želju, napregnuti se, uložiti veliki napor, usmeriti se i biti odlučan" kako bi se dostigao jedan takav cilj (AN IX.5). A kada je govorio da onaj ko praktikuje Dhammu treba da bude "umeren u željama", hteo je da kaže da moramo imati aspiracija ka ciljevima koji su vredni truda i ne dopustimo da naša se aspiracije degeneriše u ambiciju. Videti **Preduzetničke sposobnosti**.

ĀNANDA

Ānanda je bio sin Budinog strica Amitodane. Poslednjih 35 godina Budinog života bio je njegov lični pratilac i najvoljeniji od svih njegovih učenika. Ako je **Sāriputta** personifikovao mudrost, a **Moggallāna** psihičke moći, tada Ānanda svakako oličava **dobrotu**, blagost, toplinu i **ljubav**. Buda ga je hvalio zbog "dela ljubavi učinjenih telom, govorom i umom" (DN 16), što znači da je on uvek bio spreman da pomogne, da je uvek ljubazno govorio sa drugima i da je uvek želeo najbolje drugima. Buda je čak pominjao kako Ānanda ima upravo neke od kvaliteta koje i on sam ima – ljudi se raduju kad ga vide, raduju se kad ih podučava Dhammi, a razočarani su kad završi svoj govor (DN 16). Ānanda je imao ključnu ulogu na prvom **saboru**. Pošto je proveo toliko mnogo godina kraj Bude i sećao se mnogih njegovih govora, odrecitovao ih je tokom sabora, tako da su i drugi učesnici mogli da ih zapamte i prenesu dalje. Upravo Ānandinim rečima: "Ovako sam čuo" (*Evaṃ me sutaṃ*...) započinje najveći broj **sutta**.

Great Disciples of the Buddha, Nyanaponika Thera and Hellmuth Hecker, 1997.

ĀNANDA MAITREYA

Ānanda Maitreya je bio prvi moderni Zapadnjak koji je postao budistički **monah**. Rođen je kao Allen Bennett 1872. godine i zainteresovao se za **budizam** pošto je pročitao čuvenu poemu Edwina Arnolda o Budinom životu, nazvanu *Light of Asia*. Putovao je prvo na Šri Lanku i potom u Burmu, gde se zamonašio 1901. i dobio ime Ānanda Maitreya. Kasnije je osnovao prvu budističku organizaciju na Zapadu, te pokrenuo i uređivao časopis *Buddhism*. Mučen astmom čitav život, na kraju se razmonašio i umro 1923. godine.

ANATTĀ

Anattā znači "ne-sopstvo" i učenje o *anattā* je specifično za budizam i ujedno njegovo najradikalnije učenje. Mi obično pretpostavljamo da iza našeg promenljivog **tela**, **uma** i iskustava postoji jedan nepromenljivi ego ili **sopstvo**. Identifikujući to sopstvo kao "ja", mi tada druge stvari označavamo kao "moje" – "moja žena", "moj imetak", "moja religija", "moja zemlja" itd. Ovo je, prema Budi, uzrok mnogih muka i bolova koje ljudi nanose sami sebi i drugima kroz pohlepu, strah, neznanje, mržnju i samoobmanjivanje. Buda kaže: "Telo nije sopstvo, osećaji nisu sopstvo, opažaji nisu sopstvo, mentalne konstrukcije nisu sopstvo i svest nije sopstvo... Onaj ko ovo vidi,

postaje nevezan za te stvari, kad je nevezan strast bledi, kad je strast nestala on je slobodan, a kad je slobodan on i zna da je slobodan" (SN XXII.59). Nekada čujemo kako se kaže da je cilj budizma da se uništi sopstvo. To nije tačno, jednostavno zato što i nema sopstva koje bi se uništilo. Buda je učio da kada uvidimo da je ideja o trajnom metafizičkom sopstvu ili duši samo iluzija, tada prestajemo da patimo i prestajemo da nanosimo patnju sebi i drugima.

Selfless Persons, Steven Collins, 1982.

ĀNATTĀ I PREPORAĐANJE

Kada neki ljudi saznaju da budizam podučava **preporađanje** i da isto tako ne postoji **sopstvo** (*anattā*), teško im je da razumeju kako se zapravo to preporađanje odigrava: "Ako nema sopstva ili duše", pitaju se, "šta to onda prelazi iz jednog života u naredni?" Ovaj problem je više prividan nego stvaran. Prvo, **Buda** nije učio da sopstvo ne postoji kao takvo – on je podučavao da ne postoji trajno, nepromenljivo, metafizičko sopstvo. U **budizmu**, kao i u savremenoj psihologiji, sopstvo se razume kao jedno jezgro načinjeno od utisaka, sećanja, osobina i sklonosti, koje se neprekidno menja. I upravo je to "sopstvo" ono koje prelazi iz jednog života u drugi. Zamislite tri bilijarske kugle poravnate u jednoj liniji tako da svaka dodiruje onu sledeću i četvrtu na istoj liniji ali malo udaljenu od njih. I sad zamislite da neko udari tu četvrtu kuglu bilijarskim štapom, ona se zakotrlja preko stola i udari najbližu kuglu. Kugla koja se do tada kretala tu će se i zaustaviti, prva i druga kugla od one tri će takođe ostati u mestu, ali će treća pojuriti preko stola i pravo u rupu. Šta se dogodilo? Energija iz četvrte kugle se kroz prvu i drugu prenela na treću kuglu i pokrenula je da počne da se kotrlja po stolu.

Na sličan način, mentalna energija koja čini ono što konvencionalno nazivamo "sopstvom" prenosi se iz jednog tela u drugo. Zapravo, upravo ono što omogućuje toj energiji da prelazi kroz neki medijum i oživi drugi objekat jeste njezina promenljivost (*anićća*). I nije to, već ideja da duša ili duh može da se kreće sa jedne lokacije ili dimenzije u drugu bez promene ono što je teško objasniti.

AṄGUTTARA NIKĀYA

Ova nikāya je četvrti deo **Sutta piṭake**, drugog dela **Tipiṭake**, budističkog **Kanona**. Reč *aṅguttara* znači "za jedan više", a 2.344 govora ili **sutta** u ovoj knjizi grupisano je prema numeričkom sistemu, od jedan do jedanaest, tako što prvo poglavlje obrađuje ono čega ima samo jedan (um, Tathāgata...), drugo ono čega ima samo dva (dva meditativna napora, dve vrste mudraca...) itd. do jedanaest. *Aṅguttara nikāya* se bavi većim brojem tema nego bilo koja druga knjiga u okviru Tipiṭake.

Numerical Discourses of the Buddha, preveli Nyanaponika Thera i Bhikkhu Bodhi, 1999.

APOSTAZA

Termin apostaza dolazi od grčkog *apostasia* i latinskog *apostata* i znači "udaljiti se od", dok arapski termin za apostazu *riddah* znači "okrenuti leđa". Apostaza otuda predstavlja odbacivanje sopstvene religije i prihvatanje neke druge. Budizam nije imao legalistički pristup veri i otuda nikada nije razvio pojam apostaze, niti ga poznaje ijedna budistička kultura. U budizmu osoba ima slobodu da veruje ili ne, već u skladu sa svojim sklonostima i razumevanju. **Budin** stav prema apostazi oličen je u susretu sa čovekom po imenu Sunakkhatta. On je bio Budin učenik, ali je postao nezadovoljan **Dhammom** i odlučio je da se odrekne učitelja i Učenja. Sunakkhatta je tako došao kod Bude i rekao: "Gospodine, napuštam vas. Više ne živim u skladu sa vašim Učenjem."

Buda je na ovu objavu odgovorio postavljajući Sunakkhatti nekoliko pitanja: "Jesam li ti ja ikada rekao: 'Dođi i živi u skladu sa mojim učenjem'?" "Ne, gospodine." "A jesi li ti ikada meni rekao da želiš da živih u skladu sa mojim učenjem?" "Ne, gospodine." "Ako je to tako, ko si ti i šta ti to napuštaš, nepromišljeni čoveče'?" (DN 24). Ni u ovom, ni u drugim slučajevima Buda nije sugerisao da apostatu treba kazniti, niti da će on otići u pakao samo zbog svoje apostaze. Nijedan krivični zakonik tradicionalnih budističkih zemalja nije kriminalizovao apostazu. Videti **Preobraćanje** i **Tolerancija**.

ARAHAT

Reč *arahat* izvedena je iz pāḷi glagola *arahati*, što znači imati vrednost ili biti plemenit, a predstavlja titulu onome ko je dostigao **probuđenje** kao rezultat slušanja i praktikovanja **Budinog** učenja. Kao i Buda, *arahat* poseduje savršenu mudrost i saosećanje, te više nije podložan **preporađanju**. Buda za *arahata* kaže da je prevazišao "krug rađanja i umiranja... uklonio nečistoće, proživeo svetački život, učinio ono što treba učiniti, odložio teret, dostigao krajnji cilj, raskinuo okove i postao sasvim oslobođen zahvaljujući savršenom znanju" (MN 22).

Kineska statua arahata,
Tang dinastija

Arahati se često pominju u **Tipiṭaki** i stiče se utisak da su oni tiha, blaga bića, bez ikakvih briga i opterećenja, fizičkih ili psihičkih. Oni su "stišanog tela i slobodnog uma" (SN IV.25), "postojani u sred nepostojanog" (Th. 192), "srećni sve vreme" (SN XVI.9) i "bez briga gde god da krenu" (AN IV.28). Oni su "nevezani ni za šta, čak ni za nevezivanje" (Sn. 795), "u sred neprijatelja žive puni ljubavi" (Dhp. 192); osećaju se "svuda kod kuće" (Sn. 42), zato što su "prevazišli sve granice" (Sn. 795) i "odložili sa strane svako 'za' i 'protiv' " (Sn. 362). Arahati su "mirni poput jezera neuznemirenog vetrom" (It. 91), "čisti kao duboka voda mirnog jezera" (Dhp. 82), "blistavi poput Meseca kad izađe iz oblaka" (Dhp. 172) i "vedri poput neba bez oblaka" (Sn. 1065). Običnom čoveku mogu se "učiniti glupim, ali nisu takvi" (Sn. 713), zapravo oni su "oštri poput oštrice brijača (Sn. 716).

The Early Buddhist Theory of Man Perfected, I. B. Horner, 1979.

AROMATERAPIJA

Aromaterapija je reč koju je 20-tih godina prošlog veka skovao Rene Gattefosse, kako bi označio fizičko i psihološko **lečenje** putem udisanja isparenja esencijalnih ulja ili njihovog utrljavanja u kožu. Drevni Indijci su razvili čitavu nauku o mirisima. Mirisi su bili ekstrahovani iz "aromatičnih korenova, drveta, kore, izdanaka, lišća, cvetova, bobica i smola" (SN XXXI.3) i u parfimerijama (*gandhāpaṇa*) su se prodavali "parfemi, mirisi, aromatski prah i kamfor" (Đa. I,290). Ljudi su jako voleli da "trljaju i masiraju telo **parfemima** i kupaju se u mirišljavoj vodi" (DN 1). Ponekad su radili i klistir mirisnim uljima (Mil. 169). Terapijska vrednost mirisa takođe je bila poznata, mada aromaterapija kao takva nije bila deo tradicionalnih osam grana indijske medicine. Jednom kada je Buda bio bolestan, lekar mu je prepisao ušmrkavanje (*upasinghati*) tri pregršti cvetova vodenog ljiljana (Vin. I,279). On sam je monasima koje muče bolovi preporučivao da se inhaliraju parom od prokuvanih listova **kanabisa** (Vin. I,204).

Iako delovanje aromaterapije na fizičke bolesti tek treba da bude potvrđeno, nema sumnje da ona može imati pozitivne efekte na um. Slatkasti, oštri i šumski mirisi mogu da poprave raspoloženje, da smire **um** i tako olakšaju relaksaciju. Ovo je verovatno dodatni razlog zašto su stari budisti koristili **cvetove** i **mirisne štapiće** tokom **pūđe**, a pre meditacije. Videti **Parfemi**.

ASTROLOGIJA

Astrologija (*đotisattha* ili *nakkhattaviđđā*) jeste verovanje da položaj planeta i zvezda u velikoj meri utiče na čovekov karakter i sudbinu. Ovo verovanje je u suprotnosti sa osnovnim učenjem budizma da su naš karakter i sudbina rezultat zbira naših namernih misli, govora i postupaka, tj. naše **kamme**. Buda je govorio da monasi i monahinje ne smeju da praktikuju astrologiju, niti bilo kakvu drugu formu proricanja sudbine, koje je on sve zvao "niskim veštinama" (*tiraććhānaviđđā*, DN 1). Tako on u **Đātakama** priča priču koja odslikava besmislenost oslanjanja na astrološka predviđanja (Đa. I,258). Logično, sva astrološka izračunavanja do 1930. moraju biti netačna, jer nisu uzimala u obzir planetu Pluton, koja je tek tada bila otkrivena. A sva izračunavanja posle 1930. takođe moraju biti netačna jer nisu uzimala u obzir novu planetu otkrivenu 2005. Ironija je da mnogi ljudi u budističkim zemljama veruju u astrologiju i monasi obično rade predviđanja na osnovu asteorlogije.

Butanska astrološka karta

AŠOKA

Ašoka je bio treći car iz dinastije Maurja i vladao je **Indijom** od 268. do 239. pre n.e. Šokiran razaranjem koje je izazvao svojim ratom protiv kraljevstva Kāliṅga, Ašoka je prihvatio **budizam** i ostatak svoje vladavine proveo pokušavajući da na duhovnim principima vlada svojim ogromnim carstvom. Odrekao se agresivne spoljne politike, promovisao harmoniju među religijama, osnivao bolnice, humanizovao pravni sistem i slao budističke misionare širom indijskog potkontinenta i van njega. Uglavnom zahvaljujući Ašokinom pokroviteljstvu, budizam je tako brzo postao jedna opšteindijska **religija**. Da bi obznanio svoje reforme, Ašoka je objavljivao seriju proglasa i klesao ih na ogromnim kamenim stubovima podignutim širom Indije. Ti proglasi su najraniji do sada dešifrovani pisani spomenici drevne Indije.

The Edicts of Asoka, S. Dhammika, 1993.

AŠVAGHOŠA

Ašvaghoša,
Arhiv istorijskog muzeja u Indiji

Ašvaghoša, čije ime znači "njisak konja", bio je jedan od najvećih indijskih pesnika. Rođen je u Sāketi u II veku, a preobratio se na budizam još kao vrlo mlad i postao dvorski pesnik kralja Kaniške. Do tada je Budino učenje već bilo izazvalo pravu revoluciju u indijskoj religijskoj i filozofskoj misli, kao i u umetnostima. Pet vekova posle Budine smrti, budisti su koristili već sve vizuelne i tekstualne umetnosti kako bi ljude privukli Dhammi, objasnili im je i probudili u njima **veru**. Ašvaghoša je simbol ovog pokreta. Napisao je *Saundaranandakāvyu*, poemu u kojoj se prepričava preobraćenje Budinog polubrata **Nande**; zatim *Sāriputraprakaraṇu*, dramu u devet činova o životu **Sāriputte**; *Gaṇḍistotru*, šarmantnu pohvalu manastirskom zvonu, kao i *Vađraśući*, sistematsku kritiku hindu sistema **kasti**. Ali Ašvaghošino najčuvenije delo jeste ***Buddhaćarita***, priča o Budinom životu, koja je duboko uticala na više klase, a kasnije inspirisala i mnoge velike autore književnosti na sanskritu.

AURA

Aura (*byāmappadhā* ili *pabhāmaṇḍala*) jeste krug svetlosti za koji se veruje da se pojavljuje oko glave određene svete osobe. Stari i novi prikazi **Bude** često ga predstavljaju sa aurom, iako **Tipiṭaka** nikada ne pominje da ju je on zaista i imao. Međutim, ona kaže da su u trenutku kada je dostigao **probuđenje** zraci (*raṃsi*) plave, žute, crvene, bele i narandžaste svetlosti zasijali iz njegovog tela (Vin.I,25). Isto tako, u časovima pre nego što je izdahnuo, koža mu je postala neuobičajeno sjajna i blistava (D.II,134). Ostaje tajna kako se tačno odigrava ovakva transformacija, ali je to fenomen o kojem govore mnoge kulture na raznim stranama sveta.

Buda sa aurom, Japanski čajni vrt

AVALOKITEŠVARA

Avalokitešvara je najvažniji i takođe najvoljeniji od svih **bodhisattvi** u **mahāyāna** budizmu. Njegovo ime sačinjeno je od dve sanskritske reči: *avalokita*, što znači "gledati na" ili "nadgledati", i *iśvara*, 'božanstvo'. Tako ispada da je Avalokitešvara plemenito biće koje motri na svet, vidi sav

njegov bol i patnju, te ispunjen **saosećanjem** pokušava da ih umanji što je moguće više. Avalokitešvarino poreklo nije baš jasno, ali izgleda da je ideja o njemu počela da se uobličava negde u I veku pre n.e. Najranije pominjanje njegovog imena je u *Saddharmapuṇḍarīka sūtri*, koja je sastavljena negde na prelazu između I i II veka naše ere. Verovatno se radi o osobi koja je živela u Budino vreme, čula njegovo učenje i pošto se iskreno zavetovala (*adhiṭṭhāna*) da dostigne probuđenje za dobrobit svih bića, preporodila se u nebeskom svetu, odakle odgovara na molbe ljudi. Posle pojave Avalokitešvare, milioni ljudi koji su zazivali njegovo ime bili su izlečeni od fizičkih i psihičkih bolesti, spašeni u nevolji i utešeni u vremenu samoće i očaja. Nekim božanskim bićima se klanjaju u "strahu i zebnji", zato što su navodno "svemoćna", ali ljudi su Avalokitešvari bili uvek privučeni njegovom **blagošću** i saosećanjem. Moglo bi se čak reći da je Avalokitešvara sama personifikacija Budinog isceljujućeg i okrepljujućeg saosećanja.

Avalokitešvara,
budistički kompleks Plaosan, Indonezija

Avalokitešvara je obično prikazivan kao lep mladić blagih fizičkih karakteristika, mada se u kineskoj, korejskoj i japanskoj ikonografiji uvek prikazuje kao žensko. Naravno, to je samo ikonografska konvencija, pošto on zapravo prevazilazi podele na **polove**, Avalokitešvara zapravo nije ni muškog ni ženskog pola. Negde posle VII veka Kinezi su počeli da prikazuju Avalokitešvaru sa hiljadu ruku i sa okom na svakom dlanu. Bio je to maštovit način da se prikaže ne samo njegova istinska želja da vidi patnju bića, već isto tako da priskoči u pomoć i olakša je.

Na kineskom Avalokitešvara je poznat kao Kuan Yin, na japanskom kao Kannon, na tibetanskom kao Čenrezi, vijetnamskom kao Quan Am, a na sinhala jeziku kao Nātha. Tradicija kaže da je Avalokitešvara imao 108 imena. Videti **Oṃ Maṇi Padme Hūṃ** i **Potala**.

B

BAHA'I

Baha'i je **religija** koju je utemeljio Baha'u'llah, rođen u Persiji 1817. i koji je za sebe tvrdio da je Božiji prorok. Baha'i vera je snažno posvećena socijalnoj pravdi, jednakosti među ljudima i dijalogu među religijama, te u tom smislu ima mnogo zajedničkog sa **budizmom**. Ključni baha'i princip jeste da su sve religije samo različiti izrazi jedne isti večne istine, a koju je podučavao Baha'u'llah.

Nju Delhi, Baha'i hram, poznat kao Lotosov hram

Jedna novija baha'i publikacija o budizmu kaže da je Baha'u'llah "ispunjenje proročanstva o dolasku Bude Maitreye univerzalne ljubavi, koji će, prema budističkoj tradiciji, doneti mir i probuđenje čitavom čovečanstvu". Međutim, Baha'u'llah nije ispunio nijedno od ovih proročanstava. Rana budistička tradicija kaže da će se **Maitreya** pojaviti tek kada Dhamma potpuno nestane sa ovog sveta, da će biti rođen u Indiji, da će biti monah i da će objaviti četiri **plemenite istine**. Ali ne da će Maitreya biti Božiji prorok, kao što je to izjavio Baha'u'llah, jer pošto će biti probuđen, on će razumeti istinu prirodne uzročnosti i tako znati da ne postoji vrhovni bog.

Harmonija među religijama jeste plemenit i važan cilj. Ali ona se najbolje promoviše prepoznavanjem, razumevanjem i simpatijom prema razlikama među religijama, a ne njihovim preoblikovanjem do tačke kada one sve izgledaju isto. Istinska **tolerancija** jeste prihvatanje raznolikosti, a ne njihovo poricanje.

About the Bahais, Corrine Podger, 2004.

BALANS

Balans (*samatta* ili *samatā*) jeste situacija u kojoj različite stvari postoje u podjednakom i međusobno blagotvornom odnosu. Postojanje jednog kvaliteta vrline koji će održavati balans sa neki drugim jeste ključni element u razvoju zdravlja i napretku duhovne prakse. **Buda** je naročito preporučivao održavanje balansa između kvaliteta kao što su **vera** i **mudrost**, kao i između **napora** i **koncentracije**. Vera otvara um za mogućnost stvari koje nije moguće neposredno iskusiti ili razumeti. Ali ako vera ne ide ruku pod ruku sa oprezom, propitivanjem i čak zdravim skepticizmom, ona lako može odvesti na pogrešan put. **Budaghoša** je rekao: "Onaj ko je jak u veri a slab u mudrosti ima nekritičko i neutemeljeno poverenje. Onaj ko je jak u mudrosti a slab u veri postaje prepreden i teško ga je izlečiti kao nekog čija bolest je izazvana upravo lekom. Kada su ovo dvoje izbalansirani, čovek ima poverenje samo tamo gde za to ima osnova" (Vis.129). Međutim, balans ima svoje mesto i u drugim oblastima budističkog života. Trebalo bi da postoji balans između druželjubivosti i samoće, učenja i meditacije, ozbiljnosti i veselosti, brige za sebe i brige za druge itd.

Jednom je monah po imenu Sona praktikovao **meditaciju** u hodu sa takvom odlučnošću da su na stopalima počele da mu se otvaraju rane. Buda je saznao za ovo i upitao Sonu: "Pre nego što si postao monah, nisi li ti bio vešt u sviranju laute?" "Jesam, gospodine." "I kad su ti strune bile suviše zategnute ili labave, je li muzika bila prijatna ili melodična?" "Nije, gospodine." "A kad su strune bile ni suviše zategnute ni suviše labave, je li muzika bila prijatna?" "Jeste, gospodine." "Na isti način, kada je prejak, napor donosi uznemirenost, a kada je preslab rezultat mu je lenjost. Zato, Sona, održavaj svoju energiju u ravnoteži, dobro pazi na balans među svojim sposobnostima i tada ćeš dostići cilj" (A.III,373). Videti **Srednji put**.

BES

Bes (*kodha*) jeste osećaj negativnosti koji doživljavamo kada naše želje nisu ispunjene. **Buda** je tvrdio da zbog sposobnosti besa da zapali **um**, on je jedan od najdestruktivnijih ljudskih emocija. Budistička psihologija nabraja mnogobrojna ispoljavanja i intenzitete besa, blage iritiranosti, nervoze, lošeg raspoloženja, razdraženosti, ogorčenosti, gneva, jarosti itd., kao i razne tehnike kako se sa svim time nositi. Naravno, neophodno je bes držati pod kontrolom, ali sem toga moramo se baviti i njegovim korenima. Snažna je veza između besa i želje – što je želja jača, to će i bes biti veći ako ta želja bude osujećena. Zato, prvi korak u bavljenju besom jeste da izmenimo svoje želje. Bes će, međutim, biti potpuno eliminisan jedino kada razumemo šta je to zapravo ego ili osećaj **sopstva**.

Curbing Anger, Spreading Love, Bhikkhu Visuddhacara, 1992.

BELI LUK

Beli luk (*lasuṇa*) lukovica biljke *Allium sativum*, koja se jede zbog svog ljutog ukusa. Buda je preporučivao monasima i monahinjama da ne jedu beli luk, jer snažan miris koji potom ima njihov dah može smetati drugim ljudima (Vin. II,139). Međutim, on je dopuštao uzimanje belog luka kao **leka**. Nije baš najjasnije zašto su stari Indijci verovali da jedenje belog i crnog luka, kao i praziluka, nepovoljno utiče na meditaciju. Budistički monasi su preuzeli to sujeverje, preneli ga u Kinu, tako da čak ni danas predani kineski budisti nikada ne jedu beli luk. Videti **Hrana** i **Biljke**.

BILJKE

Biljke su živi organizmi koji rastu u zemlji i imaju sposobnost da sunčevu svetlost pretvaraju u energiju potrebnu za svoj razvoj. Budisti smatraju da su biljke životni oblici koji imaju samo jednu sposobnost (*ekindriya*) (Vin. III, 155). Tradicionalni način klasifikovanja biljaka je na lekovito bilje (*osadhī*), šumsko drveće (*vanaspati*), voće ili drveće koje cveta (*rukkha*), šiblje (*gumba*), travu (*tiṇa*), puzavice (*patāna*) i lozu (*vallī*). Buda ih je klasifikovao po tome da li se razmnožavaju putem korena, zglobova, izdanaka ili semenja (D.I,5). Iako ubijanje biljke ne predstavlja kršenje prvog **pravila morala**, Buda je svoje učenike ohrabrivao da poštuju svaki život, uključujući i biljke, te da bez preke potrebe ne oštećuju ili uništavaju biljke, njihovo lišće ili semenje (D.I,5). Videti **Cvetovi** i **Drveće**.

BLAGOSLOV

Blagoslov (*maṅgala*) jeste zaštitna moć koja se stvara ponavljanjem određenih reči, prskanjem specijalnom vodom, dodirivanjem svetih predmeta ili određenim gestovima ruku. Buda je bio skeptičan prema efikasnosti ovakve vreste blagosiljanja. Kao i u drugim pitanjima, on je podučavao da najbolji način da zadobijemo "blagoslov", "zaštitu" ili "sreću" jeste držati se vrline, poštenja i blago-

sti. U čuvenom govoru o blagoslovima, *Mangala sutti*, delu **Sutta nipāte**, rekao je: "Velikodušnost, pravednost, izdržavanje svoje porodice i ponašanje vođeno vrlinom, to je najveći blagoslov. Neodobravanje i odbacivanje zla, uzdržavanje od alkohola, nadgledanje sopstvenog uma – to je najveći blagoslov. Poštovanje, poniznost, zadovoljenost, zahvalnost i slušanje o Dhammi s vremena na vreme – to je najveći blagoslov" (Sn. 263-5).

Life's Highest Blessings, R. L. Soni, 1987.

BLAGOST

Biti blag (*soraćća*) znači govoriti i postupati na brižan, prijatan i ljubazan način, koji ne čini nikakvu štetu drugome. Pāḷi reč dolazi od *sorata*, što znači i tiho ili meko. U **Kanonu** se često pominje kolika je vrednost blagosti. "Oni koji vole plemenitu Dhammu, čije su reči, misli i dela čisti, uvek mirni, blagi, sabrani i svesni, oni ovim svetom idu na pravi način" (Đa.III,442). Buda je obično blagost povezivao sa nežnošću (*maddava*) i **strpljenjem** (*khanti*), jer je sasvim jasno da ovo troje potpomažu jedno drugo. Blagost daje naročitu dimenziju našoj praksi ispravnog **govora** i ispravnih **postupaka**. Ponekad je neophodno kritikovati ili ispraviti nekoga, i mada to možemo uraditi sa najboljom namerom, time možemo povrediti drugu stranu. Ako takve reči izgovorimo na blag način, lagano i mirno, ta povreda može biti manja, a naše reči imaju veću šansu da budu prihvaćene. Moguće je postupati sa dobrom namerom, a ipak učiniti to na grub, nepažljiv ili brzoplet način. No, ako umesto toga delujemo sa blagošću samo će doprineti da taj postupak bude još korisniji i bolje shvaćen. Blagost može postati deo našeg ponašanja na dva načina: (1) razmišljanje o Budinoj blagosti deluje na nas kao opomena i kao inspiracija da i sami budemo blaži. (2) Govoriti i postupati sa dobrim namerama, ali raditi to i sa **svesnošću**, pomoći će nam da uvidimo gde je to što radimo moguće još poboljšati uz pomoć blagosti.

Na nesreću, na blagost se nekada gleda sa visine, zato što se povezuje sa slabošću, strahom i pomanjkanjem hrabrosti, što naravno nekada i može biti slučaj. Ali ako je neko blag zato što je sam odlučio da takav bude, zato što u tome vidi vrednost i lepotu, onda to ne mora biti tačno. Blaga osoba može biti snažnija, iako se naizgled čini slabom (Th.501). Buda je rekao da je osoba koja je blaga, nežna i strpljiva, a ipak odlučna (*aḍḍava*) i stvari obavlja bez oklevanja (*ḍava*), vredna najvišeg poštovanja (AN V.203).

BLASFEMIJA

Blasfemija znači govoriti uvredljivo o božanstvu, religijskom učenju ili poštovanim osobama kao što su sveci, proroci ili religijski lideri. U nekim tradicijama, čak i samo ispoljavanje skepticizma smatra se blasfemijom. U dinamičnom religijskom svetu stare **Indije** blasfemija i vrlo kritički stavovi jedne **religije** prema drugoj bili su vrlo uobičajena stvar. I **Buda** je bio meta omalovažavanja i uvredljivih komentara, kao i neopravdane **kritike**. Ne samo da je na uvrede i nipodaštavanje odgovarao mirom i ravnodušnošću, već je i svoje učenike savetovao da se isto tako ponašaju. Kad su ga učenici obavestili da izvesni Suppiya "pronalazi razne manjkavosti kod Bude, Dhamme i sanghe", on im je odgovorio: "Ako bilo ko govori sa potcenjivanjem o meni, učenju i sledbenicima, ne bi trebalo da se zbog toga ljutite, da budete ogorčeni i uznemireni. Jer u tom slučaju nećete biti u stanju da prepoznate je li to što on govori istinito ili nije. Zbog toga, ako bilo ko govori sa potcenjivanjem o meni, učenju ili sledbenicima, treba da sve ono što je pogrešno objasnite ovim rečima: 'Ovo nije tačno, ovo nije istinito, mi to ne činimo, to nije naš način'." (D.I,1-3). Pošto je to rekao, dodao je još nešto zanimljivo: "Bilo ko da hvali mene, učenje ili sledbenike, ne treba zbog toga da budete gordi, sujetni ili da likujete. Jer ako to činite, to će biti prepreka za vas. Zato, ako

bilo ko hvali mene, učenje ili sledbenike, jednostavno treba da na ono što je istinito ukažete kao na istinito: 'Ovo je tačno, ovo je istinito, mi to činimo, to je naš put'."

Đainski učitelj Saććaka se ponosio svojom veštinom da pitanjima dovede u škripac druge religijske učitelje sa kojima je ulazio u **debate**. Tako je ismevao njihove ideje ili im postavljao teška pitanja, hvaleći se potom da oni u takvim situacijama "oklevaju, menjaju temu i pokazuju nezadovoljstvo, ljutnju i ogorčenje". Posle diskusije sa Budom, Saććaka je prokomentarisao: "Divno je, zaista čudesno kako izgled poštovanog Gotame postaje blistav i njegovo lice počinje da zrači, iako mu se upućuju grube reči i uvrede. To je ono što bi čovek i očekivao od nekoga ko je potpuno probuđen." (M.I,250) Pošto se Buda nije ljutio kada bi ga drugi kritikovali i vređali, budisti ne misle da bi oni morali da se ljute umesto njega.

Bodhićaryāvatāra ovo govori u vezi sa desakralizovanjem budističkih svetilišta i simbola. "Mržnja prema onima koji govore uvredljivo o ili uništavaju svete kipove ili stūpe nije dobra. Bude ne postaju gnevni zbog takvih stvari." Nijedan od pravnih sistema tradicionalnih budističkih kultura nije uključivao blasfemiju kao kriminalni akti. Videti **Tolerancija**.

BODH GAYĀ

Bodh Gayā jeste malo mesto otprilike 12 kilometara udaljeno od grada Gayā u severnoindijskoj državi Bihar, mesto na kojem je **Buda** dostigao **probuđenje**. Samo ime je skraćenica od Buddha Gayā i počelo je da se koristi tek u XVIII veku. U Budino vreme mesto je bilo poznato kao **Uruvelā**. Grad Bodh Gayā nastao je oko ogromnog Mahābodhi hrama, podignutog u V veku upravo na onom mestu na kojem je Buda sedeo kada je postao probuđen. Mnoge budističke zemlje i organizacije su podigle hramove i manastire u Bodh Gayi, a hiljade hodočasnika posećuju ovo mesto svake godine.

Navel of the Earth – The History and Significance of Bodh Gaya, S. Dhammika, 1996.

Bodh Gaya, Mahabodi hram

BODHI DRVO

Bodhi je pāḷi reč koja se prevodi sa "budan". To je i ime **drveta** koje raste u **Bodh Gayi**, a ispod kojeg je **Buda** sedeo kada je dostigao **probuđenje**. To bodhi drvo je varijetet smokve botaničarima poznat kao *Ficus religiosa* i koji ima duge grane i okrugle listove sa karakterističnim vrhom. U nekoliko opisa Budinog probuđenja u **Tipiṭaki**, bodhi drvo je pomenuto svega dva puta (D,II,4 i Ud.1, ponovljeno u Vin.I,1-7). Tradicija kaže da je posle probuđenja Buda sedeo nekoliko dana nepomično i posmatrao bodhi drvo, iz zahvalnosti što mu je pružilo zaklon (Đa. I,77), a savremeni budisti još uvek poštuju to drvo iz istih razloga.

Sadašnje bodhi drvo u Bodh Gayi posađeno je 1880. godine i daleki je rođak onog originalnog drveta. Bodhi drvo se ponekad pogrešno naziva banjan, ali je to jedna potpuno druga vrsta drveta.

Izdanak Bodhi drveta u That Luangu, Laos

BODHIĆARYĀVATĀRA

Bodhićaryāvatāra je klasično delo o **mahayāna** budizmu i u VII veku napisao ga je na **sanskritu** indijski monah Šantideva. U deset poglavlja Šantideva daje detaljne instrukcije o etičkom i psihološkom treningu koji treba proći da bismo postali **bodhisattva**. *Bodhićaryāvatāra* je bila u širokoj upotrebi kao udžbenik u drevnoj Indiji, a kasnije je, sve do danas, imala ogromnu važnost na Tibetu.

Santideva – The Bodhicariyavatara, prev. Kate Crosby i Andrew Skilton, 1995.

BODHISATTVA

Reč *bodhisattva* jeste složenica sačinjena od **sanskritskih** reči *bodhi*, koja znači "budan" i *śakta*, što znači "vezan za". Tako je bodhisattva biće koje je sebe posvetilo dostizanju probuđenja. U *Tipiṭaki* reč *bodhisattva* se koristi isključivo za **Budu** pre njegovog probuđenja **Đātaka** priče su, prema tradiciji, opisi Budinih života i dela kao bodhisattve. **Mahāyāna** budizam priznaje postojanje mnoštva bodhisattvi, od kojih su najvažniji **Maitreya** i **Avalokitešvara**. Prema Mahāyāni, ovi i drugi bodhisattve su se zavetovali da će dostići probuđenje jedino pošto pomognu da i druga bića isto to učine. Da bi to ostvarili, oni su se preporodili u nebeskim svetovima, odakle odgovaraju na molitve ljudi za pomoć.

The Bodhisattva Idea in Buddhist Sanskrit Literature, H. Dayal, 1932.

Kip bodhisattve, Nalanda, VI vek

BOG I BOŽANSTVA

Bog (*issara*) jeste natprirodno biće za koje neki ljudi veruju da je stvorilo **univerzum** i kojeg se treba plašiti i poštovati ga. Za to biće se obično kaže da ima bezgraničnu ljubav, bezgranično znanje i bezgraničnu moć. Jevrejski i hrišćanski bog se naziva Jahve, bog Sika je Sat Nām, a zoroastrijanaca Ahura Mazda. Hinduisti obožavaju mnogo bogova, ali za većinu njih najveći su Šiva ili Višnu. Budizam poriče postojanje vrhovnog Boga iz tri razloga: (1) Navodni atributi Boga protivreče jedan drugom. Ako Bog poseduje toliko ljubavi i moći, zašto čovečanstvo toliko pati od raznih bolesti, prirodnih katastrofa ili od oskudice? (2) Verovanje u nekog Boga nije neophodno. Budizam uči da moral može biti čvrst, da život može imati smisao i da poreklo univerzuma može biti razložno objašnjeno i bez uvođenja pojma Boga. (3) Svaki dokaz koji se koristi za dokazivanje postojanja Boga lako se može tumačiti i na drugačije načine. Na primer, **čuda** mogu biti izazvana **psihičkim moćima**, to što je neko spašen od neposredne opasnost može biti objašnjeno sticajem okolnosti, a povratak iz mrtvih može značiti da ta osoba možda uopšte i nije bila mrtva.

Međutim, iako u budističkom razumevanju stvarnosti nema mesta za jednog vrhovnog Boga, budizam prihvata postojanje drugih natprirodnih bića koja možemo nazivati božanstvima (*deva*). Ta bića mogu biti moćnija i veličanstvenija od ljudi, ali nisu nužno toliko duhovno razvijena kao oni i otuda i nemaju značajniju ulogu u duhovnom životu. Videti **Agnosticizam**, **Nebo** i **Teizam**.

Buddhism and the God idea, Nyanaponika, 1981.

BOLEST I ZDRAVLJE

Bolest (*ātaṅka*, *gelaññа* ili *roga*) jeste poremećaj funkcionisanja organizma zbog neke infekcije ili povrede. Mnoge se bolesti pominju u budističkim tekstovima, uključujući žuticu (*paṇḍuroga*), groznicu (*pariḷāha*), čir na želudcu (*aru*), prehladu (*ukkāsana*), alergija (*tiṇapupphaka*), dijabetes (*madhumehika*) i lepru (*kuṭṭha*). Kada bi svaka bolest bila uzrokovana **kammom**, kao što neki loše informisani budisti tvrde, tada bi uzimanje **lekova** bilo besmisleno. Ali Buda je nabrojao osam uzroka bolesti, od kojih je samo jedan kamma, a drugi su neravnoteža žuči, šlajma i gasova ili sva tri telesna soka; promena vremena, nedovoljna nega ili nesrećan slučaj (S.IV,230). Na jednom drugom mestu rekao je da loša ishrana isto tako može voditi do bolesti (A.III,144) kao i prekomerno jelo (M.I,473). Sezonske bolesti izazvane vetrom, toplotom ili vlažnošću takođe su bile poznate (Vin.I,199). Prema legendi, susret sa bolesnim čovekom bio je jedan od četiri **prizora** koja su navela princa **Siddhatthu** na odluku da napusti svakodnevni život i traga za Istinom.

Savremeni prikaz Bude kako se stara o bolesnom monahu

Buda je definisao zdravlje (*ārogya*) kao "posedovanje blagostanja, dobrog varenja, kad nam nije ni suviše hladno, ni suviše toplo, kao ravnotežu i sposobnost da budemo aktivni" (A. III,103). Dobro zdravlje je smatrao istinskim blagoslovom i važnim preduslovom za praktikovanje Dhamme: "Dobro zdravlje je najveći dobitak" (Dhp.204). Zagovarao je umerenu ishranu, jer doprinosi "slobodi od bolesti, doprinosi zdravlju, snazi i telesnoj lakoći" (M.I,473) i bio je svestan veze između telesnog vežbanja i zdravlja (A.III,30; Vin.II,119). Takođe je tražio od svojih učenika da kontempliraju kakav je blagoslov to što su zdravi i da koriste takvu priliku da praktikuju Dhammu (A.III,103). Naglašavajući vezu između lične vrline i zdravlja, *Bhesaḍḍamañḍūsā*, jedan stari budistič-

ki medicinski traktat, kaže: “Osoba koja ima zdrave prehrambene navike i ponašanje, koja je oprezna, nevezana za ovozemaljska zadovoljstva, velikodušna, predusretljiva prema svakome, istinoljubiva, spremna da oprosti i koja se druži sa mudrima, biće oslobođena bolesti”.

Buda je govorio da poslodavci imaju obavezu da paze na svoje radnike kada su bolesni (D.III,191). Smatrao je da poseta i pomoć oko bolesnika jesu postupci vrline i iz **saosećanja** i sam je to radio. Jednom je rekao: “Onaj ko bi da pomogne meni, neka pomogne bolesnome” (*Yo bhikkhave maṃ upaṭṭaheyya so gilānaṃ upaṭṭhahissati*, Vin.I,301-2). Kao komentar ovih reči, u *Saddhammopāyani* se kaže: “Milosrdni je veoma cenio staranje o bolesniku i je li to čudno? Jer Mudrac dobrobit drugih vidi kao svoju, te otuda to što on postupa kao dobročinitelj nije nikakvo iznenađenje. Zato je pomaganje bolesnom hvalio Buda. Onaj ko u sebi razvija veliku vrlinu trebalo bi da se brine i o drugima.” Videti **Lekari**.

Asceticism and Healing in Ancient India, K. G. Zysk, 1989.

BOROBUDUR

Borobudur je najveći ikada sagrađeni budistički hram i isto tako jedan od najvećih religijskih spomenika na svetu. Hram je 750. godine započeo kralj iz Sailahendra dinastije na Javi i trebalo je jako dugo vremena da građevina bude završena. Borobudur se sastoji od šest poligonalnih i tri kružne terase postavljenih jedna povrh druge i svaka manja od one prethodne. Poslednje tri kružne terase imaju na sebi 73 male **stūpe** i jednu veliku u sredini. Na bočnim stranama svih nižih terasa su na stotine reljefa koji prikazuju scene iz dela **Buddhaćarita** i **Đātakamāla**, kao i nekoliko drugih budističkih knjiga. Ovaj čudesan hram konstruisan je tako da hodočasnici koji krenu od njegovog podnožja i penju se nagore mogu da saznaju o Budinim prošlim životima i njegovom poslednjem. Tako Borobudur zapravo nije samo hram, već isto tako i stupa i knjiga o **Dhammi**, ali ispisana u kamenu.

Borobudur, Golden Tales of the Buddha, John Miksic, 1990.

BRAHMA VIHĀRA

Četiri *Brahma vihāre* se u budizmu smatraju kao četiri najviše emocije. Reč *brahma* doslovno znali “najviši” ili “superioran”. To je takođe bilo ime vrhovnog boga u **hinduizmu** u vreme Bude.

Vihāra znači "boravište", "mesto življenja". Tako *Brahma vihāre* nisu emocije koje povremeno osećamo, već one u kojima živimo sve vreme. Te četiri emocije su **ljubav**, **saosećanje**, **saradost** i **spokojstvo**. Moguće ih je tumačiti iz više različitih uglova – kao četiri međusobno povezana, ali posebna kvaliteta, ili kao četiri različita načina na koje se duhovno zrela osoba odnosi prema drugima u zavisnosti od njihove situacije. Tako, na primer, prema prijateljski nastrojenim ljudima se odnosimo sa ljubavlju; prema onima u nevolji sa saosećanjem, prema uspešnima sa radošću i prema neprijatnim ljudima sa spokojstvom. Svrha ovakve prakse nazvane **meditacija ljubavi** jeste da podstakne nastanak i razvija **brahma vihāre**. Videti **Dobrota** i **Simpatija**.

The Four Sublime States, Nyanaponika, 1980.

BRĀHMAN

Bramani (*brāhmaṇa*) su nasledni sveštenici u **hinduizmu** i imaju najviši položaj u sistemu **kasti**. U vreme Bude imali su lošu reputaciju kao pohlepni, arogantni i uopšte ne mnogo duhovne osobe, što je bilo u oštrom kontrastu sa visokim sistemom vrednosti koji su priznavali. Buda je kritikovao zahteve bramana da im se iskazuje posebno poštovanje i da imaju prvenstvo samo zato što su rođeni u bramanskoj porodici, pa je zato govorio da niko – bilo da je iz više ili niže kaste – ne zaslužuje poštovanje ako ga ne krasi vrlina. Samo to, govorio je Buda, od nekoga čini pravog bramana: "Nenasilan među nasilnima, umeren među siledžijama, bez gramzivosti među gramzivima – toga ja nazivam brahmanom. S koga su strast i mržnja, oholost i licemernost otpale kao zrno gorušice sa oštrice igle – toga ja nazivam brahmanom. Ko izriče istinu bez surovosti, jasno razumljivu, kojom nikoga ne vređa – toga ja nazivam bramanom" (Dhp.406-8). Pošto je ugrožavao njihovu izdvojenu poziciju, mnogi bramani su bili ogorčeni Budini oponenti. Sa druge strane, pošto su često bili vrlo obrazovani i inteligentni, jedan broj bramana prihvatio je budizam, kako tokom Budinog života, tako i u vekovima koji su sledili.

Bramani nekad, hram Khaligat

Bramani danas

BRAMANIZAM

Bramanizam je bio dominantna religija u **Indiji** u vreme **Bude**. Zasnivao se na **Vedama** i vrhovnom božanstvu Brami. U vekovima posle Bude bramanizam je postepeno evoluirao u ono što se danas naziva i prepoznaje kao **hinduizam**. U toku tog procesa mnoga bramanska učenja i prakse pali su u zaborav ili su radikalno izmenjeni, tako da i pored toga što bramanizam i hinduizam imaju mnogo toga zajedničkog, poseduju i neke vrlo upadljive razlike. Ova situacija je slična kao i između judaizma i **hrišćanstva**. Ovo drugo je izraslo iz prvoga, zadržalo mnoge njegove osobine, ali je razvilo i nove ideje u tolikoj meri da su to postale dve posebne **religije**.

BRAK

Brak (*avaha-vihaha*) jeste ceremonijalno i pravno sjedinjavanje muškarca i žene. To je sekularna institucija, dogovor između dvoje ljudi ili dve porodice i otuda budizam ne insistira na monogamiji, poligamiji ili poliandriji ili bilo kakvoj drugoj formi braka. U staroj Indiji postojalo je nekoliko vrsta brakova, a najčešći su bili oni koje su ugovarali roditelji i staratelji, oni u kojima su dvoje ljudi birali jedno drugo uz odobrenje roditelja ili otmicu mlade. Stari pravni priručnici su ovu drugu vrstu braka nazivali *svayamvara*, a treću *gandharva*. Prema Budi, monasi i monahinje ne treba da budu uključeni u sklapanje brakova i otuda nikada ne prisustvuju svadbama (D.I,11).

Venčanje princa Siddhatthe i Yasodhare u Zlatnoj palati

Po tradiciji, budisti su praktikovali onu formu braka koja je preovlađivala u društvu u kojem su živeli. Iako Buda nije zagovarao nijednu posebnu formu braka, možemo pretpostaviti da je bio skloniji monogamiji. Njegov otac **Suddhodana** imao je dve žene, ali je on sam odabrao da ima samo jednu. U svom govoru o braku Buda je diskutovao samo o monogamiji, ponovo implicirajući da ju je prihvatao kao najbolju formu braka (A IV.91). Pošto je bio i muž i otac, Buda je imao priliku da o braku govori iz ličnog iskustva. Tako bi muž, govorio je, trebalo da uvažava i poštuje svoju ženu, bude joj veran, deli sa njom autoritet i stara se da je finansijski obezbeđena. Žena bi, pak, svoje poslove trebalo da obavlja kako valja, nadgleda poslugu, bude verna svome mužu, stara se o troškovima domaćinstva i bude vešta i marljiva (D III.190). Buda je takođe govorio da ako muž i žena zaista vole jedno drugo i imaju sličnu **kammu**, oni mogu biti u stanju da obnove svoju zajednicu u sledećem životu (A II.161). Takođe je napominjao da je preljuba (*atićariyā*) protiv trećeg **pravila morala** i da je „ljubav prema svojoj deci i supružniku najveći blagoslov“ (*puttadarassa samgaho etam mamgalam uttamam*, Sn.262).

Čini se da su kroz istoriju mnogi obični budisti bili monogamisti, iako su kraljevi nekada bili i poligamisti, a i poliandrija je bila uobičajena na Tibetu sve do skoro. U planinama Šri Lanke tokom srednjeg veka bila je praktikovana poliandrija. Danas je monogamija jedini legalni oblik braka u svim budističkim zemljama, iako kralj Butana ima dve žene, koje su međusobno sestre. Ne postoji specifično budistička ceremonija venčanja; različite zemlje imaju svoje običaje, ali njih ne izvode monasi, niti u njima učestvuju. Međutim, neposredno pred ili posle venčanja mlada i mladoženja odlaze do manastira da bi primili **blagoslov** od monaha. Videti **Razvod** i **Yasodharā**.

Deo ceremonije tradicionalnog venčanja u Indiji

BRAK, ISTOPOLNI

Istopolni **brak** pravno priznata zajednica između dvoje ljudi istog pola, tj. dvoje **homoseksualaca**. Istopolni brakovi su tek nedavno postali legalni u nekoliko evropskih zemalja i nekoliko saveznih država u SAD. Međutim, takve zajednice su možda postojale u nekim delovima antičkog sveta, a i Indiji. *Kama sutra* (IV vek) pominje brakove između muškaraca, mada nije jasno da li su ih sklapali hinduistički sveštenici i da li ih je priznavala država (verovatno da nije).

Kakav bi bio budistički stav prema takvim brakovima? Budizam vidi brak kao sekularnu instituciju, kao dogovor između dvoje ljudi i otuda budistički monasi i monahinje ne učestvuju u ovoj ceremoniji, iako ih često pozivaju da blagosiljaju neposredno pre ili posle samog čina venčanja. Monasi takođe često daju kratku propoved i odrecituju nekoliko sutta tokom pokretanja nove kompanije, na rođendanima, pogrebima ili kraj uzglavlja osobe koja je teško bolesna. Ako su dva muškarca ili dve žene istinski posvećeni jedno drugom i požele da monah ili monahinja blagoslove i požele im svako dobro u njihovom zajedničkom životu, nije teško zamisliti da će oni biti srećni da to učine za njih.

BRIJANJE

Brijanje (*ohārenta*) je uklanjanje malja sa tela, tako što se one seku brijačem. Sekularni tekst drevne Indije *Kāma sūtra*, preporučuje da muškarci šišaju bradu i brkove svaka četiri dana, a da deo oko polnih organa i ispod pazuha briju svakih deset dana. Buda je tražio od monaha da briju glavu svaka dva meseca ili pre nego što je kosa duža od širine dva prsta. Glavni razlog za to bilo umanjivanje taštine koja je obično povezana sa kosom, a možda i zbog higijenskih razloga. Oni bez kose ne mogu dobiti, a time ni ubijati vaške. I od monahinja se tražilo da briju glavu, ispod pazuha i oko polnog organa, što su u to vreme očigledno radile i druge žene (Vin.III,260). Jedna od osam osnovnih **potrepština** za monahe i monahinje jeste brijač (*khura*), a mogli su da imaju i futrolu za njega, vlažan kamen za njegovo oštrenje, kao i neku vrstu smole koja je sprečavala da zarđa (Vin. II,134). **Bramani** su se ismevali sa budističkim monasima, nazivajući ih "obrijanim monasima prostacima" (*muṇḍakā samaṇakā ibbhā*, D.I,90).

BRITANSKI MUZEJ, SVICI IZ

Svici iz Britanskog muzeja su zbirka budističkih **knjiga** otkrivenih u Avganistanu početkom 90-tih godina prošlog veka, a koje se sada čuvaju u Britanskom muzeju u Londonu. Reč je o zapisima na trakama od brezove kore, koji potiču iz I veka i to su najstariji budistički tekstovi do danas sačuvani. Zbog tople i vlažne indijske klime originali i čak i stare kopije *Tipiṭake* nestale su pre mnogo vekova. Sa druge strane, u hladnoj klimi Avganistana ove knjige su se kao čudom sačuvale i time su naučnici dobili šansu da potvrde da su Budini govori kakve

ih danas znamo u suštini isti kao i oni koji su postojali tek nekoliko vekova posle Budine smrti. Neke od **sutta** koje možemo naći na ovim svicima su delovi iz **Saṃyutta nikaye** i **Aṅguttara nikāye**, zatim **Dhammapada**, **Itivuttaka** i **Sutta nipāta**. U zbirku je uključeno takođe i nekoliko medicinskih tekstova.

Ancient Buddhis Scrolls from Gandhara, Richard Salomon, 1999.

BUDA

Buda je titula u značenju "Budni". Tako je **Siddhattha Gotama** sam sebe nazivao, a tako su ga zvali i drugi posle njegovog **probuđenja**. Više nego određena individua, Buda je tip, ljudsko biće koje je dostiglo zenit mudrosti i saosećanja, te se tako neće više **preporađati**. Buda dostiže probuđenje isključivo zahvaljujući sopstvenom naporu, dok **arahat** to čini kao rezultat slušanja i praktikovanja Budinog učenja. Buda u našem vremenu je Siddhattha Gotama, ali tradicija kaže da su postojali i drugi Bude u ranijim epohama, kao što će biti buda i u budućim. Kada istina **Dhamme** postane izgubljena ili zamagljena, neko će je pre ili kasnije ponovo otkriti i ta osoba biće nazvana Buda. Videti **Utihnuli Buda**.

The Historical Buddha, H.W. Schumann, 1989.

Ušiku Amida Buda, Japan
najviša statua na svetu - 120 metara

BUDA, GODINE ROĐENJA I SMRTI

Svi izvori se slažu da je **Siddhattha Gotama** Buda živeo 80 godina, ali su velika neslaganja oko godine njegovog rođenja. Počev još od II veka pre naše ere, na Šri Lanki se verovalo da je rođen 624. godine pre n.e. Ovo verovatno odražava isto verovanje u Indiji iz vremena kada je budizam odatle prenet na Šri Lanku. Sve donedavno, indolozi i istoričari su smatrali 563. kao najverovatniju godinu njegovog rođenja. Međutim, 1988. je na Univerzitetu u Getingenu, u Nemačkoj, održana međunarodna konferencija sa ciljem da se razmotre svi podaci vezani za godine Budinog života i među naučnicima je postignut konsenzus da je on zapravo rođen posle 563. godine, verovatno čak 100 godina kasnije. No, da bismo u ovo bili sigurni, neophodna su dalja istraživanja. Naravno, sva ova neizvesnost oko godina života nema mnogo uticaja na verodostojnost Budinog učenja.

When Did the Buddha Live? edited by Heinz Bechert, 1985.

BUDA, ŽIVOT

Siddhattha Gotama, kasnije nazvan Buda, rođen je u vladarskoj porodici u maloj severnoindijskoj državi **Sakyā**. Odrastao u luksuzu, oženio se i dobio sina. Uprkos svem komforu koji ga je okruživao, Siddhattha nije bio srećan i postao je veoma pogođen svom patnjom koju je video oko sebe kada je u nekoliko navrata izlazio iz svog dvorca. Na kraju, u skladu sa konvencijama svoga vremena, okrenuo je leđa svetovnom životu i postao lutajući isposnik. Učio je kod različitih učitelja, eksperimentisao sa raznim tehnikama askeze, ali je na kraju, posle šest godina napora, uvideo

Budino rođenje, prva propoved i smrt, Gandhara III vek

da takve stvari ne donose željeni rezultat. Pošto se odmorio i povratio snagu, seo je u podnožje jednog drveta i zavetovao se da se neće odatle pomeriti sve dok ne uvidi istinu. Tokom noći istina o pravoj prirodi našeg postojanja postala mu je očigledna i on je postao probuđen. Tokom narednih 45 godina Buda je putovao širom severne **Indije** i podučavao druge istinama koje je otkrio, da bi na kraju umro u **Kusināri** u 80. godini. Bio je prvi koji je svoje učenje namenio čitavom čovečanstvu, umesto određenoj grupi ili plemenu. Zajedno sa Isusom, Konfučijem i Lao Ceom, smatra se jednim od najvećih religijskih mislilaca svih vremena. Videti **Carski rez**, **Ušne školjke**, **Ishrana**, **Fizički izgled**, **Kipovi**, **Navike i svakodnevica**, **Putovanja** i **Reči**,

The Historical Buddha, H.W. Schumann, 1989.

BUDA I ISUS

Buda i Isus su verovatno dve najuticajnije ličnosti u istoriji. Njihova učenja imala su duboki i pozitivan efekat na kulture koje su ih prihvatile. Postoje takođe zanimljive paralele između ova dva čoveka. Obojica su bili beskućnici, lutajući učitelji, i obojica su vrlo vešto koristila **parabole** i priče kako bi svoje ideje učinili razumljivijim. Obojica su privukli grupu učenika i potom ih poslali da šire učenje. Buda je sebe video kao poslednjeg u nizu prosvetljenih Buda (SN II,106), a Isus je za sebe verovao da je naslednik velikih jevrejskih proroka iz davnine. No, u etičkoj viziji ova dva čoveka vidimo danas najvažnije sličnosti. I te sličnosti su dobro poznate. Evo nekoliko od mnoštva stvari koje su podučavali, a koje ukazuju na njihovu bliskost:

Ne treba primećivati tuđa nedostojna dela, niti ono što su drugi učinili ili nisu, nego vlastita dela i propuste. (Dhp.50)

Ne sudite da vam se ne sudi. Jer kakvom merom merite, onakvom će vam suditi. (Matej 7,1-2)

Šta će ti, slaboumni, pletenice, šta će ti odeća od kozjeg krzna? Unutrašnjost ti je puna lakomosti, dok pročišćavaš spoljašnjost. (Dhp.394)

Sad vi, fariseji, spolja čistite čašu i zdelu, a iznutra vam je puno grabeži i zlobe. Bezumni! (Luka 11,39-40)

Ubijanje, tuča, ranjavanje, vezivanje, krađa, laganje, obmanjivanje, beskorisno znanje, preljuba: od toga dolazi smrad. Ne od mesa pojedenog. (Sn.242)

Jer od srca izlaze zle misli, ubistva, preljube, kurvarstva, krađe, lažna svedočanstva, hule na Boga. I ovo je što pogani čoveka, a neumivenim rukama jesti ne pogani čoveka. (Matej 15, 19-20)

Onaj ko bi da se stara o meni, neka se stara i o svakom bolesnome. (Vin.IV,301)

Zaista vam kažem, kad učiniste jednome od ove moje najmanje braće, meni učiniste. (Matej 25,40)

Oni ne žale za prošlošću, ne čeznu za budućnošću. Oni borave u sadašnjosti. Eto zato su njihova lica tako blistava i vedra. (SN I.10)
Ne brinite se dakle za sutra. Jer sutra brinuće se za se. Dosta je svakom danu zla svoga. (Matej 6,34).

Buda i Isus su čak imali istu sudbinu nakon smrti u tome što su obojica vremenom bili pretvoreni u božanstva. Kad je otkrio da je izvesni monah bio opčinjen njegovim fizičkim izgledom, Buda ga je prekoreo: „Zašto želiš da gledaš ovo moje gnusno telo? Gledaj Dhammu i videćeš mene“ (SN III,120). Pa ipak, tokom trećeg **sabora**, neki učesnici su tvrdili da je Buda bio toliko savršen da je čak i njegov izmet bio mirisan. *Saddharmapundrika sutra*, koja potiče iz I veka, tvrdi da je Buda postojao od početka vremena! Kada se neko obratio Isusu kao „blagom učitelju“, ovaj ga je smesta ispravio: „Zašto me nazivaš blagim? Niko nije blag osim jednoga Boga.“ (Luka 18,19). Ne obazirući se na ovakve dokaze, 20 godina posle Isusove smrti sveti Pavle je već tvrdio da je on inkarnirani Bog.

Ipak, uprkos ovim i drugim sličnostima, životi i naročito učenja Bude i Isusa su se takođe razlikovali u mnogim stvarima. Buda je poticao iz vladarske porodice, dok je Isus rođen u vrlo skromnom okruženju. Isus nikada nije bio ženjen; Buda je bio i muž i otac. Iako je Buda podučavao svakoga, njegova poruka nailazila je najviše na odjek među obrazovanima i intelektualcima. Isus je svoju poruku usmerio uglavnom prema prostom narodu. Buda je živeo u vremenu relativnog mira i držao se podalje od politike, dok je Isusova misija bila neraskidivo povezana sa promenljivom politikom njegovog doba. Buda je podučavao 45 godina, Isus tek dve ili možda tri.

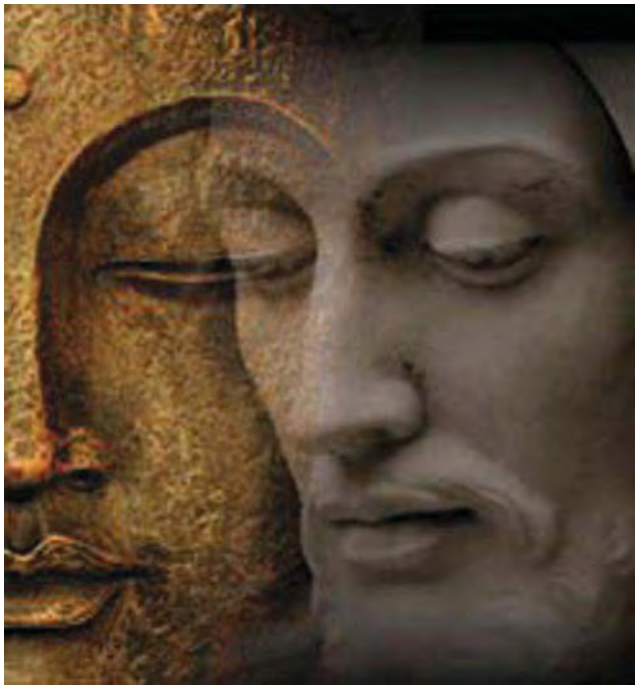

Razumevanje šire stvarnosti koje su ova dva čoveka imala skoro da nema ničeg zajedničkog. Buda nije verovao u Boga tvorca, dok Isus jeste. Za Budu je Apsolut bilo ne-antropomorfno „Nerođeno, Nenastalo, Nestvoreno, Nesačinjeno“ (Ud. 80). Isus je video Boga kao izrazito ličnog i nalik čoveku; ponekad mu se čak i obraća sa „Abba“, rečju koja označava bliskost, ekvivalentnu današnjoj „tata“. Buda je svoju Dhammu video kao oslobađanje iz **saṃsāre**; Isus je video svoje Jevanđelje kao spas od pakla. Sledstveno ovome, Buda je meditirao, usmeravao svoju pažnju ka unutra, ka svom umu, dok se Isus molio, usmeravajući svoje zahteve ka spolja, ka Bogu. Za Isusa, čovekov krajnji cilj bio je da se ponovo rodi u prisustvu toga Boga, dok su za Budu **nebesa** bila odredište potpuno inferiorno u odnosu na **nirvāṇu**. Buda nije posebnu pažnju posvećivao sopstvenom plemenu i podučavao je sve klanove, kaste i klase. Isus je verovao da je on „poslat samo radi izgubljenih ovaca doma Izrailjeva“. (Matej 10,5-6; 15,24), Božijeg odabranog naroda. Dok je Isus verovao da će Bog uskoro uništiti ovaj svet kroz apokalipsu sumpora i vatre (Matej 10,23; 16,28), Budu nije mnogo zanimalo predskazivanje budućnosti i Isusova sumorna predviđanja bi mu se učinila prilično zbunjujućim. Isus je smatrao opravdanim da ponekad padne u jarost, naročito prema onima koji dovode u sumnju ili se rugaju njegovoj poruci (Matej 23,33-35; Jovan 2,15). Ovakav „gnev pravednika“ bi izazvao dozu čuđenja među onima koji su poznavali Budu.

Tako celokupni pogled na ova dva velika učitelja otkriva intrigantne sličnosti, ali i upadljive razlike, zajedničke crte i suprotnosti, a i jedno i drugo moramo prepoznati ako zaista želimo da razumemo te ljude i religije koje su utemeljili. Pa ipak, kada se budisti i hrišćani sretnu kao prijatelji, njihovi susreti će biti harmoničniji i plodonosniji ako se sete ovih Budinih reči: „One svari oko kojih ne postoji saglasnost ostavimo postrani. One svari oko kojih postoji saglasnost, neka mudri uzmu za temu razgovora, prodiskutuju i istraže“ (DN 8). Videti **Hrišćanstvo** i **Zlatno pravilo**.

Two Masters One Message, Roy Amore, 1978.

BUDA KOJI SE SMEJE

Takozvani Buda koji se smeje jeste lik popularan u kineskim i japanskim narodnim verovanjima i vodi svoje poreklo iz spajanja poluistorijskog monaha Che'tza i bodhisattve **Maitreye** (kineski: Mile pusa) u jednu ličnost. Che'tz je živeo u X veku u **Kini** i bio vrlo omiljen zbog svog ekscentričnog ponašanja, druženja sa decom i naročito zbog otvorenog, srdačnog ophođenja sa svakim koga bi sreo. On je takođe bio veoma debeo i obično je preko ramena nosio vreću sa raznim drangulijama, zbog čega su ga takođe zvali "Monah sa velikom vrećom" (Buti'shang). U kasnijim vekovima narodna mašta je počela da ga izjednačava sa Maitreyom, Budom koji će se pojaviti u narednom svetskom ciklusu, verovatno zato što Maitreyino ime znači "Voljeni", a i za njega se smatra da je prijateljski nastrojeno, doboroćudno biće. Na kraju su Maitreyu počeli da prikazuju kao Che'tza: ćelavog, dežmekastog, sa osmehom ili kako se grohotom smeje. Iako su bolje obavešteni budisti u Kini obavezno pravili razliku između njih, većina prostog naroda to nije bila u stanju i postepeno je na Che'tz/Maitreyu počela da gleda kao na boga blagostanja, obilja i dobre sreće. Na izvestan način, takozvani Buda koji se smeje sličan je svetom Nikoli iz hrišćanske tradicije. I on je lik potpuno zasnovan na legendi, da bi kasnije bio proglašen za sveca i na kraju evoluirao u deda Mraza (Santa Claus), dobrodušnog dedicu koji donosi poklone dobroj deci.

BUDDHAĆARITA

Buddhaćarita, *Dela Budina*, bila je prva realistična i potpuna biografija **Budina**, a napisao ju je čuveni indijski pesnik **Ašvaghoša**, verovatno u II veku. Raniji pokušaji sastavljanja biografije, kao što je onaj u **Vinayi**, ili su nepotpuni ili su, poput *Lalitavistare*, toliko puni hiperbola da zapravo predstavljaju maštanje, a ne činjenice. *Buddhaćarita* prilično verno sledi događaje iz Budinog života onako kako su zabeleženi u **Tipiṭaki**, ali neke delove razrađuje radi postizanja dramskog ili didaktičkog efekta. Tako se ovih 2132 elegantna i lirska stiha *Buddhaćarite* pisanih na **sanskritu**, smatraju jednim od vrhunaca stare indijske književnosti.

Asvaghosa's Buddhacarita, prev. E.H. Johnson, 1998.

BUDDHADĀSA

Buddhadāsa (1906-1993) bio je jedan od najistaknutijih savremenih budističkih monaha u **Tajlandu**. Počev od 60-tih godina prošlog veka, dovodio je u pitanje mnoga sujeverja koja su prodrla u pučki tajlandski budizam, kao i okoštala i suva tumačenja među proučavaocima. Zbog toga su na njega sa podozrenjem gledali kako vlasti, tako i autoriteti iz monaške zajednice, što ga je navelo da boravište potraži na samom jugu Tajlanda, gde je osnovao manastir u Suan Mokhu. No, tokom poslednjih dvadeset godina života Buddhadāsin ugled je neprekidno rastao, da bi danas bio smatran jednim od utemeljivača savremenog tajlandskog budizma.

Buddhadassa, A Buddhist Thinker for the Modern World, Peter Jackson, 1988.

BUDDHAGHOŠA

Buddhaghoša, čije ime znači "Budin glas", bio je proučavalac budizma sa juga Indije, koji je živeo u V veku. Na **Šri Lanku** je došao da prouči drevne komentarske tekstove koji su se odnosili na **Tipiṭaku**. Kasnije su ga pozvali monasi iz Mahavihara da te komentare prevede na pali. Pri tome je on sistematizovao i fiksirao **theravāda** tumačenje Budinog učenja. Takođe je napisao neku vrstu vodiča kroz to učenje i njegovu praksu, naslovljenog **Visuddhimagga**. Pošto je uradio zadatak, Buddhaghoša se vratio u Indiju i ništa više nije poznato o ostatku njegovog života. Njegovi komentari se i dalje smatraju autoritetom, te se i danas veoma mnogo čitaju i proučavaju.

Buddhaghoša predaje učitelju svoje delo "Visuddhimaggu"

BUDISTI, NEZAREĐENI

Videti **Upāsaka i upāsikā**.

BUDIZAM I BUDISTI

Budizam je naziv za religiju zasnovanu na Budinom učenju. Prvi put ga je upotrebio 1801. jedan Englez pišući o **Šri Lanki**. Buda je uvek svoju filozofiju života nazivao učenjem plemenitih (*ariya Dhamma*) ili učenjem i disciplinom (*Dhamma vinaya*), a svojim učenicima je savetovao da sebe označavaju kao sinovima Sākyanina, tj. Bude (Sākyaputta, M.I,1; S.I,192). Jednom je neko zapitao Ānanda kakva je on vrsta monaha i on je odgovorio: "Ja sam Sākyaputta monah" (A.V,196). Ponekad su prvi budisti nazivani jednostavno Budinim učenicima (*Gotama sāvaka*, Dhp.296).

Budizam je četvrta po veličini religija, posle **hrišćanstva**, islama i **hinduizma**, a danas u svetu ima negde oko 500 miliona budista.

BUDNOST
Videti **Svesnost**.

BURMA
Burma je velika zemlja na jugoistoku Azije, između **Indije** i **Tajlanda**, u kojoj su 87% stanovništva budisti. Theravāda budizam je u Mon zemlji, na jugu Burme, postojao možda još od prvog milenijuma, ali je postao religija čitave Burme tek posle XI veka. Pre toga su bramanizam, **mahāyāna** i **vađrayāna** bile glavne religije. Danas burmanski monasi uživaju veliki ugled zbog posvećenosti **meditaciji** i proučavanju **abhidhamme**. Godine 1989. vojna hunta promenila je naziv zemlje u Mjanmar. Ista hunta u krvi je ugušila nekoliko masovnih protesta Burmanaca, koji su zahtevali demokratizaciju zemlje. Poslednji, predvođen budističkim monasima, dogodio se 2008. godine, kada su usledila ubijanja i masovna hapšenja i samih monaha.

Mjanmar, Burma

Buddhism in Myanmar – A Short History, Roger Bischoff, 1995.

BUTAN
Butan je malo kraljevstvo na južnim obroncima Himalaja, između **Indije** i **Tibeta**. Ova zemlja je postepeno postajala budistička počev od XIII veka i to zahvaljujući uticajima sa Tibeta. Dobar deo njezine istorije vlast su u svojim rukama držali monasi, ali počev od XX veka postala je monarhija. Kralj ove zemlje je jedan od dvojice poslednjih budističkih vladara na svetu. Drugi je kralj Tajlanda. Butan je prepun manastira, u kojima živi velik broj monaha, koji imaju ogroman uticaj na upravljanje zemljom. Danas su skoro svi Butanci **vađrayāna** budisti.

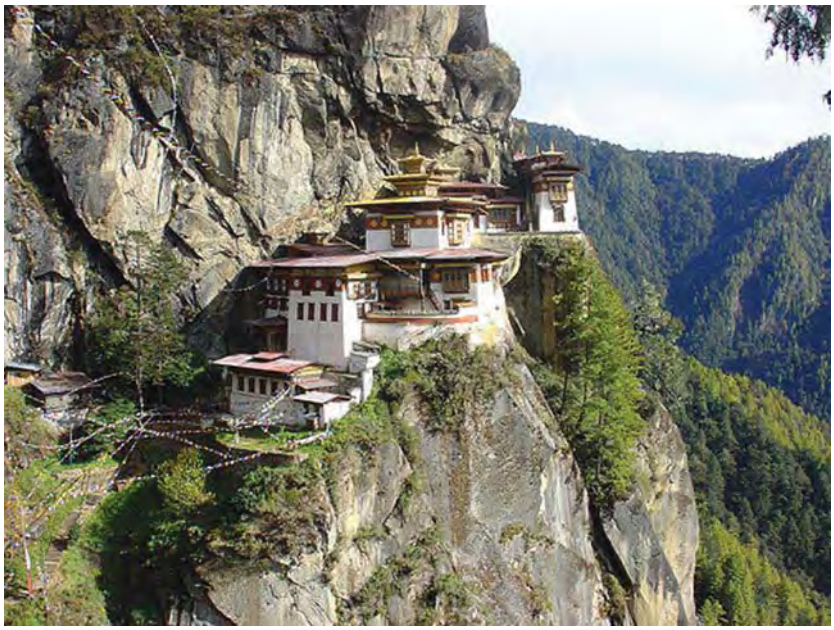

Taktšang manastir, poznat i kao “Tigrovo gnezdo”

C

CARSKI REZ

Carski rez je porođaj uz pomoć hirurške intervencije, kada beba izlazi kroz abdomen. Ovakva procedura može biti neophodna ukoliko majka ima suviše usku karlicu, ako je dete zauzelo neuobičajen položaj ili je suviše krupno. Do uvođenja antiseptika u hirurgiju u XIX veku, 75% žena koje su bile podvrgnute carskom rezu je umiralo. Kasnije legende koje su se isplele oko začeća i rođenja princa **Siddhatthe** protkane su brojnim fantastičnim motivima (M.III,119-123). Jedan od njih je i da je rođen sa majčine desne strane, iako o tome nema ni reči u **Tipiṭaki**. Zanimljivo je da je ovo možda jedna od legendi koja je zasnovana na činjenicama. Iako je bio dostupan samo bogatima i moćnima, carski rez je bio poznat u drevnoj Indiji. Ako je Siddhattha zaista tako rođen, to može objasniti zašto je njegova majka, **Mahā Māyā**, umrla nedelju dana posle porođaja (M.III,122).

CELIBAT

Celibat (*brahmaćariya*) je praksa uzdržavanja od seksualnog odnosa. Budistički **monasi** i **monahinje** moraju se obavezati na celibat, a i nezaređeni sledbenici ga praktikuju kada odluče da se pridržavaju osam ili deset **pravila morala**. I dok seks može pružiti ogromno **zadovoljstvo** i emocionalno ispunjenje, on isto tako može stimulisati preterano fantaziranje, snažnu žudnju, frustraciju i fizičke i emocionalne turbulencije. Osoba koja pokušava da stekne mentalni mir i jasnoću putem **meditacije** može ustanoviti da joj je ovo prepreka i odlučiti da je minimalizuje tako što će odabrati celibat, barem na određeni period. Tako, budističko zagovaranje celibata nije zato što on vidi seks kao nešto prljavo, animalno ili grešno, već iz čisto praktičnih razloga. Međutim, poput ostalih religija u kojima se ljudi ohrabruju da praktikuju celibat, budizam ističe njegove prednosti, ali ima malo toga da kaže o problemima celibata. Videti **Seksualno ponašanaje**.

CENJENJE

Ceniti nešto (*modhanā*) znači osećati sreću i radost kad prepoznamo dobro u nečemu ili nekome. To je pozitivno mentalno stanje blisko povezano sa **zahvalnošću** i **radošću zbog sreće drugih**. Cenjenje uklanja negativna stanja uma, osećaj manje vrednosti i samosažaljenja, rađa sreću i motiviše na delovanje. Buda je objašnjavao da postoje najmanje četiri stvari koje možemo ceniti i prema njima osećati divljenje: (1) dobro u sebi, (2) dobro u drugima, (3) sreća što smo rođeni kao ljudska bića i (4) mnoge prednosti i prilike koje nam se ukazuju.

Dhamma se može ponekad praktikovati na taj način što je sva naša pažnja usmerena na naše negativnosti i to kako da se sa njima borimo. Da bismo izbegli ovakvu neuravnoteženost, Buda je preporučivao da provedemo više vremena kontemplirajući i potom ceneći svoje jake strane i vrline (*sīlanussati*), stvari koje nekada previđamo. “Dok živi raduje se, kad umre raduje se, dobročinitelj se raduje i ovde i tamo; raduje se, srećan je, kad sagleda dobra dela svoja.” (Dhp. 16). Kad vidimo ili čujemo o vedrini, vrlinama ili blagosti drugih ili o njihovim dobrim delima, to nas može ispuniti poštovanjem i željom da ih podražavamo. Buda je rekao: “Ako neko teži savršenstvu, onda treba da se ovako zavetuje: ‘Neka budem kao Sāriputta i Moggallāna… kao monahinja Khema... kao laički sledbenik Hatthaka ili sledbenica Khuđđuttara’ “ (AN II.130).

Buda je ukazivao kako je malo ljudskih bića u odnosu na sva ostala i kako je to zapravo vrlo redak slučaj biti preporođen u ljudskom obliku (AN I.323). U tom slučaju, treba da cenimo "retku priliku ljudskog rođenja... to što se Tathāgata pojavio u ovome svetu... što su Učenje i praksa objašnjeni... i potrudimo se da razumemo četiri plemenite istine" (SN LVI.47). Takođe bi trebalo, ukazivao je Buda, povremeno da kontempliramo to da smo sada mladi, dobrog zdravlja, da imamo mnogo snage i da živimo u zemlji u kojoj vlada mir, ali da možda tako neće uvek biti (AN V.78). Bezbroj ljudi je lošeg zdravlja, živi u zemlji gde svakodnevno vode borbu za golo preživljavanje ili gde nema slobode veroispovesti, dok većina nas ne pati od svega toga. Ako postanemo svesniji svoje sadašnje situacije, počećemo više da cenimo i budemo zahvalni za mnoge prednosti u kojima uživamo i izvanrednu priliku koja nam se ukazuje. Sve to može biti dobar stimulans da do kraja iskoristimo situaciju u kojoj smo, kao i prilike da praktikujemo Dhammu. Videti **Harmonija**.

CVETOVI

Cvetovi (*puppha* ili *kusuma*) jesu reproduktivne strukture biljaka cvetnica i obično imaju latice jarkih boja i prijatan miris. Deo ceremonije venčanja u staroj Indiji sastojao se i od ukrašavanja neveste vencima od cveća (MN 41), a pravljenje venaca je bio poseban zanat (Đa. V,292). U **Vinayi** se pominje nekoliko tipova venaca i buketa, mada razlike među njima nisu baš jasne (Vin. III,179).

Buda je izgleda veoma voleo cveće, sudeći barem po tome koliko često ih je koristio kao poređenja u svom podučavanju. Na primer, jednom je prilikom rekao: "Kao lep cvet šarolik, ali bez mirisa, isto su tako jalove i lepo izrečene reči onoga ko ih ne primenjuje na delu" (Dhp. 51) i još "Kao što se iz hrpe cveća mogu načiniti mnogi cvetni venci, tako i onaj ko je rođen smrtan može učiniti mnoga dobra dela" (Dhp. 53). On je cvetove ponekad poredio sa stvarima za koje smo vezani, ali koje su takođe prolazne. Kada budista stavlja cvetove pred Budine **kipove**, on pri tom pomišlja i na istinu o prolaznosti i odlučuje da na materijalne stvari koje poseduje gleda imajući to na umu. Videti **Lotos** i **Pūđā**.

Č

ČISTILIŠTE

Pakao je mesto ili stanje večne kazne. Budizam poriče postojanje pakla, ali uči da postoji stanje čistilišta (*niraya*). Čistilište se razlikuje od pakla u četiri važne stvari: (1) Prema budizmu niko ne presuđuje umrlima i šalje ih u čistilište; umesto toga, svaki pojedinac sam stvara lošu sudbinu za sebe i to svojim negativnim mislima i postupcima u životu, tj. svojom **kammom**. (2) Čistilište nije večno, već vremenski ograničeno, kao i svako drugo stanje. Pošto proživi svoj život u čistilištu, biće se rađa u drugom stanju. Za budistu ideja beskrajnog pakla podstiče nove sumnje u postojanje **Boga** koji bi trebalo da bude pravedan i pun ljubavi. (3) Patnja u čistilištu nije "kazna" kao kod teističkog shvatanja pakla, već je, kao što je to već napomenuto, posledica naših sopstvenih negativnih dela. (4) Nije prvenstvo naše verovanje, već naša dela, to koje određuje da li ćemo se roditi u čistilištu. Tako dobar Sik, Jevrejin ili taoista može takođe da se rodi na dobrom mestu, dok nemoralni i loši ljudi koji sebe nazivaju budistima mogu isto tako da završe u čistilištu. Ono je jedan od šest svetova u kojima se bića preporađaju. Ostali su svet ljudi, **nebeski** svet, svet **životinja**, gladnih duhova i svet ljubomornih polubogova. U nekim svojim izjavama Buda je tvrdio da je čistilište stvarno mesto, dok u drugima izgleda kao da je govorio o njemu više kao o stanju uma. Na primer, rekao je: "Neznalice kažu da je čistilište pod morem. A ja kažem da je čistilište zapravo naziv za bolno iskustvo" (S.IV,206).

Demonska kupka u čistilištu,
slika iz jednog manastira na Tibetu

ČOVEKOVA PRIRODA

Reč priroda (*dhammatā* ili *pakati*) ima nekoliko značenja, ali se može koristiti i u značenju osnovnog kvaliteta neke stvari. Reč "priroda" je zapravo nastala prevođenjem latinske reči *natus*, što

znači "rođen", te u izrazu "čovekova priroda" označava urođeni ili unutrašnji karakter ljudskih bića. Religijski mislioci i filozofi odavno su razmišljali o pitanju je li čovek po svojoj prirodi dobar ili zao. Konfučije je podrazumevao da su ljudi u osnovi dobri, Mencije je tu ideju učinio eksplicitnom u svom učenju i od tada pa nadalje je ona postala jedna od osnovnih postavki konfučijanizma. Hrišćansko učenje o praroditeljskom grehu tvrdi da se ljudi rađaju grešni i skloni zlu, da su nasledili **greh** od Adama i Eve. Teolozi poput Lutera i Kalvina su iz ovoga izveli zaključak da ljudi nisu sposobni za dobro i da bivaju spaseni jedino milošću i milosrđem Božijim.

Buda nikada nije direktno govorio o tome jesu li ljudi u suštini dobri ili zli. Međutim, govorio je da posedujemo sposobnost da činimo dobro i podrazumevao je da smo, u povoljnim okolnostima, skloniji dobru. Tako je rekao: "Činite dobro! Ono može biti učinjeno. Kada bi to bilo nemoguće, ja vas ne bih podsticao da ga činite. Ali upravo zato što jeste moguće, kažem vam: 'Činite dobro'!" (A.I,58). **Milindapañha** kaže da, usled prirodne sklonosti da činimo ono što će nas učiniti srećnim, uvek gravitiramo ka dobrome. "Kralj upita: 'Poštovani Nāgasena, čega je više, dobrog ili zla?" "Dobro preovlađuje, a ne zlo." "A zašto je to tako?" "Gospodine, onaj ko učini zlo se zbog toga kaje i zato izbegava zlo. Ali onaj ko čini dobro se zbog toga ne kaje; lišen kajanja, on je zadovoljan, iz zadovoljstva dolazi radost, a kad je zadovoljno telo je smireno, kad nam je telo mirno mi smo srećni, srećan um postaje koncentrisan, a onaj ko je koncentrisan vidi stvari kakve zaista jesu. Zato je dobro to koje preovlađuje" (Mil.84).

Kasniji **mahāyāna** mislioci razvili su učenje o Budnoj prirodi, ideju da svi ljudi, zapravo sva bića, imaju istu prirodu kao i Buda i otuda su sami po sebi dobri. *Ratnagotravibhāga* koristi upečatljivu parabolu da objasni Budinu prirodu kao imanentnu svakome, te da je samo treba razviti. Neki lopov provalio je u kuću i ukrao vrlo vredan dragi kamen. Dok se iskradao, probudi se vlasnik kuće, ugleda lopova i jurnu za njim. Dok je bežao ulicama, lopov ugleda na pločniku nekog prosjaka kako spava, te mu tutnu onaj kamen u džep, kako ga ne bi našli kod njega u slučaju da ga uhvate. Naime, nadao se da će kasnije uspeti da nađe tog prosjaka i dobije svoj plen natrag. Sledeće jutro prosjak se probudio i nastavio svoj život gladovanja, neispunjenih želja i nezadovoljstva. A onda jednoga dana gurnu slučajno ruku u džep u kojem ionako nikada ništa nije bilo i pronađe, na svoje veliko čuđenje, dragi kamen. I istog trenutka shvati da je sve vreme bio neverovatno bogat, samo što ni sam nije znao.

Ideja suštinske dobrote ljudske prirode imala je veliki uticaj i na pravne dokumente u budističkim zemljama. Drugi član čuvenog Ustava princa **Šotokua** od sedamnaest tačaka glasi: "Iskreno poštuj Tri dragulja (tj. Budu, Dhammu i Sanghu). To troje čine najviši ideal za sva ljudska bića i osnovni su temelj svakog naroda. Vrlo malo ljudi je zaista zlo. Ako ih samo podučimo šta je dobro, a šta loše, velika većina će se i ponašati u skladu sa tim."

ČUDA

Čudo (*pāṭihāriya*) jeste čin ili događaj koji protivreči poznatim zakonima prirode i za koji se veruje da ima božanski uzrok. Najčešće prijavljivana čuda su iznenadno nemedicinsko izlečenje, pojava božanstava, poruke od božanstava itd. Iako je Buda prihvatao mogućnost čuda, ipak je imao sasvim skeptičan stav prema većini čuda o kojima su mu drugi pričali. Jednom je neko njega zamolio da napravi neko čudo, tako da "još više ljudi stekne veru" u njega. Buda je odgovorio da ima čuda oko kojih će promišljeni i skeptični ljudi imati sumnje. Ali postoji čudo u koje svi mogu imati poverenje, a on ga je nazvao "čudom podučavanja" (*anusāsāni pāṭihāriya*). To se čudo sastoji, govorio je on, od podučavanja moralu, prihvatanja, **mira** uma i od **meditacije** (D.I,214).

U hrišćanskoj tradiciji Isusova čuda su se dugo smatrala dokazom njegovog božanskog porekla. Ali postoji nekoliko problema sa takvim stavom. Prvo, on zahteva poricanje postojanja

čuda o kojima govore druge religije. Pošto su neka od tih čuda podjednako moguća kao i ona Isusova, a često im i vrlo slična, takvo poricanje nije baš ubedljivo. Drugo, istorija religija nudi niz primera kada se za neke pojedince sa čudotvornim moćima kasnije ispostavilo da su nesavršeni, čak zli. Kada se to ima u vidu, veza između čudotvornih moći i božanstvenosti je malo klimava. Naravno, ovo je budističko stanovište, Budizam je uvek ukazivao da je **Devadatta**, Budin ambiciozni i zaverenički nastrojen rođak, razvio čudotvorne moći do visokog stupnja. Ali, prema budističkom shvatanju, biti u stanju da činimo čuda nije ujedno i dokaz naše moralne i duhovne usavršenosti.

Budi i nekim od njegovih učenika su ponekad pripisivane natprirodne moći (na primer D.II,89; III,38). Neki ljudi verovali su da su priče o Budinim čudima zaista tačne, dok su drugi smatrali da one imaju alegorijsku vrednost ili da su čak kasniji dodaci Kanonu. Bilo kako bilo, dostizanje probuđenja ne zavisi od verovanja u čuda i nijedno od centralnih učenja budizma nije po svojoj prirodi vezano za čuda ili natprirodno. Videti **Gang**, **Lažna trudnoća** i **Psihička moć**.

D

DAH

Dah (*āpāna*) jeste vazduh koji ulazi i izlazi iz tela sa izdizanjem i spuštanjem dijafragme. Kao i većina drugih ljudi, stari Indijci su **život** povezivali sa disanjem i zapravo jedna od pāḷi reči za životinjski život jeste *pāṇa*, doslovno "ono što diše". Prvo **pravilo morala** zapravo kaže: "Zavetujem se da neću povređivati ono što diše" (*pāṇāti pātā*), što znači da bakterije, gljivice, **biljke** itd. nisu obuhvaćene pravilima morala. Zato što postoji veza između života i disanja, Indijci su u dahu videli nekakvo mističko značenje. Askete su takođe zapazili da zadržavanje daha i ubrzano disanje duži period izaziva promene u svesti, koje su tumačene kao uzvišena stanja. Otuda, mnogi tipovi **meditacije**, popularni tokom Budinog doba fokusirali su se na dah. Pre probuđenja, jedna od vežbi sa kojima je Buda eksperimentisao bila je "meditacija obustavljanja disanja" (*appāñakaṃ đhānaṃ*), ali ju je na kraju napustio pošto od nje telo postaje suviše iscrpljeno i uznemireno, a izaziva i prekomerne bolove (M.I,243-4).

Iako je Buda podučavao meditaciju zasnovanu na kretanju daha (ānāpānasati), on to nije činio zato što je verovao da dah ima nekakvu mističnu snagu ili značenje. Pa zašto onda baš dah? Za to postoje verovatno tri razloga. Prvi je čisto praktičan: (1) Dah je pogodan objekat fokusiranja pažnje i svakome je na raspolaganju. (2) Blagi pokreti udisanja i izdisanja imaju prirodnu sposobnost da smiruju um. (3) Fokusiranje na dah može biti prvi korak u pomeranju pažnje sa spoljašnjih stvari koje ometaju um. Mnoga mentalna stanja izazivaju promene u disanju. Kada smo smireni dah nam je dug, spor i blag, a kada smo uzbuđeni, on postaje kratak i brz. Kada nešto očekujemo, zadržavamo dah, hukćemo kad smo nestrpljivi i duboko odahnemo kad nam zbog nečega lakne. Posmatranje promena u dahu prirodno vodi do svesnosti u odnosu na promene u našem umu. Videti **Sabranost paűnje na dah**.

Breath by Breath, Larry Rosenberg, 1999.

DALAJ LAMA

Dalaj lama, što znači 'Okean mudrosti,' jeste titula koja se još od XV veka daje duhovnim, ali ujedno i sekularnim vladarima **Tibeta**. Svaki Dalaj lama je, po verovanju Tibetanaca, samo ponovno rođeni njegov prethodnik. Svi Dalaj lame su monasi Gelupa škole tibetanskog **vađrayāna** budizma i takođe se veruje da su emanacije **Avalokitešvare**, **bodhisattve** milosrđa. Sadašnji Dalaj lama, 14. po redu, jeste učitelj, naučnik i državnik izuzetnih sposobnosti i za svoj rad nagrađen je 1989. godine Nobelovom nagradom za mir. Bio je prinuđen da 1959. pobegne sa Tibeta pred invazijom kineske vojske i od tada živi u egzilu u Indiji. Ovakva institucija religijsko-političkih lidera koji su navodno samo nove inkarnacije svojih prethodnika jedinstvena je za Tibet i zemlje koje su pod uticajem tibetanske kulture – **Mongoliju**, **Butan** i Ladak.

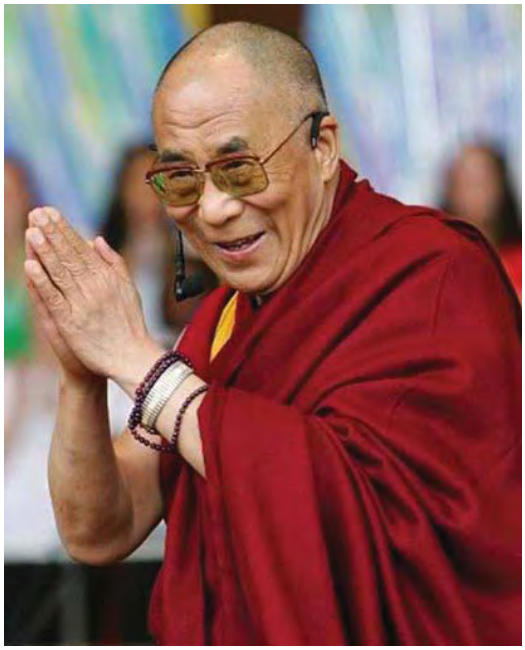

My Land and My People, The Dalai Lama, 1962.

DANI BEZ LOVA

Dok su rani budisti smatrali da je bilo kakvo ubijanje pogrešno, oni su isto tako priznavali da se mnogi ljudi ne slažu u tome sa njima, da neki ljudi možda žele da ubiju kokošku kako bi napravili supu, a da drugi uživaju u **lovu**. Ne želeći da nameću svoje vrednosti drugima, a u isto vreme se nadajući da će stvoriti humanije društvo, oni su u Indiji razvili običaj koji se naziva dani neubijanja (*māghāta*, Vin.I,217), kada ni kriminalci nisu bili pogubljivani, niti su životinje klane, a nije bio ni lov dopušten. Takvi dani obično su najavljivani uz udaranje u doboš (Đa.IV,115). Godine 243. pre n.e. kralj **Ašoka** izdao je edikt kojim je zabranio ubijanje, kastriranje ili žigosanje životinja u određeni dan svakog meseca. Taj običaj dana neubijanja održao se se do vremena muslimanskih osvajanja. Tako je u svojoj knjizi *Tuzuk-i-Đahangiri* car Đahangir (vladao od 1605. do 1627) zapisao: "Naredio sam da od 18. u mesecu rabiu-l-awal, koji je moj praznik, određen broj dana, koji je ravan broju mojih godina, ljudi ne smeju klati životinje radi hrane".

DAREŽLJIVOST

Darežljivost (*dāna* ili *ćāga*) jeste spremnost da ono što imamo podelimo sa drugima. U budizmu, darežljivost se posmatra kao strategija da se oslabi pohlepa, način da se pomogne drugima i put ka smanjenju ekonomske razlike u društvu. Pošto je jedna od glavnih budističkih vrlina, Buda je često govorio o davanju i deljenju sa drugima. Tako je rekao da možemo davati gostima, onima koji kreću na put, bolesnima, gladnima, siromašnima i prve plodove berbe dajemo monasima, monahinjama ili duhovnim učiteljima (AN V.36). Kada dajemo ili delimo sa drugima, savetovao je Buda, trebalo bi to da radimo sa poštovanjem, pažljivo, svojim rukama ako je moguće, da dajemo stvari koje će koristiti onome ko prima i pošto smo razmislili na koji način će mu to koristiti (AN V.148). Svojom tipičnom veštinom i uvidom, on nas je podsticao da vidimo dalje od tog konkretnog predmeta koji dajemo, šta on zapravo znači drugome. Tako je, na primer, rekao: "Dajući hranu mi isto tako dajemo i život, lepotu, sreću, snagu i oštroumnost. A dajući tih pet stvari, mi ih istovremeno i u sebi razvijamo, kako u ovom, tako i u narednim životima" (AN V.37). Sem što uviđamo vrednost toga što drugima obezbeđujemo materijalne stvari koje su im potrebne, Buda nas je podsećao i da najviša, najkorisnija i najdragocenija stvar koju možemo dati drugima jeste Dhamma (Dhp.354). Međutim, treba uvek imati u vidu širu sliku. Dati knjigu o budizmu onome ko je bolestan, onda kada mu očajnički trebaju lekovi ili lekar, ne samo da je neprimereno, već ukazuje i na nedostatak **mudrosti** i **saosećanja**. Na ovo ukazuje i jedan događaj iz Budinog života. Jednom je neki čovek bio toliko odlučan da sasluša govor o Dhammi, tako da je došao na mesto gde je Buda govorio pravo sa polja na kojem je radio ceo dan. Nije ostavio sebi čak ni toliko vremena da se malo odmori, okupa i jede. Shvativši u kakvom je stanju kad ga je ugledao, a pre nego što je počeo svoj govor, Buda reče monasima da prvo daju čoveku nešto da pojede (Dhp.a,262).

Dāna – The Development of the Concept and Practice, T. Endo, 1987.

DEBATE

Debata (*kathoḍḍa* ili *vivāda*) je formalna diskusija između dvoje ili više ljudi koji zastupaju suprotstavljena gledišta, a koja se događa na javnom mestu. Za razliku od starog i srednjovekovnog hrišćanstva, indijsko društvo je oduvek bilo veoma tolerantno prema religijskim pitanjima. Stavovi za i protiv različitih učenja iznošeni su tokom javnih debata i diskusija, a ostalima je ostavljano na volju da sami procene šta je za njih prihvatljivo, a šta nije. **Tipiṭaka** i drugi izvori nam daju dobru sliku o tome kako su te debate izgledale. Ako neko na po treći put legitimno postavljeno pitanje ne bi dao odgovor, smatralo se da je poražen (MN 35). Očekivalo se da učesnici u debati koriste priznate argumente i pridržavaju se opšteprihvaćenih procedura. Odgovarati na pitanje postavljanjem drugog pitanja, menjati temu rasprave ili ismevati onoga ko pita smatralo se neprimerenim. Slično tome, vikati na oponenta, upadati mu u reč ili dobacivati sa strane takođe nije bilo dozvoljeno (AN III.67; MN 95).

Učitelj koji bi odbranio svoje stavove u debati zadobio bi čast i poštovanje, dok bi poraženi otišao ponižen. Imamo opis učesnika u debati koji je "ostao bez reči, oborene glave, oborenog pogleda, izgubljen, nesposoban da odgovori", dok ga publika "sa svih strana zasipa salvama izrugivanja i podsmeha" (AN III.64). Ostati sa "jednim krilom odsečenim" (*opakkhim karoti*, A.I1,88) u debati bi moglo značiti da je učitelj izgubio svoj ugled, učenike i dobrotvore. Neodređene teologije i izmaštane teorije brzo su bile podvrgnute hladnom razumu, logičkom preispitivanju i zahtevima za dokazima. One koje su izdržale takav test, poput Budine **Dhamme**, cvetale su, a one koje nisu bile su osuđene na nestanak.

Pošto je toliko mnogo stavljano na kocku, nije ni čudo da su debate postajale vrlo žučne i ponekad se završavale tučom. Moguće je da je upravo zbog toga, još na početku svoje karijere, Buda izbegavao ovakve skupove. Tako je govorio: "Neke debate odvijaju se u duhu neprijateljstva, a neke u duhu istine. U oba slučaja, mudar čovek se u njih ne upušta." (Sn 780). Kao posledica ovoga, optuživan je da nije u stanju da odbrani svoje ideje pred pažljivim analizom. Jedan mu je kritičar rekao: "Kome to asketa Gotama govori? Od koga zadobija lucidnost svoje mudrosti? Njegova mudrost uništena je životom u samoći, nije navikao na diskusije, nije dobar govornik, potpuno je bez kontakta sa stvarnošću. Kao što antilopa kruži unaokolo i drži se podalje, tako isto i asketa Gotama" (DN 25). Izgleda da se dugo Buda zadovoljavao da Dhamma govori sama za sebe. Ali kako su ljudi počinjali da traže njena dublja objašnjenja, kako je počinjala da biva kritikovana i čak pogrešno predstavljana, bio je prinuđen da učestvuje u javnim debatama i diskusijama.

Vrlo brzo Buda je zadobio reputaciju nekoga ko je u stanju da svoju filozofiju objasni na veoma lucidan način i da je vrlo rečito odbrani od **kritike**. Takođe je počeo da postavlja vrlo neugodna pitanja u vezi sa učenjima drugih. Toliko je bio uspešan u suprotstavljanju kritičarima i preobraćivanju sledbenika drugih **religija** da je čak optuživan kako koristi okultne moći. Neko mu je rekao: "Asketa Gotama je čarobnjak, koji uz pomoć magije preotima sledbenike od drugih" (MN 56). Naravno, u svemu tome nije bilo nimalo istine. Jedina "magija" koju je Buda koristio bilo

je pozivanje na zdrav razum, logičko rasuđivanje i iskustvo. Budin cilj nikada nije bio da porazi oponenta, ućutka kritičare ili "osvoji" učenike, već da ljude povede od neznanja do jasnoće i razumevanja.

U jednom od najemotivnijih poziva je rekao: "I kažem vam ovo. Neka bilo koja inteligentna osoba koja je iskrena, poštena i direktna dođe kod mene i ja ću je podučiti Dhammi. Ako vežba onako kako sam je podučio, za sedam dana i uz pomoć sopstvenog znanja i uvida dosegnuće cilj svetačkog života... Možete pomisliti da ja ovo kažem samo zato da bih pridobio učenike i naveo vas da napustite svoja pravila. Ali to nije istina. Zadržite svoga učitelja i nastavite da sledite svoja pravila. Možete takođe pomisliti da ja ovo govorim kako biste napustili dosadašnji način života, pa sledili stvari koje smatrate lošim ili odbacili stvari koje smatrate dobrima. Ali to nije istina. Živite onako kako mislite da treba i nastavite da odbacujete stvari koje smatrate lošima, a sledite stvari koje smatrate dobrima. Ali postoje stanja koja su štetna, prljava, koja vode ka preporađanju, puna straha, izazivaju nemir i povezana su sa rođenjem, starenjem i smrću, a jedini razlog zbog kojeg podučavam Dhammu jeste prevazilaženje svih tih stvari." (DN 25).

Tokom istorije debate su imale važnu ulogu u zaštiti i promociji budizma. Samye debata 742. godine na **Tibetu** između kamalašīle i mahāyāne označila je da je indijska, a ne kineska interpretacija Dhamme postala dominantna u toj zemlji. Najznačajnija debata u novije vreme odigrala se u Panaduri na **Šri Lanki** 1873. godine između poštovanog M. Guṇānande i britanskog metodističkog misionara poštovanog Davida de Silve. Ubedljiv poraz ovog drugog obnovio je u budistima samopouzdanje i poverenje u sopstvenu religiju, ujedno označivši početak obnove budizma na Šri Lanki.

"Debate", A. Kariyawasam, *Encyclopedia of Buddhism*, Vol 4, 1984.

DESNO

Desno (*dakkhiṇa*) jeste strana nekog predmeta ka istoku kada je on okrenut ka severu. U staroj Indiji, kao u skoro svakoj drugoj kulturi, desno je smatrano najboljim, najpovoljnijim, najčistijim i najispravnijim. I mi kažemo za svog pomoćnika da nam je "desna ruka" ili da bismo za nešto što jako želimo dali i "desnu ruku". U **Tipiṭaki**, opisuje se kako oni koji se opraštaju od Bude ili neke druge uvažene osobe "odlaze tako da im ta osoba ostane sa desne strane" (D.I,89). U budističkim zemljama danas, oko **stūpe** se obilazi u pravcu kazaljke na satu, dakle ona nam je sa desne strane. Kad se monah pokloni ispred Budinog **kipa** ili starijeg monaha, on će otkriti svoje desno rame, što je ekvivalentno skidanju šešira u našoj kulturi. U budističkim zemljama smatra se učtivim davati i primati stvari desnom rukom i isto tako njome jesti. Međutim, ovakav stav prema desnoj strani je čisto stvar etikecije i običaja i nema bilo kakve veze sa Dhammom kao takvom.

DETERMINIZAM

Determinizam (*niyativāda*) jeste verovanje da svako ima unapred zadatu sudbinu i da mora delovati u skladu sa njom. Buda je govorio da postoje dve vrste determinizma: (1) teistički determinizam (*issara-nimmāna hetu*), koji tvrdi da **Bog** zna i kontroliše sve i otuda je sve predodredio i pre nego što se dogodilo i (2) kammički determinizam (*pubbekata hetu*), koji kaže da sve što doživimo, prijatno, bolno ili neutralno, jeste rezultat naše **kamme**, to jest onoga kako smo postupali u prošlosti. Prema Budi, obe ove ideje ne samo da su pogrešne, već su i opasne (AN III.61). Determinizam znači da pojedinac ne može odabrati jedan pravac postupanja u odnosu na drugi, ne može uložiti napor da promeni bilo šta i da nije odgovoran za ono što čini. Ali ovakvo verovanje može voditi samo do neodgovornosti – "Ne okrivljuj mene, to je volja Božija", ili do pasivnosti – "Šta da radim? To je moja prošla kamma". Videti **slobodna volja**.

DEVADATTA

Devadatta je bio sin **Sudodaninog** brata Supabude i tako je bio Budin brat od strica. Njegovo ime bi se moglo prevesti kao "Božidar". Kada se Buda po prvi put posle probuđenja vratio u **Kapilavatu**, nekoliko mladića iz plemena **Sākya**, uključujući i Devadattu, odlučili su da se zamonaše (Vin. II,182). Tokom narednih nekoliko godina Devadatta se pokazao kao dobar i marljiv monah, tako da ga na nekoliko mesta u **Tipiṭaki** hvale zbog tih osobina (Vin. II,188). Vremenom je, međutim, počeo da veruje kako se Buda suviše udaljava od tradicionalnih asketskih praksi i u tome ga je uverenju podržavao i dobar broj monaha. Sukobivši se sa Budom oko tog pitanja, Devadatta je insistirao da nekoliko praksi budu obavezne za monahe: (1) da moraju da žive isključivo u šumi, (2) da nikada ne prihvataju poziv sledbenika na ručak u njihovoj kući, već da uvek prose hranu za sebe, (3) da nose ogrtač koji je načinjen od odbačenih krpa, (4) da žive na otvorenom, a ne u manastirima i (5) da **vegetarijanstvo** bude obavezno. Buda je odbacio Devadattine zahteve, tako da se on, zajedno sa onima koji su ga podržavali, izdvojio u posebnu zajednicu. To je bila najveća kriza sa kojom je Buda morao da se suoči tokom svoje karijere učitelja duge 45 godina. U **Vinayi** se čak tvrdi da je Devadatta zapravo u dva navrata pokušao da ubije Budu, iako za ovo nije baš sigurno da li je istina ili tek kasniji pokušaj da se načini što je moguće gorim (Vin. II,190-94). U samoj **Tipiṭaki** nema više informacija o Devadatti, ali predanje kaže da su ga učenici na kraju napustili i vratili se Budi, pa je kasnije umro osramoćen i sam.

DHAMMA

Dhamma, na **sanskritu** *dharma*, jeste reč sa više značenja. Generalno, ona se koristi da označi čitav korpus Budinog učenja. U tom smislu *Dhamma* je drugo od tri **utočišta**. Upotrebljava se takođe u značenju "istina", "stvarnost" ili "stvari kakve jesu". U kovanicama **abhidhamma** i *dhammānupassanā* ona znači "stvari" ili "objekti", naročito mentalni objekti, tj. misli i emocije. Još jedno često značenje *dhamme* jeste "pravda" ili "pravednost". Tako, prema budističkoj tradiciji, dobar ili pravedan kralj se naziva *Dhammarāđa*. U značenju Budinog učenja se opisuje kao nešto što je "neposredno vidljivo, vanvremeno, poziva da ga lično istražimo, vodi izvan kruga preporađanja, dostupno mudrima, kroz lično iskustvo" (MN 7). Buda je takođe rekao kako je *Dhamma* "divna na početku, divna u sredini i divna na kraju" (Vin. I,20) i da "dar *Dhamme* nadmašuje sve druge darove" (Dhp. 354). Nekoliko vekova posle Bude, kralj **Ašoka** je na vrlo lep način definisao etičku dimenziju *Dhamme*: "Što manje lošeg, mnogo dobroga, blagost, velikodušnost, istinoljubivost i čistota".

DHAMMAPADA

Dhammapada je jedna od najmanjih knjiga u okviru **Khuddaka nikāye**, petog dela **Sutta piṭake**, a koja je opet drugi deo **Tipiṭake**, korpusa svetih tekstova budizma. Naslov *Dhammapada* znači *Reči Dhamme* i delo se sastoji od 423 strofe, grupisane u 26 poglavlja. Ovi stihovi bave se širo-

kim spektrom tema, kao što su jednostavnost, zlo, poštenje, smrt, sreća, monaški život, vrlina i oslobađanje. Zbog svoje konciznosti i nadahnjujućeg načina na koji prenosi Budino učenje, *Dhammapada* je najčitanije i najomiljenije delo među budističkom literaturom. Takođe je prevedeno na mnoge jezike, između ostalog i na srpski.

The Dhammapada, prev. Narada Thera, 1963.

DHARMAPALA, ANAGARIKA

Pohađao je školu hrišćanskih misionara, a onda pod uticajem teozofskog pokreta u ranim dvadesetim godinama života odbacio svetovni život i postao "beskućnik" (*anagārika*) i uzeo ime Dharmapala, što znači "Branitelj Dhamme". Anagarika Dharmapala je rođen kao David Hewavitharana na Šri Lanki 1864. godine. Kasnije, 1893. godine, osniva Mahabodhi društvo, sa ciljem da za budiste povrati kontrolu nad Mahabodhi hramom u **Bodh Gayi**, koji su bili zauzeli hinduistički sveštenici. Postepeno, Društvo je krenulo u socijalni i misionarski rad i postalo prva savremena budistička organizacija međunarodnog značaja i uticaja. Anagārika Dharmapāla je bio neustrašivi kritičar sujeverja i monaške indolentnosti, te je neumorno radio na ponovnom oživljavanju bliskih veza između **theravāda** i **mahāyāna** budista. Neposredno pre nego što je umro u **Sārnāthu** 1933. godine rekao je: 'Voleo bih da budem ponovo rođen dvadeset pet puta kako bih širio Dhammu uzvišenog Bude.'

Anagarika Dharmapala – A Biographical Sketch, Bhikkhu Sangharakshita, 1964.

DHARMA

Dharma je sanskritski oblik pāḷi reči **Dhamma**.

DIJETA

Držati dijetu znači voditi računa o količini **hrane** koju unosimo i to zbog medicinskih razloga ili radi regulisanja telesne težine. U bogatim društvima gojaznost (*thūlatta*) je postala ozbiljan zdravstveni problem i industrija mršavljenja je postala vrlo unosna. Tretmani protiv gojaznosti uključuju prepisivanje lekova za umanjenje osećaja gladi, psihoterapiju, savete u pogledu ishrane, čak i hirurške zahvate. Ali najefikasniji tretman ostaje onaj jednostavan i jeftin – vežbanje i promena prehrambenih navika kako bi se smanjio unos kalorija. Pa ipak, mnogi ljudi imaju problem sa primenom ovog metoda.

Jednom je kralj Pasenadi došao kod Bude sav zadihan i prejeden jer je upravo završio još jedan od svojih ogromnih obroka. Videvši ga, Buda reče: "Kada je osoba svesna i tako postiže umerenost u jelu, njegove muke se smanjuju, sporije stari i time štiti svoj život." Kralj je shvatio o čemu je reč i zamolio je svog nećaka da mu ponavlja te reči svaki put kad bi seo da jede. Kao rezultat ovoga, kralj je malo-pomalo smanjio količinu obroka, oslobodio se viška kilograma i ponovo dobio vitku figuru. (SN III.13)

U društvu izobilja malo je ljudi koji jedu samo da bi umirili muke gladi, zato što jedu toliko mnogo i tako često da zapravo ni nemaju priliku da zaista budu gladni. Hrana je lako dostupna, tako da jedemo po navici, iz dosade, na podsticaj reklama, radi zabave, da bismo iskusili obećane nove ili neuobičajene ukuse ili jednostavno "da osetimo magiju ukusa", kako to kažu neke reklame. U vreme dok jedemo, naša pažnja često je negde drugde, žvaćemo mehanički i jedva i da primećujemo šta radimo. Mnogi od nas brinu o svojoj težini kad ne jedu, dok u trenutku kad se spremamo da počnemo sa jelom i dok jedemo o tome gotovo da i ne razmišljamo. Posledice svega toga su prekomerna težina ili gojaznost.

Vrednost Budinog saveta kralju Pasenadiju, da jede sa **svesnošću** (*sati*), nutricionisti su počeli da shvataju tek u poslednje vreme. Svesno jedenje pomaže da se jedna naviknuta radnja preokrene u svesnu, čime se mogućnost izbora povećava. Ono nam dopušta da zastanemo za trenutak, porazmislimo i postanemo svesni onoga što nameravamo da učinimo i svojih motiva za to, a često je upravo to dovoljno da bi se izmenilo ponašanje. Svesnost nam takođe omogućava da uvidimo kako u nama raste nagon za jelom a potom možemo da ga samo posmatramo bez ikakve reakcije, umesto da mu se odmah potčinimo. Redovno vežbanje **svesnosti daha** povećava verovatnoću da ćemo se setiti da budemo svesni pre i tokom jela. Može koristiti i povremeno vežbanje onoga što nazivamo "meditacija jedenja" – jedenje u samoći i bez žurbe, potpuno fokusirano na ono što radimo, svesni ukusa svakog zalogaja, potpuno ga sažvakati i do kraja progutati pre nego što pređemo na sledeći itd. Kada je praćeno redovnim fizičkim vežbama i izbalansiranom ishranom, svesno jedenje jeste prirodan, blag i efikasan način da se održi pravilna telesna težina.

Značajno je da je Buda odlučio da kralja Pasenadija motiviše pozitivnom, umesto negativnom porukom. Umesto da ga zatrpa problemima koje može izazvati preterano uzimanje hrane, on mu je nabrojao dobre strane – smanjenje telesnih bolesti (*tanu tassa bhavanti vedanā*), usporavanje procesa starenja (*saṇikaṃ jīrati*) i opšte poboljšanje kvaliteta života (*āyu pālaya*) – što su sve blagodeti normalne telesne težine i ishrane, a što potvrđuje i savremena medicina. Buda je bio svestan da su pozitivne stvari često efikasnije u motivisanju ljudi na akciju.

DĪGHA NIKĀYA

Dīgha nikāya je prva knjiga unutar **Sutta piṭake**, drugog dela **Tipiṭake**, svetog **kanona** budizma. *Dīgha* znači "dugo", a *nikāya* znači 'knjiga' ili "zbirka" i ovaj naziv označava da su 34 govora ili **sutte** u ovoj knjizi priliéno dugi – najduži je 46 strana u engleskom prevodu. Skoro polovina ovih govora u *Dīgha nikāyi* su u obliku debate ili dijaloga između Bude i nekog drugog. Neke od njih su vrlo žustre i daju fascinantan uvid u to na koji način je Buda koristio logiku, dijalektiku, zdrav razum i blago ubeđivanje da bi pridobio ljude za svoje gledište. Kao i u većini drugih delova *Tipiṭake*, govori u *Dīgha nikāyi* čini se nisu poređani po nekom posebnom sistemu.

The Long Discourses of the Buddha, prev. M. Walshe, 1987.

DIVYAVADĀNA

Divyāvadāna ili "Nebeska dela" jeste ogromna kolekcija od 38 legendarnih biografija i prepričavanja događaja iz Budinog života. Svrha svake od ovih priča jeste da opiše rezultate dobrih i loših dela u prethodnim i budućim životima, ali isto tako da objasni osnovnu Dhammu na jedan zanimljiv način. Napisana na **sanskritu** i sastavljena u III veku, da bi kasnije postepeno bila proširivana sve do VII veka, ova zbirka je postala jedna od najpopularnijih knjiga među budistima u Indiji. Priče iz Divyāvadāne su bile često prikazane na slikama ili skulpturama, a nastavljaju da

utiču na umetnost i danas. Čuvena drama Rabrindranata Tagore Chandalika bazira se na priči iz Divyāvadāne, a predstavlja kritiku sistema kasti, uvijena u priču o ljubavi, razdvojenosti i magiji. *Divine Stories: Divyādana,* deo 1, prevod Andy Rotman, 2008.

DOBRO DELO

Dobro delo (*puñña*) je kvalitet moralne ispravnosti i ponekad se naziva i korisno (*kusala*), vrlina (*sīla*), blagotvorno (*hita*) ili dobro (*sādhu*). U tradicionalnim **theravada** zemljama, naročito u **Tajlandu**, značenje dobrog dela je u velikoj meri iskrivljeno. Tako dana, umesto da se dobro delo shvata kao poseban način ponašanja, ono se smatra skoro predmetom ili čak svojinom koju je moguće "proizvoditi", "akumulirati" za kasnije korišćenje i čak "prenositi" na druge. Ovakvo shvatanje je loše uticalo i na praktikovanje Dhamme u Tajlandu. Prečesto ljudi ne čine dobro iz poštovanja prema Budinom učenju, radi jednostavnog zadovoljstva što radimo nešto dobro, zato što tako treba da se ponašamo, već zato da bi "dobili" zasluge. Na primer, velikodušnost (*dāna*) je degradirana od čina davanja u sredstvo dobijanja. Što je još gore, ljudi veruju da mogu da "proizvode zasluge" putem različitih **rituala** – lepljenje zlatnih listića na statue, davanje novca monasima, obilaženje oko **stūpa**, itd. – umesto da grade integritet i razvijaju vrlinu u svakodnevnom životu. I sve to uprkos Budinom upozorenju: "Nemojte misliti da spoljašnje delo donosi čistotu. Znalci kažu da se čistota ne može steći tragajući za njom u spoljašnjim stvarima" (S.I,169). Prema *Padhāna sutti*, Māra, **Đavo**, pokušao je da odgovori Budu od duhovne prakse, tako što mu je predlagao da umesto toga "gomila zasluge" (*ćīyate puññaṃ*), a to je upravo ono što mnogi monasi danas savetuju nezaređenima da rade. Buda je ovakav predlog odlučno odbio rečima: "Meni ne trebaju nikakve zasluge" (Sn.428-31).

Nerazumevanje i kvarenje lagano nagrizaju svaku ljudsku instituciju i u tom pogledu budizam se ne razlikuje od drugih religija. Videti **Prenošenje zasluga**.

DOBRO I LOŠE

Dobro ili ispravno (*kusala*) jeste sve ono što je etički ispravno, korisno i što doprinosi **probuđenju**, dok je loše ili pogrešno (*akusala*) suprotno tome. Budizam koristi tri principa da bi odredio etičku vrednost nekog dela. (1) Vodeći princip jeste ideja da je nešto dobro ako doprinosi dostizanju određenog cilja, a loše ako ga udaljuje. Cilj budizma jeste probuđenje ili **nirvāṇa**, tako da se za sve ono što vodi ka njoj može reći da je dobro. (2) Iz ovoga sledi i ideja da možemo oceniti vrednost nekog dela prema konsekvencama koje ono ima. Krađa, na primer, vodi do neprilika, besa i povećane sumnjičavosti kod žrtve. Ono pojačava pomanjkanje obuzdavanja kod lopova (ako ga ne uhvate), a može se završiti i kažnjavanjem (ako ga uhvate). Sve to jeste negativno i zato je krađa loša. (3) Princip univerzalizacije jeste ideja da možemo odrediti vrednost nečega ako znamo kako se osećamo u vezi sa tim i potom to primenimo i na druge. Voleo bih da mi neko pomogne kad sam u nevolji i mogu to isto da zaključim i za nekog drugog. Zato, kad vidim da je neko u problemu, pokušavam da mu pomognem. U hrišćanstvu se ovaj princip naziva **zlatno pravilo**. Nijedan od ovih principa sam po sebi nije dovoljan da se odredi dobro i loše, ali kada ih uzmemo zajedno, oni predstavljaju pouzdanog vodiča ka etičkom ponašanju.

DOBROTA

Dobrota (*dayā, avera* ili *sangaha*) jeste opšti pojam za stav prema drugima koji je obeležen brižnošću, prijateljstvom, blagošću i **ljubavlju**. Buda nas je često podsticao ne samo da se ponašamo dobro ili da mislimo na blagonaklon način, već i da "postanemo dobrota" (*dayāpanna*), što znači da je izrazimo kroz svoje postupke (M.I,288; A.IV,249). Istinska dobrota je lišena sebičnosti, želje

za dominacijom ili povređivanjem drugih. Ona se može ispoljiti kao **darežljivost**, spremnost da pomognemo, **strpljivost** kada su drugi spori i nedorasli, govorenje na uljudan način, predusretljivost prema strancima ili požrtvovanost. Ukratko, dobrota jeste ljubav koja sebe izražava kroz **govor** i **postupke**.

DOMAĆINSKI ŽIVOT

Domaćinski život (*gharāvāsa*) odnosi se na život u kući sa suprugom i decom, kao i na rad da bi se oni prehranili. Na mnogim mestima u **Tipiṭaki** često je istican oštar kontrast između života domaćina i života **monaha** i **monahinja**. Prvi se opisuje kao "prašnjav i ograničavajući" (*raja patha*), dok se za drugi kaže da je "slobodan kao povetarac" (*abbhokāsa*, D.I,63). Međutim, ovo može biti suviše jednostavna generalizacija. U Budino vreme monasi i monahinje jesu imali veliku slobodu, ali je njihov život bio i težak i neizvestan. Najveći problem bilo je nepostojanje stalnog mesta boravka, tako da su morali da podnose "hladnoću i toplotu, glad i žeđ, ubode buba i komaraca, vetar, sunce i gmizavce" (M.I,10). A mnogi incidenti zabeleženi u Vinayi pokazuju nam da čak ni manastiri nisu bili pošteđeni međusobnih tenzija, ljubomore i svađa, ponekad sasvim ozbiljnih (M.I,321). Nasuprot tome, domaćin je možda imao "kuću na dve vode, dobro omalterisanu i iznutra i spolja, sa sigurnim vratima i prozorima, a u njoj ležaj pokriven vunenim prekrivačem, belim čaršavom, vezenim ćilimima, skupom jelenskom kožom, iznad njega zastor, a na svakom kraju grimizni jastuci, kraj njega upaljena lampa i dve žene koje se o njemu staraju sa svim svojim šarmom" (A.I,137). Uprkos ovakvo prijatnoj kućnoj atmosferi, život prosečne osobe takođe je imao svoje nedostatke. Društvena struktura stare Indije podrazumevala je da je muškarac u kući uvek bio potčinjen svojim roditeljima, a u društvu strogim zahtevima sistema **kasti**. Situacija je bila još gora za žene. One su morale biti apsolutno podređene svojoj svekrvi i mužu, a pošto nije bilo kontrole rađanja ili su sredstva bila nepouzdana, morale su da izdrže mnogobrojne trudnoće. Mnogobrojna porodica pružala je veliku emocionalnu potporu, ali je isto tako mogla biti i izvor mnoštva ličnih konflikata, a očuvanje privatnosti učiniti jako teškim. I pored svih ovih i drugih poteškoća, Buda je svojim nezaređenim sledbenicima savetovao da praktikuju meditaciju "dok obavljaju svoje redovne poslove, dok borave u svojim domovima prepunim dece" (A.V,333) i neki od njih uspeli su da postanu probuđeni, dok su hiljade drugih uspeli da se popnu do nekog od stupnjeva koji tome prethode (M.I,491-92).

Dakle, domaćinski život u V veku pre n.e. verovatno je bio daleko manje podsticajan za duhovno traganje od monaškog života. Ali društvo i porodični život su se od tada promenili do neprepoznavanja. Danas, barem na Zapadu, domaćinski život (bilo u zajednici ili samostalno) verovatno nudi više slobode, privatnosti, slobodnog vremena i prilika za učenje i praktikovanje nego što je to bio slučaja ikada ranije u istoriji. Pošto je to tako, tvrdnja da domaćini ne mogu Dhammu do kraja praktikovati više ne stoji.

I ako se domaćinski život promenio u poređenju sa Budinim vremenom, onda se monaški život promenio još i više. Danas se dobar deo aktivnosti monaha okreće oko njegovih pastoralnih dužnosti: ceremonije blagosiljanja, pripremanje i držanje propovedi, učestvovanje u sahranama, neformalno savetovanje laika, učenje za monaške ispite, učestvovanje u različitim svetkovinama i slično. Prosečan starešina manastira provede dobar deo svog vremena pokušavajući da pronađe novac za održavanje i rekonstrukciju manastira, kao i za plaćanje tekućih računa.

Za neke ljude najveća prepreka u duhovnom razvoju nije u tome da ne mogu da postanu monasi ili monahinje, već uverenje koje su formirali da nije moguće da se duhovno razvijaju sve dok to ne postanu. Takav stav ih sprečava da makar pokušaju da ozbiljnije praktikuju **Dhammu**. A zapravo domaćinski život nudi čitavo obilje duhovnih prilika, baš kao i manastirski. "Ali šta je sa

seksom?" "Šta sa problemima u odgajanju dece?" pitaće se neki. Seksualna želja jeste prepreka u duhovnom životu, ali ta želja nužno ne nestaje kad neko na sebe stavi žuti ogrtač. Iako se zavetuju na celibat i posvećeni su meditaciji, neki monasi se bore sa seksualnom željom čitav svoj život. Slično tome, seks je važan za većinu domaćina u ranom periodu njihovog braka, a onda kod nekih on gubi vremenom na značaju. I naravno, neki ljudi koji nisu u braku, kao i neki koji jesu, žive životom celibata iako nisu doneli nikakvu formalnu odluku da to budu.

Tačno je da odgoj dece donosi mnogo izazova i zahteva mnogo vremena. Ali je takođe tačno da život sa decom, kao i život sa partnerom, nudi prilike za razvoj nekih od najvažnijih duhovnih kvaliteta. Ako smo roditelj i supružnik, to često zahteva da odustanemo od svojih želja ili ih ostavimo na neko vreme po strani za dobrobit drugih i upravo to nam može pomoći da usavršimo svoju istrajnost ili nevezivanje. Za sve to su nam potrebni **strpljenje**, **darežljivost**, **opraštanje** i samopožrtvovanje. Deca i partneri nas takođe mogu obodriti svojom **ljubavlju**, prijateljstvom, nežnošću i emocionalnom podrškom, kvalitetima koji su ključni za emocionalno zdravlje, a ponekad nedostaju u manastirima.

Na kraju, ako treba praviti nekakvu razliku među ljudima, onda bi je trebalo praviti ne na osnovu boje njihove odeće, već kvaliteta njihovog uma. Buda je rekao: "Iako raskošno obučen, ako je smiren, obuzdan, u vrlini istrajan, pred svakim bićem odložio štap, taj je braman, asketa i monah." (Dhp.142). Rohitassa je jednom rekao Budi da je pokušao da stigne na kraj sveta, tj. do **nirvāṇe**, hodajući, ali da nije uspeo. Buda mu odgovori da je to zato što kraj sveta nije moguće naći idući bilo kuda, već pogledavši u same sebe (S.I,62). A "pogledati" možete bilo da živite u kući ili u manastiru, bilo da nosite farmerke ili žuti ogrtač. Videti **upāsaka i upāsikā**.

DOṆA

Doṇa je bio učeni i vrlo poštovani **braman** koji je živeo u vreme Bude. Ovo verovatno nije njegovo pravo ime, već je po njemu tek kasnije postao poznat. Pali reč doṇa znači posuda za merenje. Tako se Doṇa našao u **Kusināri** upravo u vreme Budine smrti. Kako se vest o ovom važnom događaju brzo raširila, predstavnici nekoliko kraljevstava i klanova počeli su da pristižu u Kusināru, kako bi za sebe obezbedili deo njegovih posmrtnih ostataka.

Savremeni prikaz Doninog deljenja Budinih posmrtnih ostataka

Sākye su ih želeli zato što, kako je objasnio njihov predstavnik: "Tathāgatha je bio najveći izdanak našega plemena." Predstavnik kralja Magadhe reče da njegov gospodar ima pravo na posmrtni prah zato što pripada ratničkoj kasti kao i Buda. Malle iz Kusināre, zastupajući zakonsko pravilo o devet desetina za domaćina, tvrdili su: "Tathāgatha je dostigao krajnju nirvāṇu upravo u našem gradu i mi se nećemo odreći njegovih kostiju". Sve u svemu, bilo je osam strana u ovom neobičnom sporu. U **Tipiṭaki**, Doṇa je prikazan kao vešti presuditelj. On se okupljenoj gomili obratio sledećim rečima: "Budino učenje ticalo se strpljenja i nije u redu da dođe do svađe oko podele ostataka ovog čoveka najboljeg među ljudima. Ostanimo svi u zajedništvu i miru. Neka u duhu prijateljstva ostaci budu podeljeni na osam delova."

Ove reči su sve strane u sporu dozvale pameti,, te je odlučeno da sam Doṇa podeli **mošti** onako kako misli da je pravedno. Kao nagradu za obavljeni posao, njemu je pripala posuda u kojoj je posmrtni prah držan i iz koje ga je odmeravao na jednake delove. Primio ju je sa zahvalnošću i najavio da će je pohraniti u posebnoj **stūpi**. Kada je podela na opšte zadovoljstvo bila završena, pojavio se predstavnik Moriya plemena i zatražio svoj deo ostataka. I tu je Doṇa uspeo da priskoči u pomoć, govoreći da onima koji zakasne pripada samo pepeo sa mesta za spaljivanje (D.II,164-6). Tako bi i učinjeno i tako je podignuto prvih deset budističkih stūpa. U svom delu **Buddhaćarita**, Ašvaghoša je iskoristio ovaj događaj da Doṇi pripiše dugu i dirljivu pohvalu miru, kompromisu i zdravom razumu. Tradicija kaže da je Doṇa komponovao poemu od 16.000 slogova u slavu Bude, koja je bila naslovljena *Doṇagađđita*, ali je danas izgubljena.

DONIRANJE ORGANA

Zahvaljujući napretku medicine, danas je moguće izvaditi neke organe iz jednog organizma i njime zameniti oboleli u **telu** neke druge osobe. Ovakve procedure moguće su zahvaljujući donaciji organa. Najčešće, organ koji se donira preuzima se od donora pošto je ovaj preminuo, ali ponekad i ljudi koji su živi i zdravi doniraju neki od parnih organa članovima svoje porodice. Pre nekoliko godina mladi budistički monah sa Šri Lanke donirao je jedan bubreg devojčici koja nije bila ni u kakvom srodstvu sa njim i koju ranije nikada nije sreo. Očigledno, monah je čitao o toj devojčici i njenoj bolesti i vođen saosećanjem odlučio se na donaciju. Zanimljivo je da se o ovoj mogućnosti i vrlini doniranja organa drugima razmatralo u budizmu preko 2000 godina pre nego što je to i postalo moguće. U jednoj **Đātaki** postoji fascinantna priča kada Buda, u jednom od svojih ranijih života kao **bodhisattva**, daje svoje oči slepcu. Priča do detalja opisuje kako su mu oči bile izvađene iz očnih duplji, kako je presečen očni živac i potom hirurškim puten implantirane u duplje slepca (Đa.IV,407). U budizmu, dati život za prijatelja smatra se jednim od najvećih i najplemenitijih darova (D.III,187), ali i svojevoljno dati delove sopstvenog tela koji su drugome potrebni teško da je išta manje od toga.

DRAGO KAMENJE I METALI

Drago kamenje (*maṇi* ili *ratana*) jesu minerali neuobičajenog sjaja, boje ili prozirnosti, koji se nalaze u **zemlji**. Na Zapadu neki organski materijali kao što su slonovača, ćilibar ili biser se takođe smatraju dragocenostima, kao što je to bilo i u staroj Indiji. **Buda** je nabrojao deset najpoznatijih i najtraženijih dragulja, kao što su biser (*muttā*), kristal (*maṇi*), beril (*veḷuriya*), školjka (*saṅkha*), kvarc (*silā*) crveni koral (*pavāla*), srebro (*rađita*) zlato (*đātarūpa*), rubin (*lohitanka*) i smaragd (*masāragalla*, Ud.54). Iako je u to vreme Indiji bila jedini izvor dijamanata (*vađira*) na svetu, sve do XVII veka, čudno je da ga Buda nije uključio na ovu listu, mada dijamante pominje na drugim mestima (Dhp.161).

Stari Indijci cenili su kristale, zato što su verovali da su u stanju da pročišćuju prljavu vodu (Mil.35). *Veḷuriya* se često prevodi kao lapis lazuli, ali to nije tačno. Buda je ovaj dragulj opisao da ima osam stranica, da je proziran i ima boju paunovog vrata (D.I,76; Đa.I,207), a to su osobine koje lapis lazuli ne poseduje. Međutim, beril je heksagonalni kristal, što zajedno sa njegova dva kraja daje osam strana, providan je i boja mu se kreće u rasponu od zelene do tamne plavozelene. Školjke su cenjene zato što se poliranjem može postići da budu blistavo bele. Buda je govorio da moralan, disciplinovan monah živi životom koji je "savršeno čist i blistav poput školjke" (Vin. D.I,63). Retke školjke koje se uvijaju u **desno** smatrane su naročito dobrim znamenjem i dostizale su visoku cenu (Đa.IV,350).

Na Zapadu se obično zlato (*hema, kanaka* ili *suvaṇṇa*) smatra dragocenim metalom, a ne dragim kamenom. Ovaj metal oduvek je bio poželjan zbog svoje lepote, pogodnosti za oblikovanje, što su osobine koje ima i oslobođeni um. Buda je pominjao različite vrste zlata – *haṭaka*, *đambonanda*, *kañćana* i *siṅgī*, A.I,181: IV,255) – a u nekim prilikama je proces pročišćavanja dragocenih metala upoređivao sa pročišćavanjem uma putem **meditacije** (A.I,257-8; III,16; Dhp.239; S.V,92). U najdužem i najdetaljnijem od tih opisa rekao je: "Postoje krupne nečistoće u zlatu kao što su kamenčići i krupniji pesak, šljunak i prljavština. Perač ili njegov pomoćnik stavlja rudu u posudu i pere je naginjući tu posudu napred nazad, sve dok ne ispere svu prljavštinu. Kada je to gotovo, ostaju manje nečistoće, kao što je sitan pesak, te perač ponavlja čitav postupak. Kad i to završi, ostaju najmanje nečistoće, kao što je mulj, pa perač sve ponavlja još jednom, dok na kraju ne ostane jedino zlatni prah. Tada zlatar ili njegov pomoćnik stavlja zlatni prah u peć i topi je, sve dok ne postane potpuno rastopljena. Ali on je ni tada ne vadi, jer talog još nije isplivao na površinu i zlato još nije savitljivo, kovljivo, sjajno i spremno za obradu. Ali posle još topljenja talog biva uklonjen i zlato postaje savitljivo, kovljivo, sjajno i spremno za obradu. Koji god nakit zlatar želi da napravi, bilo da je to dijadema, minđuše, ogrlica ili lančić, on to može da učini od tog zlata. Na isti način, kod monaha koji namerava da razvija viši um postoje krupnije nečistoće u postupanju, govoru i mislima. Takvih manjkavosti sabran monah se oslobađa. Kada je to učinio, ostaju manje nečistoće, kao što su misao ispunjena željom za čulnim zadovoljstvima, ogorčenjem ili okrutnošću i on se i njih oslobađa. Potom na red dolaze još sitnije nečistoće, kao što su misli o svojoj rodbini, zemlji ili reputaciji i on se i njih oslobađa. Posle svega toga moguće je da u njemu još postoji žudnja za višim dostignućima i otuda njegova koncentracija nije savršeno mirna ili ujedinjena, a ona se postiže svesnim naporom. Ali onda kada njegov um postane smiren i ujedinjen, svesni napor nije neophodan da bi se ta koncentracija održavala. Tada, bilo koje stanje uma da je dostižno neposrednim znanjem, on može da ga ostvari, u pravim uslovima" (A.I,253-5).

U kasnijoj budističkoj tradiciji tri **utočišta**, tj. Buda, Dhamma i sangha, bili su i još su uvek poznati kao Tri dragulja (*Tiratana*), zato što su poput dragulja prekrasni, traženi i izuzetno vredni (Sn.224-35).

DRVEĆE

Drveće (*rukkha*) jesu visoke **biljke**, obično sa debelim drvenastim korenjem i stablom iz kojeg rastu grane prekrivene lišćem. Pošto je bio vrlo pažljiva osoba, sa velikom moći zapažanja, i provodio dobar deo vremena u šumi, Buda je veoma cenio i dobro je poznavao drveće. Delovi drveća koje on u svojim govorima pominje su deblo (*khandha*), periderm ili spoljašnja kora (*papaṭikā*), floema, lika ili unutrašnja kora (*taća*), godovi (*pheggu*), srčika ili sredina stabla (*sāra*), grane (*sākhā*) i lišće (*paṇṇa*, M.I,193-6). Bio je svestan da postoje i različite vrste korenja: veliko korenje drveta (*mūla*), osovinsko i bočno korenje (*mālāni ahogamāniyāni tiriyaṅgamāni*), koren koji hrani (*nāḷi*) i žiličasto korenje (*mattānipi*). Takođe je shvatao da korenje upija vlagu i hranljive materije iz tla

Banjan drvo, nadzemni koren

i da se biljni sok (*ođā*) kreće kroz stablo nagore ka granama (S.II,87-8).

Mnogi Budini govori ukazuju da je gajio poseban afinitet prema drveću. Kao veoma mlad, imao je svoje prvo duhovno iskustvo sedeći u hladu ružine jabuke (M.I,246). Do probuđenja je stigao pod **bodhi drvetom**, a odlučio je da umre ležeći među **salovim** stablima. Učio je da je dobro delo saditi drveće široke krošnje duž puteva (S.I,33). Šume je smatrao dobrim mestom za meditaciju. Često je svojim učenicima govorio: "Ovde su podnožja drveća, ovde su proplanci. Meditirajte! To je moj savet vama", "Tražite boravišta u šumi, u dubinama džungle, na mirnim mestima" (D.III,38). Budi je njegova Dhamma bila toliko očigledna, da je jednom prilikom pokazao na okolno drveće i rekao: "Čak bi i ova ogromna salova stabla prigrlila Dhammu kad bi je mogla razumeti, a kako to onda ne bi učinila ljudska bića?" (A. II, 193).

Neki od najlepših odlomaka budističke književnosti odnose se na drveće. Buda je za gostoljubivu osobu rekao da je "nalik velikom drvetu banjana koje raste kraj puta, te svojom senovitom krošnjom pruža utočište svakom namerniku i vraća mu snagu" (Đa.VI,526). **Milindapañha** kaže da bi trebalo pokušati da budemo poput drveća: "Kao što drveće ne pravi razliku kad obezbeđuje hladovinu, isto tako ni meditant ne treba da pravi razliku među bićima, već razvija podjednaku ljubav prema svakom podjednako, i prema lopovima, ubicama i neprijateljima, kao i prema sebi" (Mil.410). U *Vimānavatthu*, Aṅkura je izrazio generalni budistički stav brige i poštovanja za svako živo biće kada je rekao: "Ne odlomi ni grančicu drveta u čijem hladu sediš, jer bi to bilo poput izdaje prijatelja, zlodelo... Ne otkini ni list sa drveta u čijem hladu sediš, jer bi to bilo poput izdaje prijatelja, zlodelo" (Vv.9,3-5). U **Đātakama** postoji priča u kojoj neka devojka kaže svojoj majci: "Ako umrem... sakupi moje kosti i spali ih, podigni spomenik i kraj njega posadi *kaṇikāra* drvo. A onda, kada posle zime, u proleće procveta, setićeš me se i reći: 'Takva je bila lepota moje kćeri'." (Đa.V,302). **Buddhaćarita** poredi duhovno vežbanje sa drvetom "čija vlakna su strpljenje, čiji cvetovi su vrlina, čije grane su svesnost i mudrost, koje je ukorenjeno u odlučnosti i koje donosi plod Dhamme". *Abhiđñāṇaśakuntala* primećuje da se grane bremenite plodom povijaju nadole i da bi dobri ljudi trebalo da uče od njih, kako ih njihov imetak nikada ne bi naveo da se gorde i uzdižu.

DUKKHA
Videti **Patnja**.

DUŠA
Videti **Sopstvo**.

Đ

ĐAINIZAM

Đainizam je religija koju je nekoliko decenija pre Budinog prosvetlejnja osnovao mudrac kojeg sami đaini nazivaju Nigaṇṭha Nātaputta (DN 2). Iako su Mahāvīra i Buda često razgovarali ili debatovali sa učenicima onog drugog, nikada se nisu i lično sreli. Đainizam i budizam imaju mnogo toga zajedničkog i jasno je da je Buda bio pod delimičnim uticajem ove miroljubive asketske vere. Međutim, Mahāvīra je učio da svako delo, bilo da je učinjeno sa namerom ili ne, stvara **kammu** dok je Buda govorio da jedino namerom podstaknuta dela imaju kammički efekat. Iz ove razlike između dve religije razvile su se dalje mnoge druge. Buda je takođe kritikovao samomučenje kojem su se podvrgavale đainski askete. Uprkos razmimoilaženjima sa budizmom oko ovih i drugih filozofskih pitanja, đainizam je oduvek bio miroljubiva religija. Popularno đainsko delo *Nāladiyā* kaže: "Krave su različitih oblika i boje, ali mleko koje nam daju je uvek belo. Religijske škole su mnoge i raznolike, ali svaka od njih podučava životu vrline." Tokom nekoliko vekova su se ove dve religije međusobno nadmetale za primat, ali je na kraju budizam prevladao i đainizam je zauvek ostao religija manjine. Danas u **Indiji** ima oko tri miliona đaina, uglavnom u zapadnoj državi Guđarat. Takođe, u naše vreme formirale su se male, ali vrlo aktivne zajednice đaina u Velikoj Britaniji.

The Jains, Paul Dondas, 2002.

Podnožje Gomatešvare, statue visoka 18 metara (Šravanbelgola, Indija)

ĐĀTAKE

Đātaka znači "o rođenju" i to je naziv knjige u okviru **Khuddaka nikāye**, petog dela **Sutta piṭake**, a koja je opet prvi deo **Tipiṭake**, svetog budističkog **Kanona**. *Đātake* čini 547 priča – neke sasvim kratke, druge vrlo duge – koje ilustruju Budine vrline kao što su dobrota, promišljenost, poštenje, požrtvovanost, zdrav razum, hrabrost i odlučnost. Likovi u mnogim od ovih priča jesu **životinje**. Rani budisti odabirali su mnoge od ovih priča iz bogate riznice indijskog folklora i usmenih predanja, prisvajajući ih tako što bi tvrdili da je glavni junak u njima zapravo bio **Buda** u nekom od svojih prethodnih života kao **bodhisattva**. Neke druge priče su čista budistička kreacija.

Đātake se sastoje od četiri dela, a na početku serije je poduži uvod (*nidānakathā*), koji kazuje tradicionalni život Budin, počev od njegove odluke da postane Buda, pa sve do osnivanja prvog manastira. Svakoj priči prethodi "priča o sadašnjosti" (*paććuppanna vaṇṇa*), u kojoj se daje razlog zašto ju je Buda ispričao, a na kraju je "veza" (*samodhāna*), u kojoj se objašnjava ko su zapravo likovi iz priče. Same priče (*atīta vatthu*) su u prozi, a u njih su ubačeni i stihovi (*gāthā*), kojih ima ukupno oko 2500. Samo ti stihovi se smatraju izvornim Budinim rečima. Zahvaljujući svojim zanimljivim sižeima, dobro oblikovanim likovima i humoru, *Đātake* su među najpopularnijim knjigama Kanona. Proučavaoci veruju da neke od Ezopovih basni i mnoge druge zbirke narodnih priča imaju svoje poreklo u *Đātakama*.

The Jātaka, prev. R. Chalmers, H. T. Francis, E. B. Cowell i W. H. D. Rouse, 1990.

ĐĀTAKAMĀLĀ

Đātakamālā, *Venac đātaka,* jeste obrada 34 **Đātaka** priče, koju je u IV veku zabeležio na sanskritu monah Āryasūra. Uživa ugled jednog od remek-dela književnosti na **sanskritu**. Mnogi reljefi velike **stūpe** u **Borobuduru** na ostrvu Java u Indoneziji prikazuju scene iz *Đātakamāle*.

Once the Buddha was a Monkey, prev. Peter Khoroche, 1989.

ĐAVO

U teističkim religijama đavo, ponekad nazivan i Satana, Lucifer ili Belzebub, jeste biće potpuno suprotno **Bogu** i dobru. Prema **Tipiṭaki**, Budu je nekoliko puta opsedao duh po imenu Mara, pokušavajući da ga onemogući u daljoj borbi za **probuđenje**, da ga iskušava ili ohrabri da što pre umre (Sn. 426; DN 16). Mnogi Budisti veruju da je Mara stvarno biće, dok drugi smatraju da se zapravo radi o alegoriji ili personifikaciji negativnih stanja uma. Čini se da je više dokaza za ovo drugo mišljenje nego za prvo. To je vidljivo iz činjenice da **pāḷi** reč *māra* znači "smrt" ili "umiranje", a da se tri Marine kćeri nazivaju Taṇhā, Aratī i Ragā, što znači Žudnja, Nezadovoljstvo i Požuda (SN IV.25). Sem toga, Buda opisuje vojsku sa kojom ga je Mara napao, sačinjenu od čulne želje, gađenja, gladi i žeđi, žudnje, tromosti i lenjosti, straha, nemira, dobitka, časti i slave, nezasluženog ugleda, oholosti i prezira (Sn. 436-8). Ovakvo tumačenje je dalje potkrepljeno činjenicom da budizam vidi **zlo** kao misli, govor i postupke motivisane neznanjem, pre nego kao mahinacije neke sile koja je izvan čovekovog uma. Mara se takođe ponekad naziva Kanha, Mračni (MN 56), ili kao Namuci, Onaj koji vezuje (DN 20).

Savremeni prikaz Marinog napada na Budu

Buddhism and the Mythology of Evil, Trevor Ling, 1965.

ĐENDŽEN

Đendžen (Jianzhen; na japanskom Ganđin) bio je kineski monah u vreme Tang dinastije, koji se spravom može smatrati pravim renesansnim čovekom. Rođen 688. u delu Kine koji je danas poznat kao pokrajina Đengsu, još kao mlad postao je monah i učio je budizam u kineskoj prestonici tokom šest godina. Tokom studija usredsredio se na **Vinayu**. Naredne godine ovladao je mnogim veštinama, uključujući medicinu, hortikulturu i čak arhitekturu. Dva njegova velika dostignuća tokom tog perioda bila su osnivanje bolnice i organizovanje prepisivanja 32.000 svitaka sa svetim spisima, kako bi bili distribuirani različitim manastirima.

Godine 742. delegacija iz **Japana** stigla je u **Kinu** i Đendžena su pozvali da poseti njihovu zemlju kako bi se ponovo uspostavila ispravna procedura zaređenja za monahe i monahinje. Uprkos protestu svojih učenika i dobrotvora, Đendžen je prihvatio poziv i sledeće godine se otisnuo brodom ka Japanu. Loša navigacija i nevreme primorali su brod da se vrati u Kinu. Još tri puta je pokušavao da stigne do Japana i nije uspeo. Tokom petog pokušaja brod je usled jakih vetrova skrenuo sa kursa sve do Hainan ostrva na jugu Kine. Trebalo mu je tri godine da se kopnom vrati kući. Poteškoće na tom putovanju su bile tolike da je između ostalog dobio infekciju oka i na kraju oslepeo. Nepokoleban prethodnim neuspesima i uprkos tome što je izgubio vid, još jednom je pokušao da stigne do Japana i na kraju uspeo 753. godine. Stigao je u Naru, japansku prestonicu, gde ga je dočekao car i postavio ga za starešinu velikog Todaiđi hrama. Tokom naredne dve godine obučavao

je oko 400 monaha i potom ih zamonašio u skladu sa svim pravilima. Posle ovoga, Đendžen je izgradio za sebe hram da u njemu boravi i podučava sve do smrti 763. Kod projektovanja i izgradnje tog hrama uveo je tehnike do tada nepoznate u japanskoj arhitekturi. Takođe je u Japan preneo veštinu gajenja bonsaija i pravljenja sira od sojinog mleka.

Sedeća statua Đendžen u Tošodai hramu u Japanu

Ali Đendženov najveći dar Japancima bile su farmakologija i medicina. Uprkos slepilu, mogao je mnogo biljaka da identifikujeom samo po mirisu, a bio je vrlo vešt u njihov klasifikovanju i skladištenju kako bi zadržale svoja lekovita svojstva. Takođe je ispravio mnoge pogreške u starim japanskim prevodima kineskih medicinskih rasprava. Sve do kraja XIX veka na pakovanjima lekova u Japanu mogao se videti Đendženov lik. Ubrzo pošto je preminuo, njegovi učenici napravili su statuu učitelja toliko vernu da je njome na radikalan način izmenjena dalja istorija japanske skulpture. Ovaj kip je i danas izložen u hramu u kojem je živeo.

Đendženov uticaj i reputacija nastavljaju da žive čak i danas. On se još uvek smatra ocem japanske medicine. Godine 1973. Kina i Japan su zajednički podigli Đendženovu memorijalnu dvoranu u njegovom prvobitnom manastiru u Kini, kako bi time obeležili ponovno uspostavljanje diplomatskih odnosa. Vrlo uspešnu dramu zasnovanu na njegovom životu napisao je Inooe Yasusi, a za nju je muziku komponovao poznati japanski kompozitor Dan Ikuma. Nedavno je Đendženov život bio prikazan i u formi stripa.

ĐHĀNA

Originalno značenje reči *đhāna*, sanskritski *dhyāna*, bilo je "razmotriti" ili "promisliti", iako je već u Budino vreme dobila značenje dubokog meditativnog zadubljenja. Buda je reč *đhāna* koristio da označi stupnjeve koje prelazi um na putu od uobičajene prenatrpanosti do poptune jasnoće. Iako je uočio četiri takva stupnja, ne treba ih smatrati posebnim ili odvojenim. Umesto toga, jedan stupanj se utapa i transformiše u drugi, kako se različiti mentalni elementi razvijaju ili gube.

Prvi korak u dostizanju *đhāne* jeste istrajna i redovna **meditacija** do nivoa kada su pet **prepreka** oslabljene ili privremeno neutralisane. Na taj način nastaje stanje u kojem postoji "distanca u odnosu na čulne želje i štetna stanja uma" (*vivićć'eva kāmehi vivićća akusalehi dhammehi*), u kojem se misli nastavljaju (*savitakkaṃ savićāraṃ*), ali su mnogo redukovanije i uglavnom neutralne po sadržaju i u kojem postoje suptilna, ali primetna **radost** i **sreća** (*pīti sukha*). Meditant onda "obuhvata, potpuno obuhvata, ispunjava i prožima" (*abhisandeti, parisandeti, paripūreti, parippharati*) svoje telo tom radošću i srećom. Buda je to stanje nazvao prvom *đhānom*. Ako nastavimo da razvijamo ovo stanje, misli se na kraju potpuno zaustavljaju (*avitakkaṃ avićaraṃ*), um postaje fokusiran i bez ikakvog napora (*ćetaso ekodhibhāvaṃ*) i doživljavamo duboki unutrašnji mir (*ađđhattaṃ sampasādanaṃ*), nastavljajući da telo ispunjavamo radošću i srećom. To se naziva druga *đhāna*.

Vremenom, radost nestaje (*pītiyā ća virāga*), a spokojstvo (*upekha*), kristalno jasna **svesnost** i pažnja (*sati sampađāna*) postaju izraženiji i doživljavamo sreću (*sukha*) kakva je privilegija obično samo probuđenih. Ovo se naziva treća *đhāna*. U četvrtoj i poslednjoj *đhāni* postajemo postupno oslobođeni svakog fizičkog i psihičkog zadovoljstva i bola (*sukhassa ća pahānā dukkhassa ća pahānā pubb'eva somanassa domanassānaṃ atthaṅgamā*) i um biva ispražnjen od svega izuzev potpuno čistog **spokojstva** i svesnosti (*upekhāsati pārisuddhiṃ*, DN 2).

Uočljivo je da su tri glavne komponente *đhāna,* pozitivni osećaj, svesnost i spokojstvo. Radost i sreća, koji se nastavljaju čak i pošto meditant izroni iz stanja *đhāne*, pomažu mu da razveže emocionalne čvorove i isceli psihičke ozlede prošlosti, te tako pojednostavljuju um i daruju duboku zadovoljenost. Svesnost omogućuje čisti, prodorni uvid u stvari, dok nas spokojstvo sprečava da se u njih upetljavamo. Meditant postaje nepomično središte koje posmatra i lagano se puni **mudrošću**. Videti **Meditacija**.

The Path of Serenity and Insight, H. Gunaratna, 1985.

ĐĪVAKA KOMĀRABHAĆĆA

Đīvaka Komārabhaćća bio je Budin lični lekar i otac budističke medicine. Tradicija kaže da je bio sin prostitutke iz **Rāđagahe**. Posle rođenja, majka ga je stavila u kotaricu i ostavila na ivici deponije za đubre, gde ga je pronašao princ Abhaya i usvojio. Napuštenu novorođenčad bi uglavnom vrlo brzo prožderali psi i gavrani, ali pošto je još bio živ (*đīva*) kada su ga pronašli, nazvan je Đīvaka. Drugi deo njegovog imena izveden je verovatno od *kaumārabhṛtya*, **sanskritskog** termina za opstetriku i pedijatriju. Kada je odrastao, poslali su ga u Takkasilu (današnju Taksilu, na severu Pakistana) gde je studirao medicinu sedam godina kod mudraca Ātreye. Po povratku u Rāđagahu brzo je stekao ugled veštog lekara i na kraju je bio postavljen za dvorskog lekara kralja Bimbisāra.

Savremeni tajlandski prikaz Đīvake

Đīvaka je kasnije postao Budin učenik i lečio je i njega i druge monahe i monahinje kada je bilo potrebno. Posedovao je prekrasan mangov vrt, nedaleko od istočne kapije Rāđagahe, koji je poklonio Budi i tu se kasnije razvio veliki manastir (D.I,47). Ostaci manastira otkriveni su i iskopani 1954. godine. Buda je održao dva govora Đivaki. U prvom je naveo uslove pod kojima monasi i monahinje mogu da jedu meso, a u drugom je definisao nezaređenog sledbenika kao nekog ko je uzeo tri **utočišta** i ko se pridržava pet **pravila morala** (MN 55; AN VIII.26). Zbog svoje predanosti nezi svojih pacijenata, Buda je hvalio Đivaku kao prvog među onima koji su "omiljeni među ljudima" (A.I,26).

E

EPITET

Epitet (*pariyāya* ili *vevaćana*) jeste reč ili fraza koja savršeno opisuje karakteristike ili suštinu nečega. Postoje četiri stiha koja se mogu okarakterisati kao epiteti Budinog učenja. To su: "Izbegavaj zlo, razvijaj u sebi dobro i pročisti svoj um; to je učenje svih Buda" (Dhp. 183). "Ne vređati, ne povređivati, živeti prema *Patimokkhi*, živeti u samoći i vežbati um; to je učenje svih Buda" (Dhp.185). "Predvidevši opasnost u sukobu i harmoniju u miru, boravi u jedinstvu i ljubavi; to je učenje svih Buda" (Cp.3,15,13). "Ljubav treba razvijati prema sebi i prema drugima, sve treba prožeti ljubavlju; to je učenje svih Buda" (Mil. 394).

Dve stvari odmah padaju u oči u ovim epitetima. Prva da se u budizmu ne radi prvenstveno o prirodi naših verovanja, već o kvalitetu našeg srca. Druga je važnost koju budizam pridaje pročišćenju uma i manifestovanju različitih izraza **ljubavi**. Budista nije neko ko "veruje" u Budu. On ili ona je neko ko je blag pri govoru (*sakhila*), ko nastoji da razvija mir (*samagga*) i harmoniju (*avivāda*) unutar zajednice u kojoj živi, ko razvija ljubav (*mettabhāvanā*) u svom srcu i prožima svakoga, uključujući i sebe, tom ljubavlju (*mettaćittena pharitabbaṃ*). Videti **Vera**.

EZOTERIZAM

Ezoterizam je ideja da bi neka duhovna učenja trebalo čuvati kao tajnu od većine i otkrivati ga samo odabranima. Upanišade, kada su bile stvorene negde u vreme Bude, predstavljale su tajno učenje dostupno jedino visokoj **kasti** ljudi koji su se zavetovali na potpunu lojalnost učitelju. Čak i u tibetanskom budizmu ili **vađrayāna** neka učenja su rezervisana samo za one koji su inicirani. Ideja da **Dhammu** treba ograničiti ili monopolisati unutar nekakve "unutrašnje grupe" Budi je bila neprihvatljiva. On je smatrao da su istine koje je podučavao razumljive za svakoga, važne za svakoga i primenljive za svakoga. Jednom prilikom rekao je: "Tri stvari blistaju otvoreno, a ne u tajnosti. Koje tri? Mesečev disk, Sunčev disk, kao i Dhamma i disciplina kojima podučava Tathāgata" (AN III.132). Istu stvar ponovio je neposredno pred smrt kada je rekao: "Objavio sam Dhammu ne skrivajući bilo šta i kao otvoreno učenje. Ništa sakrio nisam u stisnutoj ruci" (DN 16).

EUTANAZIJA

Eutanazija je namerno ubijanje pacijenta obustavljanjem neophodnog medicinskog tretmana. Eutanazija može biti aktivna, na primer davanjem smrtonosne injekcije, ili pasivna, na primer prestankom hranjenja pacijenta koji je u komi. Ona takođe može biti dobrovoljna, na zahtev pacijenta, ili nedobrovoljna, kada je pacijent bez svesti, pa pravno odgovorna osoba donosi odluku. Otuda postoje zapravo četiri tipa eutanazije – aktivna dobrovoljna (ADE), pasivna dobrovoljna (PDE), aktivna nedobrovoljna (ANE) i pasivna nedobrovoljna (PNE). Iako budizam gaji veliko poštovanje prema **životu**, on takođe prihvata da je **smrt** sastavni i neodvojivi deo života, tako da zbog toga i smrt treba poštovati. Jedan od načina da poštujemo život jeste da kada postane toliko ispunjen bolom i lišen svakog digniteta pojedinac i njegova porodica mogu odlučiti da ga okončaju. Poštovati smrt znači dostojanstveno prihvatiti kada dođe trenutak za nju i dopustiti joj da se dogodi u skladu

sa prirodnim tokom stvari. Tako, sa budističke tačke gledište, PDE i PNE ne predstavljaju kršenje prvog **pravila morala** i zapravo mogu predstavljati čak i jedan čin **saosećanja**.

Buddhism and Bioethics, Damien Keown, 1995.

EVOLUCIJA

Evolucija je naučna teorija po kojoj se **život** postepeno prilagođava promenama u okolini i to kroz proces mutacije, prirodne selekcije i borbu za opstanak. Ovu ideju je prvi opisao Čarls Darvin 1859. godine i danas je prihvaćena kao temeljni princip u svim naukama koje proučavaju život. Iako nije eksplicitno pomenuta u **Tipiṭaki**, ideja evolucije je potpuno konzistentna sa Budinim učenjem o žudnji za postojanjem (*bhava taṇhā*), o tome da se sve menja (*anićća*) i prirodnim uzrocima umesto božanskoj kreaciji. U *Aggañña sutti* Buda kaže da je **Zemlja** posle nastanka bila potpuno prekrivena vodom, a da su prvi oblici života plutali na površini, gde su se hranili, a da su se postepeno razvijali od jednostavnih do složenih i to tokom ogromnog vremenskog perioda (DN 27). Za teističke religije koje podučavaju da su ljudi posebna kreacija **Boga**, ideja da je čovek nastao evolucijom od nižih životinja je krajnje uvredljiva. Budisti su oduvek verovali da su životinje vredne **ljubavi** i poštovanja, da ljudi mogu da se ponovo rode kao životinje, te je za njih pojam evolucije sasvim prihvatljiv.

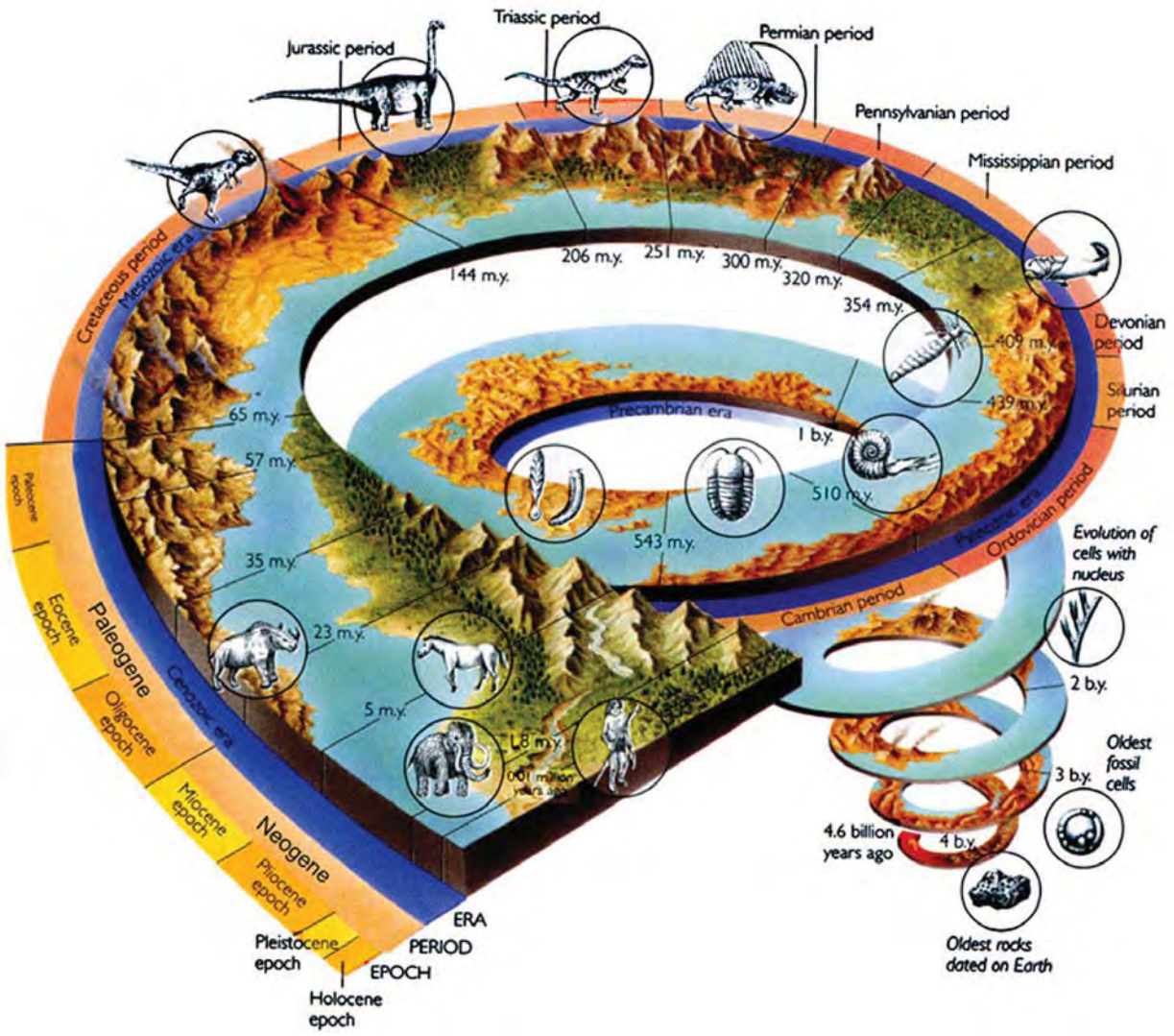

F

FIZIČKI IZGLED, BUDIN

Ima dovoljno usputnih informacija u **Tipiṭaki** da bismo stekli predstavu o Budinom fizičkom izgledu. Bio je visok oko hvata (S.I,62), pri čemu je hvat (*byāma*) rastojanje između vrhova prstiju kada se obe ruke raširе sa strane. Takođe čitamo da je za četiri prsta bio višlji od svog polubrata **Nande** (Vin. IV,173). Kao mlad, pre nego što je postao beskućnik, imao je dugu crnu kosu i bradu (M.I,163). Iako Budini **kipovi** uvek pokazuju da je imao kosu, to je samo ikonografska konvencija i nije istorijski tačna. Posle napuštanja doma, slično ostalim monasima, on je "odsekao i kosu i bradu" (M.I,163). Svi se izvori slažu u tome da je Buda bio veoma prijatnog izgleda. Braman Soṇadaṇḍa opisao ga je kao "privlačnog, lepe spoljašnjosti, prijatnog za videti, skladnog oblika tela i lepih crta lica" (D.I,115). Ovaj prirodno lep izgled bio je još pojačan njegovim dubokim unutrašnjim mirom. Jedna druga osoba opisala ga je sa "lep, uliva poverenje, smiren i sabran, sa dostojanstvom i pribranošću savršeno ukroćenog slona" (A.II,36). U vezi sa njegovim **tenom i crtama lica** jedan braman je rekao: "Divno je, zaista čudesno kako okrepljuje prisustvo Gotamino, kako je jasno i zrači njegovo lice. Baš kao zlatni jujuba plod što se blista u jesen... isto takvo je i lice Gotamino" (A.I,181). Međutim, kao i kod svakog drugog, i Budin izgled se promenio sa dolaskom starosti. U poslednjim godinama života Buda je rekao o samome sebi. "Sada sam star, oronuo, istrošen, onaj koji je prešao životni put. Pošto mi je osamdeseta, približavam se kraju života. Baš kao što se stara kola kreću jedino ako se ojačaju užadima, isto tako i se i moje telo kreće jedino ako je ojačano" (D.II,100). Videti **Ten i crte lica** i **Ušne školjke**.

Buda
Gandhara region,
Pakistan, III-IV vek

FLEKSIBILNOST

Fleksibilnost (*mudutā*) jeste u psihološkom smislu sposobnost da vidimo promene i nijanse u nekoj situaciji ili principu i da se u skladu sa time prilagodimo. U **Metta sutti**, Buddha zagovara fleksibilnost, zajedno sa nekoliko drugih retko diskutovanih, ali vrlo važnih vrlina: "biti vešt, čestit i iskren, prijemčiv za pouku, blag i neobmanut, zadovoljan i bez velikih prohteva" (Sn. 143). U *Đātakama* je rekao: 'Savijaj se poput luka i budi gibak poput bambusa; tada nećeš biti u neprijateljstvu ni sa kim" (Đa. VI,295). Budina fleksibilnost je najvidljivija u njegovom stavu prema pravilima. On je napravio pravila za monahe i monahinje kako bi rešio određene probleme i očekivao je da ih svako shvati ozbiljno i pridržava ih se. Međutim, bio je dovoljno mudar da razume da nijedno pravilo ne može da reši svaku moguću situaciju, da se okolnosti menjaju i da otuda i pravila treba menjati kad se to pokaže neophodnim. U **Vinayi** vidimo kako su pravila bila prilagođavana i modifikovana, a neposredno pred smrt Buda je rekao učenicima da mogu da promene

manja pravila kad to bude potrebno (DN 16). Intelektualna fleksibilnost (*ćittamudutā*) takođe je važna (Dhs. 45). Imati stavove i gledišta, ali bez cepidlačenja, dogmatizma ili krutosti u vezi sa njima, jeste jedan važan vid oslobađanja. Videti **Korisna sredstva**.

FRANJA ASIŠKI

Franja Asiški (1182-1226) rođen je u Italiji u imućnoj porodici i tokom dobrog dela svoje mladosti vodio je sasvim običan i bezbrižan život. Onda se 1202. našao u zatvoru na nekoliko meseci i posle izlaska se teško razboleo. Razočaran svojim životom, okrenuo se molitvama, da bi se četiri godine kasnije javno odrekao svoje porodice i njezinog imetka, na zaprepašćenje svoga oca. Posle toga, Franja je živeo kao isposnik i dobar deo svog vremena provodio pomažući siromašnima. Postepeno je počeo da privlači učenike i na kraju osnovao i monaški red nazvan red male braće, a još kasnije i ženski red nazvan "klarise". Međutim, Franja nije bio dobar organizator i vremenom je svakodnevno upravljanje redom prepustio drugima, a sam se vratio životu kontemplacije u tišini. Tokom tog perioda počele su da se na njegovom telu pojavljuju neobične rane, slične onim Isusovim. Franja je umro 1226. i dve godine kasnije katolička crkva ga je proglasila za sveca.

Bazilika Sv. Petra, Vatikan

Za budiste, sveti Franja je najprivlačniji od svih hrišćanskih svetaca. Na više načina je njegov život sličan Budinom. Njegovi postupci i učenje izrazili su ono najbolje iz Isusovog jevanđelja ljubavi, blagosti, opraštanja, jednostavnosti i nevezivanja, ali bez dogmatizma i strogosti. Bio je takođe naročito blag prema životinjama, a to je nešto što do tada nije postojalo u hrišćanstvu. Da je Franja bio jedan od njegovih učenika, Buda bi ga hvalio kao primernog monaha. Međutim, njih dvojica su se i razlikovala. Franja nije bio spretan u praktičnim stvarima, dok je Buda pokazivao veliku moć procenjivanja i praktičnosti u većini stvari koje je radio. Franjina privrženost jednostavnosti proširivala se i na intelektualne stvari; bio je bezazlen, poverljiv i prostodušan na najbolji mogući način. Buda je, sa druge strane, bio promišljen, pun znanja i intelektualno rigorozan. Franja je imao sve one drage osobine deteta; Buda, pak, najbolje atribute odraslog čoveka.

Životi, učenje i lični primer Bude i svetog Franje su važni danas po tome što mogu da posluže kao most razumevanja između budista i hrišćana.

Saint Francis of Assisi, L. Cunningham, 1976.

FUNDAMENTALIZAM

Fundamentalizam (*idaṃsaććābhinivesa*) jeste verovanje da svete tekstove treba tumačiti doslovno. Fundamentalisti su skloni da budu dogmatični u pogledu praktikovanja svoje religije i netolerantni prema drugim religijama. Često su još netolerantniji prema pripradnicima svoje religije koji svete spise tumače drugačije od njih. Buda je fundamentalistu okarakterisao kao osobu koja bez prekida besno objavljuje: "Samo je ovo istina, sve drugo je pogrešno" (M.II,171). Zbog generalno istraživačke i otvorene prirode budizma, on je sasvim retko proizvodio fundamentaliste ili fundamentalističke pokrete. Buda je rekao da svako ko istražuje njegovo učenje mora u obzir da uzme doslovno značenje (*vyañđana*), ali isto tako i duh (*attha*), čime je hteo da kaže da postoje dimenzije i nijanse **Dhamme** koje su iza pukih reči i da poznavanje samo reči nije dovoljno (D.III,127; Vin.I,20). Na drugom mestu je dodao: "U pogledu Dhamme koju sam tako izložio na različite načine, ako ima onih koji mogu da se slože, da se saglase i da prihvate ono što je ispravno rečeno i ispravno izgovoreno, može se očekivati da oni žive u prijateljstvu i slozi, bez razdora, kao mleko (što se lako meša) sa vodom, gledajući jedan na drugog prijateljskim očima." (S.IV,225). U čuvenoj **Kālāma sutti** je takođe rekao da u svojim naporima da procenimo religijske tvrdnje treba više da se oslonimo na sopstveno iskustvo, nego na religijske tekstove (A.I,187). Videti **Srednji put** i **Tolerancija**.

G

GANG

Gang (*Gaṅgā*) je najduža **reka** u **Indiji** i ona teče kroz **Srednju zemlju**, onaj deo Indije u kojem je Buda živeo. Nekada su je nazivali i Bhāgīrathī (J.V,255). Veličina i lepota, kao i njezina sposobnost da hrani useve, ali i da zbriše čitavo selo tokom poplava, uticali su da se na nju gleda sa mešavinom divljenja i straha. Jedan lik u **Đatākama** kaže: "Divim se Gangu, čije vode teku i bujaju" (J.V,93). Hinduisti su verovali, a i danas veruju, da njezina voda ima moć da spere posledice svakog lošeg dela koje su učinili, što je Buda kritikovao (M.I,39). Mlečni put je nazivan nebeskim Gangom (Ākāsagaṅgā, Đa.II,65). Kako bi se moglo i očekivati, komentari daju potpuno fantastičan opis izvora ove reke i njenih prvih kilometara, govoreći da polazi od jezera Anotatta, diže se u vazduh i potom prolazi kroz nekoliko tunela u stenama pre nego što stigne do Indije. *Tipiṭaka* ne govori ništa o izvoru Ganga, sem da je negde u Himalajima. Đatāke često kažu da kada je **Bodhisattva** bio asketa, u prethodnim životima, odlazio je u **Himalaje** i pravio sebi boravište kraj jedne okuke koju je pravio Gang (na primer, Đa.II,145; II,258). Gornji tok Ganga zvao se Uddhagaṅgā (Đa. II,283), reka Yamuna se u njega uliva kod Payāga (današnji Allahabad, Đa.II,151), da bi potom reka nastavila svoj put ka moru (A.IV,199).

Buda je često koristio Gang kao poređenje ili metaforu za svoje učenje (na prim. M.I,225; S.II,140; S.IV,298). Kada je želeo da dočara nezamislivu količinu nečega, rekao bi da ga ima koliko i zrna peska u Gangu (S.IV,376), što je poređenje vrlo često korišćeno u **mahāyāna** literaturi. Kad je želo da naglasi delotvornost svoga učenja za dostizanje nirvāṇe, koristio je neizbežno, nezaustavljivo kretanje Ganga na istok, kako bi ilustrovao tu ideju. Tako je rekao: "Baš kao što Gang teče, klizi, naginje ka istoku, isto tako onaj ko neguje i baštini plemeniti osmostruki put, klizi ka nirvāṇi" (S.V,40).

Kada je Buda napustio Pāṭaliputtu (danas Patna) tokom svog poslednjeg putovanja, morao je da pređe Gang, kako bi stigao u Vesāli. Danas je reka na tom mestu široka skoro kilometar, verovatno isto onoliko koliko je bila i u stara vremena. Ljudi iz grada koji su došli da ga isprate, počeše da idu obalom gore-dole, tražeći neku skelu ili čamac koji će ga prevesti. Neki čak krenuše da seku i uvezuju trsku kako bi napravili splav. A onda, prema *Mahāparinibbāna sutti*, "hitro kao kad bi snažan čovek ispružio ruku ili je savio, Buda i njegovi monasi nestadoše sa jedne obale Ganga i pojaviše se na drugoj" (D.II,89). Oni koji veruju u suštinsku identičnost budizma i **hrišćanstva** često citiraju ovaj događaj kao paralelu

Reka Gang, Varanasi (Benares) jedan od osam svetih hinduskihmesta i jedan od najstarijih nastanjenih gradova sveta

priči o Isusu kako ide po vodi (Mark 6,45-52). Poređenje je, međutim, malo sumnjivo. Ko god da je napisao priču o Isusovom hodanju po vodi verovao je da je ona doslovno tačna i predstavio ju je kao dokaz Isusove božanske prirode. Mnogi hrišćani i dan-danas prihvataju je kao takvu. U priči o Budinom prelaženju Ganga on ne hoda po površini reke, već nestaje na jednom mestu i pojavljuje se na drugom. Ali što je još važnije, budistička priča nije namenjena tome da je uzmemo doslovno, iako je neki ljudi možda tako doživljavaju. Ona je primer didaktičkog ulepšavanja – priča treba da zadrži pažnju i onda doprinese važnoj poenti – što je književno sredstvo često korišćeno u pāḷi *Tipiṭaki* i indijskoj književnosti uopšte. A poenta koja se pravi ovom pričom jeste da bez obzira koliko se teško može činiti dostizanje probuđenja, činjenica da su ga drugi dostigli treba da nam bude dovoljno ohrabrenje i ulije odlučnost da ga i sami dostignemo. Ovo potvrđuje kraj ove priče. Buda se osvrće i gleda preko reke, vidi ljude kako još uvek trče tamo-amo obalom i kaže: "Kada obični ljudi hoće da pređu okean, jezero ili reku, oni načine most ili splav. Ali mudraci su već na drugoj obali" (D.II,89). Videti **Čuda**.

GLAS, BUDIN

Glas (*ghosa*) jeste zvuk načinjen govornim aparatom dok govorimo ili pevamo. Boja glasa je blisko povezana sa našim fizičkim i psihološkim stanjem. Napetost ili uzbuđenje mogu proizvesti piskav, treperav ili glas neujednačene visine. Bes, strah ili potištenost mogu proizvesti šišteći ili stenjući glas, niskog, pretećeg tona. Buda je imao naročito lepu boju glasa, koji je odslikavao duboki unutrašnji mir i toplo saosećanje, što je sigurno njegove govore činilo još ubedljivijim. Kaže se da je njegov glas imao osam obeležja: bio je razgovetan (*vissaṭṭha*) i jasan (*viññeyya*), milozvučan (*mañđu*) i blag (*savanīya*), zaokružen (*bindu*) i tečan (*avisāri*), dubok (*gambhīra*) i zvonak (*niddādi*). Jedan posmatrač je primetio da kada se Budin govor završi, publika sa oklevanjem ustaje i odlazi, stalno ga posmatrajući (M.II,140).

GOSTOPRIMSTVO

Gostoprimstvo (*ātitheyya* ili *sakkāra*) jeste čin predusretljivosti i pomoći prema gostima (*atithi* ili *pāhunaka*) i namernicima (*addhika*). U čitavom starom svetu gostoprimstvo, barem prema članovima sopstvenog plemena ili **religije**, bilo je visoko cenjeno. U Indiji je ono bilo ograničeno zahtevima sistema **kasti**. Na primer, *Manusmrti*, najvažnija hinduska pravna knjiga, kaže da **braman** treba da pruži gostoprimstvo jedino drugim bramanima, a da nikada ne bi trebalo da pozdravi ili uzvrati na pozdrave monaha ili asketa neortodoksnih tradicija. Verovatno se zbog ovakvih ideja dogodilo da **Buda** ode u sakupljanje hrane u bramansko selo Pañcasālā, a da njegovi stanovnici odbiju da mu bilo šta daju, tako da ga je napustio "sa zdelom čistom kao i kada je dolazio" (S.I,114).

Tipiṭaka često kaže da je Buda bio "spreman da pozdravi, prijateljski nastrojen, učtiv i srdačan" prema svakom ko bi došao da ga vidi (D.I,116). Jedna od tradicionalnih dužnosti laika bila je da prinese petovrsne darove, od kojih je jedan bio da obezbedi hranu, smeštaj i pomoć gostima (*atithibali*), što je Buda odobravao i ohrabrivao (A.II,68). Kada bi monah dolazio u manastir, Buda je od domaćih monaha tražio da izađu pred njega i pozdrave ga, pripreme sedište za njega, donesu mu vodu da opere noge, pripreme mu smeštaj i urade razne druge stvari da bi se osećao dobrodošlim (Vin.II,207-11). Ako neko ne bi uzvratio na gostoprimstvo na isti način, Buda je to smatrao vrlo rđavim. Tako je rekao: "Ko god ode u kuću drugoga i bude nahranjen, a ne učini to isto kad se domaćin pojavi kod njega, toga ja smatram otpadnikom" (Sn.128). *Milindapañha* kaže ako nam u kuću dođe gost kad je već sva hrana pojedena, treba skuvati novi pirinač kako bismo ga nahranili i ublažili mu glad (Mil.107).

Danas, uz sve hotele i brzi transport, gostoprimstvo kako se praktikovala u prošlosti ima manji značaj i manje je neophodno. Međutim, još uvek ima mnogo prilika da se bude gostoljubiv. Kada je neko nov u budističkoj grupi, na radnom mestu ili u kraju, to može u njemu izazvati zbunjenost i nesigurnost. Biti gostoprimljiv prema takvim ljudima, pomoći im da se osećaju kao kod kuće i upoznati ih sa ostalima jeste jedan od izraza **dobrote**.

Jedna vrsta indirektnog gostoprimstva uobičajenog u budističkom svetu sve donedavno bilo je pravljenje skloništa za putnike i hodočasnike. Ljudi bi podigli kuće za odmor (*āvasatha*) na obodu sela i gradova ili duž puteva na mestima gde su rastojanja između sela bila suviše velika. Drugi predani ljudi bi se postarali da te kuće opskrbe drvetom za vatru i pijaćom vodom, kao i da samu kuću održavaju čistom. Buda je govorio da sadnja drveća (verovatno duž puteva), zatim podizanje mostova, kopanje bunara, gradnja odmorišta i obezbeđivanje vode za putnike jesu sve milosrdna dela koja počiniocu donose dobre zasluge (S.I,33). U *Suhrllekhi* Nāgarđuna je podsticao svog kraljskog korespondenta da "podiže kuće za odmor u hramovima, varošima i gradovima, te da postavlja posude sa vodom kraj usamljenih puteva". Ova poslednja stva rje još uvek vrlo popularna u Burmi. Grupe prijatelja se organizuju u društva za doniranje vode (*wainay ya thukha*) i obavežu da će redovno postavljati posude sa vodom kao poklon putnicima.

GOVOR, ISPRAVAN

Ispravan govor (*sammā vāćā*) jeste treći korak na Budinom **Plemenitom osmostrukom putu**. Govor je sposobnost da formiramo i izgovorimo reč, sposobnost koju imaju samo ljudska bića. Zbog njene moći da donese dobro, ali i da povredi, Buda je veliku važnost pridavao ispravnom govoru. Tako je ispravni govor definisao kao izgovaranje samo onih reči koje su istinite (*bhūta*), korisne (*attha saṃhitaṃ*), izgovorene u pravo vreme (*kālena*) i motivisane **blagošću** i **simpatijom** (*anukampa*, M.I,395). Jednom drugom prilikom je ovoj listi dodao i kvalitet blagosti (*saṇha*, M.I,126). U jednom od svojih najdetaljnijih opisa umešne upotrebe verbalne komunikacije Buda je rekao: "Odustajući od laganja, on postaje govornik istine, onaj u čije se reči može imati poverenje, na njih se osloniti, i tako on ne obmanjuje svet. Odustajući od zlonamernih reči, on ne ponavlja ovde ono što je čuo tako kako bi naneo štetu drugome. On izmiruje zavađene i ohrabruje one već ujedinjene, raduje se miru, voli mir, ushićuje se mirom, govori u korist mira. Odustajući od oštrih reči, govori reči kojima se ništa ne može zameriti, prijatne, ugodne za uho, odmerene, koje stižu do srca, učtive, dopadljive svakome. Odustajući od ispraznog naklapanja, on govori u pravom trenutku, ispravno, jezgrovito, o Dhammi i praksi, reči koje vredi zapamtiti, primerene okolnostima, razborite, artikulisane i povezane sa ciljem" (D.I,4).

GOVOR I SLUŠANJE

Govoriti (*kathā*) znači oblikovati reči, a slušati (*nisāmeti* ili *sussūsati*) znači obraćati pažnju na reči koje su izgovorene. Kombinacija govora i slušanja jeste najčešći oblik komunikacije među ljudima i otuda ima veliki značaj u međuljudskim odnosima. Odbijanje da razgovaramo sa nekim, neprecizno izjašnjavanje kada nekome govorimo ili ne obraćanje pažnje kada drugi pokušava da nam nešto objasni, sve su to uzroci nebrojenih problema među ljudima. Ako govorimo sa drugima i slušamo kada oni govore, tada stvaramo mogućnost međusobne bliskosti, razumevanja i tolerancije. Budin pojam ispravnog **govora** odnosi se uglavnom na etičku dimenziju govora, na to šta govorimo. Ali Buda je takođe vodio računa i o tome kako govorimo, o onim kvalitetima koji naše reči mogu učiniti pozitivnim i efikasnim sredstvom komunikacije. Buda je uvek na način koji je "ozbiljan i koristan za otvaranje uma" (*kathā abhisallekhikā ćetovivaraṇa sappāyā*, A.V,67), a od svojih učenika

je tražio da govore bez dvosmislenosti (*na byādhati*) ili ustezanja (*asandiṭṭhaṃ*), blagim tonom (*saṇha*) i da koriste "reči koje su uglađene, jasne, bez zamuckivanja, sa značenjem, razumljive i nepristrasne" (A.II,51; V,81; 96). Kada govorimo na takav način, socijalna interakcija je prijatnija i harmoničnija, a podučavanje **Dhammi** na takav način čini je privlačnijom i ubedljivijom.

Međutim, nije svaka elokventnost pozitivna. Neki ljudi kombinuju svoje retoričke veštine sa oštroumnim argumentima i snagom glasa, kako bi dominirali u svakom razgovoru, te ugušili svako gledište izuzev svoga. U religijskim **debatama** u Budino vreme, neki od govornika bili su u stanju da se "suprotstave i slome istinski govor lažnim govorom, tako da se publika uzbudi i počne da viče: 'Ovo je mudrac! Pravi mudrac!' " (A.V,230). Ali reći nešto jednostavno, iskreno i blagim glasom može nekad biti efikasnije od sofisticirane analize.

Tajlandski prikaz prve Budine propovedi posle probuđenja u Parku jelena

Možda najveća prepreka efikasnoj verbalnoj komunikaciji jeste suviše govora, kada smo "toliko pričljivi i komplikovani u izlaganju da niko drugi nema šanse da bilo šta kaže" (Đa.I.418). Ova loša navika ima svoj koren u narcizmu, pomanjkanju svesti o drugima i preterane vezanosti za sopstvene stavove. Buda je često hvalio one sa kojima je "lako razgovarati" (*suvaća*, A.V,81), kada je osobi lako obratiti se, prijateljski je nastrojena i stavlja i drugima do znanja da je zainteresovana za njih i za njihovo mišljenje. Zato je potrebno svoj govor kombinovati sa pauzama, koje dopuštaju drugome da izrazi svoje ideje, da razmotri šta je bilo rečeno i da postavi pitanja. Govoriti sve vreme ili predugo jeste oblik sebičnosti, dok prilagodljivost u razgovoru pokazuje poštovanje, velikodušnost i učtivost prema drugima. Zato možda ni ne iznenađuje da je Buda lakoću razgovaranja sa nekim video kao njegov izraz **ljubavi** (Sn.143).

Ali da bi se postigla komunikacija, nije dovoljno samo drugome dopustiti da govori. Moramo zaista i da slušamo šta taj drugi govori. Ponekad, kada drugi govore, pretvaramo se da smo zainteresovani, iako ih zapravo ni ne slušamo, već samo čekamo priliku da ih prekinemo i kažemo ono što nam je na umu. Da bismo zaista slušali, moramo zatvoriti svoja usta i otvoriti um, tako da reči našeg sagovornika ne samo što čujemo, već i razumemo. Ako smo dobar slušalac, to nam pomaže da razumemo ljude, ali i njihove ideje. Buda je znao da je slušanje važan deo obrazovanja. Tako je rekao: "Postoji pet prednosti koje donosi slušanje o Dhammi. Kojih pet? Čujemo stvari o kojima ranije nismo slušali, razjašnjavamo stvari o kojima jesmo slušali, otklanjamo sumnju, popravljamo svoja gledišta i naš um biva ushićen" (A.III,248). Pre nego što bi podučavao Dhammu, Buda je svojim slušaocima često govorio: "Slušajte pažljivo. Obratite pažnju na ono što kažem, a ja ću govoriti" (*suṇāhi sādhukaṃ maṅasikarohi*, A.V,302). Popularna izreka u Burmi kaže da imamo jedna usta, a dva uveta, tako da bi trebalo dva puta više da slušamo nego što govorimo.

GREH

Greh je hrišćanski termin i u sebe uključuje i pojam krivice. Prema hrišćanskoj teologiji, postoje tri vrste greha: oprostiv greh, smrtni greh i izvorni greh. Prvi je manji prekršaj Božijih zakona, dok drugi predstavlja mnogo teži prestup, kao što je ubistvo ili obožavanje drugih bogova. Izvorni ili praroditeljski greh jeste greh koji nose svi ljudi i nasledili su ga od Adama i Eve, prvih grešnika. Mentalne nečistoće u budizmu – pohlepa, mržnja i obmanutost – i svi njihovi derivati – tvrdičluk i gramzivost, ljutnja i zloba, naivnost i glupost – ponekad se nazivaju gresima, ali ovo je potpuno pogrešno i navodi na pogrešan zaključak. Greh je misao, govor i dela koji su u suprotnosti sa Božijim zakonima i zbog kojih će, kao u slučaju izvornog greha, čak i potomci grešnika biti kažnjeni. U budizmu ovakve ideje ne postoje. U budizmu nečistoće (*āsava* ili *kilesa*) smatraju se takvima zbog čisto objektivnih razloga. One su loše ili neprikladne zato što su ih porodile negativne namere (pohlepa, mržnja i obmanutost) i otuda imaju negativne posledice (griža savesti, nesreća, ljutnja, nasilje, kažnjavanje itd.) Takođe, prema budističkom učenju, jedna osoba ne može trpeti kammičke posledice nečistoća neke druge osobe.

Proterivanje Adama i Eve iz rajskog vrta, freska u Sikstinskoj kapeli

GUNAVATI ANAGARIKA

Gunavati je rođena u duboko religioznoj porodici u **Burmi** 1924. godine. Pošto u to vreme nije bilo monahinja **theravada** tradicije, postala je 1936. *anagarika*, nezaređena monahinja. Usavršila je znanje pāḷija i postala ekspert za **Tipiṭaku**, te je učila meditaciju u čuvenoj Kumāra vihāri. Jednoga dana slučajno je čula o stradanjima žena budistkinja u **Nepalu** i odlučila da im pomogne. U to vreme većina žena u Nepalu bila je nepismena i očekivalo se da čitav život posvete kući i domaćim poslovima. Gunavati je stigla u Katmandu 1963. godine i odmah počela da organizuje predavanja o budizmu za žene, a te govore je prevodila Dhammavati, jedna druga preduzimljiva žena, koja je kasnije i sama postala anagarika. Godine 1965. Gunavati je osnovala ženski manastir nazvan Srigh vihāra, gde je organizovala i kurseve opismenjavanja za žene i devojčice, učeći ih i osnovama higijena, šivenja i pletenja, paralelno sa poukama o budizmu. Samopuzdanost i nezavisnost koju je Gunavati posedovala bile su zaista inspirativne za žene u Nepalu, tako da je njezin primer na kraju doveo do formiranja ženskog pokreta u toj zemlji. Gunavati je umrla u Burmi 2000. godine.

GUSKA

Guska (*haṃsa*) je poluvodena ptica slična velikoj patki, sa plovnim kožicama na nogama i dugim vratom. U severnoj Indiji moguće je pronaći nekoliko vrsta divlje guske. Sanskritski i pāḷi naziv *haṃsa* se često netačno prevodi kao "labud", ali labudovi nisu poreklom iz Indije i bili su nepozna-

ti starim Indijcima. Životinja koja se tako često pominje u **Tipiṭaki** i u kasnijoj budističkoj književnosti jeste *Anser indicus*, guska sa prugastom glavom. Otprilike iste veličine kao i domaća guska, ova divna ptica ima sivo, belo i žuto perje, a na glavi su joj dve karakteristične crne pruge. Njezino oglašavanje sa blagim, melodičnim "aang aang aang" po opštoj oceni je jedno od najzanosnijih u čitavom životinjskom svetu. Budu su ponekad upoređivali sa ovom guskom, a karakteristike i navike ove ptice često su korišćene kao metafora za određene duhovne kvalitete.

Buda je rekao da su nezaređeni domaćini nalik paunovima, po tome što su divnih boja, ali nespretni letači, dok su monasi i monahinje poput gusaka, jednolične boje, ali u stanju da se vinu u nebesa (Sn.221). Vaṅgīsa se ovako obratio Budi: "O voljeni, podigni hitro svoj glas, kao što divlja guska ispruži svoj vrat i pusti bogati i milozvučni krik" (Sn.350). Guske sa prugama na glavi često se vide tokom zime, kako se hrane po močvarama i poljima sve do sredine marta, a potom odlete da se gnezde na Tibetu. Za Budu je ova migracija bila slična oslobođenju. Tako je rekao: "Pažljivi marljivo vežbaju, u vezivanju radost ne nalaze, boravište svoje napuštaju, k'o divlje guske kad sa jezera polete" (Dhp. 91). "Sunčevom stazom divlje guske lete, a vazduhom čarobnjaci, ali mudri, savladavši Maru, iz ovog sveta u nibbanu odlaze" (Dhp.175). Piṅgiya je povratak gusaka u severnu Indiju u oktobru iskoristio kao metaforu za dolazak nečeg prekrasnog. "Baš kao što ptica možda napusti maleni gaj i ode u šumu plodova punu, isto tako i ostavi za sobom uskogrude učitelje i dođoh kod Probuđenoga, poput guske što sleti na veliko jezero" (Sn.1134).

Jedna od najlepših legendi u čitavoj budističkoj tradiciji potiče iz XII poglavlja apokrifne *Abhiniṣkramaṇa sūtre* i upravo u njoj važnu ulogu igra i jedna divlja guska. Jednom dok je šetao kroz dvorski vrt, princ **Siddhattha** ugleda jednu gusku kako pade na zemlju sa krilom probodenim strelom. Blago je smestio pticu u krilo, izvukao strelu i ranu premazao medom i uljem. Malo zatim, **Devadatta** posla poruku u dvorac da je on ustrelio pticu i da zahteva da njemu pripadne. Siddhattha mu odgovori: "Da je ptica mrtva, ja bih ti je vratio odmah, ali pošto je živa, ti nemaš pravo na nju". Onda Devadatta posla drugu poruku da je zahvaljujući njegovoj veštini ptica pala na zemlju i da zbog toga pripada njemu. Ponovo je Siddhattha odbio da svom rođaku da pticu, te zatraži da se sazove veće mudraca i reši spor. Tako i bi učinjeno i pošto su neko vreme raspravljali, najstariji među mudracima iznese svoje mišljenje: "Živo biće pripada onome ko podržava i štiti život, a ne onome ko pokušava da uništi život". Ostali se saglasiše sa ovim, te princu Siddhatthi bi dopušteno da zadrži gusku.

Iako se ne nalazi u *Tipiṭaki*, priča o princu Siddhatthi i guski je možda i zasnovana na stvarnom događaju. Bilo kako bilo, ona na lep način odslikava pozitivan odnos i poštovanje koje budizam ima prema životu.

GURU

Videti **učitelji i učenici**.

H

HARMONIJA

Harmonija (*avirodha* ili *sahita*) jeste lako, prijatno i nekonfliktno zajedničko funkcionisanje dve ili više stvari. Buda je često govorio o potrebi i poželjnosti harmonije u nama samima i između grupa ljudi. Neke od stvari koje doprinose onome što je on nazivao "napredak društva" (*aparihāniyā dhamma*) jesu sposobnost "okupljanja u harmoniji, razilaženja u harmoniji i zajedničkog rada u harmoniji" (D.I,76). Nekadašnji ubica Aṅgulimāla izražavao je i Budine stavove kada je rekao: "Neka moji neprijatelji čuju s vremena na vreme Dhammu onih koji govore o strpljenju i u pohvalu harmonije, neka žive u skladu sa tim" (M.III,245). Međutim, ovo je lakše reći nego učiniti. Ljudi su poznati po tome da nisu u stanju da podnose jedni druge i u tom pogledu religijske grupe nisu ništa bolje od ostalih. Otkuda to, pitao je jednom neko Budu, "da su ljudi, iako žele da žive u miru, bez mržnje, nasilja, neprijateljstva, mržnje i zlobe, ipak neprekidno u sukobu i zatrovani mržnjom, nasiljem, neprijateljstvom, zlovoljom i zlobom, a nedostaje im ljubav?" (D.II,276). Osnovni uzrok svake disharmonije leži u vezivanju i **žudnji** (*taṇhā*); vezivanju za svoja uverenja, imetak, položaj; žudnji za zadovoljstvima, za moći i slavom. A na najdubljem nivou žudnja se rađa iz pojma **sopstva** ili ega. Potpuna harmonija i trajni **mir** biće mogući jedino kada postignemo probuđenje. Ali u međuvremenu mnogo je toga što možemo da učinimo kao pojedinci kako bismo svoje odnose sa drugima učinili harmoničnim.

Buda je rekao: "Monasi, postoji šest stvari koje unapređuju ljubav i poštovanje, pomaganje i slogu, harmoniju i jedinstvo. Kojih šest? Kada delujemo iz ljubavi prema svojim saputnicima u duhovnom životu, kako javno, tako i privatno; kada im govorimo sa ljubavlju, kako javno, tako i privatno; kada mislimo sa ljubavlju o njima, kako javno, tako i privatno; kada sa njima delimo, bez kolebanja, sve što smo pravedno stekli, čak i ako je to više od hrane u prosjačkoj zdeli; kada zajedno sa njima posedujemo vrline koje su potpune, neprekidne i oslobađaju, one koje hvale mudraci i koje podstiču koncentraciju; i kada zajedno sa svojim saputnicima u svetačkom životu, i javno i privatno, posedujemo razumevanje koje je plemenito, koje ka slobodi vodi i doprinosi potpunom razaranju patnje; tek tada će postojati ljubav i poštovanje, pomaganje i sloga, harmonija i jedinstvo" (M.I,322). Buda je jednom upitao nekoliko svojih učenika monaha kako uspevaju da žive zajedno "u harmoniji, uzajamnom poštovanju i slozi, nalik mleku i vodi kad se pomešaju, da jedan na drugog gledaju očima ljubavi" (M.III,156). Jedan od njih, Anuruddha, odgovori: "Uvek pomislim kakav je to blagoslov, kakav veliki blagoslov da živim sa takvim saputnicima u duhovnom životu. Mislim, govorim i postupam sa ljubavlju prema njima, kako javno, tako i privatno. Uvek smatram da svoje sopstvene želje treba da ostavim postrani i povinujem se onome što oni žele i tako i učinim. Na taj način, mi smo mnogi u telu, ali smo jedno u umu" (M.III,156).

Nekoliko stvari su Buda i Anuruddha ovde pomenuli – **ljubav**, **darežljivost**, poštovanje zajedničkih vrednosti, **poštovanje** drugih, prijemčivost za njihove potrebe, a ne večito traženje da bude po našem. Ostali kvaliteti koji podstiču harmoniju jesu **opraštanje**, **dobrota**, **poštovanje**, **saosećanje** i **tolerancija**.

HIGIJENA

Higijena (*ārogyaviđđā*) jeste praksa održavanja sopstvenog tela i neposrednog okruženja čistim, kako bismo izbegli **bolest**. Buda je kritikovao askete koji su smatrali da zanemarivanje tela, to što jedu otpatke, ne peru se, niti se šišaju, može na neki način voditi do svetosti. A to je uverenje bilo veoma raširenо u staroj Indiji, baš kao što je to bio slučaj i u ranom i srednjovekovnom hrišćanstvu. Tako je rekao: "Ni lutanje nag naokolo, upletene kose, blatnjavog tela; ni gladovanje, ni ležanje na goloj zemlji, trljanje tela pepelom, a ni sedenje nepomično, ništa ne pročisti onog ko sumnju prevladao nije." (Dhp.141). On je od svojih monaha i monahinja zahtevao da se redovno peru i briju bradu i glavu, kao i da svoju odeću održavaju čistom. Tako je savetovao: "I kako se prljavo telo najbolje pere? Uz pomoć četke, praška za pranje, vode i dobrim trljanjem" (A.I,207). Čak je dao savet i u vezi sa higijenom usta: "Pet je prednosti pranja zuba. Kojih pet? Pogled postaje sjajniji, dah postaje prijatan, sinusi se čiste, šljam i sluz se ne mešaju sa pojedenom hranom i hrana je ukusnija" (A.III,248). Videti **Toaleti**.

HIMALAJI

Himalaji (Himāćala ili Himavanta) jesu 2500 kilometara dug planinski lanac koji čini severnu granicu indijskog potkontinenta. Ime im je izvedeno od reči *hima* i *mālā*, što znači "snežni venac" ili, prema nekima, od *hima* i *ālaya*, što znači "boravište snega". **Đātake** opisuju Himalaje kao "ogroman region, pet stotina yođana visokih i tri hiljade širokih" (Đa.V,415). Buda ih je nazvao Pabbatarāđa, "Gospodar planina" (S.II,137). Ubrzo posle probuđenja, rekao je da je uz pomoć svojih natprirodnih moći posetio jezero Anotatta, koje je danas identifikovano kao jezero Manasarovar u podnožju planine Kailaš (Vin.I,27). Kasnije u životu povremeno je "boravio u kolibi u regionu Himalaja", verovatno u gustom šumom pokrivenim šumama nižeg Kumaona ili Mahabharata brdima u Nepalu (S.I,116).

Himalaji su i mesto događanja većine priča iz *Đātaka*. U mnogim svojim prethodnim životima kao **bodhisattva**, Buda je napuštao svetovni život i odlazio da živi u planine ili se tamo povlačio pred kraj života (na primer Đa.I,140; 362; 371; 406; 440). On i druge askete živeli su od plodova i bobica, a često bi se zbližio sa šumskim životinjama. Kad bi se zima približila, silazili bi u ravnicu da izbegnu hladnoću, prikupili so, sirće i druge potrepštine, a onda su se sa lepšim vremenom vraćali u planine. Za Budu, veličanstveni, suncem obasjani vrhovi Himalaja bili su simbol dobrote i čistote. U **Dhammapadi** on kaže: "Izdaleka blistaju dobri, slično snežnim vrhovima Himalaja; rđavi, makar i blizu bili, nevidljivi su, kao i strela odapeta u noć" (Dhp.304). Videti **Meru**.

Himalaji, selo Tengboče (istočni Nepal) gde se nalazi istoimeni budistički manastir na oko 3.900 metara nadmorske visine

HĪNAYĀNA

U značenju "niže vozilo", hīnayāna je omalovažavajući naziv kojim su **mahāyāna** budisti označavali pre-mahāyāna budističke škole. Ovaj termin može se pronaći u najranijim mahāyāna sūtrama (nastale negde u I veku pre n.e.), a mahāyānisti ga koriste i danas da opišu **theravāda** budizam. Mahāyāna tvrdi da njezin idealni sledbenik, **bodhisattva**, nastoji da oslobodi sva bića, dok je za hīnayāna ideal, **arahata**, cilj da oslobodi samo sebe. Pāḷi **Tipiṭaka** ne sadrži bilo kakav termin, ironičan ili ne, za mahāyāna budizam, iz jednog razloga što je ona i nastala pre vremena kada je budizam počeo da se deli na posebne škole.

HINDUIZAM

Hinduizam nije **religija** u uobičajenom smislu reči, već je pre skup ponekad vrlo raznolikih religijskih koncepcija i praksi koji su se razvili u **Indiji**. Ponekad se kaže da je budizam ogranak hinduizma ili da je začet kao reformatorski pokret unutar hinduizma. Nijedna od ovih tvrdnji nije tačna. Veoma je jasno iz budističkog kanona da je budizam na svoju **Dhammu** gledao kao na kontrast i alternativu religiji svoga vremena, a ne kao na njezinu reformu ili reinterpretaciju. Tokom vekova u kojima su zajedno postojali, proučavaoci i filozofi hinduizma i budizma bili su veoma kritički raspoloženi jedni prema drugima, prema idejama i praksama druge strane. To se ne bi događalo da su te dve religije bile jedno ili slične. U *Maitri upanišadi* se kaže: "Ima onih koji vole da obmanjuju one koji veruju u Vede žongliranjem lažnim tvrdnjama, poređenjima i paralelama... Ovaj svet je zbunjen učenjem koje poriče sopstvo (*nairātmyavāda*), lažnim poređenjima i dokazima, on ne uviđa razliku između mudrosti Veda i drugih znanja... Neki kažu da pažnju treba okrenuti Dhammi, a ne Vedama... Ali ono što je rečeno u Vedama jeste istina. Mudri bi trebalo svoj život da zasnuju na vedama." Ovo je očigledno kritika Budinog učenja o **anattā**, njegovog odbacivanja **Veda** i logičke argumentacije koju je budizam koristio da potkrepi svoja stajališta. I opet, ovakva kritika bila bi izlišna i besmislena kada bi budizam i hinduizam bili isto. Međutim, uprkos nesuglasica na filozofskom nivou, odnosi između budista i hinduista u staroj Indiji bili su u celini harmonični, pošto su obe religije uglavnom tolerantne. Danas se hinduizam uglavnom praktikuje u Indiji i Nepalu, kao i među zajednicama indijskih doseljenika u Velikoj Britaniji.

Brahmanism, Buddhism and Hinduism, L. M. Joshi, 1970.

HODOČAŠĆE

Hodočašće (*ćetiyaćārikā* ili *vandanaćārikā*) jeste putovanje na mesto koje ima svoj značaj iz specifično religijskih razloga. U budizmu hodočašće nije ni obaveza, kao u islamu, niti pokora, kao u hrišćanstvu, mada je oduvek bilo, a i danas je vrlo popularna praksa. Buda je savetovao da njegovi učenici barem jednom u životu posete mesta gde su se odigrala četiri najznačajnija događaja u njegovom životu – **Lumbinī,** gde se rodio, **Bodh Gayu**, gde se postigao probuđenje, **Sārnāth**, gde je prvi put objavio Dhammu i **Kusināru**, gde je preminuo (D.II,141). Međutim, iako je hodočašće dobro, posedovati vrlinu je daleko važnije. Tako **Đātakamālā** kaže: "Lepše od bilo kakve ogrlice, slađe od bilo kakvog ukusa, istinoljubivost stvara veliku dobrobit i manje je tegobno od asketskih praksi i hodočašća do udaljenih svetilišta." Prva osoba za koju znamo da je išla na hodočašće bio je kralj **Ašoka**, koji je oko 260. pre n.e. otišao u Bodh Gayu, a u Lumbinī desetak godina kasnije.

Bodh Gaya, Mahabodhi hram

Sarnath, ostaci drevnih budističkih manastira u blizini Dhamekh Rata

Najčuvenija putopisna knjiga svih vremena i koja se neprekidno preštampava tokom 14 vekova nastala je iz pera kineskog hodočasnika Hsuan Tsanga. Ovaj budistički monah proveo je 16 godina na hodočašću u Indiji i kasnije opisao to putovanje. Ovaj putopis prepun je takvih detalja i preciznih informacija, da ga neprekidno proučavaju istoričari, geografi i putnici po Indiji čak i danas.

Lumbini, Bodhi drvo i ribnjak gde se Mayadevi (Budina mati) kupala pre rađanja Bude

Kusinara, Parinirvana hram sa istoimenom stupom

HOMOSEKSUALNOST

Homoseksualnost je sklonost da budemo seksualno privučeni osobama istog, a ne suprotnog **pola**. Danas se muški homoseksualci nazivaju gej, a ženski lezbejke. Prema starom indijskom shvatanju, homoseksualnost je jednostavno smatrana "trećom prirodom" (*tṛtīya prakṛti*), a ne nekakvim poremećajem ili bolešću, kako je to dugo bilo na Zapadu. Sa svojim naglaskom na psihologiji i delovanju uzroka i posledice, budizam prosuđuje dela, uključujući i ona seksualne prirode, prema nameri koja stoji iza njih, kao i prema rezultatu koji ona imaju. Seksualni čin motivisan **ljubavlju**, uzajamnošću i željom da se daje i deli, može se oceniti kao pozitivan, bez obzira kojeg su pola dve osobe koje su u njega uključene. Otuda, homoseksualnost kao takva se u budizmu ne smatra

nečim nemoralnim ili protivnim trećem **pravilu morala**. Ako homoseksualac izbegava puki lov na zadovoljstva čula ili avanture unutar takozvane "gej scene", već ulazi u ljubavnu vezu sa drugom osobom, nema razloga zašto on ili ona ne bi mogli istinski da praktikuju budizam i uživaju u svim blagodetima budističkog života.

Nijedan od pravnih sistema tradicionalnih budističkih zemalja nije kriminalizovao homoseksualnost kao takvu, iako su naravno bile propisane kazne za homoseksualno silovanje i homoseksualne odnose sa maloletnicima, baš kao što je to bio slučaj i sa heteroseksualcima. U većini budističkih zemalja danas se homoseksualnost smatra čudnom, iako ne izopačenom ili zlom. Tajland, Laos, Kambodža, Vijetnam, Mongolija, Japan i Južna Koreja nemaju zakone protiv punoletnih homoseksualaca koji u vezu stupaju dobrovoljno. Homoseksualnost je nezakonita u Burmi i na Šri Lanki, uglavnom zato što su njihovi krivični zakonici delom nastajali tokom kolonijalne ere. Nedavno je na Šri Lanki kazna za homoseksualnost povećana, kao jedan loše promišljen odgovor na sve veći problem seks turizma u toj zemlji. Videti **Seksualno ponašanje**.

Buddhism, Sexuality and Gender, J. J. Cabezon, 1992.

HRANA

Hrana (*āhāra* ili *anna*) je hranljiva materija koju prerađuje organizam, kako bi ublažio bolove gladi i održao **telo**. U staroj Indiji hrana je klasifikovana kao čvrsta (*khādanīya*) i meka (*bhođanīya*) (S.I,162), a po načinu konzumiranja na onu koja se jede, pije, žvaće i sisa (Pđ.I,207). Za razliku od nekih drugih religija, Buda nije propovedao koncept čiste ili nečiste hrane, te tako budisti nemaju tabue vezane za hranu, iako postoje izvesne restrikcije za **monahe** i **monahinje**, ali samo iz čisto praktičnih razloga. Međutim, on jeste hvalio umerenost u jedenju (Sn.707) i ohrabrivao je kod monaha i monahinja. Zbog toga i zbog zdravlja, uveo je pravilo da ne jedu posle podneva: "Ne jedem popodne i tako sam slobodan od bolesti i bolova, uživam u zdravlju, snazi i lakoći" (M.I,473). Iako je i sam jeo vrlo malo, ponekad i ostatke, kada bi bio pozvan u dom imućne osobe na ručak, jeo bi "ukusan pirinač sa velikim brojem sosova i karija" (M.II,7).

Budizam smatra da **ljubav** može skoro svemu da doda novu dimenziju, čak i hrani; njenom pripremanju, deljenju sa drugima ili čak i jedenju. U komentaru za **Đātake** se kaže: "Nijedna hrana nije ukusnija od one koju nam daje dragi prijatelj. Čak i najveća poslastica načinjena bez ljubavi nije tako ukusna kao obična kaša poslužena sa ljubavlju" (Đa.III,142). Buda je isto to istakao kada je rekao: "Ukusno ili bezukusno, malo ili mnogo, moguće je pojesti sve što je načinjeno s ljubavlju. Zaista, ljubav je najbolji ukus" (Đa.III,145).

Buda je učenicima savetovao da recituju ove reči kao podsećanje pre jela: "Ješćemo umereno. Mudro promišljajući, nećemo jeste radi razonode, radi zabave ili fizičke privlačnosti, već jedino radi opstanka i održavanja ovoga tela, radi olakšavanja neugode gladi, radi pomoći u svetačkom životu i sa mišlju: 'Okončaću stare želje i neću stvoriti nove i tako ću biti zdrav, sačuvan od prekora i živeti mirno' " (M.I,273). Buda je rekao da kada gladnome dajete hranu,

time mu dajete ne samo nešto materijalno, već i sve drugo što ta hrana obezbeđuje – život, lepotu, zadovoljstvo, snagu i razum (A.III,42). Budistički ep *Maṇimegala* kaže: "Glad upropaštava dobro rođenje i uništava plemenitost; ona uništava ljubav učenih za njihovu učenost, iako su prethodno mislili da je to najvrednija stvar u životu. Glad uklanja obzire i odnosi lepotu tela; ona nagoni muškarce da zajedno sa svojim ženama obijaju pragove tuđih kuća. Takva je priroda gladi, izvor žudnji, i oni koji doprinose da se ona umanji ne mogu se dovoljno nahvaliti. Hrana data onima koji već imaju dovoljno je uglavnom bačena, ali hrana data gladnima jeste prava velikodušnost. Oni koji to čine napredovaće u ovom svetu, jer time što daju hranu oni daju život". Videti **Ishrana, Beli luk, Med** i **Vegetarijanstvo**.

Food and Drinks in Ancient India, Om Prakash, 1961

HRIŠĆANSTVO

Hrišćanstvo je **religija** zasnovana učenju Isusa iz Nazareta (oko 3. godine pre n.e – 30. godina naše ere). Hrišćani veruju da samo njihova religija nudi spasenje, a da sve druge, uključujući **budizam**, vode u večno prokletstvo. Naravno, upućeniji budisti tumače Isusovo učenje malo drugačije. Jevanđelje po Luki kaže: "I gle ustade jedan zakonik i kušajući ga reče: 'Učitelju, šta ću činiti da dobijem život večni?' A on mu reče: 'Šta je napisano u zakonu? Kako čitaš?' A on odgovarajući reče: 'Ljubi gospoda Boga svojega svim srcem svojim i svom snagom svojom i svom snagom svojom i bližnjega svoga kao samoga sebe'.Reče mu pak: 'Pravo si odgovorio; to čini i bićeš živ'." U ovom odlomku Isus ponavlja dva citata iz Starog zaveta, u kojima se kaže da ako volite Boga i svoga suseda, bićete spaseni. Zanimljivo je da prvi citat ne kaže "Voli hrišćanskog Boga" ili "Voli Boga u kojeg ja verujem" ili "Voli Boga Jehovu". U njemu se kaže "Voli **svog** Boga". A svoj bog može biti Sat Nām, Šiva, Ahura Mazdah ili Višṇu. Neko boga možda neće videti u obliku čoveka, već kao nekakav impersonalni apsolut, kao Tao ili **nirvāṇa**. Da li ova priča iz Biblije kaže da ukoliko si duboko i iskreno posvećen sopstvenom duhovnom idealu, kakav god da je on, i ako istinski **voliš** druge, tada ćeš biti spasen? Ako je odgovor na ovo potvrdan, Isus je podučavao nešto vrlo slično kao što je i Buda nekih pet vekova pre njega. Videti **Buda i Isus**.

Raspeće (Velásker, 17. vek)

Christianity and Buddhism, Michael von Bruck and Whalen Lai, 2001.

HUMOR

Humor (*parihāsa*) jeste osobina nečega što izaziva smeh. Imati osećaj za humor znači posedovati sposobnost da se vidi smešna strana neke stvari i talenat da se drugi navedu na smeh. Buda nije imao baš visoko mišljenje o humoru svoga doba, verovatno zato što je on uglavnom bio grub – prostakluci i seksualne aluzije. Takođe je zapazio, kao i mnogi posle njega, da dobar deo humora nastaje ismevanjem nekog drugog i otuda u sebi sadrži i element okrutnosti. Stari indijski glumci

(*nata*) i komičari (*hāsaka*) verovali su da će pošto "koriste istinu i laž da bi zabavili i razveselili druge", zbog toga posle smrti naći svoje mesto u društvu nasmejanih božanstava. Buda je imao drugačije mišljenje. Govorio je da će se oni verovatnije preporoditi u čistilištu (S.IV,306). Toliko je snažno bilo njegovo poverenje u snagu govorenja istine da je svom sinu Rāhuli rekao: "Ne izgovori laž, čak ni u šali" (M.I,415). Ista ova ideja iznosi se na nekoliko mesta i u *Đātakama* (na prim. Đa.I,439; V,481).

Pa ipak, čini se da je Buda odobravao onu vrstu humora koji izaziva osmeh ili popravlja raspoloženje, jer *Tipiṭaka* sadrži niz primera njegovog urbanog, suptilnog humora. Njegovi govori su prepuni igri rečima (*silesa*), kada radi humornog efekta koristi reč koja ima dva različita značenja ili dve reči koje isto zvuče. Na primer, bramani su takođe bili znani i kao "recitatori" (*ađđhāyaka*) jer su recitovali Vede. Buda se šalio da im je to naziv zato što zapravo ne mogu da meditiraju (*ađhāyaka*, D.III,94). Drugi način izazivanja humornog efekta je stavljanje dve povezane, ali nepodudarne stvari, što je Buda često činio u svojim poređenjima. Kada neko ima dobre namere, ali pogrešnu praksu, govorio je, to će isto toliko voditi ka nirvāṇi koliko će i stiskanje krave za rog dati mleka (M.III,141). Takođe je rekao da budala družeći se sa mudrima ne okusi mudrost ništa više nego što kašika okusi supu (Dhp.64). Povremeno je koristio i parodiju (*parihāpađđa*) da bi kritikovao određene osobe ili ideje, osobito naduvenost bramana. Jednom ga je mladi, arogantni braman ubeđivao kako su bramani iznad ostalih kasti "zato što su rođeni iz Braminih usta", a to je ideja sadržana u Vedama. Buda ga malo bocnu: "Ali ja sam siguran da su bramani rođeni iz materice svojih majki, kao i svi drugi" (M.II,148). U *Dīgha nikāyi* on blago parodira ideju vrhovnog boga na način koji može nasmejati i savremenog čitaoca (D.I,17-18; 220-222).

Smeh se ponekad naziva "najboljim lekom" i Buda bi se složio sa tim da humor može imati terapeutsku vrednost. U onim prilikama kada se, zbog načina na koji ga vidimo, neki problem čini nerešivim ili teret neizdrživim, šala na račun čitave te situacije može otvoriti novi pogled na nju i sugerisati rešenje. Humor takođe može pokrenuti katarzu, terapeutsko oslobađanje od zabrinutosti, napetosti i straha ili izvući nekoga iz stanja depresije. Buda ga je i koristio s vremena na vreme na taj način. Jednom je kralj Ađātasattu posetio Budu i pitao ga može li da mu kaže makar jedan plod monaškog života koji je vidljiv u ovom životu. Kralj je bio nedavno ubio sopstvenog oca i sve više je osećao grižu savesti i kajanje. Buda upita kralja šta bi on uradio ako bi jedan od njegovih robova pobegao i postao monah, te da sazna kasnije gde boravi. Da li bi, ispitivao ga je Buda, dao da se monah uhapsi i vrati u ropstvo? "Ne", odgovori kralj. "Naprotiv, stao bih pred njega, poklonio mu se i ponudio poklone". A Buda odgovori: "E lepo. Onda je to jedan od plodova monaškog života koji je vidljiv još u ovom životu" (prepričano, D.I,51-61). Ovaj pomalo šaljiv odgovor na jedno ozbiljno pitanje mora da je u prvom trenutku iznenadio kralja, ali ga je onda verovatno naveo na smeh. Kad je tako malo popravio kraljevo raspoloženje i ovaj se opustio, Buda zatim nastavlja sa odgovorom na ozbiljniji način. Videti **Osmesi i smeh**.

Humor in Pali Literature and Other Essays, W. Rahula,1997.

I

IDOLATRIJA

Idolatrija (*paṭimāpūđā*) jeste praksa klanjanja i upućivanja molitvi **kipovima**, pri čemu se oni tretiraju kao sam **Bog** ili neka obožavana ličnost. Iako se kipovi koriste pri nekim budističkim **pūđama**, nijedan razuman budista ne veruje da su one sam Buda, niti se on "moli" toj statui. U VII veku kineski monah I-tsing je napisao: "Iako je Veliki učitelj dostigao nirvāṇu, njegovi kipovi još uvek postoje. I njima se iskazuje poštovanje kao da on još uvek postoji u ovom svetu". Niko ko je načinio makar i najmanji napor da razume budizam ili budističke rituale ne može poverovati da su budisti skloni idolatriji. I naravno uvek je bilo ljudi koji su ulagali takav napor da razumeju. Muslimanski spis pod naslovom *Dabistan al-Madhhāhib*, napisan u Indiji krajem XV veka, kaže: "Stranci u odnosu na ove dve religije (budizam i hinduizam) mogu smatrati da njihovi sledbenici kipove smatraju božanstvima, ali to svakako nije slučaj. Oni zapravo veruju da je statua samo predstava božanstva, jer božanstvo samo po sebi nema ni lik ni oblik." Britanski hrišćanin Rober Noks, koji je u XVII veku proveo dobar deo života na Šri Lankii, pisao je o stavu Sinhaleza prema kipovima: "Što se tiče kipova, kažu da ih ne drže za bogove, već samo figurama koje ih samo podsećaju na njihova božanstva, te im se otuda klanjaju." Oni koji danas i dalje insistiraju na tome da budisti upražnjavaju idolatriju ili su neznalice ili svesno šire laži.

ILUZIJA

Iluzija (*māyā*) jeste nešto lažno ili što zapravo ne postoji. Neki loše obavešteni ljudi veruju kako je Buda učio da je sve iluzija koju stvara um i da ništa zapravo ne postoji. Ovo je jedan od primera gde je učenje vedantičkog **hinduizma** pogrešno pripisano Budi. Pa na šta je onda Buda mislio kad je rekao: "Sve je nestvarno" (*sabbaṃ vitathaṃ*, Sn.9)?

Idealizam jeste stanovište da je sve tek kreacija uma, "ples" ili "igra" (*līlā*) **Božija** i to je ono što zastupa vedanta. Ovo je krajnja suprotnost naivnom realizmu, shvatanju da je sve tačno ono kako nam se prikazuje. Obe ove ideje su pogrešne, i to prva više nego ova druga, a Buda se nije priklonio nijednoj od njih.

Sasvim je jasno da spoljašnji svet postoji u stvarnom smislu reči. Elementi tog postojanja – zemlja ili čvrstoća (*paṭhavī*), voda ili fluidnost (*āpo*), vatra ili toplota (*teđo*) i vetar ili kretanje (*vāyo*) – postoje nezavisno od naših umova. Međutim, kada spoljašnji svet bombarduje naša čula, mi reagujemo tako što svoje ideje, vrednosti, pretpostavke, i očekivanja projektujemo na taj svet. Kao rezultat toga, ono što opažamo je često više proizvod našeg uma nego kvaliteta samo objekta. To je Buda nazvao "iskrivljavanjem opažanja" (*saññā vipullāsa*, A.II,52). Vrednost **meditacije** jeste u tome da posmatrajući um uočavamo i njegovu sklonost da projektuje i iskrivljuje, te ćemo tako smanjiti šanse da nas on zavede. Vremenom, kako postaje potpuno miran i jasan, on prestaje i da projektuje i objekti čula nam se ukazuju kakvi zaista jesu. Obična osoba sve vidi kroz određeni filter svojih žudnji, sećanja, predrasuda i nadanja; prosvetljena osoba "vidi stvari onakve kakve jesu" (*yathābhūtañāṇadassana*).

IMENA

Ime (*nāma* ili *samaññā*) jeste reč ili reči po kojima je neka osoba, stvar ili mesto poznato. Priroda ličnih imena u Budino vreme bila je sasvim drugačija nego što je danas. Posle rođenja, prvi ritual koji bi novo biće prošlo bila bi ceremonija davanja imena (*nāmakaraṇa*). Pridevi povezani sa određenim vrlinama ili stvarima koje su smatrane povoljnim su često korišćeni kao lična imena (*mūlanāma*). Drugi nazivi bili su patronimi ili matronimi, tj. "sin od". Takvi su primeri Sāriputta, Nātaputta i Māluṅkyāputta. Nadimci zasnovani na spoljašnjem izgledu ili navikama takođe su bili česti, na primer Daṇḍapāṇī (Onaj koji nosi štap), Dīghanakha (Dugi nokti) i Oṭṭhaddha (Zečija usna). Ponekad su ljudi bili poznati po imenu povezanim sa njihovim poslom, na primer stolar Pañcakanga (Pet alata). Samo su ljudi iz viših kasti koristili ime klana kojem pripadaju (*gottanāma*), ono što bismo danas nazvali prezimenom. Na primer, Bhāradvāđa, Kaććāyana i Vāseṭṭha. Budino lično ime bilo je **Siddhattha**, što znači "Onaj koji je postigao svoj cilj", dok je ime njegovog klana bilo Gotama, što bukvalno znači "najbolja" (*tama*) "krava" (*go*). Ovo ime odslikava jedno ranije vreme kada je posedovanje velikog krda stoke bilo izvor bogatstva i ponosa. Ljudi koji nisu bili njegovi učenici obično su Budu oslovljavali sa "Prijatelju Gotamo" (Bho Gotama) ili "Monaše Gotamo" (Samaṇa Gotama).

Jedno od sujeverja starih Indijaca bilo je da naše ime ima moć kojom utiče na našu životnu situaciju ili sudbinu, čemu se Buda blago podruguje u *Nāmasiddhi đātaki*. U ovoj priči mladić Pāpaka (Rđavi) mrzeo je svoje ime, verujući da ne predstavlja dobar znak, i zamolio je svog učitelja da mu da novo i bolje. Učitelj mu reče da krene na put i putuje sve dok ne pronađe ime koje mu se više sviđa, da se potom vrati i on će mu promeniti ime. Tokom svog puta mladić naiđe na pogreb čoveka koji se zvao Đīvaka (Živko). Kad je izneo svoje iznenađenje da neko ko se tako zove može umreti, ljudi počeše da mu se smeju i rekoše: "Ime ne daje ni život ni smrt. Ono služi samo da se jedan čovek razlikuje od drugoga." Kasnije naiđe na robinju po imenu Bogatstvo, kako je gospodar tuče zato što nije dovoljno zaradila, a onda i na čoveka po imenu Vodič, koji se bio izgubio. Shvativši da naša sudbina ne zavisi od imena, vratio se svom učitelju i odlučio da zadrži staro ime (Đa.I,402).

Slično današnjim filozofima jezika, Buda je bio svestan da imena mogu da razjasne, ali i da iskrive stvarnost, u skladu sa tim kako ih upotrebljavamo i razumemo. Na to je mislio kada je rekao: "Ime dominira svime, obuhvata sve, sve stavlja pod svoj uticaj" (S.I,86). Učio je da ne postoji **sopstvo**, a ipak je često koristio reči "tebe", "mene" i "sebe". Kada su ga pitali za tu navodnu kontradikciju, rekao je: "To su samo imena, jezičke konvencije, izrazi i oznake koje su u opštoj upotrebi i koje Tathāgata takođe koristi, ali nije njima zaveden" (D.I,202). Znao je da su pitanja poput: "Ako ne postoji Bog, ko je onda stvorio ovaj svet" gramatički ispravna, ali da navode na pogrešan trag. Ako se "ko" zameni sa "šta", čitava priroda ovog pitanja, a onda i njegov odgovor se menjaju. Otuda, podučavao je da ako želimo da postavimo neka teološka ili filozofska pitanja koja će voditi ka istinskom razumevanju, prvo ih moramo razjasniti (*vibhađđavyākaraṇiya*, A.II,46). Neko ga je jednom zapitao: "Gde probuđen čovek odlazi posle smrti?" Kao deo odgovora, Buda je objasnio da iako je možda gramatički ispravno reći da vatra "ode" kad se ugasi, netačno je ako na osnovu toga zaključimo da ona "odlazi" u određenom smeru ili na određeno mesto (M.I,487).

Međutim, izvan teološkog i filozofskog diskursa, biti suviše izbirljiv i pedantan oko imena može voditi do nepotrebnih neslaganja. Buda je rekao: "Ne treba insistirati na korišćenju lokalnih izraza i ne treba ignorisati njihovu uobičajenu upotrebu. A kada to radimo? U različitim zemljama mogu istu stvar zvati 'činija', 'posuda', 'zdela', 'plitica' ili 'tanjir'. Kako god da je zovu, ako se vežemo za naziv u jednoj zemlji, a nalazimo se u drugoj, i insistiramo da je samo on ispravan,

tada zapravo insistiramo na lokalnoj upotrebi i ignorišemo uobičajenu"(M.III,235). Uprkos ovom zdravorazumskom stavu, vezivanje za reči je vrlo često među nekim od tradicionalnih budista. Na primer, tajlandski monasi na Zapadu obično insistiraju da im se obraćaju sa ajahn', što je tajlandski izgovor pāḷi reči *āćariya*, a za nju postoji savršeni prevod, a to je "učitelj".

IMETAK

Imetak (*bhoga*, *dhana* ili *vitta*) jeste **novac** ili vredne stvari koje poseduje neka osoba, institucija ili država. Pāḷi reč *dhana* je prvobitno značila "zrno" – pirinča, žita, susama ili ječma – jer su pre pojave novca to bili glavni kriterijumi imućnosti (*dhaññaṃ dhanaṃ* (A.II,32). Porodica koja je imala mnogo obradivog zemljišta i pun ambar smatrana je bogatom. U Budino vreme imetak se još uvek merio u žitaricama, ali i sve više u zlatu i srebru (A.IV,7). Buda je imao inteligentan i realističan stav prema imetku i shvatao je njegovu važnost. Tako je rekao: "Uzmimo slučaj čoveka koji svoj imetak stiče legalno i ne ugrožavajući druge, a pri tome sebe čini srećnim i ispunjenim, deli to što stekne sa drugima, čini dobra dela, sve to koristi bez pohlepe, bez opsednutosti, svestan ograničenja i imajući uvek na umu sopstveni duhovni razvoj; takav čovek je vredan pohvale zbog svega toga" (A.V,181-2). Imućan čovek je, kaže ovde Buda, "vredan pohvale (*pāsaṃso*) zbog tri stvari – (1) po tome kako stiče svoj imetak, (2) po tome kako ga koristi i (3) stavu koji ima prema tom imetku.

Budista svoj imetak treba da stiče na zakonit način (*dhammena*) i bez povređivanja drugih (*saṃvibhajati*), to znači unutar granica pet **pravila morala**, u skladu sa etikom ispravnog **življenja** i bez ugrožavanja normi i pravila svoje zajednice. Pošto ga stekne, koristi ga na smislen način i tako da ga to čini srećnim i ispunjenim (*attānaṃ sukheti pīṇete*), umesto da ga spiska na beznačajne stvari i puki luksuz ili da ga uopšte ne troši. Ali dok u tome uživa, on nikada ne zaboravlja da postoje mnogi koji ne uživaju blagodeti koje on ima. U duhu velikodušnosti i filantropije, on svoj imetak deli sa drugima (*saṃvibhajati*) i pomaže dobrotvorne i religiozne institucije (*puññāni karoti*).

Zanimljivo je primetiti da su prvi ljudi koji su uzeli Budu kao svoje utočište bili trgovci Tapussa i Bhallika (Vin.I,4) i da je Budino učenje uhvatilo koren dobrim delom i zahvaljujući izdašnim darovima bogatih trgovaca kao što su Anāthapiṇḍika, Ghosita, Kukkuṭa, Pāvārika i drugi.

Bogatstvo ima tendenciju da ljude čini gordim i samozadovoljnim, pogotovo ako je stečeno na brzinu ili bez mnogo napora. Kao što je to Buda primetio: "Malo je na ovom svetu ljudi koji, kada steknu veliki imetak, ne budu zavedeni njime, ne postanu nepažljivi, jure za čulnim zadovoljstvima i zlostavljaju druge" (S.I,74).

Znajući za ovo upozorenje, imućni budista imaju na umu ograničenja svoga imetka (*ādīnavadadassāvī*). On zna da iako mu novac može mnogo dati na raznim područjima, ipak mu ne može obezbediti ono što je najvažnije u životu, te ga to podstiče da imetak koristi bez pohlepe, opčinjenosti ili strasti (*amuććhita*). On isto tako razume da njegov imetak ima još veću vrednost ako vreme, slobodu i prilike koje mu on pruža koristi da se fokusira na svoj duhovni razvoj.

I dok hvali pošteno steknut i na pravi način korišćen imetak, Buda je uvek ukazivao da postoji i druga vrsta bogatstva, još vrednijeg, koje je dostupno svakome, koje se nikada ne može ukrasti ili izgubiti, a moguće ga je i preneti u naredni život. Zato je rekao: "Postoji pet vrsta bogatstva. Kojih pet? Bogatstvo vere, bogatstvo vrline, bogatstvo obaveštenosti, bogatstvo velikodušnosti i bogatstvo mudrosti" (A.III,53). Ko god je "bogat" u ovim i drugim duhovnim vrednostima "bilo da je muškarac ili žena, takav nije siromašan, niti mu je život isprazan" (A.IV,5). Videti **Preduzetničke sposobnosti**.

INCEST

Incest (*agammagamaṇa*, doslovno, "ići u ono u šta ne bi trebalo ići") jeste **seksualni odnos** između bliskih srodnika. Incestom se ponekad smatra seksualna veza između roditelja i deteta ili između braće i sestara, ali mnoge kulture smatraju seks između članova drugog ili čak trećeg kolena jedne porodice incestuoznim. Incest je postojao i u staroj Indiji. U **Vedama** možemo naći nekoliko mitova u kojima bogovi počine incest. On se povremeno pominje i u budističkoj književnosti. U *Udaya đātaki* Bodhisattva je princ koje su prisilili da se oženi svojom polusestrom. Iako njih dvoje spavaju u istoj sobi godinama, ostaju u celibatu (Đa.IV,105). U *Dasaratha đātaki* prinčevi Rāma i Lakkhaṇa žene svoju sestru (Đa.IV,130). Kao i mnogi narodi starog veka i **Sakyani**, pleme kojem je pripadao i sam Buda, imali su mit o svom nastanku, koji je uključivao incest između sestre i brata. Kada su Koliye ušli u spor sa Sakyanima, vređali su ih rečima da oni "spavaju sa svojim sestrama poput pasa, šakala i drugih životinja" (Đa.V,413). Tokom Budinog života dogodio se jedan incident kada se jedna **monahinja** zaljubila u monaha, koji je bio i njezin sin, te je imala odnos sa njim, što je prekršaj koji odmah donosi isključenje iz **Saṅghe** (Vin.III,35). Kada je ovo bilo saopšteno Budi, on je na to rekao: "Zar ti budalasti ljudi ne znaju da majka ne treba da poželi svog sina, niti sin svoju majku?" (A.III,67-8). Možda je ciljajući na ovaj slučaj Buda rekao: "Monasi, dve dobre stvari čuvaju ovaj svet. Koje dve? Stid (*hiri*) i strah (*otappa*) od činjenja loših dela. Kada ove dve dobre stvari ne bi štitile ovaj svet, tada se ne bi znalo ni za "majku", ni za "majčinu sestru", ni za "ujakovu suprugu", ni za "učiteljevu suprugu", niti za "supruge uglednih ljudi". U svetu bi nastao haos, kao kad bi se (parile) koze i ovce, kokoši i svinje, psi i šakali" (A.I,51).

INDIJA

Indija je kulturna celina koju danas čine savremene države Pakistan, Indija i Bangladeš. Stari Indijci su Indiju nazivali ili Aryadesa ili Bhārata, što je i danas njeno službeno ime. U Budino doba ona se zvala Jambudīpa, Zemlja ružine jabuke (A.I,35). On ju je sam opisao prilično tačno da je "široka na severu, a uzana na jugu" (D.II,235) i da ima visoke planine na svojoj severnoj granici, a to su Himalaji (Vin.IV,197). Tako je izgled Indije opisao na sledeći način: "Malo je senovitih gajeva, šuma, prijatnih mesta, divnih jezera, a mnogo više brdovitog zemljišta, reka koje je teško preći, zabiti, planina" (AN I.336). Buda je čitav svoj život proveo u onom delu severne Indije koji se tada zvao **Srednja zemlja**, širokoj, ravnoj dolini u slivu reka Gang i Jamuna. Budizam je u Indiji cvetao tokom 1000 godina i potom sledi dugi period propadanja, da bi konačno nestao u XIII veku. Pedesetih godina prošlog veka začeo se pokret obnove budizma, uglavnom raširen među intelektualcima i kastom nedodirljivih, a predvodio ga je Bhimrao **Ambedkar**. Od tada je populacija budista od skoro nepostojeće narasla na preko 8 miliona.

Indian Buddhism, A. K. Warder, 1980.

INVALIDITET, FIZIČKI I MENTALNI

Biti invalid jeste stanje umanjene fizičke ili psihičke sposobnosti. Neki loše informisani budisti veruju da biti invalid znači da smo nešto loše učinili u prošlom životu. Ovakvo verovanje je dobar primer onoga što se može nazvati karmičkom naivnošću. Pozitivna ili negativna **kamma** manifestuje se kroz pozitivne ili negativne osećaje. A u praksi, invalidna osoba može biti isto toliko srećna kao i potpuno zdrava osoba, ponekad i više od nje. Takođe je primećeno da su osobe sa Daunovim sindromom često blage, pune ljubavi i dobronamerne, što je u oštroj suprotnosti u odnosu na neke "normalne" osobe. Možemo videti invalidnu osobu i pomisliti: "Ja ne bih voleo da budem kao on", ali naša osećanja ne znače da se i ta druga osoba tako oseća. Sasvim je moguće da ona prihvata situaciju u kojoj je i oseća se srećnom, zadovoljnom i ispunjenom. Imajući to u vidu, zaista je neosnovana generalizacija da imati fizički ili mentalni invaliditet znači da smo učinili nešto negativno u prošlosti. Nauka je pokazala da je većina slučajeva invaliditeta uzrokovana genetskom greškom i tako, gledano iz budističke perspektive, imaju svoj uzrok u biološkim i fizičkim zakonima (*bīđa niyāma and utu niyāma*), a ne u kammi.

Neki od Budinih učenika bili su fizički invalidi – Khuđđuttarā je bio grbavac, a Bhaddiya patuljak. Prvoga je Buda hvalio zbog velikog znanja (AN I.260), a drugog zbog divnog glasa (AN I.194). Khuđđuttarā je dostigao prvi stupanj probuđenja, dok je Bhaddiya postao potpuno probuđen (SN XXI.6). Dakle, jasno je da biti fizički invalid ne predstavlja nikakvu barijeru za duhovno usavršavanje. Buda je takođe uveo pravilo da je monasima i monahinjama zabranjeno da podražavaju neki fizički invaliditet (*yathāvađđena kīḷanti*, Vin. III,179).

ISHRANA, BUDINA

Budina ljudska priroda ponekad biva zaklonjena velom legende i mita. To je neobično, s obzirom da **Tipiṭaka** sadrži toliko mnogo informacija o njemu, zapravo više nego o bilo kojem drugom velikom religijskom učitelju iz prošlih vremena. Ona nam daje detaljan i prihvatljiv opis njegovog **fizičkog izgleda**, načina podučavanja, utiska koji je ostavljao na druge i njegovih **navika i svakodnevice**. Čak nam govori i o **hrani** koju je jeo.

Na drugoj strani, malo je podataka o Budinom životu pre odlaska od kuće kako bi postao lutajući asketa. Ali kao mladić iz više klase sigurno se dobro hranio do tog trenutka. Pošto je učio kod različitih učitelja, krenuo je putem krajnje askeze. Kao deo takve prakse, jeo je otpatke i bačenu hranu, uključujući i penu od prokuvanog pirinča (*āćāma*), ostatke sezamovog semena pošto je iz njega isceđeno ulje (*piññāka*), travu i čak kravlji izmet. U jednom trenutku, stigavši do krajnjih granica ovakvog ekstrema, jeo je čak i sopstveni izmet i pio mokraću. Međutim, ponekad je jeo i korisniju hranu kao što je posebna vrsta pirinča po imenu daddula i divlji pirinač koji botaničari poznaju kao *Oryza rufipogon* (MN 12).

Pošto je uvideo beskorisnost ovakvog samomučenja, Buda se odlučio za drugačiji pristup. Ali je prvo morao da povrati snagu i to je učinio, kako sam kaže, jedući kuvani pirinač (*odana*) i *kummāsu* (MN 36). I tada, kao i danas, pirinač je kuvan u vodi sa malo soli. Kummāsa je pripremana kuvanjem različitih žitarica i mahunarki, a najčešće od lavljeg pasulja ili crnog graška, sve dok se masa potpuno ne zgusne da bi od nje mogle da se prave ćufte. Iako je kummāsa smatrana hranom za puk, zapravo je bila vrlo hranljiva i izdašna. Tako saznajemo da su, neposredno posle probuđenja, dva trgovca koja su tuda prolazila ponudila Budi kašu od ječma (*mantha*) i medenjake (*madhupiṇḍaka*, Vin. I,4), tj. med u saću u obliku kuglica. I ovo je bio vrlo izdašan i hranljiv obrok. Počev od tada, pa do kraja života, Buda je jeo šta god mu je bilo dato, bilo da se radilo o hrani koja je raznovrsna i skupa ili jednolična i jednostavna.

Hrana koju je obično jeo bila je pirinčana kaša (*yāgu*), verovatno pripremljena na način na koji se to čini i danas, tako što se pirinač kuva u vodi dok se ne zgusne, pa se dodaje so i češnjevi belog luka i nekoliko papričica. Buda je govorio da takva kaša ima pet prednosti – otklanja glad, gasi žeđ, reguliše gasove u telu, čisti creva i pomaže da se svare ostaci druge hrane (AN V.206). U drugim prilikama jeo je mnogo raznovrsnije obroke – očišćeni pirinač (*vigatakāḷaka*) sa raznim sosovima (*sūpa*) i karijima (*vyañđana*, MN 77). Saznajemo da mu je jednom drugom prilikom poslužena svinjetina (*sūkaramaṃsa*) sa jujubom, tj. voće *Zizyphus jujube* (AN V.44). Budi je takođe jednom poslužen obrok od pirinčane kaše kuvane sa jujubom i sezamovim uljem, u koju su bili ubačeni paprika, beli luk i *lāmađđaka* (Vv. 43,6). *Vinaya* pominje da je ponekad jeo i voće kao što su ružine jabuke, mango i više vrsta šljiva (Vin. I,30). Ove dve poslednje voćke su kiselog ukusa, ali bogate vitaminima A i C, kao i gvožđem. Budin poslednji **obrok** bilo je jelo po imenu *sūkara maddava*, ali nažalost danas ne znamo od čega se sastojalo (DN 16).

Buda je jednom rekao da "telo nastaje zahvaljujući hrani i zavisi od hrane" (AN IV.159). To važi kako za probuđene ljude poput njega, tako i za sve druge.

ISPRAVNO I POGREŠNO

Videti **Dobro i loše**.

ISTINA

Istina (*saćća* ili *taććha*) jeste govor, tekst, pojmovi ili saznanje koje odgovara stvarnosti i koje nas, ako se na pravi način shvati, može voditi ka preciznijem i potpunijem razumevanju te stvarnosti. Postoje dve vrste istine – konvencionalna i krajnja istina. Ako neko kaže: "Pada kiša" i zaista pada kiša, tada se za tu tvrdnju može reći da je istinita. Međutim, to je samo konvencionalna istina, jer je njezina vrednost ograničena. Ako, sa druge strane, neko kaže: "Žudnja izaziva nezadovoljstvo" i ona to i čini, za to se može reći da je apsolutna istina, jer ako je razumemo i uzmemo u obzir, ona može voditi do radikalne promene naših stavova, života i, na kraju, do naše životne sudbine. Neke istine mogu biti delimične, po tome što odgovaraju tek jednim vidovima stvarnosti, ali ne i nekim drugim. Međutim, jedna istina ne može protivrečiti drugoj. Ako neko kaže: "dva i dva jesu četiri", a drugi kaže: "Dva i dva jesu pet", jedna od ove dve tvrdnje mora biti pogrešna. Tako Buda kaže: "Istina je jedna" (Sn.884). Najvažnije apsolutne istine kojima je podučavao Buda jesu četiri **plemenite istine**.

Buda je veliku važnost pridavao govorenju istine. Prva i najvažnija karakteristika ispravnog **govora** jeste da je istinit u onoj meri u kojoj to mi možemo da sagledamo. O govoru koji je u skladu sa Dhammom je rekao: "Treba se okrenuti od laganja. Kada nekog pozovu pred sud, na ispitivanje, pred plemenski savet, esnaf ili kralja i upitaju ga: 'Dobri čoveče, reci nam sve što znaš'. Ako ne zna, on kaže: 'Ja ne znam.' Ako zna, on kaže: 'Ja znam.' Ako nije video, on kaže: 'Nisam video', a ako je video, kaže: 'Video sam'. On ne laže svesno radi svoje koristi, radi tuđe koristi ili nekog beznačajnog dobitka" (M.I,288). Videti **Konzistentnost**.

The Early Buddhist Theory of Knowledge, K.N. Jayatilleke, 1963.

ITIVUTTAKA

Itivuttaka je mala knjiga u okviru **Khuddaka nikāye**, petog dela **Sutta piṭake**, a ova je drugi deo **Tipiṭake**, budističkog Kanona. Naziv *itivuttaka* znači "tako je rečeno" i knjiga se sastoji od 112 kratkih govora ili **sutta** sa strofom na kraju svakog od njih. Za razliku od većine drugih govora,

ovi ne počinju pominjanjem mesta na kojem su izgovoreni. Prema tradiciji, njih je održao Buda u **Kosambiju**, gde ih je čula je sluškinja po imenu Khuđđuttarā, iz kraljevske palate, zapamtila i prenela drugima.

The Itivuttaka – The Sayings of the Buddha, prev. J. D. Ireland, 1991.

IZNENADNO I POSTUPNO

U različitim periodima istorije budističke filozofije vodile su se debate oko toga da li se **probuđenje** dostiže iznenada ili postepeno – što je priznaćete jedna vrlo besmislena rasprava. Trenutak probuđenja je iznenadan, ali je proces stizanja do tog stupnja postupan. Buda je rekao: "Malo pomalo i s vremena na vreme, mudar čovek bi trebalo da uklanja svoje nečistoće, na isti način kao što zlatar razdvaja različite primese od srebra" (Dhp.239). Na jednom drugom mestu on kaže: "Baš kao što okean postepeno postaje sve dublji, bez naglih skokova, isto tako su i Dhamma i disciplina postupan posao, postupno vežbanje, postupna praksa. Nema iznenadne provale znanja" (Ud.54).

IZVINJENJE

Izviniti se (*khamati*) znači priznati da smo povredili nekoga i izraziti žalost zbog toga. Ponekad prekršimo neko od **pravila morala** na način koji povredi ili uvredi drugu osobu. Dati iskreno izvinjenje, bez ograda i samoopravdavanja, jeste jedan od najviših oblika **velikodušnosti**. Time pomažemo oslobađanju od besa ili ogorčenja koje možda ta osoba oseća, olakšavamo joj da praktikuje **opraštanje** i takođe činimo pravi korak ka mogućem ponovnom uspostavljanju prekinute veze. Sa naše strane, ako se iskreno, bez rezervi i na vreme izvinimo, to će takođe ublažiti svaki osećaj griže savesti i pomoći nam da budemo otvoreniji i objektivniji prema negativnoj strani našeg karaktera, što je važan deo **izgradnje karaktera**.

Izvinjavanje može biti teško, ali je isto tako istina da je i opraštanje uvrede podjednako teško. Zato je Buda rekao da je obaveza onoga ko je pogrešio da se izvine, kao što je obaveza onoga ko je trpeo zbog te pogreške da prihvati izvinjenje i na nju odgovori opraštanjem (Vin. I,54). Onaj ko je pogrešio ima obavezu da načini prvi korak i kaže da mu je žao. Posle toga, druga strana je u obavezi da prihvati izvinjenje i oprosti.

Bilo je nekoliko slučajeva kada je Buda rekao stvari koje su duboko uznemirile ljude: objavljivanje istine ponekad uključuje i razbijanje omiljenih idola. On se nikada nije izvinjavao zbog toga jer je uvek imao na umu dobrobit onoga kome je govorio. Za nas, međutim, sa našim nesavršenostima, egom i pomanjkanjem pažnje, izvinjavanje je jedan način da izlečimo rane koje smo možda i nenamerno naneli.

J

JAPAN

Japan je država sačinjena od nekoliko ostrva u severnom Pacifiku, kraj azijskog kopna. Od VII veka pa nadalje zemlja je apsorbovala kinesku kulturu, uključujući i budizam, koji je postao i tokom niza vekova ostao religija većine ljudi, iako su i šinto i konfučijanizam takođe igrali svoju vrlo važnu ulogu. **Zen**, kontemplativna grana japanskog budizma, snažno je uticao na umetnosti, naročito na slikanje, kaligrafiju, vrtlarstvo i aranžiranje cveća. Dogen, verovatno najgenijalniji i najkreativniji japanski mislilac, bio je budistički monah. Budizam je destabilizovan 1870. i od tada se bori da održi svoj značaj u japanskom dinamičkom i potrošačkom društvu. Videti **Šotoku**.

A History of Japanese Buddhism, S. Hanayama, 1966.

Dogen Zenđi (1200-1253),
veliki učitelj zen budizma

JEDINSTVO BUDIZMA

Nekome ko nije dobro upućen u budizam, njegove mnogobrojne škole i tradicije mogu se činiti toliko različitim da imaju vrlo malo ili nimalo sličnosti među sobom. Iako je tačno da neke manje sekte i kultovi identifikuju sebe kao budističke, iako to zapravo nisu, sve istinski budističke tradicije dele i slede određene zajedničke vrednosti. Godine 1967. održan je prvi Kongres svetske budističke sanghe, na kojem su učestvovali predstavnici 25 zemalja i svih glavnih budističkih grana i tradicija. Oni su sačinili jedan ekumenski dokument, nazvan "Osnovne tačke koje ujedinjuju theravadu i mahayanu". Ovaj dokument je koncizna verzija onih principa koje slede svi budisti i njega su jednoglasno potvrdili svi učesnici kongresa. On glasi:

1. Buda je jedini Učitelj i vodič.
2. Uzimamo utočište u Budi, Dhammi i Sanghi (Tri dragulja).
3. Mi ne verujemo da je ovaj svet stvorio i da njime upravlja Bog.
4. Smatramo da je cilj života razvijanje saosećanja za sva živa bića, bez razlike, i rad za njihovo dobro, sreću i mir; takođe, razvijanje mudrosti (*pañña*), koja vodi ka razumevanju krajnje Istine.
5. Mi prihvatamao četiri plemenite istine, a to su *dukkha*, nastanak *dukkhe*, prestanak *dukkhe* i put koji vodi do prestanka dukkhe; kao i zakon uzroka i posledice (*patiććasamuppāda*).
6. Sve uslovljene stvari (*saṃkhāra*) jesu prolazne (*anićća*) i bolne (*dukkha*), a sve uslovljene i neuslovljene stvari (*dhamma*) jesu bez trajnog sopstva (*anatta*).

7. Prihvatamo trideset sedam kvaliteta koji vode ka probuđenju (*bodhipakkhaya dhamma*) kao različite vidove Puta ka probuđenju koji je Buda podučavao.
8. Postoje tri vrste postizanja *bodhi* ili probuđenja: to su učenik (*sāvaka*), *paććeka buddha* i *samma sambuddha* (savršeno i potpuno probuđeni Buda). Prihvatamo kao najviši, najplemenitiji i najherojskiji cilj sleđenje puta *bodhisattve* i postajanje *samma sambuddha* kako bi i drugi bili spašeni.
9. Prihvatamo da u različitim zemljama postoje razlike u pogledu budističkih verovanja i praksi. Te spoljašnje forme i izraze ne treba brkati sa suštinom Budinog učenja. (U originalnom dokumentu za sve doktrinarne termine korišćen je sanskrit).

JEDNOSTAVNOST

Jednostavnost (*ađđavatā* ili *asaṭha* [D.III,213; Sn.250]) jeste kvalitet neke stvari da nije komplikovana, već direktna i laka za razumevanje. Otuda je i u osnovi ove reči "jedno". Jednostavnost osobu koja je poseduje nagrađuje i dodatnim darovima kao što su ljupkost, lepota i prirodnost, a Buda ju je često povezivao sa blagošću (*maddava*) i skromnošću (*lađđava*). Francuski filozof Comte-Sponville je rekao: "Inteligencija je veština pravljenja složenih stvari jednostavnijima, a ne obrnuto" i Buda bi se sa tim potpuno složio. Iako je svoju Dhammu podučavao do u detalje, Buda je uvek bio u stanju da je sažme u najosnovnije, vrlo jednostavne i razumljive termine." Jednu stvar i samo jednu stvar ja podučavam – patnju i okončanje patnje" (M.I,140).

Jednostavni možemo biti na mnogo načina, ali najvažniji od njih jeste način na koji živimo, kako koristimo svoj um i kako se odnosimo prema onima koji nas okružuju. Da bi naš način života bio jednostavan, moramo sebe podsetiti koja je izvorna svrha svih stvari. Izvorna svrha recimo odeće bila je da sakrije ono što treba sakriti i zaštiti nas od vremenskih promena. Koristiti odeću kao statusni simbol, pokazatelj materijalnog obilja, da bismo išli u korak sa modom, istakli svoju seksualnost ili prikrili godine, to je iz budističke perspektive gledano zloupotreba odeće. Time se takođe naš život komplikuje i prenatrpava. Osoba kojoj je draga jednostavnost, oblači se uredno, čisto i ukusno, bez brige da li će "ostaviti utisak". Takvi ljudi nikada ne zaboravljaju pravu svrhu stvari koje poseduju. U **Metta sutti** Buda je hvalio kvalitete onih kojima ne treba mnogo u životu (*subharo*) i koji nisu neprekidno nečim zauzeti (*appakiććo*), što su dva od mnogih blagoslova koje uživamo kada pojednostavimo svoj život (Sn.144).

Psihološka jednostavnost postiže se vežbanjem **meditacije**, naročito meditacije **svesnosti**. Mi obično vidimo stvari ne kakve one zaista jesu, već kroz debelu prizmu predrasuda, sećanja, žudnji i neprekidni monolog misli, što sve zajedno te stvari u velikoj meri iskrivljuje. Meditacija sve ovo raščišćava, tako da smo u stanju da uspostavimo direktan odnos prema stvarima. Direktno viđenje stvari omogućuje im da nam otkriju svoju istinu.

Moralna jednostavnost ili ono što je Buda nazivao neposrednost, direktnost (*uđu* ili *uđuka*) jeste iskreno i pošteno praktikovanje **pravila morala**, ne pokušavajući da ih zaobiđemo na ovaj ili onaj način ili iskrivljujemo tako da znače nešto što ne znače. Čovek kojeg krasi jednostavni moral jeste čestit, ljubazan, velikodušan i spreman da pomogne zato što je to ispravno uraditi, a ne zato što želi nekoga da impresionira, stekne dobitak ili neku pogodnost, "da sakuplja zasluge" ili zato što se boji "loše karme".

Biti jednostavan ne znači i biti glup. Ovom drugom tipu karaktera nedostaje inteligencija, dok je prvi privržen jednostavnosti zato što mu ona olakšava put kroz život i ujedno pruža mnogo radosti.

JERES

Jeres dolazi od latinske reči *haresis*, što znači "uzimati" ili "birati" i termin je kojim se označava svako tumačenje religije koje se razlikuje od onog zvaničnog ili najšire usvojenog. Vrlo je teško definisati prirodu jednog jeretičkog učenja. U XVI veku humanista Sebastijan Kasteto je dobro rekao: "Posle pažljivog istraživanja značenja termina 'jeretički' mogu reći da mi jereticima smatramo one sa kojima se ne slažemo." Na Zapadu sve donedavno, a još uvek i na mnogim mestima na Srednjem istoku, oni koji su bivali optuženi za jeres kažnjavani su najdrastičnijim kaznama. Budizam ima sasvim jasan precizan koncept **istine** i prepoznaje ono što se naziva pogrešno razumevanje (*miććhā diṭṭhi*). Međutim, uvek je dopuštao fleksibilno tumačenje istine, tako da je vrlo retko postojala superosetljivost prema jeresi, lov na jeretike i njihovo ubijanje. Ovu fleksibilnost vrlo lepo ilustruje jedan događaj zabeležen u Kanonu.

Jednom je neki monah upitao nekolicinu svojih prijatelja monaha na koji način se postiže uvid i svaki od njih dao mu je drugačiji odgovor. Zbunjen, otide on do Bude i ispriča mu šta su mu ostali monasi rekli. Na to mu Buda odgovori: "Zamisli nekoga ko nikada nije video kiṃsuka drvo, da ode i upita nekoga kako to drvo izgleda. Taj mu može odgovoriti: 'Kiṃsuka drvo je crno, nalik nagorelom panju'. I ovom će izgledati kao da ga je i sam video. Onda će možda otići kod drugog čoveka i upitati ga kako izgleda kimsuka drvo. A ovaj će mu možda odgovoriti: 'Ono je crveno, slično boji svežeg mesa.' I ovom će izgledati kao da ga je i sam video. Potom će možda otići i kod trećeg čoveka i pitati ga kako izgleda kimsuka drvo. A ovaj će mu odgovoriti: 'Kora mu visi u trakama, a čaure prskaju kao kod sirisa drveta.'I ovom će izgledati kao da ga je i sam video. Na kraju, upitaće i četvrtoga, a ovaj će mu možda odgovoriti: 'Kimsuka drvo ima mnogo listova i daje debelu hladovinu poput banjan drveta.' I ovom će izgledati kao da ga je i sam video. Na isti način, tvoji duhovno uznapredovali prijatelji odgovaraju ti u skladu sa sopstvenim pročišćenim uvidom" (S.IV,193).

JEVREJI

Jevreji su narod koji povezuje istovetan identitet sačinjen od etničkih, nacionalnih i religijskih elemenata i koji svoje poreklo vode od drevnih Izraelaca. Od svog dolaska na Zapad, budizam je privukao znatan broj konvertita iz judaizma. Nekoliko istaknutih proučavalaca budizma, **monaha**, **monahinja** i učitelja meditacije su jevrejskog porekla, ali su načinili i veliki doprinos razvoju budizma. Zašto toliko mnogo Jevreja postaju budisti? Nekoliko razloga je predloženo kao rešenje ovog fenomena. Iako u ortodoksnom i čak reformisanom judaizmu ima toliko malo toga što bi ih privuklo, sekularizovani Jevreji još uvek osećaju u sebi težnju ka duhovnom. Zbog istorijskih razloga malo je verovatno da će se prikloniti hrišćanstvu ili islamu da bi zadovoljili ovu potrebu, dok se budizam čini kao jedna prihvatljiva alternativa. U kulturi Zapada Jevreji su se često osećali kao da su na margini, te im je time bilo lakše da prihvate nešto kao što je budizam, koji je sve donedavno smatran prilično egzotičnom pojavom. Sekularizovani Jevreji su obično visoko obrazovani, što povećava njihove šanse da

Jevrejin se moli na Zidu plača, Jerusalim, Izrael

budu informisani i otvoreniji prema stavovima sadržanim u okviru budizma. Budističke etičke vrednosti slične su onima tradicionalne jevrejske kulture, a budizam je oslobođen i kompleksnih ritualnih zahteva koje neki Jevreji doživljavaju kao besmislene i sputavajuće.

The Jew in the Lotus, Rodger Kamenetz, 1995.

JEZIK

Jezik (*bhāsā*) jeste sistem komunikacije uz pomoć zvukova i simbola, koji koriste ljudi određene zemlje ili regiona. Nije poznato koji je bio Budin maternji jezik, ali je morao biti jedan od narodnih jezika u delu **Indije** u kojem je rođen, možda neki od daljih rođaka savremenog hindija. Postojeći dokazi sugerišu da je govorio nekoliko jezika, što se i može očekivati kada se vidi da je putovao i podučavao na širokom prostoru (M.III,235). Buda nije verovao u pojam "izvornog", "čistog" ili "svetog" jezika, što je jasno iz njegovog insistiranja da možemo i treba da učimo **Dhammu** "svako na svom jeziku" (Vin. II,139). Takođe je tvrdio da kad podučava Dhammu, on uvek svoj jezik prilagođava slušaocima, kako bi što bolje komunicirao sa njima (D.II,109). Videti **Pāḷi** i **Sanskrit**.

Vatteluttu pismo (zaobljena slova) natpis na Brihadišvara hramu u Thanđavuru (jugozapad Indije)

JOGA

Joga je reč na jeziku **pāḷi** i **sanskrit**, koja znači "veza" i etimološki je srodna našoj reči "jaram". U budizmu joga se katkad koristi kao alternativna reč za **meditaciju**. Jedan važan korak u vežbanju meditacije jeste naučiti kako da se razvije **koncentracija**, tj. da se pažnja fiksira na jednu tačku. Većinu ljudi, međutim, reč "joga" asocira na drevni sistem fizičkih i mentalnih vežbi, koji je obično poznat kao hatha joga. Iako je reč o hindu veštini, svako ko radi budističku meditaciju ustanoviće da im joga pomaže u vežbanju. Hatha joga poboljšava zdravlje, ona može biti jedna vrsta **svesnosti** tela i isto tako može razmrdati telo posle dužih perioda sedeće meditacije.

Prikaz raznih joga položaja na jednom hindu hramu

K

KĀLĀMA SUTTA

Kālāma sutta, tačnije nazivana *Kesaputtiya sutta*, jedan je od Budinih najčuvenijih i najinteresantnijih govora (A.I,187). Mnogobrojni putujući učitelji često su prolazili kroz grad Kesaputtu i promovisali svoju religiju, a kritikovali sve druge. Lokalno stanovništvo sa zanimanjem ih je sve slušalo, ali su posle svih tih međusobno suprotstavljenih mišljenja i stavova na kraju ostali krajnje zbunjeni. Zato, kada je jednom Buda stigao u Kesaputtu, oni ga upitaše: "Sumnjičavi smo, zbunjeni oko toga koji od tih učitelja govori istinu, a koji neistinu." Buda im je odgovorio sledećim rečima: "Kalame, ne povodite se za onim što se prepričava, niti za tradicijom, ni za glasinama, niti za onim što piše u svetim tekstovima, niti za slutnjama, ni za aksiomima, niti za logičkim domišljanjima, niti za predrasudama o pojmu o kojem je reč, ni za onim što se po svemu čini da je tako, ni iz ubeđenja: 'Ovaj asketa je naš učitelj'. Kalame, kada se sami uverite: 'Ove stvari su dobre, ove stvari nisu sramotne, dostojne su mudraca; onome ko ih čini i praktikuje donose blagostanje i sreću', tek tada se upustite u njih i boravite u njima." Tako, umesto da iskoristi priliku i ističe sopstveno učenje, Buda je ohrabrio Kālāme da razmišljaju na način koji će im pomoći da uvide šta jeste, a šta nije pravi put znanja. A za Budu je lično iskustvo bolji vodič ka **istini** nego bilo koje drugo sredstvo.

Kesarija (Bihar), najveća stupa u Indiji, podigao ju je kralj Ašoka

Kesaputta, mesto gde je Buda izgovorio *Kālāma suttu*, kasnije je identifikovana kao selo po imenu Kesariya, nekih 50 km severoistočno od **Vesālija**, u indijskoj državi Bihar. Danas tu stoji ogromna **stūpa** u znak sećanja na ovaj događaj.

KALENDAR

Idući za praksom u staroj Indiji, **budizam** je usvojio lunarni kalendar (*dinadassana*). Prema takvom kalendaru, nova godina počinjala je na puni Mesec u martu-aprilu, a nazivi meseca bili su *ćitta*, **vesākha**, *jeṭṭha, āsaḷha, savana, poṭṭhapāda, assayuya, katthika, maggasira, phussa, magha* i *phagguna*. Počevši od nedelje, dani u sedmici bili su *ravivāra, ćandavāra, kuđavāra, budhavāra, guruvāra, sukkavāra* i *sanivāra*. Postojala su i tri godišnja doba, svako dugo po četiri meseca: leto (*gimhāna*), kišni period ili monsuni (*vassāna*) i zima (*hemanta*). Svaki mesec dalje se delio na dve dvonedelje (*aḍḍhamāsa*), jednu osvetljenu Mesecom (*sukkapakkha*) i tamnu polovinu (*kālapakkha*). Na dan punog Meseca i na njegove četvrti monasi bi seli zajedno i recitovali **Patimokkhu**. Prvi, osmi, petnaesti i dvadeset treći dan u svakom mesecu zvali su se *uposatha* i

tim danima bi predani sledbenici dolazili u manastir da još jednom recitovanjem određenih stihova potvrde svoju posvećenost Dhammi, ulože jači napor nego inače u njezino praktikovanje i mnogi bi na taj dan poštovali osam **pravila morala**. Ovakva praksa se zadržala sve do današnjih dana. Sve budističke zemlje koristile su lunarni kalendar sve do XIX veka, kada ga je zamenio zapadni, gregorijanski kalendar. Pedesetih godina XX veka **Šri Lanka** se vratila lunarnom kalendaru, ali je to napravilo veliku zbrku, te je ubrzo zapadni bio ponovo uveden.

Važno obeležje svakog religijskig kalendara jesu praznici (*nikkammadisva*), tj. sveti dani, kada se obeležava neki važan događaj u istoriji određene religije. Ljudi su skloni da budu predaniji i pažljiviji u svojim postupcima tokom tih dana. Iako je ovo za svaku pohvalu, iskreni budista će pokušati da bude čestit, ljubazan, darežljiv i svestan svakoga dana. Buda je rekao: "Oni koji su čisti smatraju svaki dan posebnim, za njih je svaki dan svet" (M.I, 39). Videti **Vreme**.

KALMICI

Kalmici su narod koji je živeo uglavnom na severozapadnoj obali Kaspijskog jezera. U tu oblast doselili su se u XVI veku i kao sledbenici tibetanske forme **vađrayāna** budizma, oni su jedini autohtoni budisti u Evropi. Tokom čitave komunističke ere, Kalmici su bili pod neprekidnim pritiskom da se uništi njihov identitet i religija. Tridesetih godina prošlog veka, u vreme Staljinovog terora, njihovi manastiri bili su zatvoreni, a monasi proterani u Sibir. Jedan deo Kalmika naselio se i u Srbiji, gde su u Beogradu imali svoj hram, prvi takve vrste na tlu Evrope i izvan njihove postojbine. Tek posle pada komunizma budizam je počeo ponovo da se učvršćuje među Kalmicima. Nekoliko mladića bilo je zamonašeno i poslato u Indiju da tamo uči u tibetanskim manastirima. Najčuveniji Kalmik našeg doba bio je monah i proučavalac budizma Geshe Wangyal (1901–1983), koji je živeo u egzilu u SAD i veoma uticao na razvoj budizma u toj zemlji. Danas, većina Kalmika živi u Republici Kalmikiji, autonomnoj oblasti koja je deo Ruske Federacije. Videti **Zaya Pandita**.

The Kalmyk Mongols, P. G. Rubal, 1967.

"Višnevski fotografija" studio, Astrahan
Kalmičke žene plešu (1870)

Geshe Wangyal (1901–1983)

KAMATA

Kamata (*vaḍḍhi*) jeste iznos **novca** plaćen za korišćenje neke druge sume novca, a koja se zove glavnica. U hrišćanskom svetu sve do XVII veka uzimanje kamate bilo je zabranjeno i sekularnim i religijskim zakonima, a još uvek je zabranjeno islamskim zakonom. Bramanizam je takođe kamatu smatrao lošom. Buda nije imao ništa da kaže o pitanju pozajmljivanja novca, ali još od najranijih vremena budistička tradicija ga nikada nije smatrala lošim samim po sebi. Budistički stav je da ako je legitimno iznajmiti nečijeg vola, veštinu ili kuću, isto bi tako trebalo da bude i sa novcem. Pozajmljivanje novca stavlja na raspolaganje kapital onima koji na drugi način ne bi mogli doći do njega i ujedno omogućuje ljudima da uvećaju svoju ušteđevinu. Pozajmljivanje novca postaje etički problematično jedino kada je kamata koja su uzima preterana, kada ona pozajmljivača pretvara zapravo u roba ili kada ga čini još siromašnijim nego što je bio pre pozajmice. U Budino vreme, čak su i deca mogla postati dužnici ako roditelji nisu mogli da otplaćuju (Thi.444). Danas su ovakve zloupotrebe zakonom zabranjene.

Međutim, iako Buda nije imao ništa protiv pozajmljivanja novca sa kamatom, on je bio savršeno svestan da imati dug (*iṇa*) jeste jedno nezavidno stanje. Zato je prokomentarisao da je jedna od prednosti monaha beskućnika da nema "poverioce koji stignu u zoru i viču: 'Plati, plati!'" (S.I,171). Takođe je propisao da onaj ko ima dug ne može postati monah ili monahinja, uglavnom zbog toga da ljudi ne bi koristili monašku **Saṅghu** kao sklonište od svojih finansijskih obaveza (Vin.I,76).

Ali kao što je dug izvor nespokojstva, tako je i nemanje novca kada nam je potreban. Način da se izbegnu oba ova problema jeste mudro upravljati svojim finansijama i voditi uravnotežen život (*samaṃ ďīvikaṃ*). Danas mnogi ljudi ulaze u dug ne da bi zadovoljili svoje osnovne životne potrebe, već samo zato da bi sebi priuštili moderne, ali ne i neophodne stvari ili da bi nešto imali odmah, umesto da to kupe kad budu imali dovoljno novca. Buda je rekao: "I šta je to uravnotežen život? Kada neko zna koliki su mu prihodi i koliki su mu rashodi, pa ne živi rasipnički, a ni bedno; tako mu prihod nadmašuje troškove, a ne obrnuto" (AN VIII.54). Ali i pored toga, neki ljudi su u iskušenju da pozajme novac i krenu u posao, nadajući se da će popraviti svoju situaciju, iako je ona možda već savršeno prikladna i sigurna. Ako se ovo učini promišljeno i uz marljiv rad, a posao je moralno ispravan, to je sa budističke tačke sasvim legitimno i može biti izvor još većeg zadovoljstva i sreće. Buda je rekao: "Čovek koji je uzeo pozajmicu da bi razvio svoj posao i čiji je posao od tada napredovao, u stanju je da otplati svoj dug i još mu dovoljno ostaje da se oženi. On tako može pomisliti: 'Ranije sam imao dug, a sada sam ga se oslobodio i još je i meni ostalo' i onda će se obradovati i osetiti zadovoljstvo" (D.I,71). Jedan od načina na koji mali preduzetnik stvara poverenje i zato lako može naći od koga će pozajmiti novac kada mu je potreban, napominjao je Buda, jeste da kamatu plaća na vreme (A.I,117). Videti **Ambicija i aspiracija** i **Življenje**.

KAMBODŽA

Kambodža je zemlja u jugoistočnoj Aziji, između **Tajlanda** i **Vijetnama**, u kojoj 95% stanovništva sebe smatraju budistima. Animizam, bramanizam i **mahāyāna** bile su glavne religije u Kambodži sve dok **theravāda** budizam nije postao dominantan tokom XIII i XIV veka, uglavnom zahvaljujući misionarima iz **Tajlanda**. Budizam u Kambodži teško je bio pogođen komunističkim režimom Pol Pota 70-tih godina prošlog veka, kada je većina manastira bila uništena, a monasi pobijeni ili izbegli u okolne zemlje. Za najveći istorijski spomenik u ovoj zemlji, Angkor Wat se često kaže da je budistički. No on zapravo pripada bramanizmu, mada je tokom nekoliko vekova bio korišćen kao budistički hram.

Cambodian Buddhism, Ian Harris, 2005.

KAMMA

Pāḷi reč *kamma* znači "delo" i u budističkom učenju označava svaki voljni mentalni, verbalni ili telesni čin. Buda kaže: "Kažem da namera jeste kamma, zato što prvo imamo nameru pre nego što nešto učinimo telom, rečju i mišlju" (A.III,415). Prema Budi, svaka voljna akcija menja našu svest i tako izgrađuje naš karakter, a time i utiče na naše ponašanje, naše iskustvo i na kraju naš životni tok. Pozitivni voljni postupci (motivisani **velikodušnošću**, **ljubavlju** i **mudrošću**) obično za rezultat imaju stanje svesti koje se doživljava kao pozitivno, dok negativni voljni postupci (motivisani pohlepom, mržnjom i neznanjem) obično imaju rezultate koje doživljavamo kao negativne.

Učenje o kammi je učenje koje se verovatno najčešće pogrešno razume od svih Budinih učenja. Četiri glavna nesporazuma su sledeća: (1) Sve što nam se događa jeste rezultat naše prošle kamme. A zapravo, budizam govori o najmanje četiri glavna uzroka zašto se i kako stvari događaju i to zbog dejstva prirodnih zakona (*dhamma niyāma*), bioloških zakona (*bīja niyāma*), fizičkih zakona (*utu niyāma*) i psiholoških zakona (*ćitta niyāma*, As.854; A.III,62). (2) Nikada ne možemo izbeći posledice svojih prošlih dela. Ako bi to bilo istinito, tada bismo bili potpuno determinisani svojom prošlošću i ne bi bili u stanju da se menjamo i dostignemo **probuđenje** (A.I,249). Međutim, budizam uči da nekoliko snažnih voljnih dobrih postupaka mogu u dobroj meri modifikovati ili čak neutralisati neki loš postupak i obrnuto (Dhp.173). Tako je ispravno reći da smo uslovljeni svojom kammom, umesto da smo njome predodređeni. (3) Naša iskustva u sadašnjem životu zavise od onoga što smo učinili u prethodnom i ono što činimo sada će uticati na naš budući život. U stvarnosti, mnoga naša dela imaju svoj rezultat odmah nakon što su počinjena, tj. u sadašnjem životu. (4) Četvrta česta zabluda je ono što se može nazvati "kammičkom naivnošću", tj. ako šutnete monaha u ovom životu, u narednom ćete se roditi paralizovani; ako proklinjete u ovom životu, u narednom ćete imati loš zadah iz usta, ako ste velikodušni u ovom životu, bićete bogati u sledećem. Sve ovo je naravno prilično glupo. Jer kamma je primarno psihološka stvar (tj. povezana sa namerom), te su i njezine manifestacije prevashodno psihološke. Ona utiče na naš fizički sklop i okolnosti samo u onoj meri u kojoj um može na to da utiče, kao na primer kada se posle dugotrajne brige i nespokojstva i telo razboli. Glavni efekat na koji kamma utiče na nas je na to kako se mi osećamo (srećno, neutralno ili nesrećno) i u kojem svetu ćemo se ponovo roditi. Videti **Determinizam**.

Development of the Early Theory of Kamma/Karma, J. P. McDermot, 1984.

KANABIS

Kanabis (*bhaṅga*) jeste visoka biljka sa šiljastim, nazubljenim listovima, karakterističnog mirisa. Biljka je među botaničarima poznata kao *Cannabis sativa*. U staroj **Indiji** od vlakana kanabisa su se pravili konopci, prostirke i tkanina (D.II,350; Vin.III,256). **Buda** je jednom prokomentarisao da je odeća napravljena od takvog platna neugledna, gruba, jeftina i kada se iznosi služi za ribanje posuđa (A.I,246), iako je monasima i monahinjama dopuštao da nose ogrtače od takvog platna. **Pušenje** suvih listova kanabisa ili jedenje bobica iz njegovih cvetnih vrhova ima dramatične efekte na kardiovaskularni i centralni nervni sistem. U manjim količinama ono izaziva osećaj blagostanja i opuštenosti, dok veće količine izazivaju iskrivljenu percepciju, promenu

osećaja za vreme, privremeni gubitak memorije, halucinacije i ponekad i psihozu izazvanu trovanjem. Vekovima su neke grupe hindu asketa pušile kanabis, verujući da su na taj način u stanju da komuniciraju sa Šivom, ali se korišćenje kanabisa zbog njegovih halucinogenih efekata ne pominje nigde u *Tipiṭaki*. Sa budističke tačke gledišta, uzimanje kanabisa bilo bi kršenje petog **pravila morala**.

Slično mnogima i pre i posle njega, Buda je uočio medicinsku vrednost kanabisa i preporučivao ga je kao lek protiv reumatizma (*aṅgavāta*). Pacijenta treba smestiti, govorio je, u malu prostoriju, ispunjenu parom koja je dobijena kuvanjem listova kanabisa (*bhaṅgodaka*), te da on onda udiše ta isparenja i kuvanim listovima trlja udove (Vin.I,205). Videti **Stimulativne supstance**.

KANON

Kanon je opšti naziv za svete spise bilo koje religije. Iako je Buda očekivao od svojih učenika da njegove reči razmotre vrlo pažljivo, ipak ih je savetovao da tim rečima ne daju prvenstvo u odnosu na sopstveno iskustvo. Zato trezveni budista koristi **Tipiṭaku**, budistički kanon, kao nezaobilazni vodič, ali ga ne smatra nepogrešivim ili jedinim izvorom istine. Videti **Kālāma sutta**.

KAPILAVATTHU

Kapilavatthu je bio glavni grad teritorije na kojem je živeo Sakyā klan i mesto gde je **Siddhattha Gotama** proveo najveći deo svog vremena pre nego što se okrenuo od svetovnog života i postao lutajući asketa. Mnogo godina kasnije, Buda je pričao kako je tamo imao tri palate – jednu za leto, drugu za period monsuna, a treću za zimu, a svaka je imala bazen sa vodenim ljiljanima i lotosima različitih boja (A.III,38). Grad je opisivan kao "bogat, prosperitetan, sa mnogo ljudi, dinamičan i gusto naseljen" (S.V,369). Iako kasnija legenda kaže da je Kapilavatthu bio veličanstven grad, verovatnije je da se radilo o malom gradu podignutom okolo vladarevog dvorca. Pošto je budizam bio iščezao u Indiji, Kapilavatthu je progutala džungla i njegova lokacija je pouzdano bila utvrđena tek 1973. godine. Arheološka iskopavanja otkrila su **stūpu** koja je prvo bila podignuta ubrzo posle Budine smrti, a kasnije bila dograđivana, tako da su pronađeni ostaci i iz kasnijih perioda.

Često čitamo da se princ Siddhattha "rodio i odrastao u podnožju **Himalaja**", ali to nije tačno. Kanon kaže da je grad bio "pored Himalaja", a ne u njihovom podnožju (Sn.422). Teren oko Kapilavatthua i obližnjeg **Lumbinija**, gde je Siddhattha rođen, potpuno je ravan. Podnožje Himalaja počinje tek nekih dvadesetak kilometara severnije.

Discovery of Kapilavatthu, K. M. Srivastava, 1986.

Ostaci palate na Kapilavatthu

Istočna kapija palate

Zapadna kapija palate

KARAKTER I IZGRADNJA KARAKTERA

Karakter (*sabhāva*) je skup mentalnih osobina i crta koje neku osobu čine drugačijom od drugih. Reč je nastala od grčke reči za oznaku, urezanu ili utisnutu. Kada kažemo da je neko dobar ili neprijatna osoba, time mislimo da ima pretežno pozitivne ili negativne crte koje je lakše uočiti ili se češće ispoljavaju. Kada se preporodimo, sa sobom donosimo i crte formirane u prethodnom životu (ili možda nekoliko života), kao i urođene bazične sklonosti (*anusaya*). Već za nekoliko meseci te crte postaju vidljive i mogu biti još pojačane ili izbledeti, u zavisnosti od okolnosti. I naša iskustva u detinjstvu mogu formirati određene nove karakterne crte. Isto tako, okolnosti mogu probuditi i bazične sklonosti. Do puberteta naš karakter je potpuno formiran, iako još uvek otvoren za oblikovanje. Neke crte će ojačati i možda se razviti u predrasude (*nata*) u skladu sa mentalnim navikama koje formiramo. **Buda** je rekao: "Šta god da neko često misli i razmatra, i um postaje tome naklonjeniji" (M.I,115). Služeći se poređenjem koje nalazimo i kod starih Grka, upoređivao je neke karakterne crte sa žljebovima izdubljenim u steni, druge sa crtama ispisanim po zemlji, a treće po vodi (A.I,283), čime je hteo da kaže da je neke crte teško izbrisati, a druge lakše. Ako se ne promene bilo kroz svestan napor ili neko naročito dramatično iskustvo koje nas možda zadesi, naš karakter će ostati relativno fiksiran, i postajaće sve krući i sa sve dubljim korenima kako vreme prolazi.

Karakter je veoma važan, jer je to glavni faktor koji određuje smer našeg života. On utiče na to kako vidimo sebe, kako se odnosimo prema drugima, a time i kako se oni odnose prema nama, na koji način se nosimo sa poteškoćama u životu, kao i na koji način percipiramo svet u kojem živimo. Biti budista velikim delom znači izgrađivati svoj karakter ili razvijati ono što je Buda nazivao "divna priroda" (*kalyāṇa dhamma*, A.I,248; II,109). Šire uzevši, u ovom procesu postoje tri koraka: (1) uvideti da je transformacija karaktera poželjna; (2) imati model ili idealni karakter ka kojem težimo i (3) primeniti sredstva kojima se menja karakter.

Neki ljudi, zbog povoljnih okolnosti u prethodnim životima, kao i u sadašnjem, već imaju divan karakter. Većina nema. Većina ljudi nikada nije ni shvatila poželjnost ili čak prednosti sopstvenog menjanja. Neke od stvari koje stvaraju želju za transformacijom karaktera jesu lična kriza za koju smo sami odgovorni, bliski susret sa smrću ili susret sa nekom naročito inspirativnom osobom. Kad uvidimo mogućnost i potrebu za menjanjem, tada moramo sebi postaviti ideal kojem težimo. Buda je, naravno, savršen ideal; beskrajno strpljiv, blag prema svakom bez izuzetka, krajnje iskren i zaista mudar. "Uzeti **utočište**" u Budi znači prihvatiti ga kao ideal prema kojem se rukovodimo. Kada odlučimo kakvi želimo da budemo, potreban nam je i praktičan program transformacije. A takav program je **Plemeniti osmostruki put** i on zapravo nudi putokaze u svakom od različitih vidova života: intelektualnom, etičkom i psihološkom.

KARMA

Karma je sanskritski oblik pāḷi reči **kamma**.

KASTA

Kasta (*đāti*) je hindu verovanje da je ljude stvorio **Bog** kao četiri različite grupe: sveštenike (*brāhmaṇa*), ratnike (*khattiya*), trgovce (*vessa*) i radnike (*sudda*). Prema ovom verovanju, svaka kasta treba da zarađuje za život na sebi primeren način, ne treba da se međusobno mešaju i da uživaju različiti status. Izvan ove četiri kaste su nedodirljivi (*nīćā kulā* ili *vasala*), oni koji nemaju svoju kastu i time su i izvan granica regularnog hindu društva.

Buda je bio rečiti kritičar sistema kasti i barem desetak njegovih govora su posvećeni ukazivanju na kontradikcije i okrutnost ovakvog sistema. Budini saplemenici, **Sākye**, bili su vrlo ponosni svojom kastom. Kada je jedna grupa njih zatražila da postanu monasi, Buda je prvo zaredio Upālija, berberina iz niže kaste, te su ostali koji su zaređeni posle njega morali da mu se poklone u znak poštovanja.

Sistem kasti Buda je kritikovao iz nekoliko razloga. Tvrdnja da ga je postavio bog je ništa više do mit (M.II,148). Kaste ne postoje svugde, te otuda moraju biti regionalni običaj, a ne univerzalna istina (M.II,149). Tvrdnja da pripadnici kasta imaju različite sposobnosti i identitet ne zasniva se na iskustvu i otuda je netačna (M.II,150; Sn.116). Najniža kasta i nedodirljivi su možda prljavi, zato što su primorani da rade prljave poslove, ali ako se operu, postaju čisti kao i svako drugi (M.II,151). Sistem kasti oprašta okrutnost i patnju, te je otuda loš. Iz budističkog ugla, kako se drugi odnose prema nekom, poštovanje koje mu se ukazuje, prilike koje ima, čak i to gde će se roditi, treba da zavisi od njegovog ponašanja, a ne od toga kojoj kasti pripada. Buda je rekao: "Bez vrline, svaka kasta može ići u čistilište. Svaka kasta čista je ako postupa vođena vrlinom" (Đa. VI,100).

Uprkos Budinom odbacivanju kasti, manje ekstremne varijacije ovog sistema postoje u većini budističkih zemalja. Na primer, paya kyun u **Burmi** su potomci manastirskih robova, a buraku u **Japanu** su prvobitno bili degradirani jer su radili kao ribari ili mesari. Obe grupe su marginalizovane u svojim društvima. Monaške sekte u **Šri Lanki** su sve podeljene po linijama kasti. Posle 50-tih godina prošlog veka milioni članova najniže kaste i nedodirljivih u Indiji, sledeći primer svoga vođe dr **Ambedkara**, preobratili su se na budizam, kako bi izbegli poniženja kastinskog sistema.

Buddhism and the Race Question, J. N. Jayatilleke, 1958.

KĀŠYAPA MĀTAṄGA I DHARMARATNA

Kāšyapa Mātaṅga i Dharmaratna bili su, prema drevnoj tradiciji, indijski monasi koji su prvi preneli budizam u **Kinu**. Kaže se da je car Ming (58-75) usnio san u kojem se zlatni kip pojavio na Zapadu. Toliki je utisak taj neobičan san ostavio na njega, da je poslao grupu izaslanika preko zapadne granice svoga carstva da izvide mogu li nešto doznati u vezi sa tim zlatnim kipom. To je bilo oko 64. godine. Izaslanici su se vratili tri godine kasnije u pratnji dva monaha, Kāšyape Mātaṅga i Dharmaratne. Monasi su sa sobom doneli i tekst nazvan Sūtra četrdeset dva poglavlja, a car im je podigao manastir nazvan Manastir belog konja, po konju koji je nosio tekst i potrepštine za monahe. Sūtra četrdeset dva poglavlja je zbirka Budinih govora, prepričanih i aranžiranih prema temi. To nije indijsko delo, već je verovatno sastavljeno u Centralnoj Aziji ili u Avganistanu, kao kratak uvod u budizam. U Kini je ostalo popularno sve do današnjih dana. Manastir belog konja, koji je bio obnavljan i dograđivan tokom vekova, može se i danas videti u Luoyangu, drevnoj prestonici Kine.

Stari hram Baima Si, Beli konj

KHUDDAKA NIKĀYA

Khuddaka nikāya jeste peti deo **Sutta piṭake**, drugog dela **Tipiṭake**, tekstualnog budističkog **Kanona**. Reč *khuddaka* znači "kratko" ili "manje" i ovaj deo sadrži sve one knjige koje se nisu uklapale u ostale četiri nikāye. Tako se u *Khuddaka nikāyi* našlo petnaest knjiga, a među najvažnijima su **Dhammapada**, **Udāna**, **Itivuttaka**, zatim **Sutta nipāta**, **Theragātha**, *Therigāthā* i **Đātaka**. Ostalih osam knjiga su napisane kasnije i nemaju veliki značaj za dublje razumevanje Budinog izvornog učenja.

KINA

Kina je ogromna zemlja u severnoj Azij, okružena Rusijom, **Mongolijom**, **Tibetom**, **Burmom** i **Vijetnamom** na kopnu, a na istoku morem. Prema tradiciji, budizam su u Kinu donela dva monaha iz Indije u vreme Han dinastije, možda oko 50. godine. Posle nekoliko vekova postepenog rasta, budizam je počeo da privlači obrazovane slojeve i na kraju postao državna religija. Zenit budizma u Kini bio je tokom Tang dinastije, posle čega slede progoni i dugi period opadanja uticaja, prekidan kratkim razdobljima obnove. Budizam je takođe bio progonjen u vreme republike, a još žešće posle 1949, u doba komunizma, kada su zatvoreni svi hramovi, a monasi i monahinje bili ili pobijeni ili prinuđeni da se razmonaše. Danas budizam u Kini lagano počinje da se ponovo uspostavlja i prilagođava novom društvu brzog razvoja. Mnogi Kinezi koji žive izvan Kine – u Maleziji, Singapuru, Indoneziji i na Zapadu nastavili su da praktikuju budizam, iako je i dobar deo njih postao sekularizovan ili se preobratio u hrišćanstvo. Videti **Kāśyapa Mātaṅga.**

Buddhism in China: A Historical Survey, K. Ch'en, 1972.

Lešan Div Buda, 71 metar visok, završen početkom IX veka, u vreme dinastije Tang

KIPOVI

Kip (*paṭimā*) jeste figura čoveka ili životinje načinjena od metala, kamena ili nekog drugog materijala. **Budini** kipovi nisu, kako se nekad pretpostavlja, nekakvi idoli kojima se treba klanjati, već je Budin prikaz pre objekat kontemplacije ili fokus pažnje. Prvi Budini kipovi načinjeni su u **Indiji** negde u II veku, verovatno pod grčkim uticajem. Pre toga, Buda je predstavljan **točkom** ili **bodhi drvetom**, otiskom stopala ili praznim tronom. Nekada se kaže da je tokom nekoliko vekova bilo "zabranjeno" da se prave kipovi Bude, ali to nije tačno. Statue Bude nisu pravljene jednostavno zato što ikonografska veština nije bila na dovoljno visokom nivou. Kipovi prikazuju Budu ili u stojećem. sedećem ili ležećem položaju. Ležeće figure, koje se često pogrešno nazivaju "Buda koji spava", zapravo predstavljaju trenutak odmora ili smrti. Budine šake su često predstavljene tako da pokazuju neki od gestova (*mudrā*), od kojih su najčešći oni koji simbolizuju meditaciju, neustrašivost, podučavanje ili dodirivanje zemlje. Na vrhu glave je obično plamen – nekad prikazan realistično, nekad vrlo stilizovan – što se smatra da simbolizuje **auru**. Budisti stavljaju **cvetove**, sveće i **mirisne štapiće** pred kip Bude u znak sećanja na njega, ali i kao podsećanje na prolaznost lepote, svetlost znanja i miris vrline. Iako Budine kipove okružuje mnogo sujeverja, naročito u Tajlandu, nijedan obrazovaniji budista ne veruje da su oni išta više od materijalnog **simbola** jedne probuđene osobe. Videti **Idolatrija**.

KIŠA

Kaže se da pada kiša (*vassa* ili *vuññhi*) kada kapljice vode padaju sa neba. U pretežno poljoprivrednom društvu kakvo je postojalo u vreme Bude, kiša je bila izuzetno važna. Ovo se ogleda i u Budinim zapažanjima: "Kiša hrani i slabe i jake, kao što majka hrani svoje jedino dete. Život svih stvorenja na ovoj zemlji održava se zahvaljujući tome što pada kiša" (S.I,44). Prosti ljudi verovali su da kišu šalju nebeski duhovi zvani *vitthibhuta*, ali da i bogovi kao što su Sakka i Vassavalāhakadevarāđa, Kralj kišnog oblaka, mogu takođe da stvore kišu (Đa.I,330).

Buda je govorio o različitim vrstama oblaka, što u neku ruku odgovara današnjoj meteorološkoj klasifikaciji oblaka po obliku. Pet vrsta koje je on pominjao su hladni oblaci (*sita*), topli oblaci (*uṇha*), olujni oblaci (*abbha* ili *thaneti*), vetrom gonjeni oblaci (*vata*) i kišni oblaci (*vassa*, S.III,254). Takođe je primetio da kiša pada barem na dva načina – u velikim kapljicama (*thulla phusitaka*), recimo tokom monsunskih pljuskova, i u malim, raspršenim kapljicama (*ekaṃ ekaṃ*), kao kada kiša sipi (A.I,243; S.I,104). Govorio je da izostanak kiše može biti uzrokovan takvim stvarima kao što su vrućina, vetar ili kada vazdušne struje oduvaju oblake prema okeanu (A.III,241). Stari Indijci verovali su da opšti nemoral u zajednici ili nepravedni vladar takođe mogu poremetiti ritam padavina, čemu se pridruživao i Buda. **Đātake** kažu: "Kiša pada u pogrešno vreme ili ne pada u pravo vreme zbog lošeg kralja" (Đa.II,124). Suša (nidāgha ili viññhidubbuññhi) smatrala se katastrofom, koja vodi u glad i anarhiju. Neke askete koristili su zabrinutost ljudi oko kiše i tvrdili su da mogu da predvide obilne ili nedovoljne padavine (D.I,11).

Drevni Indijci su vremenske prilike prepoznali i kao uzročnika bolesti (Vin.I,199), što se naročito odnosi na period kiša. Hladan vetar, visoka vlažnost i voda posvuda unaokolo značili su da raste broj ljudi koji pate od groznice, kožnih bolesti ili trovanja vodom. I sam Buda je tokom jednog kišnog perioda dobio bolest koja ga je na kraju odvela u smrt (D.II,99).

U severnoj Indiji kiša obično pada u vreme monsuna, što je između juna i septembra. Vekovima pre Bude bila je tradicija među različitim školama lutajućih asketa da borave na jednom mestu u to vreme, jednostavno zato što su blatnjavi putevi, nabujale reke i velike površine pod vodom znatno otežavali putovanje. Buda je prihvatio ovaj običaj i postepeno razvio u čvrsto pravilo za monahe i monahinje. Mirovanje tokom kišnog perioda (*vassaṃ vasati*, Vin.III,10) zapravo počinje

narednog dana posle punog Meseca u julu (to je u starom indijskom kalendaru mesec āsalha) i to formalnom ceremonijom u kojoj **monasi** daju zavet da će ostati na odabranoj lokaciji naredna tri meseca, a laici koji ceremoniji prisustvuju daju zavet da će ih snabdevati onim što im treba. Na kraju *vasse* je ceremonija koja se zove *kathina* i tokom nje laici daruju monasima nove ogrtače i stvari koje će im možda trebati za narednih devet meseci lutanja. U **therāvada** zemljama monasi još održavaju ovu tradiciju i ceremonije koje obeležavaju početak i kraj *vasse* važan su deo budističkog **kalendara**.

KNJIGE

Knjiga (*potthaka*) jeste predmet sačinjen od mnogobrojnih tankih listova, rukom ispisanih ili odštampanih, i zatim međusobno povezanih na način koji omogućuje njihovo čitanje po redu. **Đātaka** pominje poruku napisanu na palmovom listu (Đa.II,174), a prve knjige u Indiji bile su sačinjene verovatno u III veku pre n.e. od listova *Corypha umbraculifera*, talipot palme. Zapisi sa Šri Lanke kažu da je **Tipiṭaka** bila prvi put zapisana u toj zemlji oko 100. godine pre n.e., iako se sa nekim njenim delovima to možda dogodilo i ranije, u Indiji. Kada se budizam proširio na daleki sever Indije, knjige su tamo pravljene od kore breze, a kad je stigao u Kinu, korišćeni su svila i kasnije papir. Prve moderne budističke knjige, one štampane na papiru i uvezane u tvrde korice proizvedene su na Šri Lanki 1862. godine. Budisti su uvek iskazivali veliko poštovanje prema *Tipiṭaki* tako što su je stavljali u zlatan povez, uvijali u svilu i čak nekada pohranjivali i u **stūpama**. Videti **Britanski muzej – svici**, **Štampa** i **Pisanje**.

Ađurvedska knjiga pisana na palmovom lišću

KOCKANJE

Kockati se (*đūtakīḷā*) znači rizikovati novac u nekoj igri na sreću. Kockanje je bilo poznato još u Budino vreme, a u **Vedama**, drevnom indijskom delu, postoji čuvena "kockareva tužbalica", u kojoj čovek nariče pošto se kockao i izgubio ženu i decu. Ovakvo ekstremno klađenje pominje se i u **Tipiṭaki** (M.III,107). Naravno da ne iznenađuje da je Buda na kockanje gledao kao na štetnu delatnost. Rekao je: "Zavisnost od kockanja nosi sa sobom i ovih šest opasnosti. Kad dobijamo izazivamo mržnju kod onih koji gube; kad gubimo naričemo zbog gubitka imetka; naša reč se ne prihvata na sudu; izbegavaju nas i prijatelji i zvaničnici; niko nas ne želi za bračnog druga, jer ljudi kažu da kockar nije u stanju da izdržava ženu" (D.III,183). Jednom drugom prilikom je rekao da "spiskati imetak na kockanje" vodi u propast (Sn.106).

Međutim, možemo reći da postoji tri vrste kockanja – rekreativno, po navici i iz zavisnosti. Prvi je kad neko povremeno igra karte za malu sumu ili kupi lutrijski tiket da bi pomogao dobrotvorno

društvo. Kockanje po navici je kad se neko kocka u veći, ali ipak podnošljiv deo svojih prihoda i to redovno. Zavisničko kockanje je nesposobnost da se odupremo mogućnosti za kockanje i time smo neprekidno u dugovima. Sa budističkog stanovišta, rekreativno kockanje se smatra neškodljivim i nije protiv **pravila morala**. Ipak, pošto svaka vrsta kockanja provocira neku vrstu pohlepe, svakako da je nedolično za neku budističku organizaciju da prikuplja novac kroz lutrije ili igre na sreću. Kockanje po navici i iz zavisnosti je psihološki, društveno i duhovno štetno, zato što ih motivišu obmana, gramzivost i pogrešno verovanje u "dobru" i "lošu" sreću, a njime se sve to samo još više pojačava. Prema Budi, moralno ponašanje nas čini "srećnicima", a ne to što dobijamo ulog. Tako je rekao: "Ako kockar dobije bogatstvo već pri prvom bacanju kocki, njegova sreća je i pored toga beznačajna. Mnogo puta je "srećnije" ponašati se mudro telom, govorom i umom i posle smri preporoditi se na nebu" (M.III,178). Videti **Proricanje**.

Psychology of Gambling, Edmund Bergler, 1970.

KONCENTRACIJA, ISPRAVNA

Ispravna koncentracija (*sammā samādhi*) jeste osmi korak na Budinom **plemenitom osmostrukom putu** i ključni je deo uspešne **meditacije**. U tekstovima se definiše kao "ujedinjavanje uma" (M.I,301) i ponekad se zove i "jednoumnost" (*ekodibhāva*). Mnoge su prednosti koncentracije. Pošto se pažnja zaustavlja na nekom predmetu određeni period, to nam obezbeđuje da ga bolje upoznamo, te ona otuda ima svoju ulogu i u postizanju **mudrosti**. Kada smo razvili koncentraciju, možemo pažnju okrenuti ka bilo čemu, umesto da ona neprekidno skače sa jedne stvari na drugu, kao što je to obično slučaj. Sposobnost da to učinimo može smanjiti beskorisno sanjarenje, zabrinutost i neželjene uznemirujuće misli, što nam sve pruža mir i spokojstvo. U okviru budističke meditacije, koncentracija se obično razvija putem vežbanja **svesnosti daha** (M.III,82).

Prema Budi, nekoliko je stvari kojima možemo sebi pomoći u razvijanju koncentracije. Prva je da se pridržavamo **pravila morala**. Na taj način pojednostavljujemo sopstveni život, minimalizujemo mogućnost kajanja, ne dovodimo sebe u neugodne situacije i sukobe sa drugima, a od svega toga naš um postaje rastrojen. Druga stvar je ono što je Buda nazivao stražarenjem na vratima čula (*indriya saṃvara*), što znači ne tragati za situacijama u kojima će naš um biti prekomerno stimulisan (D.I,70). Takođe, postoji direktna veza između fizičke relaksiranosti, psihičkog blagostanja i koncentracije. Dok vežbamo koncentraciju, održavanje relaksiranog, ugodnog **položaja** omogućiće **telu** da se umiri bez prisiljavanja. Slično tome, jedan vedar, opušten mentalni stav će koncentraciju učiniti lakše dostižnom. Buda je rekao: "...iz prijatnosti dolazi radost; kad smo radosni telo se smiruje; sa smirenim telom postajemo srećni, a um koji je srećan postaje koncentrisan" (D.I,74).

Tranquility and Insight, A. Sole-Leris, 1992.

KONTROLA RAĐANJA

Kontrola rađanja je praksa sprečavanja da dođe do rođenja novog živog bića. Dva su načina na koji se to može učiniti – sprečavanje da dođe do začeća ili uništavanjem fetusa u nekoj od njegovih faza razvoja, pre nego što se rodi. Budizam podučava da **život** započinje ubrzo posle začeća, te otuda **abortus** smatra jednom vrstom ubistva (M.I,265). Sprečavanje začeća, tako što se koristi kondom, kontraceptivne pilule, mehaničke vaginalne prepreke ili spermicidi, ne uključuje u sebe ubijanje i otuda je moralno neutralno. Stari Indijci su praktikovali ispiranje kako bi sprečili začeće, a pravili su i kondome od životinjskih iznutrica.

KONZISTENTNOST

Konzistentnost je kvalitet nečega da bude i ostane isto i ovo je jedan važan princip kako u budističkoj filozofiji, tako i u etici. Da bi bila prava, **istina** mora biti konzistentna u tome da ne protivreči stvarnosti. Na primer, Budina tvrdnja "Sve uslovljene stvari su bolne" (Dhp.278) s pravom se naziva **plemenitom istinom**, zato što je nemoguće pronaći neku uslovljenu stvar koja nudi potpuno i večno zadovoljenje. Takođe, dva međusobno protivrečna iskaza, pojma, tvrdnje ili uverenja ne mogu oba biti istiniti, ali mogu oba biti pogrešni. Na to je Buda mislio kad je govorio: "Istina je samo jedna" (Sn.887). Etičke istine moraju biti konzistentne. Određeno ponašanje ne može biti pogrešno u jednoj situaciji, a ispravno u drugoj. Tako je pogrešno ubiti, bez obzira kakve su okolnosti. Međutim, Buda uviđa da postoji razlika između ubijanja zbog besa i zavisti, sa jedne, i ubijanja u samoodbrani, sa druge strane. Prvo je potpuno pogrešno, dok bi drugo moglo biti ono što on naziva "mešanim" (*vītimissa*), tj. mešavina različitih stupnjeva pogrešnog i ispravnog (M.I,318). Kozistetnost je takođe važna u mnogim drugim oblastima duhovnog života. Buda je rekao da obeležje pravog **učitelja** jeste da postoji konzistentnost između toga kako se on ili ona ponaša na javnom mestu i privatno, kao i da njegovi kvaliteti ostaju postojani kroz različite situacije (M.I,318). Takođe je rekao da je karakteristika probuđene osobe harmonija između njenog razumevanja i delovanja (*viđđā ćaraṇa sampanno*). Na primer, ona zaista razume da je opraštanje najviši oblik odvezivanja i otuda je u stanju da svakome oprosti, čak i onima koji su bili vrlo okrutni prema njoj. Buda je tvrdio da on "propoveda onako kako se ponaša i ponaša se onako kako propoveda" (It.122). Razlog za to je njegovo razumevanje istine na najdubljem nivou i njeno potpuno integrisanje u svaki vid svoga bića. Tako je konzistentnost postizao bez napora i prirodno.

KOREJA

Koreja je veliko poluostrvo koje se sa azijskog kopna useca u Žuto more. Budizam je u ove krajeve stigao tokom IV veka i vremenom presudno uticao na život Korejanaca, iako je posle 1170. godine počeo da biva proganjan, a u XV veku ga je kao zvaničnu religiju zamenio konfučijanizam. U XIX veku prisustvo budizma bilo je minimalno, a još više ga je oslabila japanska kolonijalna administracija, u pokušaju da ga uništi tako što je prisiljavala monahe i monahinje da se žene i udaju. Počev od 50-tih godina prošlog veka u komunističkoj Severnoj Koreji sve religije su uništene, a budizam je u Južnoj Koreji bio veoma oslabljen velikim brojem konvertita u hrišćanstvo. Tek u poslednjim godinama je korejski budizam postao bolje organizovan, preduzimljiviji, više uključen u društvo, te počinje da vraća svoju nekadašnju snagu.

Haeinsa (Severna Koreja)
jedan od tri dragulja korejskih budističkih hramova

Najpotpunija riznica budističke Tripitake.
Sastoji se od 81.258 blokova sa više od 52 miliona karaktera

KOSAMBI

Kosambi je bio veliki grad u severnoj **Indiji**, prestonica kraljevstva Vaṃsa i mesto dešavanja nekoliko važnih događaja iz Budinog života. Grad je bio opasan zidinama dugim skoro 6 kilometara i na njegovom jugu je proticala reka Yamunā. Jedan od manastira podignutih u Kosambiju u Budino vreme, Ghositārāma, arheolozi su identifikovali 1951. godine i potom ga i otkopali. Kralj **Ašoka** je u gradu podigao veliki stub i on se i danas može naći među ruševinama.

Kosambi sa Ašokinim stubom pored arheoloških iskopina Ghositarama manastira

KRALJEVI I KRALJEVSKA VLAST

Kralj (*manuđinda*, *narinda* ili *rāđa*) jeste nasledni muški vladar plemenitog porekla. Buda je kralja definisao ovako: "kralj je prvi među ljudima" (*rāđa mukhaṃ manussanaṃ*, Sn.568). Različite religije imaju različite torije o poreklu i prirodi kraljevske loze. Biblija, na primer, kaže da svi vladari svoju moć crpu od **Boga**, te da pokoravati se kralju znači pokoravati se Bogu (*Poslanica Rimljanima* 13,1-2). U Evropi je ovo učenje poznato kao "božansko pravo kraljeva". Konfučijanizam je učio sličnu ideju nazvanu "mandat sa neba". Prema **hinduizmu**, kraljevi zapravo jesu bogovi. Sve ovo je prirodno proizlazilo iz ideje da se kraljeva legitimnost ne izvodi iz njegove podobnosti da vlada, već iz božanskog ovlašćenja i odobrenja. Buda je imao potpuno drugačije i više realistično shvatanje o kraljevima i kraljevskom poreklu. U *Aggañña sutti* izneo je teoriju o monarhiji kao društvenom ugovoru. U stara vremena, rekao je, ljudi su videli potrebu za nekom vrstom vlasti i tako su između sebe odabrali osobu za koju su smatrali da će najbolje umeti da vlada. Prema indijskom mitu, prvi kralj Indije bio je Mahāsammata, ime koje je Buda protumačio da potkrepi svoju teroju kao "izabran većinom" (D.III,93; Đa.II,352). Tako su, prema budističkoj teoriji, kraljevi svoj legitimitet sticali na osnovu opšte saglasnosti, tj. na osnovu ljudi kojima su vladali. Nekoliko priča u **Đātakama** implicitno sugeriše da ljudi imaju pravo da svrgnu kralja koji je okrutan, nepravedan ili nekompetentan (Đa.I,326; III,513-14; VI,156).

Ovakve ideje su bile suviše ispred svog vremena i malo je dokaza da su ikada bile primenjene. Međutim, Budino učenje o dobrom **vladanju** uticalo je na to da kraljevi postanu humaniji. Najbolji primer za ovo jeste **Ašoka** koji je verovatno bio potpuno iskren kada je rekao: "Svi podanici su moja deca. Ja njima želim isto ono što želim i svojoj deci – zdravlje i sreću u ovom svetu i u narednom."

I dok *Tipiṭaka* i kasnija književnost podstiču kraljeve da se pridržavaju budističkih vrednosti, opšti utisak o vladarima, skoro sigurno zasnovan na iskustvu, jeste da su kraljevi bili despoti; nepredvidljivi, prema sebi popustljivi, a prema drugima nemilosrdni. "Kraljevi su ćudljivi", "Kraljevi su okrutni", "Kao i pored požara, tako je opasno biti i blizu kralja" (Đa.IV,432; V,345; VI,419). Neki su opisani da su poput "prašine u oku, peska u supi, trna u peti" (Đa.II,240). Kada je kralj **Milinda** upitao Nāgasena da li bi mogli da diskutuju o Dhammi, ovaj mu odgovori: "Gospodine, raspravljaću sa vama ako to činite kao učena osoba, a ne kao kralj." Milinda ga upita kakva je razlika između ta dva pristupa, a Nāgasena odgovori: "Kada učeni diskutuju, uverenja se menjaju, teorije se razjašnjavaju, tvrdnje pobijaju, ideje prihvataju, prave se zaključci, a prave se i drugi, njima suprotni zaključci. Kada kraljevi raspravljaju, oni nešto kažu i onda kažnjavaju svakoga ko se sa tim ne slaže" (Mil.28-9).

Bilo da su kraljevi dobri ili loši, oni imaju veliku moć i Buda je neka svoja učenja menjao da ne bi došao u konflikt sa njima. Iz obzira prema monarhu, rekao je da niko ko nije ispunio svoje obaveze prema kralju ne može da pristupi **Saṅghi** (Vin.I,39) i da pravila **Vinaye** mogu biti menjana ako kralj to zahteva (Vin.I,137). U isto vreme je monasima i monahinjama savetovao da se drže podalje od dvorova, kako se ne bi upleli u njihove intrige, zavist i iskušenja (A.V, 81).

Tri kralja koji se najčešće pojavljuju u *Tipiṭaki* su Pasenadi, kralj Kosale, Bimbisāra, kralj Magadhe i njegov sin i naslednik Aḍātasattu. Otprilike dve godine posle probuđenja Buda je po prvi put sreo kralja Pasenadija u Sāvatthiju, glavnom gradu Kosale (S.I,68). Impresioniran njegovim učenjem, kralj i njegova glavna supruga kraljica Mallika uskoro postadoše dvoje od njegovih najprivrženijih sledbenika. Mnogi govori u *Tipiṭaki* beleže razgovore između Bude i kralja i u **Samyutta nikāyi** oni čine gotovo čitavo jedno poglavlje (S.I,68-102). Pasenadijeva iskrena primena Dhamme u sopstvenom životu nigde nije bolje ilustrovana nego u činjenici da ga njegova posvećenost Budinom učenju nije sprečavala da poštuje i bude darežljiv i prema drugim religijama (S.I,78; Ud.14). Prema tradiciji, Pasenadi je imao dva sina, od kojih je jedan, Brahmadatta, postao monah (Th.441-6).

Bimbisāra se na tron popeo sa 15 godina i vladao naredne 52 godine. Princa Siddhatthu sreo je nakratko još u vreme dok je bio lutajući asketa (Sn.408-9), pa opet godinu dana posle njegovog probuđenja i još nekoliko puta kasnije. Bimbisāra je Budi poklonio jedan od svojih parkova, čuveni Bambusov gaj, kako bi se od njega napravio manastir (Vin.I,35). Iako budistička tradicija kaže da je Bimbasāra bio predani budista, u čitavoj *Tipiṭaki* nema nijednog govora koji bi bio njemu

Barge Wat Arun, kraljevska i religiozna ceremonija na Tajlandu koja postoji više od 700. godina.
Izvrsno izrađene Kraljevske barke su spoj zanatske veštine i tradicionalne tajlandske umetnosti.

namenjen. Slično mnogim indijskim kraljevima, on je verovatno podržavao sve religije i svaka od njih tvrdila je da je njihov sledbenik.

I dok je Buda nazivao Bimbisāru "pravednim i ispravnim vladarem" (D.I,86), njegov sin Ađātasattu je u *Tipiṭaki* opisan kao beskrupulozan, sklon zaverama i nepredvidljiv. On je ubio svog oca kako bi se domogao trona i podržavao je **Devadattu** u njegovim mahinacijama protiv Bude (Vin.II,185). Takođe je imao teritorijalne pretenzije prema susednim državama. Tako je izazvao rat sa Kosalom, što se ispostavilo kao katastrofalno za njega (S.I,82-5) i čitamo takođe kako je utvrđivao pogranični grad Pāṭaligāmu, pripremajući se za invaziju na susedni Vađđī (D.II,86). Postoji i kratka napomena o njemu kako pojačava zidine svoje prestonice, gonjen sumnjom da će ga susedi napasti (A.II,182). Vremenom, Ađātasattua je počeo da proganja osećaj krivice zbog ubistva oca i potražio je utehu od Bude (D.I,475). Tradicija nam kaže da je Ađātasattu vladao 35 godina, da bi i njega na kraju ubio sopstveni sin Udāyibhadda.

KREMACIJA

Kremacija (*āḷāhanakićća*) jeste spaljivanje **tela** posle **smrti**, umesto da se ono zakopa u zemlju, mumificira, ostavi na otvorenom ili spusti u reku. Buda je tražio da njegovo telo bude kremirano (D.II,142) i zbog toga je kremacija ostala kao najčešći oblik pogrebne ceremonije u većini budističkih zemalja. Kremacija je bila nelegalna u većini hrišćanskih zemalja sve do kraja XIX veka, jer se smatralo da se njome onemogućuje da telo oživi na Sudnji dan. Ovaj postupak katolička crkva je tek nedavno odobrila, a još uvek je zabranjen u ortodoksnom judaizmu.

Ceremonija kremacije, Katmandu
(kuća za kremiranje)

KRIMINAL

Kriminal (*aparādha*) jeste akt kojim se krši zakon i za koji sud može da dosudi kaznu. Kriminal se obično deli u dve grupe – onaj kao što su ubistvo ili silovanje, koji je loš sami po sebi (*mala in se*) i drugi, kao što su kockanje ili konzumiranje droge, koji je loš zato što ga društvo sankcioniše radi sopstvene dobrobiti (*mala prohibita*). Prva vrsta kriminala je obično u suprotnosti sa **pravilima morala**, dok za drugi tip to nije obavezno. Kriminal, njegovi uzroci i prevencija, kao i tretman onih koji se njime bave dugo su zaokupljali umove filozofa, pravnika i sociologa, iako je Buda čini se bio prva osoba u istoriji koja je pokušala da postavi teoriju nastanka kriminala. U čuvanoj *Aggaññа sutti* on kaže da se tek posle razvoja pojma privatnog vlasništva javlja kriminal (D.III,92). U *Mahādukkhakkhanda sutti* on se ovim pitanjem bavi detaljnije i to kroz ovakvu opservaciju: "Sa osećajem zadovoljstva kao uzrokom, izvorom i osnovom, ljudi se bore jedan protiv drugog, idu u rat, provaljuju jedni drugima u kuće, pljačkaju, kradu, presreću na putu, zavode žene i bivaju za

sve to kažnjeni" (M. I, 86-7, sažeto). Drugim rečima, svedeno na najosnovnije elemente, ljudi su navedeni na destruktivno, antisocijalno ponašanje prvenstveno željom za zadovoljstvima čula, a koja je opet u vezi sa njihovim osećajem **sopstva**. Za zadovoljstvom tragaju zato što osećaju kao da ono poboljšava i podupire sopstvo. Tako, sa budističkog stanovišta, iako je smanjenje siromaštva dobro samo po sebi, ono neće nužno rešiti problem kriminaliteta. Budizam zato predlaže dve strategije za njegovo minimalizovanje – obrazovanje koje ohrabruje odlaganje zadovoljstva (tj. obuzdavanje i **zadovoljenost**), kao i duboko samorazumevanje. Videti **Žudnja**.

Dhamma, Man and Law, K. N. Jayatileke, 1989.

KRIŠNAMURTI, DŽIDU

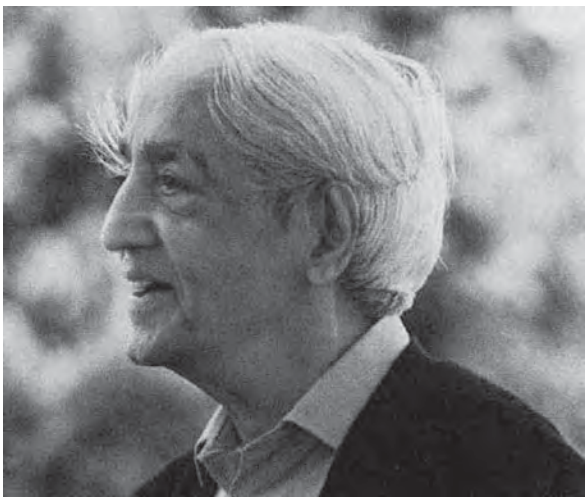

Džidu Krišnamurti (1895-1986) bio je jedan od najpoznatijih i najuticajnijih indijskih mislilaca XX veka. Njegova filozofija naglašavala je ono što je on nazivao "neprobirljiva svesnost", samoostvarenje, trenutno razumevanje istine i odbacivanje organizovane religije. Mnogi budisti, naročito oni zainteresovani za meditaciju, nalaze velike sličnosti između nekih Krišnamurtijevih ideja i Budinih. Krišnamurti je poricao da je ikada čitao neku knjigu o budizmu i retko ga je i pominjao u svojoj dugoj karijeri podučavanja. Bilo kako bilo, u svom poslednjem javnom govoru, pred smrt, rekao je: "Kad bih znao da Buda sutra govori ovde, ništa me ne bi moglo sprečiti da dođem i čujem ga. I da ga sledim do samog kraja."

KRITIKA

Kritika je čin ukazivanja na neadekvatnost ili mane neke osobe ili stvari. I dok se kritika često doživljava kao negativna, ona zapravo može igrati ključnu ulogu u razlučivanju između istinitog i lažnog, ispravnog i pogrešnog, naročito kada se procenjuju različite religijske postavke. Imajući u vidu tu njenu dvostruku prirodu, Buda je rekao da i kada je kritika opravdana, ona mora biti iznesena obazrivo. Jednom mu je neki čovek rekao da neki ljudi kritikuju ono što je loše, ali ne hvale ono što je dobro, drugi pak hvale dobro, ali ne kritikuju loše, treći hvale dobro i kritikuju loše, dok četvrti niti kritikuju loše, niti hvale dobro. Zatim reče kako veruje da je ova poslednja vrsta ljudi najbolja od svih. Buda je na ove reči odgovorio: "Tvrdim da je najbolji onaj ko kritikuje ono što zaslužuje kritiku, a hvali ono što zaslužuje pohvalu, i to u pravom trenutku, rečima koje kažu šta su činjenice i šta je istinito. A zašto? Zato što je trenutak dobro odabran" (A.II,97). Dve stvari su ovde istaknute. Pre nego što ukažemo na mane nekoga ili nečega, moramo se uveriti da dobro poznajemo činjenice i da je naša kritika opravdana. Drugo, naša kritika mora biti izneta u pravom trenutku – na primer, onda kada je najverovatnije da će stimulisati promenu nabolje. Kritikovati druge ljude je najbolje u četiri oka, a ne javno, njima direktno, a ne iza leđa, onda kada mi sami ne patimo od mana koje kritikujemo i kada iskreno možemo reći da je naš motiv da pomognemo toj osobi.

KRIVICA

Krivica je neprijatan i mučan osećaj izazvan saznanjem ili verovanjem da smo učinili nešto pogrešno. U nekim religijama osećaj krivice se ohrabruje kao sredstvo kontrolisanja ponašanja ljudi

i kao prikladna kazna za loše ponašanje. U budističkoj psihologiji na krivicu se gleda prvenstveno kao na nešto negativno, jer ona podrazumeva zaokupljenost prošlošću, umesto da budemo u sadašnjosti i razumemo je. Međutim, Buda je govorio da zdrav osećaj stida (*hiri)* i samopoštovanja (*ottappa*) mogu ponekad biti korisni kao ono što je on nazivao "samoregulišući elementi" (A.I,51). Za osobu koja još nije razvila zrelije duhovne kvalitete, stid (briga o mišljenju drugih) i samopoštovanje (briga o sopstvenom mišljenju o sebi) može obezbediti dodatnu motivaciju da se izbegne loše i čini dobro.

KUĆNI LJUBIMCI

Kućni ljubimac (*piyasatta*) jeste **životinja** koju neki ljudi drže kraj sebe radi druženja ili zadovoljstva. U Budino vreme, ljudi su kao kućne ljubimce držali papagaje, male majmune i druge životinje (J.II,184; III,97). To mogu biti bilo domaće, bilo divlje životinje. Neki ljudi drže neuobičajene ili opasne životinje, kao što su veliki paukovi, reptili, čak i velike šimpanze, ne zato što su njima privrženi, već da bi pojačali svoj ego i sebe učinili zanimljivijima nego što su zaista. Može se reći da držanje divljih životinja predstavlja kršenje trećeg **pravila morala**, pošto se time dobija zadovoljstvo na uštrb drugog živog bića. Kakav god da je slučaj, želja da imamo divlju životinju kao kućnog ljubimca znači da je ona lišena svog prirodnog okruženja, što samo može da ugrozi njezino zdravlje i preživljavanje na duže staze. Odgovoran budista svakako neće želeti da stvara jedan ovakav problem.

KUMĀRAĐĪVA

Kumāraḍīva je rođen u Kuča, oazi na Putu svile, 343. godine i već sa sedam godina je postao monah. Sa nepunih trideset godina stekao je reputaciju zbog svog briljantnog izlaganja Dhamme. Godine 379. car **Kine** pozvao ga je na svoj dvor, ali su ga na tom putu uhvatili pobunjenici i zadržali sedamnaest godina kao zarobljenika. On je to ropstvo dobro iskoristio i odlično naučio kineski. Na kraju, pobunjenici su bili poraženi i Kumāraḍīva je stigao u kinesku prestonicu 401. godine. Uz duboko razumevanje Dhamme i znanje kineskog, bio je u stanju da napravi prevode budističkih tekstova koji ne samo da su bili vrlo precizni, nego i izuzetno jasni i čitljivi. Čak su i konfučijanski učenjaci, obično odbojni prema budizmu, čitali Kumāraḍīvine prevode zbog lepote jezika. Kumāraḍīva je umro 413, ali njegovi prevodi smatraju se standardom čak i danas.

KUSINĀRĀ

Kusinārā je bila glavni grad plemena po imenu Malla. Da se radilo o malom mestu jasno je iz **Ānandinog** opisa: "grad kuća od pruća i blata, grad u džungli, grad u šumi" (D.II,145). Budino poslednje putovanje vodilo ga je od **Vesālija** do Kusināre, što je rastojanje od otprilike 190 kilometara. Vesāli je napustio posle perioda monsuna (sredina oktobra) i stigao u Kusināru tri meseca kasnije (D.II,114), što znači da je u proseku svaki dan prelazio po

Porušene stupe i vihare u Kusinari datiraju od III do V veka p.n.e.

dva kilometra. Kako se usput na nekoliko mesta zadržavao, mada ne znamo koliko, verovatno je prelazio i više. Bilo kako bilo, ovakvo putovanje moralo je biti naporno, imajući u vidu Budine godine, zdravstveno stanje i vreme.

Mahaparinirvana hram, bronzana skulptura Bude u trenutku smrti.

Kada je Buda stigao nadomak Kusināre, legao je između dva **sal** drveta i dao svoje poslednje uputstvo učenicima. Kaže se da je Buda umro tokom poslednje trećine noći (*rattiyā paććhime yāma*, D.II,147). U staroj Indiji noć se delila na tri dela – *pattama*, *maďďhima* i *paććhima* – počev od zalaska sunca, pa do njegovog izlaza, pri čemu je svaki deo bio iste dužine. To bi značilo da je Buda preminuo negde između tri izjutra i zore.

Vekovima je Kusinārā bila mesto **hodočašća** i u njoj su se nalazile dve **stūpe**, jedna je obeležavala mesto na kojem je Buda umro, a druga mesto gde je njegovo telo bilo **kremirano**. Tu je bilo podignuto i nekoliko hramova i manastira. Pošto je budizam bio nestao u Indiji, Kusinārā je bila zarasla u džunglu i tek je 1861. ponovo otkrivena. Otkopavanja tokom XX veka otkrila su mnoge ruševine, uključujući i dve stūpe. Videti **Doṇa**, **Obrok** i **Vesākha**.

L

LALITAVISTARA
Lalitavistara, *Opis (Budine) igre*, jeste jedna rana Budina biografija sastavljena na sanskritu u prozi i stihu, u 27 poglavlja. Čini se da je ovde reč o preradi jednog ranijeg opisa Budinog života, tako da najraniji slojevi ovog dela možda potiču iz I veka pre n.e., dok su ostali delovi dodavani sve do III veka naše ere. *Lalitavistara* sadrži sve glavne događaje iz Budine biografije, ali su oni dopunjeni mnoštvom preteranih i neverovatnih detalja. Buda se opisuje kao bog nad bogovima, uvek okružen svitom od hiljada pratilaca i kao neko ko čini najneverovatnija čuda. U tom smislu ovo delo označava početak trenda koji je vodio do potpunog razdvajanja Bude od istorijske realnosti i njegove kasnije deifikacije. *Lalitavistara* je bila izuzetno popularna u **Indiji**, a i izvan nje, tako da je prevedena na mnoštvo jezika. Bočne strane nižih terasa velikog hrama u Borobuduru imaju stotine reljefnih panela, na kojima su prikazane scene iz *Lalitavistare*.

LĀMA
Lāma je tibetanska reč koja znači "najviši" ili "vrhovni". To je titula koja se daje naročito poštovanim Dhamma učiteljima, bilo da su monasi ili nezaređeni, kao i onima za koje se veruje da su čuveni učitelji iz prošlosti ponovo rođeni danas. Obični monasi se nikada ne nazivaju lāma. Tibetanci ne uzimaju tri nego četiri **utočišta**, pri čemu je prvo: "Uzimam utočište u lāmi." Ovo je veliko odstupanje od klasičnog budizma i kao praksa je jedinstveno za **vađrayānu**. Videti **Dalaj lāma**.

Bodhgaya, Indija. Proglašenje XIV Dalaj lame.

LAOS
Laos je planinska zemlja jugoistočne Azije, uklještena između Tajlanda na zapadu i Vijetnama na istoku. **Mahāyāna** budizam i hinduizam prodrli su na teritoriju koja danas čini Laos u VII veku. Godine 1353. Laos se pojavljuje kao zaseban politički i kulturni entitet, pri čemu **theravāda** budizam postaje državna religija i to ostaje sve do komunističkog prevrata 1975. godine. Od tada sve religije bivaju progonjene, ali ne suviše oštro. Sa političkom liberalizacijom 90-godine XX veka budizam brzo staje na noge, kao jedan važan deo svakodnevnog života ljudi. Kao i u Tajlandu, laoski budizam pomešan je sa izvesnim elementima animizma. Neizvesno je koliko u zemlji ima budista, ali taj procenat se verovatno kreće oko 60%.

LAŽNA TRUDNOĆA

Lažna trudnoća jeste psihosomatsko stanje u kojem ženska osoba ispoljava sve simptome trudnoće, a da uopšte nije trudna. Takvo stanje se stručno naziva pseudocieza. Ovaj fenomen poznat je odavno. Već Hipokrat (460-377), stari grčki lekar, pominje nekoliko slučajeva. U *Tipiṭaki* se govori o mladoj princezi po imenu Suppavāsā, koja je sedam godina imala simptome trudnoće i tek onda je zaista zatrudnela i rodila dete (Ud.15).

Žene kod pseudotrudnoće prestaju da imaju menstruaciju, a stomak im natekne slično kao kod stvarne trudnoće. Uzroci mogu biti različiti, a često se radi o strahu od trudnoće, stanju snažne empatije sa nekim ko jeste trudan ili izrazitoj želji da se ima potomstvo. Suppavāsin slučaj je verovatno bio posledica snažnog pritiska kraljevske porodice za rođenjem naslednika, u vreme kada joj je muž bio ili impotentan ili privremeno sterilan.

Ako psihološka stanja kao što su iščekivanje, želja ili empatija mogu izazvati tako kompleksne i dramatične promene na telu, budista bi onda mogao reći da postoje čvrsti razlozi za zaključak da navodna čudotvorna isceljenja i doživljaji isto tako nastaju zahvaljujući **umu**, pre nego božanskoj intervenciji. Ako nečije psihičko stanje može da zaustavi prirodni ciklus menstruacije, onda sigurno može pomoći i u oporavku od bolesti. Ako um može izazvati oticanje abdomena kao kod trudnoće, tada nema sumnje da može navesti i oko da vidi stvari koje zapravo ne postoje. Ako tek uverenje da smo trudni može dovesti do oticanja grudi i lučenja mlečnih žlezda, tada naše uverenje može lako dovesti do toga da osećamo prisustvo **Boga**. Objašnjavati neuobičajena iskustva psihološkim razlozima jeste racionalnije i više zasnovano na činjenicama, nego što je to verovanje u božanski razlog. Upravo na ovo mislimo kada kažemo da ono što je u nekim religijama Bog, to je u budizmu um.

LEČENJE

Lečenje je proces isceljenja ili obnavljanja zdravlja. Konvencionalno lečenje obavljaju **lekari** uz pomoć **lekova** i hirurških zahvata. U kontekstu religije, lečenje se često povezuje sa božanskim **blagoslovom** ili **čudima**. Kao i sa mnogim drugim stvarima, ono što druge religije pripisuju božanstvima ili **Bogu** Budizam sa više realizma svodi na snagu **uma**. Odavno je ukazano da su um i **telo** blisko povezani i jedno može da utiče na drugo. Toga je Buda bio svestan (M.I,80; S.II,114). Osećanje samopouzdanja, pozitivan stav i osećaj da neko brine o nama i da nas voli utiču na mentalno stanje, koje sa svoje strane može pomoći telu da samo sebe izleči. Buda je i ovo razumeo i otuda je bio tako uspešan iscelitelj. Nekoliko je slučajeva zabeleženo u **Tipiṭaki** kada su se bolesni ljudi oporavili pošto ih je Buda ili neko od njegovih učenika posetio i postupao prema njima sa mnogo saosećanja i brige (A.III,297; S.V, 381). Buda je pominjao da je jedna od najvažnijih osobina dobrih negovatelja (*gilānupaṭṭhākā*) da se sa pacijentom "ophode sa ljubavlju, a ne iz želje za korišću" (*mettaćitta gilānaṃ upatthāti no āmisantaro,* A.III,144).

Lečenje u staroj Indiji (rekonstrukcija)

Ali više nego iscelitelj tela, Buda je bio iscelitelj uma. Jednom je mladoj

ženi po imenu Kisāgotamī umro tek rođeni sin i ona je, luda od bola, jurila kroz grad moleći ljude da joj daju neki lek za njezino dete. Na kraju je stigla do Bude, koji od nje blagim glasom zatraži da mu donese seme gorušice iz kuće u kojoj do sada još niko nije umro. Misleći da će od tog semena njeno dete čudom biti oživljeno, krenula je od kuće do kuće u potragu. Svako je hteo da joj da seme, ali kada bi upitala je li u toj porodici neko već ranije umro, uvek bi dobila potvrdan odgovor. Lagano je Kisāgotamī postajalo jasno da je smrt neizbežan deo života i umesto tuge u njoj zavlada razumevanje i prihvatanje (Dhp.a,273).

I u njegovo vreme, a i danas, neki neupućeni ljudi smatrali su da je Buda prorok, čudotvorac ili filozof, dok je on svoju ulogu video pre kao lekara koji leči ljudsku patnju. Jednom je neki čovek postavio Budi čitavu seriju pitanja o prirodi i granicama **univerzuma**. Buda mu reče da ga podseća na čoveka pogođenog otrovnom strelom, koji od lekara koji želi da mu pomogne prvo traži da mu odgovori na nekoliko pitanja. Na primer, kako se zove osoba koja je odapela strelu, kako joj se zovu roditelji, koje vrste je luk iz kojeg je odapeta strela itd. Otrov bi pre ubio tog čoveka nego što bi saznao odgovore na sva ova pitanja. Buda zatim reče da njegova uloga nije da odgovara na razna metafizička i teološka pitanja koja bi ljudi mogli da mu postave, već da im pokaže kako da iz sebe iščupaju strelu patnje (M.I,429-30). Videti **Aromaterapija**.

LEK

Lek (*bhesađđa*) je supstanca ubrizgana ili uneta oralno kako bi se izlečila **bolest**. Stara indijska farmakologija bila je zasnovana na ideji da se lekovi mogu grupisati prema ukusu (*rasa*), svom postdigestivnom efektu (*vipāka*), potentnosti (*vīrya*) i specifičnom dejstvu (*parabhāva*). Buda je dobro poznavao lekove i meleme, kao i način njihove upotrebe. U **Vinayi** je preporučivao razne vrste lekova i klasifikovao ih kao kreme, korenje, one koji stežu, smeše, listove, voće, bobice, soli i ulja (Vin.I,198-250). Za neke od lekova koje je prepisivao i savremena medicina je potvrdila terapeutsko dejstvo. Jednom kada je Buda patio od poremećaja u ravnoteži telesnih sokova, njegov lekar **Đīvaka** prepisao mu je masažu i inhaliranje mirisom vodenih ljiljana (Vin.I,279).

Ono što je lek za zdravlje, to je **Dhamma** za sreću i slobodu, te otuda ne čudi da se Dhamma često upoređuje sa moćnim lekom za oporavak: "Buda je poput veštog lekara, jer je sposoban da izleči nečistoće uma. Dhamma je poput dobro odabranog leka, a Sangha, potpuno oslobođena ti nečistoća, nalik bolesniku koji se potpuno oporavio zahvaljujući leku" (Pđ.I,21). Videti **Lečenje**.

LEKARI

Lekar (*bhisakka, tikiććhaka ili veđđa*) jeste osoba koja je obučena i koja praktikuje medicinsku nauku. Zbog svoje brige za čovekovu sreću, **Buda** je često govorio o stvarima relevantnim za lekarsku profesiju. Tako je nabrojao osam uzroka **bolesti** (SN XXXVI.21). Sugerisao je da naš pogled na stvari i stav mogu uticati i na **lečenje** (AN V.124) i tvrdio da je moguće održati psihičko zdravlje uprkos fizičkoj bolesti (SN XXII.1). O onome što bi se moglo smatrati budističkim pandanom Hipokratovoj zakletvi, jednom je rekao: "Onaj ko se brine o bolesnome, spreman je za to ako poseduje pet kvaliteta. Kojih pet? Može da pripremi lek, zna šta isceljuje i uvek obezbeđuje to, a ne ono što stanje pogoršava, brine se za pacijenta iz ljubavi, a ne iz želje za dobiti, ne gadi se izmeta, mokraće, povraćanja i šlajma, a s vremena na vreme u stanju je da poduči, nadahne, obraduje i ohrabri pacijenta govorom o Dhammi" (AN V.124). Budino učenje dodalo je određeni etički element medicinskoj praksi njegovog vremena. Sušruta, otac indijske medicine, savetovao je lekarima da ne leče pacijenta koji bi mogao umreti, kako kasnije ne bi bili okrivljeni za njegovu smrt. Nasuprot ovome, Buda je isticao da pacijente treba lečiti i paziti čak i ako su na samrti i to iz **saosećanja** prema njima (AN III.22). Često je bio upoređivan sa lekarem: "Buda je nalik veštom

doktoru po tome što je u stanju da leči bolesti izazvane mentalnim nečistoćama" (Pđ. I,21). Jednom je (It. 101) čak i on sam sebe nazvao "nenadmašnim lekarem" (*anuttaro bhisakko*). Budistički monasi su dugo služili kao lekari iako je to protiv pravila **Vinaye**. Nije poznato ko je otkrio vakcinu protiv malih boginja, ali je ovu proceduru u Kini uveo budistički monah po imenu Amṛtānanda i to u VII veku. Videti **Đīvaka**.

Ascetism and Healing in Ancient India: Medicine in the Buddhist Monastery, Kenneth Zysk, 1989.

LEPOTA

Lepota (*kalyāṇa* ili *subha*) jeste osobina nečega da bude prijatno čulima i umu. Neki predmet, zvuk ili čak ponašanje ili ideja mogu se opisati kao lepi. Buda je rekao da dok je fizička lepota blagoslov, ona može voditi i ka vezivanju i egoizmu. Međutim, postoji lepota koja je izvan fizičke, a ona se može zvati lepotom ličnosti ili karaktera. U budističkoj psihologiji određena vrsta misli kao što su blagost, velikodušnost i poštenje opisuju se kao lepe (*sobhana*). Buda je najviše cenio upravo tu vrstu lepote. U **Dhammapadi** je rekao: "Ni zato što je dobar govornik, ni kao lotosov cvet, zbog izgleda, ne poprima izgled lepote čovek zavidan, škrt i nepouzdan. Nego onaj u kome je sve to posečeno, i zatrto u korenu, taj je besprekoran mudrac rečiti izraz lepote" (Dhp.262-3). Videti **Umetnost**.

LOTOS

Lotos (*aravinda, bhisapuppha, kamala, paduma, pokkhara, puṇḍarika* ili *muḷāpuppha*) jeste cvet sa botaničkim imenom Nelumbium speciosum, koji raste u mnogim delovima Azije. **Milindapañha** opisuje lotos kao "sjajan, mek, poželjan, mirisan, omiljen, svako ga voli, traži, hvali, a ne mogu ga uprljati ni voda ni mulj, prekrasnih je latica, sa tučkom i prašnicima, često na njega sleću pčele, a raste u hladnoj, providnoj vodi" (Mil.361). Lotosi najbolje uspevaju u muljevitim barama i kada narastu razviju se u izuzetno lepe cvetove – bele, ružičaste i pastelno plave – koji se izdignu iznad površine vode. Ova osobina se često pominje u budističkim tekstovima kao analogna sa **probuđenjem** osobe koja je fizički u svetu neznanja i žudnje, ali se ipak izdigne iznad toga i postane čista i lepa (Th.700). Buda je često upoređivao način na koji kišne kapi lako skliznu sa lotosovog lista sa načinom na koji probuđen čovek ostaje nedodirnut iskušenjima i problemima ovoga sveta (Dhp.401). Zbog ovog razloga, a i jednostavno zbog njegove **lepote**, budisti su oduvek posebno cenili lotos.

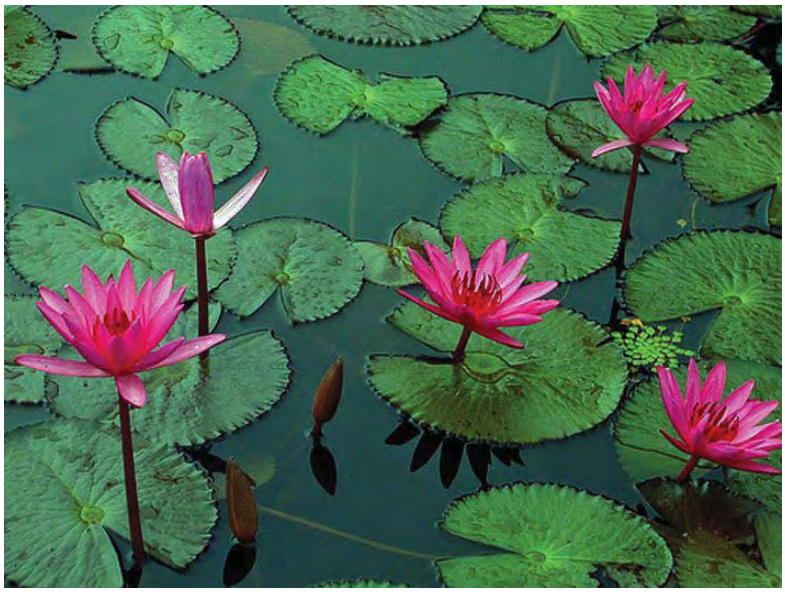

LOV

Lov (*migavā*) jeste prikradanje, hvatanje i ubijanje divljih **životinja**. U preistorijska vremena, pa čak i danas među nekim primitivnim plemenima, ljudi su lovili da bi sebi obezbedili hranu ili obo-

gatili svoj jelovnik. Danas je međutim skoro svaki lov neka vrsta sporta, zabave ili dokaz hrabrosti. Budizam je uvek bio protiv lova, jer uključuje u najvećem broju slučajeva bezrazložnu okrutnost i ubijanje. Budistički kraljevi retko su kretali u lov i retke su njihove palate ili kraljevske rezidencije ukrašene scenama iz lova, za razliku od mnogih drugih zemalja. Nekoliko priča iz **Đātaka** kritikuje lov radi zabave i pokušava da u čitaocima probude **saosećanje** prema nesrećnim **životinjama** (Đa.I,145-54).

LUDILO

Ludilo (*ummatta*) jeste stanje mentalne bolesti do stupnja kada više nismo sposobni da na valjan način funkcionišemo unutar društva. Buda je stanje ludila opisao tako da je um rastrojen i više nije pod našom kontrolom (M.II,106). Snažna i duga tuga, strah, stres ili frustracija, kao i hemijski poremećaj unutar mozga mogu izazvati ludilo. Takođe je rekao da preterano razmišljanje o stvarima koje zapravo ne možemo saznati razmišljanjem može u čoveku razviti, ako ne ludilo, a ono opsesivnost (S.V,446). Zbog svog temeljnog poznavanja ljudskog uma i **saosećanja** koje je imao, Buda je shvatao da se lud čovek ne može smatrati odgovornim za svoje postupke i zbog toga ga ne treba kažnjavati. Takođe je razumeo da neko može počiniti i zločin u stanju privremenog ludila. U budističkom monaškom pravu pozivanje na "privremeno ludilo" se smatra legitimnim (M.II,248). Mogućnost nevinosti zbog neuračunljivosti nije bila uvedena u britanski krivični zakonik sve do početka XIX veka.

LUMBINĪ

Lumbinī je bio prirodni zaklon između gradova **Kapilavatthu** i Devadaha i tu je **Siddhattha Gotama**, koji je kasnije postao Buda, bio rođen. **Mahā Māyā**, njegova majka, putovala je u Devadahu kako bi se tamo porodila, ali su je porođajni bolovi zadesili na putu i dete je rođeno u Lumbiniju. U kasnijim vekovima Lumbini je postao važno mesto **hodočašća** i to je ostao najmanje sve do XIV veka. Pošto je budizam nestao u **Indiji**, Lumbinī je lagano progutala džungla, da bi ponovo bio otkriven tek 1895. godine. Danas se to mesto nalazi tik uz granicu sa Nepalom. Najvažniji spomenik u Lumbiniju je ogromni kameni stub, sa natpisom kralja **Ašoke**, koji svedoči da je mesto posetio 240. godine pre n.e. Natpis kaže: "Dvadeset godina posle krunisanja, kralj Ašoka posetio je ovo mesto i poklonio mu se jer je ovde rođen Buda, mudrac iz plemena Sākya. Dao je da se ovde postave kamena figura i stub, zato što je Blaženi rođen ovde i ovo selo je oslobođeno plaćanja poreza, a predavalo je samo osminu onoga što proizvede."

Lumbini, mesto gde je Buda rođen

Lumbini, Palata sa Ašokinim stubom pored

LJ

LJUBAV

Ljubav (*mettā, pema, piya* ili *sineha*) jeste osećanje privrženosti, interesovanja i brige prema drugima i predstavlja prvu od četiri **Brahma vihāre**. **Buddhaghoša** definiše ljubav ovako: "Ljubav se označava kao podsticanje tuđe dobrobiti, njezina uloga je da želi njihovu dobrobit, ispoljava se kao uklanjanje ljutnje i neposredni uzrok je uočavanje potencijala za voljenje u drugim bićima". *Dhammasaṅgani* (Dhs.1056) kaže da su tri najvažnija činioca ljubavi prisnost (*anuddayā*), empatija (*anuddāyana*) i obzirnost (*anuddāyitatta*). Buda je govorio o mnogim tipovima ljubavi, od kojih neki i nemaju ekvivalent u našem jeziku: srodnička ljubav (*hita*), strasna ljubav (*kāma*), privrženost (*ādara*), ljubav prema majci (*matteyya*) i ljubav iz poverenja (*vissāsa*).

Da bismo bili psihički zdravi i srećni, moramo početi sa ljubavlju prema samima sebi i svojoj neposrednoj porodici. Kako odrastamo i sazrevamo, postepeno učimo da u krug svoje ljubavi uključimo što više ljudi – prijatelje, supružnika, njegove srodnike, decu itd. Da bismo se razvili u istinski duhovnu osobu, naša ljubav treba da prožme sva bića sa kojima dolazimo u kontakt. U tom procesu menjanja ljubavi, od ograničene do sveprožimajuće, sebičnost, ljubomora, vezanost i zahtev za recipročnošću postepeno nestaju i ljubav postaje jača, bezuslovna i spontana. Buda je svoje učenike savetovao: "Treba sebe ovako da vežbate: 'Naši umovi neće biti izvitopereni, niti ćemo govoriti zlonamerne reči, već ćemo puni blagosti i saosećanja živeti uma oslobođenog mržnje i ispunjeni ljubavlju. Živećemo prožimajući prvo jednu osobu ljubavlju i počevši od nje prožimaćemo čitav svet ljubavlju koja se širi, koja je prodorna, nesamerljiva i potpuno lišena mržnje i neprijateljstva'. Tako sebe treba da vežbate" (M.I,127).

"Ljubav iz poverenja" (*vissāsa*)
Tajlandski monah je ljubavlju i stalnom negom od opakog tigra napravio nežnu džin mačku

Stari šrilankanski spis *Dharmapradīpikā*, sastavljen u XII veku, o ljubavi kaže: "Ako je neko razvio zaista veliku ljubav, oslobodio se želje da zadrži i poseduje, onu snažnu ljubav koja ostaje nezatamnjena požudom, ljubav koja ne očekuje dobitak ili zaradu, ljubav koja je čvrsta, ali ne zarobljava, nepokolebljiva, ali ne i neelastična, blaga i postojana, čvrsta, ali ne gorda, meka, ali ne tugaljiva, onu ljubav koja vodi ka najvećem postignuću, takav će biti lišen bilo kakve mržnje" Videti **Hrana**, **Strane sveta** i **Merenje**.

LJUDSKA PRAVA

Ljudska prava su shvatanje da sa svakom osobom treba postupati na određeni način i da ona treba da ima određene stvari, samo zato što je ljudsko biće. Najosnovnija ljudska prava su pravo na

Burma - Mjanmar u jesen 2007. godine (tzv. šafran revolucija)
Nenasilni protesti budističkih monaha i građana protiv terora vojnog režima

život, sloboda veroispovesti, sloboda govora, sloboda mišljenja i pravo da bude jednako tretirana pred zakonom. Pojam ljudskih prava razvijao se u Evropi počev od XVIII veka do danas, a Ujedinjene nacije su 1948. godine usvojile Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima. Sam pojam je nastao na temelju tri ideje; (1) da je institucije i zakone sačinio čovek, a ne Bog, i da se otuda mogu menjati; (2) da su svi ljudi jednaki; (3) da sva ljudska bića poseduju isti kvalitet koji zovemo dostojanstvo. Prva od ovih ideja se eksplicitno pominje u *Aggaññа sutti*, gde Buda kritikuje ideju da je dominantni društveni sistem uspostavio Bog (D.III,92). Ona se pominje i u **Đātakama**, gde se kaže da ljudi imaju prava da svrgavaju nepravedne ili okrutne kraljeve. Druga od ovih ideja se takođe eksplicitno pominje u *Vāseṭṭha sutti*, gde Buda govori protiv sistema **kasti** i kaže da su "razlike među ljudima beznačajne" (Sn.594-611). Treću ideju Buda ne pominje izričito, ali se ona podrazumeva u njegovom učenju o dragocenosti života, da su sva bića vredna **ljubavi** i u ideji da svako u sebi nosi sposobnost da dostigne **probuđenje**. Uprkos svemu ovome, budističke civilizacije nikada nisu razvile koncept ljudskih prava, verovatno zato što su već u ranom periodu prihvatile političku teoriju hinduizma, prema kojoj se kralj smatra božanstvom. Danas, u većini tradicionalnih budističkih zemalja ljudska prava se ili nedovoljno ili vrlo slabo poštuju. Videti **kasta**, **jeres** i **tolerancija**.

Buddhism and Human Rights, D. Keown, S. Prebish and R. Huster, 1998.

M

MAKROBIOTIKA

Makrobiotika je sistem ishrane koji je stvorio Sagen Ishizuka, a današnji oblik mu je dao George Oshawa (1893-1966). Zasnovan je na uverenju da je fizičko i psihološko zdravlje moguće jedino ako jedemo organski gajenu hranu sa mnogo žitarica i ostalog semenja. Zanimljivo je da su slične ideje o hrani bile popularne i u Budino vreme. Pokret se zvao "pročišćenje hranom" (*āhārena suddhī*). Ljudi bi jeli jedino sveže povrće, proso, pasulj, pirinač, pirinčano brašno ili prah od pirinčanih ljuski. Neki su učili da bi trebalo jesti samo voće, dok su drugi tvrdili da je moralno jesti samo plodove divljeg voća koji su sami pali na zemlju (M.I,80). Neka treća verzija ovih učenja bila je da je rešenje svih čovekovih problema plod jujuba drveta (*Zizyphus jujube*). Ovaj plod zvao se *kola*, a jeo se ceo ili samleven, spravljao se od njega i sok ili se pripremao na razne druge načine. Neki entuzijasti bi jeli samo jednu *kolu* na dan (M.I,80). I sam Buda je pre probuđenja praktikovao neke od ovakvih dijeta, ali je od njih digao ruke, jer uglavnom štete telu, dok ne menjaju um na bolje (M.I,81). Kakvi god bili rezultati sistema ishrane kakav je makrobiotika, oni prema budističkom gledištu ne utiču na ono što je ključno, a to je čovekova sloboda i kako je dostići.

MAHĀ MĀYĀ

Mahā Māyā je bilo ime majke **Siddhatthe Gotame**. Bila je rođena kao kći Añđane iz Devadahe i kasnije je postala žena **Suddhodane**, izbornog starešine plemena **Sākya**. U tekstovima je vrlo malo informacija o Mahā Māyi, zato što je umrla sedam dana posle Siddhatthinog rođenja. Tradicija kaže da je u noći u kojoj je zatrudnela sanjala belog slona. Takođe kaže da je u to vreme imala preko 50 godina.

Figura maha Mayea (mati Budina)
Tajland

MAHĀ PAĐĀPATĪ GOTAMĪ

Mahā Pađāpatī Gotamī bila je druga od dve **Suddhodhanine** supruge. Kada je **Siddhatthina** majka umrla, Mahā Pađāpatī Gotamī je preuzela dete i othranila ga kao sopstvenog sina. Pošto je Siddhattha postao **Buda**, Mahā Pađāpatī Gotamī je otišla do njega i pitala ga da dopusti njoj i drugim žena koje su sa njom došle da napuste svetovni život i postanu **monahinje**. Buda je bio vrlo rezervisan u vezi sa takvom idejom, ali se umešao **Ānanda**, stavši na Gotamīnu stranu. Tako je pitao da li žene imaju isti duhovni potencijal kao i muškarci, a Buda je odgovorio: "Ako napuste dom i postanu beskućnice u Dhammi i disciplini, žene su u stanju da dostignu stanja koja vode ka probuđenju, kao i samo probuđenje." Onda Ānanda zamoli Budu da razmisli koliko je njegova pomajka bila dobra i požrtvovana prema njemu: "Gospodine, Mahā Pađāpatī Gotamī vam je bila od velike pomoći – ona je vaša tetka, vaša pomajka, dojila vas je i hranila kada je vaša majka umrla" (Vin.II,254). Razneživši

se nad tim rečima, Buda dopusti da žene postanu monahinje.

Zašto je Buda oklevao da načini jedan ovakav korak? U to vreme nisu postojali manastiri kao danas, monasi su živeli u džungli ili u šumarcima na obodima gradova i sela. Iako je položaj žene u indijskom društvu bio mnogo viši nego što je to kasnije bio slučaj, žena koja je živela sama imala je ipak velike šanse da je smatraju nemoralnom ili da bude žrtva nasilja. Buda je verovatno smatrao da će za žene život u šumi predstavljati veliku poteškoću. Međutim, ispostavilo se da to nije bilo tako. Videti **Pol**.

Maha Pađapati Gotami, hram Mendut, Indonezija

MAHABODHI HRAM

Mahabodhi hram jeste građevinska struktura podignuta u **Bodh Gayi**, na mestu na kojem je Buda dostigao probuđenje. Legenda, verovatno zasnovana na činjenici, ali bez čvrstog dokaza, kaže da je prvi hram u Bodh Gayi izgradio kralj **Ašoka**. Ko je podigao ovaj koji danas vidimo i kada, nepoznato je, ali prvi zapisi o njemu potiču iz V veka. Hram je podignut sa klasičnim rasporedom pet svetilišta (*pañcāyatana*) i sastoji se od pravougaone osnove, unutar koje je jedna zasvođena odaja (*garbha*), zatim od kosih ivica (*sikhāra*), koje su nagnute ka središtu, kao i od manjih tornjeva nad svakim od četiri ugla građevine. Centralni toranj je visok 52 metra i na vrhu mu se nalazi *amalaka*, spljoštena okrugla i rebrasta forma uobičajena na indijskim hramovima. Izuzev stubova na ulazu, poda i okvira vrata, koji su od kamena, čitav hram je podignut od opeke. Oltar (*asana*) unutar središnje odaje, u kojoj je sada smešten veliki Budin kip, označava "Dijamantski tron" (*vađrāsana*), "Pupak sveta" (*patavinābhi*), tačno mesto gde je Buda sedeo kad je dostigao probuđenje. Daleki rođak originalnog **bodhi drveta** raste iza hrama. Mahabodhi hram je preoblikovan i rekonstruisan mnogo puta tokom istorije. Sredinom XIX veka je bio u vrlo lošem stanju i potpuno ga je renovirao 1880. godine guverner Britanske Indije.

Navel of the Earth-The History and Significance of Bodh Gaya, S. Dhammika, 1996.

MAHĀVASTU

Mahāvastu tvrdi da je knjiga **vinaye**, što je reč koja znači "disciplina" i obično se koristi za zbirku pravila za monahe i monahinje. Zapravo, ovo delo je duga i prilično haotična Budina biografija, kompilirana na osnovu usmene predaje i drugih izvora negde između II veka pre n.e i III veka naše ere. Istinska riznica autentičnih istorijskih informacija, legendi, devocionalne poezije i Dhamma učenja, ono takođe sadrži mnogobrojne **Đātaka** priče, neke od njih iz **Tipiṭake**, ali i niz onih koje se mogu naći jedino ovde.

MAHĀVIHĀRA

Mahāvihāra ili Veliki manastir bio je **manastir** koji je osnovao **Mahinda**, kao donosilac budizma na **Šri Lanku** u II veku pre naše ere. Ovaj manastir smešten je odmah uz južni zid Anuradhapure, drevne prestonice Šri Lanke. Kada je kineski hodočasnik Fa Hsien posetio Šri Lanku u V veku, u Mahāvihāri je živelo oko 1500 monaha. Tokom niz vekova to je bilo središte religije, kulture i učenosti. Tumačenje **Pāḷi Tipiṭake** nazvano **theravāda** budizam razvijalo se u Mahāvihāri počev od I veka pre n.e. pa nadalje. U kasnijim vremenima monasi iz Mahāvihāra tradicije zasnovali su theravāda budizam u **Burmi** i **Tajlandu**, odakle se on kasnije proširio na **Kambodžu** i **Laos**. Mahāvihāra je bila napuštena kada je prestonica Šri Lanke premeštena u Polonnaruwu u IX veku.

Hram Mihintale gde je Mahinda (sin velikog indijskog cara Ašoke) upoznao kralja Šri Lanke Thissu sa budizmom

MAHĀYĀNA BUDIZAM

Mahāyāna, što znači "veliko vozilo", jeste zajednički naziv za one škole budizma koje su počele da se formiraju početkom prvog milenijuma, otprilike 500 godina posle Bude. Prvobitni podsticaj za razvoj mahāyāne bila je opravdana nelagoda spram sve veće pasivnosti, samozadubljenosti i prenaglašavanja uloge monaštva unutar ranih budističkih škola. I dok su neki Mahāyāna pojmovi samo logičan razvoj Budinog učenja, drugi su jedinstveni, mada ne i suprotni tom učenju. Postoje takođe i oni koji odražavaju upadljiv uticaj **hinduizma**. Vremenom je mahāyāna apsorbovala u sebe još više hinduističkih ideja i to je vodilo ka jednom novom pokretu unutar budizma, nazvanom **vađrayāna**. Danas se mahāyana praktikuje u Vijetnamu, Kini, Koreji, Japanu i u različitim

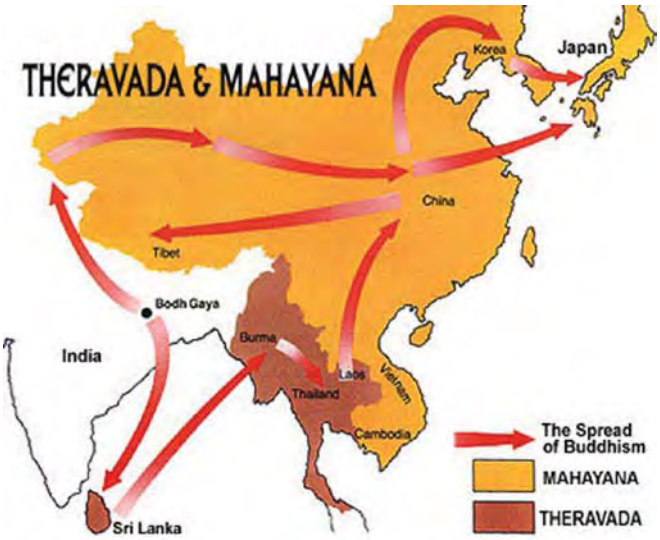

kineskim zajednicama širom sveta. Tokom vekova, različite škole budizma su se često upuštale u oštre doktrinarne **debate** jedna sa drugom, ali je bilo sasvim malo primera da su one vodile do progona.

MAHINDA

Mahinda je bio sin kralja **Ašoke**, najvećeg od svih budističkih vladara. Posle trećeg **sabora**, održanog u Paṭalīputri, monasi misionari poslati su u različite krajeve Indije i još dalje. Mahinda je bio određen da sa grupom monaha ide na ostrvo **Šri Lanku**. Tradicija kaže da je on leteo do ostrva, iako postoje dokazi njegovog misionarskog rada i na jugu Indije, pre nego što je stigao na Šri Lanku 246. godine pre n.e. Posle dolaska, sreo je i preobratio kralja i njegove dvorjane, a postepeno je čitava zemlja postala budistička. Mahinda je umro 202. godine pre n.e. i pošto je kremiran, posmrtni ostaci pohranjeni su u nekoliko **stūpa** podignutih po ostrvu. Mahindin dolazak na Šri Lanku slavi se u toj zemlji sa mnogo elana i to na pun Mesec u junu ili julu.

MAITREYA

Maitreya (sansk.), Metteyya (**pāḷi**), znači "Voljeni" ili "Prijateljski" i to je ime po kojem će **Buda** u narednom kosmičkom ciklusu biti poznat (D.III,76). Za sada, Maitreya je **bodhisattva**, koji boravi negde u ovom svetu ili možda u nebeskom svetu, gde usavršava duhovne kvalitete koji će ga odvesti do probuđenja u dalekoj budućnosti. U budističkoj ikonografiji Maitreya je prikazan kao lep mladi princ, sa **stūpom** u kruni. U kasnijoj kineskoj umetnosti često je prikazivan sa oblim, nasmešenim likom, da bi se naglasila njegova pristupačnost i topla, prijateljska priroda, a takav prikaz su neelegantno i netačno Zapadnjaci nazvali "Buda koji se smeje".

MAĐĐHIMA NIKĀYA

Mađđhima nikāya jeste druga knjiga **Sutta piṭake**, drugog dela **Tipiṭake**, budističkog **kanona**. Ukupno 152 govora ili **sutta** u ovoj knjizi jesu srednje dužine i otuda joj i naziv. Ovi govori imaju različitu formu i pokrivaju širok spektar tema. Neki su dijalozi i debate, drugi razrada nečega što je Buda ranije ukratko izložio. Nekoliko govora su Budina sećanja, a ima i onih koje su izgovorili njegovi učenici posle učiteljeve smrti. Govori u *Mađđhima nikāyi* su grupisani na različite načine – prema tome kome su upućeni (laici, bramani, askete), prema njihovim imenima (na primer, lavlji rik), prema stilu (na primer, *vibhaṅga*) ili vrlo grubo prema temi (na primer, *suññatā*).

MAJMUNSKI UM

Majmunski **um** (*kapićitta*) jeste termin koji je Buda ponekad koristio da opiše uznemirenost, vrlo laku ometenost i neprekidno kretanje sa jedne na drugu stvar uobičajene čovekove svesti (Đa. III,148; V,445). Jednom je primetio: "Baš kao što majmun skačući sa drveta na drvo zgrabi jednu granu, da bi je odmah zatim pustio i zgrabio neku drugu, isto tako i ono što se naziva misao, um ili svest nastaje i nestaje, bez prekida, dan i noć" (S.II,93). Svako ko je proveo makar malo vremena posmatrajući sopstveni um i potom gledao čopor majmuna, moraće da prizna da je to tačno zapažanje, iako ne baš laskavo. Drugom prilikom Buda je rekao da čovek sa nekontrolisanom **žudnjom** "skače sad tu sad tamo slično majmunu u potrazi za plodovima u šumi" (Dhp.334). Nasuprot tome, Buda je od sledbenika tražio da sebe vežbaju na takav način da razviju "um sličan jelenu u šumi" (*miga bhūtesu ćetasa*, M.I,450). Jeleni su s jedne strane ljupke životinje i uvek ostaju oprezni i pažljivi, bez obzira šta radili.

MANASTIR
Manastir (*ārāma*, *āvāsa* ili *vihāra*) jeste mesto gde **monasi** ili **monahinje** borave. Prvi budistički manastiri bili su ne mnogo više od koliba načinjenih od trave i blata, a pokrivenih prućim. Ta skloništa podizana su u šumama ili **vrtovima** koji su bili poklonjeni Budi. Postojalo je pet vrsta ovakvih objekata – kuća, koliba, okrugla koliba, izdužena koliba, nadstrešnica ili pećina (Vin.V,146). Prvi budistički manastir, Bambusov gaj u **Rāđagahi**, bio je poklon kralja Bimbisāra. Vremenom su ove jednostavne kolibe prerasle u trajne građevine i na kraju ponekad u vrlo velike komplekse zgrada. Jedan od najvećih manastira u staroj Indiji bila je **Nāḷanda**, koju je u VII veku nastanjivalo oko 10.000 monaha. Najveći manastir danas je Mahagandoyan, blizu Mandalaya, u Burmi, u kojem trajno boravi oko 3000 monaha. Većina manastira, međutim, jesu i oduvek su i bili uglavnom prilično mali. Vekovima su oni igrali ulogu religijskih, kulturnih, obrazovnih i ekonomskih središta za zajednice koje su ih okruživale.

Buddhist Monks and Monasteries in India, S. Dutt, 1962.

MANTRA
Mantra (pāḷi: *manta*) jeste zvuk ili kombinacija zvukova koja se koristi kao bajalica. **Hinduizam** je u vreme Bude učio da se ponavljanjem određene mantre može steći duhovna moć i blagoslov, kao i prizvati pomoć bogova. Neke se mantre sastoje od jednog sloga (bīja mantra), dok su druge sasvim duge. Buda je odbacivao efikasnost mantri, kao što je to činio sa svakim drugim oblikom magije i zamenjivao ih idejom da najveća snaga i zaštita dolazi od čistog uma. U **Đātakama** postoji priča koju je Buda ispričao o grupi čestitih ljudi, koji su bili lažno optuženi i osuđeni da ih izgaze slonovi. Ali, koliko god da se trudio, dželat nije moga da natera slonove da ubiju osuđenike. Pretpostavljajući da možda recituju neke zaštitne bajalice ili zazivanja, dželat ih upita: "Koja je vaša mantra?" A glavni među onim ljudima odgovori: "Mi nemamo druge mantre od ove: da nijedan od nas ne ubija, ne krade, ne vrši preljubu, ne laže i ne pije alkohol. Mi u sebi negujemo ljubav, velikodušni smo, popravljamo puteve, kopamo bunare i podižemo odmorišta za putnike namernike. To je naša mantra, naša zaštita i stvar zbog koje živimo u blagostanju" (Đa.I,200).

Upotreba mantre je jedna od karakteristika hinduizma koja je toliko prodrla u **vađrayānu** i postala njen ključni deo da se ova škola budizma ponekad naziva i mantrayāna.

MĀRA
Videti **Đavo**.

MASTURBACIJA
Masturbacija (*sukkavisatthi*) jeste stimulisanje sopstvenih seksualnih organa do stupnja orgazma. Zanimljivo je da su u vreme Bude neki ljudi smatrali da masturbacija može da ima i terapeutski efekat na um i telo (Vin.III,109), iako se Buda nije slagao sa tim. Prema **Vinayi**, prekršaj je za monahe i monahinje ako masturbiraju (Vin. III.111), iako se Buda nije odredio u vezi sa nezaređenima. Međutim, budizam se može složiti sa savremenim medicinskim gledištem da je samozadovoljavanje normalan izraz seksualnog nagona i da nije ni fizički ni psihički štetno, sve dok se ne pretvori u opsesiju ili zamenu za normalne seksualne odnose. Osećaj **krivice** i prezira prema samom sebi sigurno je više štetan nego sama masturbacija. Videti **Seksualno ponašanje**.

MĀYĀ
Videti **Iluzija**.

MED

Med (*madhu*) jeste gusta slatka tečnost koju proizvode pčele. Sadrži kompleksnu mešavinu šećera, fruktoze, glukoze, organskih kiselina, vitamina, minerala i vode. Buda je med smatrao jednim od pet ključnih **lekova** (Vin.III,251) i zbog svoje sposobnosti da apsorbuje vodu, on se i danas koristi u lečenju i kao sredstvo okrepljenja. Prema legendi, neposredno pre Budinog probuđenja, devojka po imenu **Suđātā** ponudila mu je zdelu pirinča kuvanog u mleku i zaslađenog medom i taj obrok mu je dao snagu za njegovu odlučujuću bitku. *Tipiṭaka* nam kaže da je Budin prvi obrok posle probuđenja bila ječmena kaša i medenjaci (*mantha*, *madhupiṇḍika*), koje je dobio od trgovaca po imenu Tapassa i Bhalluka (Vin.I,4). Zbog toga su budisti dugo smatrali med za naročito blagotvornu hranu. Buda je rekao da se za onog čiji je govor "bez zamerki, lepo sročen, prijatan za uši, bez provokacija, ide pravo do srca, odmeren i svima se dopada", dakle da se za takvu osobu može reći da ima "med u ustima" (A.I,128). Takođe je govorio da nezaređeni treba da zarađuju za život (**življenje, ispravno**) kao što pčela sakuplja med (D.II, 188), tj. da budu marljivi u poslu i ne ugrožavaju izvor svojih prihoda (Dhp.49). *Mahāvastu* pominje da oni koji ubiju pčele terajući ih dimom iz košnica stvaraju negativnu kammu za sebe, a takav stav je u skladu sa opštim budističkim stavom o očuvanju svakog oblika života.

MEDITACIJA

Reč meditacija potiče od latinske reči *meditatio* što znači "promišljanje" ili "vaganje". **Pāḷi** reč koja se obično prevodi sa meditacija jeste *bhāvanā* i znači "razvijati", "negovati" ili "proširivati". Otuda je sama reč meditacija nezadovoljavajuća za različite tehnike psihološke transfromacije kojima je Buda podučavao. U vezi sa mislima, moglo bi se reći da u budizmu postoje tri pristupa meditaciji: (1) koristiti misli, (2) smiriti misli i (3) posmatrati misli. **Meditacija ljubavi** bila bi primer prvog pristupa. Meditant namerno misli određenu vrstu misli, kako bi podstakao određene emocije i ponašanje. Primer drugog tipa meditacije bila bi **sabranost pažnje na dah**, gde meditant fokusira svoju pažnju na dah i tako usporava i na kraju i zaustavlja tok misli. Kod meditacije **svesnosti** meditant razvija sposobnost da jednostavno posmatra mentalnu aktivnost (misli, emocije, formiranje pojmova itd.), te na taj način postaje sve manje pod njihovim uticajem. Videti **Đhāna**.

MEDITACIJA LJUBAVI

Meditacija ljubavi (*mettā bhāvanā*) jeste praksa koju je Buda podučavao kako bi ohrabrio i ojačao nečiju sposobnost da bude ljubazniji, obzirniji, blaži i sa više ljubavi. Da bismo radili ovu praksu, sednemo u udoban **položaj**, zauzmemo mentalni stav kao pri molitvi i potom pomislimo na sebe i poželimo sebi dobro. Zatim pomislimo na osobu do koje nam je stalo, zatim prema kojoj smo neutralni, onda osobu koju ne volimo i na kraju na sve ljude i isto tako im poželimo dobro, svakom pojedinačno. Ako se radi sa pažnjom i tokom dužeg vremena, meditacija ljubavi postepeno razvija dublje **samoprihvatanje**, ojačava ljubav prema onima koje već volimo, podstiče toplinu i sve veće interesovanje za slučajne poznanike i manje zlovolje prema onima koji nam se prethodno nisu sviđali. Naravno, drugi način da ojačamo **ljubav** jeste da delujemo sa ljubavlju. Jedan komentar uz **Đātake** kaže: "Monah treba da neguje ljubav prema samom sebi i prema svim drugima, poje-

dinačno i zajednički. One prijateljski nastrojene treba da prožme prijateljstvom, one neprijateljski treba da prožme prijateljstvom, kao i one koji su između to dvoje. Svako pojedinačno i zajedno treba da bude prožet ljubavlju i saosećanjem, radošću i spokojstvom, a njegovo ponašanje prema njima treba da bude motivisano Brahma vihārama" (Đa.II,61).

U vezi sa koristima od praktikovanja meditacije ljubavi Buda je rekao: "Ako se sloboda uma rođena iz ljubavi neguje i usavršava, neprekidno praktikuje, postane naše sredstvo i temelj, ako je ojačana, konsolidovana i na pravi način usmerena, to će nam doneti blagoslov na jedanaest načina. Spavamo srećni, budimo se srećni, nemamo ružne snove, dragi smo ljudima, dragi neljudskim bićima, hvale nas božanstva, zaštićeni smo od vatre, otrova i oružja, lako se koncentrišemo, lepo izgledamo, umiremo mirno i posle smrti, ako ništa, barem se preporađamo na nebu." (A.V,342). Videti **Brahma vihāra**.

MERENJE

Merenje (*māṇa* ili *tulanā*) jeste čin određivanja veličine, dužine ili količine nečega. *Tipiṭaka* pominje mnogobrojne jedinice mere. Najmanja od njih i za težinu i za dužinu bila je ratharenu, a ravna je najmanjem zrncetu prašine koju kočija podigne idući putem. Najčešće jedinice mere za dužinu bile su:

36 *ratharenu* = 1 *likkha* (larva vaške)
7 *likkha* = 1 *yava* (zrno ječma)
7 *yava* = 1 *aṅguli* (širina prsta)
24 *aṅguli* = 1 *ratana* (lakat, tj. dužina od lakta do vrha prstiju)
4 *ratana* = 1 *dhanu* (luk = oko 180 cm)
500 *dhanu* = 1 *krosa*
8 *krosa* = 1 *yođana* (rastojanje koje vo prelazi za jedan dan vukući kola, tj. oko 14 km)

Još jedan sistem za merenje dužine bio je:
1 *ratana* = 7 *yaṭṭhi*
20 *yaṭṭhi* = 1 *usabha*
80 *usabha* = 1 *gāvuta*
4 *gāvuta* = 1 *yođana*

Uobičajena mera za zapreminu bila je *nālī*, količina koja je stajala u jedan segment bambusa (Đa. IV,67; Vin.I,249). Druga česta mera bila je **doṇa**. Prvobitno, doṇa je bila drvena posuda standardne veličine za merenje sirovog pirinča. Kasnije je takođe postala mera za zapreminu uopšte. U jednoj *doni* bilo je 4 *alhake* ili 200 *pala* (A.II,55). Pun obrok pirinča i karija bio je otprilike veličine jedne *done* (S.I,81). Posle Budine **kremacije**, njegov prah držan je i kasnije deljen iz jedne *done*. Kosti prosečnog odraslog muškarca posle kremacije teške su između 1 i 1,8 kilograma, što je, kao u slučaju Budinih ostataka, moguće lako smestiti u jednu *donu*. Druge jedinice za merenje bile su *aććhara*, *ćatubhāga*, *ammaṇa*, *kukku*, *paṭṭha* i *vidatthi* (Đa.III,318; VI,339; V,297; 385).

Buda je rekao da mi ne treba samo da ispoljavamo **ljubav** (*metta*) prema drugima, već to treba da bude naročita vrsta ljubavi; ljubav koja je nemerljiva (*appamāṇa*). Neka ljubav je uprljana ljubomorom, požudom ili željom za kontrolom. Neko se uzdržava sve dok ljubav nije uzvraćena. Nekada se ljubav daje rado i radosno jednima, ali se skriva od drugih. Sve ove ljubavi mogu biti merene, jer su u izvesnoj meri ograničene.

MERU, PLANINA

Planina Meru, poznata i kao Mahāmeru, Sineru, Neru i Kelāsa, jeste planina koja se često pominje u *Tipiṭaki* i danas se smatra da je to planina Kailaš u zapadnom delu **Himalaya** (A.I,227; Đa.I,321; III,210). Tibetanci je zovu Khang Rinpoche. Komentar Kanona kaže da je planina povijena nalik "gavranovom kljunu", što je jasno ukazivanje na njen neuobičajeni zakrivljeni vrh u obliku piramide. U geografiji stare Indije, za planinu Meru se verovalo da je tačka na kojoj se ukrštaju četiri kontinenta, da je to najviša planina na svetu i, u skladu sa kasnijom kosmologijom, mesto gde borave bogovi. Ponekad se kaže da je planina "sveta" za budiste, hinduiste i đaine, ali takvu tvrdnju treba korigovati barem što se tiče ranog budizma. I dok su prvi budisti veličali Meru zbog veličine, veličanstvenosti i lepote, oni nisu verovali da planina kao takva ima neke duhovne moći. Prema Budi, odlazak na "svete" planine, drveće ili hramove ne može pružiti istinsku duhovnu snagu (Dhp.188-92). No, u *Tipiṭaki*, kvaliteti Meru se ponekad izjednačavaju sa najvišim duhovnim vrednostima. Dostići probuđenje se metaforički opisuje kao "doticanje vrha velike planine Neru" (M.I,338). Nepomerljivost i spokojstvo planine se takođe smatraju osobinama koje vredi podražavati.

Međutim, druge osobine ove planine su smatrane manje vrednim divljenja. Legenda kaže da je ona blistala zlatnom svetlošću, zbog koje su sve životinje koje su na njoj živele, plemenite i neplemenite, izgledale iste. Drugim rečima, nedostajala joj je moć razlikovanja (*avisesakara*) i to između korisnog i štetnog, dobrog i lošeg, ispravnog i pogrešnog (Ja,III,247; V,425).

U savremenom zapadnom društvu postoji velika rezerva da se izrazi neslaganje sa nekim verovanjem, makoliko ono bilo nerealno, ili sa nekim ponašanjem, makoliko ono bilo nemoralno. Kada se mišljenja o takvim stvarima iznose olako ili sa predubeđenjima, kada su ona način da izbegnemo da pogledamo na sebe i kada vode do taštine i gordosti, tada je takvo oklevanje sasvim opravdano. Ali ako imamo filozofske ideale ili etičke vrednosti, da bismo živeli u skladu sa njima potrebno je da posedujemo sposobnost razlikovanja, da prosuđujemo na osnovu činjenica i odabiramo jednu ideju ili put delovanja, a odbacimo neki drugi. To je i način na koji se **mudrost** razvija.

METTĀ

Mettā je najčešća pāḷi reč za **ljubav** i izvedena je iz reči *mitta*, koja znači "prijatelj". *Mettā* je isto što i *maitrī* u **đainizmu** i **hinduizmu**, *agape* u grčkoj filozofiji i *ren* u konfučijanizmu. Videti **Mettā sutta**.

METTĀ SUTTA

Mettā sutta jeste govor sačinjen od deset strofa, deo je **Sutta nipāte**, i jedan je od najpopularnijih i najpoznatijih od svih Budinih govora. U njemu Buda opisuje neke od karakteristika **ljubavi**, kao što su poniznost, zadovoljenost, otvorenost i veština u činjenju dobra. Takođe kaže da bi ljubav trebalo izražavati prema svim živim bićima bez razlike – "vidljivim i nevidljivim, onim koja su

blizu ili daleko" (Sn.147). Jedan od Budinih najčuvenijih iskaza: "Kao što bi majka zaštitila svoje jedino dete, čak i po cenu sopstvenog života, razvijaj takvu ljubav prema svim živim bićima", jeste iz *Metta sutte* (Sn.149). U zemljama poput **Šri Lanke** mnogi ljudi znaju *Metta suttu* napamet i recituju je verujući da im njezin smirujući efekat, koji im uliva i samopouzdanje, pruža zaštitu.

MILINDA

Milinda je **pāḷi** oblik grčkog imena Menandros, kako se zvao grčki vojnik u vojsci Aleksandra Makedonskog, koji se u II veku pre n.e. proglasio za kralja dobrog dela onoga što je danas istočni Avganistan i severni Pakistan. Milinda je kasnije prihvatio budizam, možda i pod uticajem monaha po imenu Nāgasena, da bi kasnije i on i taj monah poslužili kao likovi budističkog spisa naslovljenog **Milindapañha**.

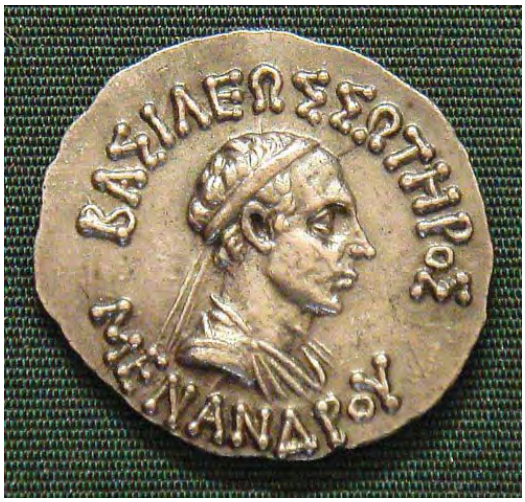

Kovani novčić sa Milindinim likom iz 155-130 pre n.e.

MILINDAPAÑHA

Milindapañha je budistička knjiga u kojoj je zapisan navodni dijalog između indijskog monaha Nāgasene i indijsko-grčkog kralja **Milinde**. Iako se takav razgovor između ova dva čoveka možda zaista i odigrao, *Milindapañha* jeste ipak književno delo. Verovatno je bilo sastavljeno kao pomoć da se novim preobraćenicima objasne prividne kontradikcije u budističkom učenju i razjasne druge nejasnoće. U *Milindapañhi* kralj postavlja seriju teških pitanja, na koja Nāgasena daje vrlo plastične i često vrlo pronicljive odgovore. Najraniji deo *Milindapañha* napisan je negde oko I veka, možda u severnom Pakistanu, da bi kasnije bio preveden na **pāḷi** i na kraju bio prenet na **Šri Lanku**, gde su vremenom dodavani još neki delovi. Budisti *Milindapañhu* smatraju autoritativnim delom, iako ono nije deo **Tipiṭake**.

MIR

Negativno definisan, mir (*samagga, santi* ili *upasama*) jeste odsustvo konflikta, a pozitivno je on postojanje harmonije, smirenosti i opuštenosti. **Buda** je hvalio i promovisao mir unutar društva, između pojedinaca i unutar njih. Jedna *đātaka* kaže: "Vežbajmo se u miru, jer njega su hvalili Bude" (Đa.IV,211). Sam Buda je izjavio da čak i bogovi zavide onome ko živi u miru (Ud. 30). Sebe je opisao kao "izmiritelja sukobljenih i ohrabrivač onih već ujedinjenih, koji se raduje miru, voli mir, ushićuje se mirom i govori u korist mira" (D.I,4). Ali Buda nije težio samo miru, niti je samo govorio radi mira, on je takođe i činio sve ono što bi ga unapredilo. Jednom prilikom, pleme **Sākya** i njihovi susedi Koliye spremali su se da **zarate** zbog vode u reci koja je predstavljala njihovu međusobnu granicu. Bilo je to u sred leta i nije bilo dovoljno vode za navodnjavanje useva. Buda je stao između dve sukobljene vojske i upitao ih: "Zašto se borite?" "Zbog vode", odgovoriše. "I šta je vrednije? Voda ili krv vaše mladosti?" pitao je. "Krv je mnogo dragocenija od vode", odgovoriše mu. "Pa nije li onda besmisleno proliti krv radi vode?" Ova pitanja i blage reči ohrabrenja osvestili su ratnike, te je napravljen kompromis i mir ponovo uspostavljen (Dhp.a.254).

Zaista je logično da su **Dalai lāma**, prvi budistički monah kojem je dodeljena Nobelova nagrada za mir, i Aung San Suu Kyi, prva žena iz Azije koja ju je dobila, to priznanje zaslužili upravo zbog napora da se izbore za promene mirnim putem. Budistički tekstovi kažu: "Uvidevši opasnost u prepiranju i harmoniju u miru, boravi u jedinstvu i blagosti; ovo je učenje svih Buda" (Cp.3,15,13).

Jedna od meditacija koje je podučavao Buda bila je Koncentracija na mir (A.I,29), tokom koje kontempliramo lepotu mira u sebi i svojoj zajednici. Međutim, najdublji i najtrajniji mir jedino je moguć za one koji su dostigli **nirvāṇu**. Buda je rekao: "Miran je um, govor i postupci potpuno utihnulih i znanjem oslobođenih" (Dhp.96).

MIRISNI ŠTAPIĆI

Mirisni štapići (*sugandhadhūpa*) jesu štapići premazani naročitom materijom koja kad sagoreva odaje prijatan miris. U staroj Indiji mirisni štapići su obično pravljeni od ekstrakta različitih cvetova ili aromatičnih smola koje proizvode određene vrste drveća. Buda je često metaforički izjednačavao vrlinu sa divnim mirisom. Tako je, na primer, rekao: "Mirisi sandalovine, *tagare*, kao i lotosa i jasmina – iznad svih cvetnih mirisa izdiže se miris vrline." (Dhp.55). I opet: "Miris cveća ne ide protiv vetra, niti miris sandalovine, ni mirisni prah *tagare*, ni jasmina, ali miris vrline ide protiv vetra; dobar čovek širi miris na sve strane." (Dhp.54). Kada budisti upale mirisni štapić i stave ga pred Budin **kip**, oni u tišini razmišljaju o važnosti vrline i potvrđuju svoju odluku da marljivo praktikuju **pravila morala**. Videti **aromaterapija**.

MISAO, ISPRAVNA

Ispravna misao (*sammā saṅkappa*) jeste drugi korak na Budinom **Plemenitom osmostrukom putu**. Misli su reči ili slike koje se formiraju u umu, a često ih prati ili one podstiču nastanak osećaja, a osećaji mogu podstaći postupke. Buda je opisao dve vrste misli: nasumičnu, lutajuću misao (*vićāra*) i logičku ili usmerenu misao (*vitakka*). Naš um je obično ispunjen nasumičnim, slučajnim, lutajućim mislima i zaista malo od nas zavisi kakve su one i u šta će se dalje pretvoriti. Kada imamo neki zadak pred sobom ili treba da rešimo neki problem, volja zaustavlja i usmerava naše misli u određenom smeru. Ali obično, čim je zadatak obavljen ili problem rešen, volja se povlači i misli nastavljaju svoj nasumični put. Buda je izgovorio ovo vrlo važno, ali često zapostavljano zapažanje: "O čemu god da neko često misli i premišlja, njegov um postaje nagnut na tu stranu" (M.I,115). Što češće mislimo određenu vrstu misli, to će se one češće javljati. Ako često mislimo ispunjeni pohlepom i tim mislima dopuštamo da traju, one će sve češće ispunjavati naš um i možemo početi na taj način i da se ponašamo. Zbog toga, važan vid budističkog treninga jeste da negujemo ispravnu misao, da ne dopuštamo negativnim mislima da zaokupe naš um i da ohrabrujemo pozitivne misli. Buda je generalno opisao ispravnu misao kao misao nevezivanja, ljubavi i predusretljivosti prema drugima (M.III,251). Ispravna **koncentracija**, ispravna **svesnost** i ispravan **napor** naravno imaju važnu ulogu u razvijanju ispravne misli.

MISIJE I MISIONARI

Misija je važan zadatak koji nekome biva poveren ili ga on sam sebi da, a misionari su ljudi koji nastoje da šire svoju religiju u zemljama izvan one iz koje potiču. Iako u budizmu ne postoji termin ni za jedan od ova dva pojma, ideja promovisanja **Dhamme** što je više moguće začela se već sa Budom i igrala je važnu ulogu u budizmu tokom niza vekova. Pošto je Buda prihvatio svoje prve učenike, rekao im je: "Idite na dobro mnogih, na sreću mnogih, iz milosrđa prema ovome svetu, na dobrobit, dobro i sreću ljudi i bogova. Neka ni dvojica od vas ne idu u istom pravcu. Podučavajte Dhammu, koja je divna na početku, divna u sredini i divna na kraju. Objasnite i slovo i duh svetačkog života, potpuno ispunjenog i savršeno čistog" (Vin.I,20). Jednom drugom prilikom, rekao je da njegovi učenici treba da "govore", "podučavaju" i "osvetljavaju Dhammu" (A.II,51). Za razliku od nekih misionara velikih monoteističkih religija, budistički misionari nikada nisu pratili osvajačke vojske ili kolonijalne okupatore kako bi širili Dhammu. Nema skoro nijednog primera da je u promovisanju Dhamme korišćena prisila ili zakonske sankcije. Razlog ovome verovatno je etika podučavanja za koju je Buda zahtevao od misionara da je poseduju. Ona je uključivala: "podučavanje Dhammi sa ljubavlju", "ne radi dobiti" i "ni na sopstvenu, ni na štetu drugih" (A.III,184). Poslednji veliki budistički misionarski poduhvat koji je imao veći uspeh bilo je preobraćenje naroda na južnim obroncima **Himalaja** (Kinaur i Sikim) tokom XVI i XVII veka, koje su organizovali monasi sa **Tibeta**. Danas mnogi monasi misionari iz Azije rade na širenju Dhamme u Evropi i Americi. Paradoksalno je da su i protiv svoje volje, hrišćanski misionari imali udela u promovisanju budizma. Obnova budizma na Šri Lanki krajem XIX i u Burmi početkom XX veka započela je delom i kao reakcija na aroganciju i agresiju nekih hrišćanskih misionara.

MISTIKA

Mistika je termin koji obuhvata različita intenzivna iskustva ili načine razvijanja takvih iskustava. Mistiku je očigledno teško definisati. William James rekao je da su glavne karakteristike mističkog iskustva neizrecivost, mentalni kvalitet, privremenost i pasivnost. Evelyn Underhill pisala je da se mistika može opisati kao nešto što je više praktično nego teorijsko, jedna potpuno duhovna aktivnost, čija svrha i metod jeste ljubav, a nikada nije traganje za samim sobom. Problem sa ovim, a zapravo sa svim definicijama mistike jeste u tome da su one primenjive uglavnom na glavne monoteističke religije i ne uzimaju u obzir budizam, đainizam, taoizam i nereligijsko mistično iskustvo.

Posmatrano iz perspektive savremene psihologije, možemo reći da većina, ako ne i sva iskustva koja se označavaju kao mistična imaju ove četiri karakteristike: (1) poseduju jednu intenzivnu emocionalnu komponentu, (2) pokreće ih fizički ili psihološki stres – očaj, čežnja, gladovanje, potiskivanje seksualnosti, dugo bdenje itd., (3) ono nikada nije u suprotnosti sa teološkim uverenjima mistika – hrišćani nemaju vizije Višnua, muslimani nikad ne ugledaju Sveto trojstvo itd. i (4) to iskustvo se tumači kao da ga je izazvao neki spoljašnji uzrok – **Bog**, anđeli, itd. Budin opis sopstvenog **probuđenja** ne uklapa se najbolje u opise mističkog stanja koje daju James ili Underhill, niti ono ima neku od četiri karakteristike mistike.

Čini se da je Buda bio izuzetno miran i pribran, čak bez emocija, dok je počinjao meditaciju u časovima pre probuđenja (M.I,167). Intenzivna radost (*vimuttisukha*) koju je osetio došla je tek kasnije (Ud.1-3). U vreme kada je dostigao probuđenje, bio se potpuno oporavio od ranijih asketskih napora. Pominje da je jeo odgovarajuću hranu, odmarao se i povratio snagu (*balaṃ gahetvā*, M.I,247). Nema nikakvog nagoveštaja da je prethodno imao bilo kakvu ideju o četiri **Plemenite istine** ili o **uslovljenom nastanku**. Zapravo, izričito je izjavio da se o istinama koje je uvideo "nije čulo ranije" (*pubbe ananussutesu*, SV,422). Buda nikada svoje probuđenje nije opisao

kao poklon Boga ili kao rezultat božanske milosti. Uvek je učio da svako stiže do probuđenja "zahvaljujući sopstvenom znanju i viđenju" (*sayaṃ abhiññā*, D.III,55).

Neki autori na temu religije pominju nešto što nazivaju "budističkom mistikom". Zanimljivo je da reč mistika dolazi od latinske reči *mysterium*, a to znači "zatvoriti oči", dok pāḷi reč za probuđenje (*bodhi*) podrazumeva značenja kao što su "probuditi se" ili "otvoriti oči".

MOGGALLĀNA

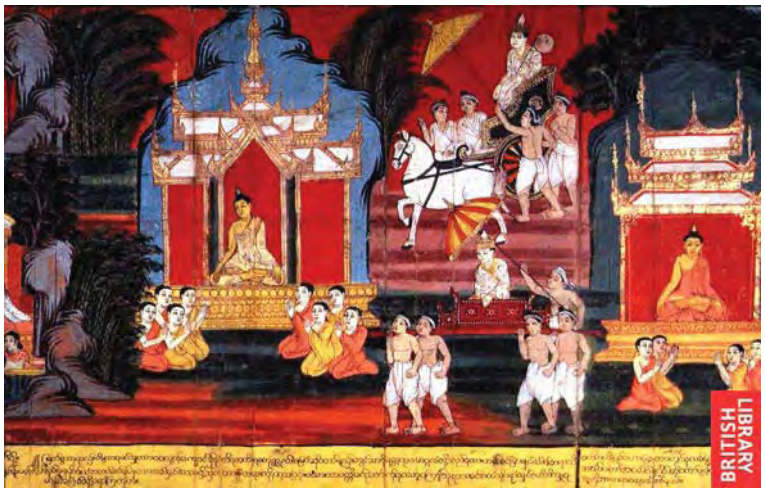

Moggallāna je bio jedan od dva glavna Budina učenika. On i njegov drug iz detinjstva **Sāriputta** zamonašili su se u isto vreme pod učiteljem Sañđayom, ali su se vremenom razočarali u njega i njegovu filozofiju, te odluče da svako krene na svoju stranu u potrazi za boljim učiteljem. Jednog dana Sāriputta je čuo za Budinu **Dhammu**, prihvatio je i odmah krenuo da traži prijatelja, kako bi mu rekao za predivno učenje koje je otkrio. Kada su se konačno sreli i Moggallāna čuo Dhammu, i on se preobratio i potom dva mladića odoše do Bude, da ih on lično zaredi kao monahe. Vremenom je **Buddha** počeo da na Moggallānu i Sāriputtu gleda kao na svoje glavne učenike i naslednike. Moggallāna je imao prirodnu sklonost ka **psihičkim moćima** i kroz meditaciju razvio ih je do vrlo visokog stupnja, mada se nikada nije njima hvalisao, niti bio njima zaveden. Tradicija takođe kaže da je bio tamne boje kože. **Tipiṭaka** beleži nekoliko desetina govora koje je održao Moggallāna. Umro je pre Bude, pošto su ga ubili fanatični protivnici Budinog učenja. Na hramovima na Šri Lanki i u Tajlandu glavnu statuu Bude često sa obe strane krase dve slične, ali manje statue. Jedna od njih je Moggallāna, a druga Sāriputta.

MOLITVA I ZAVET

Molitva (*avhāyana* ili *pathanā*) jeste niz reči kojima se neko obraća Bogu ili bogovima. Obično postoje dve vrste molitvi - (1) traženje pomoći i (2) pohvala božanstva, i obe su pomenute u ovom odlomku iz Tipiṭake: "...da bih usrdno molio, hvalio i slavio sklopljenih ruku" (*āyācanti thomayanti panjalika nemassanāmā*, D.I,240). Takve molitve mogu biti neme ili izgovorene, načinjene samostalno ili u grupi. Vede, sveti spisi bramanizma, sadrže na stotine molitvi raznim bogovima. Budući da je filozofija bez boga, budizam ne smatra da molitva igra nekakvu ulogu u duhovnom životu i Buda je negirao da molitva ikada biva uslišena. Stvari za kojima ljudi najviše čeznu - sreća, dug život, ponovno rođenje na nebu itd. - ne mogu se, rekao je, "zadobiti zavetima i molitvama" (nā ayācanahetu vā na patthanāhetu, A.II,47). Mahāvastu sadrži zanimljiv komentar koji sugeriše kako kombinacija promene i slučajnosti može navesti ljude da povjeruju da molitva ima efekta. U njemu se kaže: "Jednom je čovek molio boginju da mu podari prosperitet i kasnije je slučajno postao bogat. Upravo na ovaj način nastaju pogrešna uvjerenja."

Zavet (*adhiññāna* ili *dhiti*), međutim, ima svoj značaj u budizmu. Zavet je čvrsta odluka ili data reč da ćemo učiniti ili postići nešto. Kada se zavetujemo, time razjašnjavamo i dovodimo u fokus svesti cilj kojem težimo; on dobija prioritet i motiviše sve snage uma da se fokusiraju na cilj. Zavet nas može načiniti "odlučnim za najviši cilj, nepokolebljivim... upornim i obdarenim

snagom i energijom" (Sn.68). Kada molitve donesu rezultat, što se ponekad događa, to je zapravo zahvaljujući moći uma, a ne intervenciji božanstva.

Zavet je odigrao ulogu u Budinom postizanju probuđenja. Tako je on rekao: "Rado ću dopustiti da samo koža, mišići i kosti ostanu nakon što su se moje telo i krv sasušili, ali moja odlučnost neće se umanjiti sve dok ne postignem ono što se može postići čovekovim moćima, čovekovom snagom, čovekovom upornošću" (A.I,50). Ove reči pobudile su i usmerile energiju, samopouzdanje i hrabrost koji su mu bili potrebni za konačni korak ka nirvani. Takođe je napomenuo da jak zavet može imati ulogu u mentalnom pročišćavanju i da je efikasan način da se izbrišu negativne mentalna stanja bio i davanje zaveta da im se neće prepustiti. "Brisati ih možemo i ako ovako mislimo: ...'Drugi mogu biti besramni, ali ja neću biti besraman. Drugi mogu biti nadmeni, ali ja neću biti nadmen. Drug mogu biti zavidni, ali ja neću biti zavidni'." (M.I,42-3)

MONAHINJE

Monahinja (*bhikkhuṇī*) jeste žena koja se okrenula od uobičajenog načina života i zavetovala se na celibat u monaškoj zajednici. Monahinje su drugi od četiri člana budističke zajednice (*parisā*), a ostali su **monasi**, nezaređeni muškarci i žene. Da bi bila pravilno zamonašena, jednu monahinju mora prvo da zamonaši grupa monaha, a potom po drugi put i grupa monahinja. Neke monahinje su u Kanonu opisane kao vrlo učene (*bahussuta*), elokventne (*bhāṇika*), pouzdane (*visārada*) i izvanredni učitelji Dhamme (*paṭṭha dhammaṃ kattaṃ katuṃ*, Vin.IV,290). U **theravāda** zemljama tradicija monahinja je izumrla početkom prvog milenijuma i tradicionalisti veruju da ona ne može biti i da je ne bi ni trebalo oživeti, pošto više nema monahinja koje bi zaredile nove monahinje. Međutim, linija monahinja nastavlja da živi u većini **mahāyāna** zemalja i na mestima kao što su Tajvan monahinje su dinamični i poštovani deo budističke zajednice. Videti **Domaćinski život**.

MONASI

Monah (*bhikkhu*) jeste čovek koji je napustio uobičajeni način života i živi u zavetu celibata. Buda je osnovao red monaha i **monahinja** nazvan **Saṅgha**, kako bi obezbedio najbolje uslove za praktikovanje Dhamme. Od monaha se očekuje da poseduju samo osam jednostavnih **potrepština** i da žive u skladu sa 227 pravila **Vinaye**. Neko može postati iskušenik (*sāmaṇera*) još kao dečak, ali mora imati preko 20 godina da bi postao potpuno zare-

đen monah (*upasampadā*). Ako izgubi interes za monaški život, monah može da ga napusti kad god to želi. Najkarakterističnija obeležja budističkih monaha su njihovi žuti **ogrtači**, obrijane glave i njihov smiren i blag izgled. Videti **Zaređenje**.

MONGOLIJA

Mongolija je ogromna, ali slabo naseljena zemlja između **Kine** i Rusije. **Vađrayāna** budizam je uveden u Mongoliju sa **Tibeta** posle XV veka i vremenom je čitava zemlja postala budistička. Početkom dvadesetih godina XX veka vlast u zemlji su preuzeli komunisti i tokom naredne decenije svi hramovi i manastiri bili su zatvoreni, a monasi ili poubijani, pozatvarani ili pobegli u egzil. Tek sa ponovnim uvođenjem demokratije devedesetih godina u Mongoliji je ponovo vraćena sloboda praktikovanja religije. Danas većina stanovnika sebe označavaju kao budiste, ali **Saṅgha** se vrlo sporo obnavlja posle višedecenijskog terora, te otuda dublje poznavanje **Dhamme** nije tako uobičajeno.

Manastir Gandan u Ulan Batoru

MOSTOVI

Most (*saṅkama* ili *setu*) jeste struktura koja omogućuje ljudima i vozilima de prelaze prepreke kao što su reke, doline i klisure. Buda je podizanje javnih mostova pominjao kao primer pohvalnog dela (S.I,33). U *Kulāvaka đātaki*, Bodhisattva je prikazan kao seljanin koji brine o opštem dobru, te tako uklanja veliko stenje sa okolnih puteva, seče drveće koje može pasti na kočije, te podiže mostove, izvorišta i odmorišta za putnike (Đa.I,199). *Tipiṭaka* pominje most od bambusa i naziva ga "pouzdanim mostom" (*dhuvasetu*), što Komentar definiše kao dovoljno snažan da karavan, slonovi i konji mogu preko njega da prelaze (Th.7; Vin.I,106).

Pošto se u *Tipiṭaki* prelaženje preko reke često koristi kao metafora za duhovno postignuće, čini se da je otuda građenje mostova, plaćanje za njihovu izgradnju i popravku bilo vrlo primamljivo za rane budiste. Desetak **mahāyāna** sutri pominje vrline građenja mostova. Tako *Sarvagunapunyakshetra sutra*, na primer, pominje sedam "polja zasluga" (*puññakketha*), a četvrto među njima jeste "održavanje skela koje pomažu ljudima da pređu reke", a peto "podizanje mostova, tako da bolesni i slabi mogu da prelaze reke".

Kako se budizam širio, sa sobom je nosio i taj praktičan izraz dobrote. *Ćūlavamsa*, jedna od budističkih hronika **Šri Lanke**, ne pominje nijednog monaha kako gradi mostove, ali beleži imena nekoliko kraljeva koji su to činili iz religijskih motiva. *Viđayarāđasīha*, na primer, "postavljao je kamene mostove na mestima gde je zbog vode putovanje bilo nemoguće, na dobrobit onih

koji dolaze i odlaze". Hronika takođe daje dimenzije nekoliko dugih i masivnih mostova koje je podigao kralj Devappatirāđa. Svestrani genije Thangtong Gyalpo (1385-1464) izgradio je preko 50 visećih mostova širom **Tibeta** i **Butana**. Nekoliko ovih mostova bilo je u upotrebi sve do sredine XX veka.

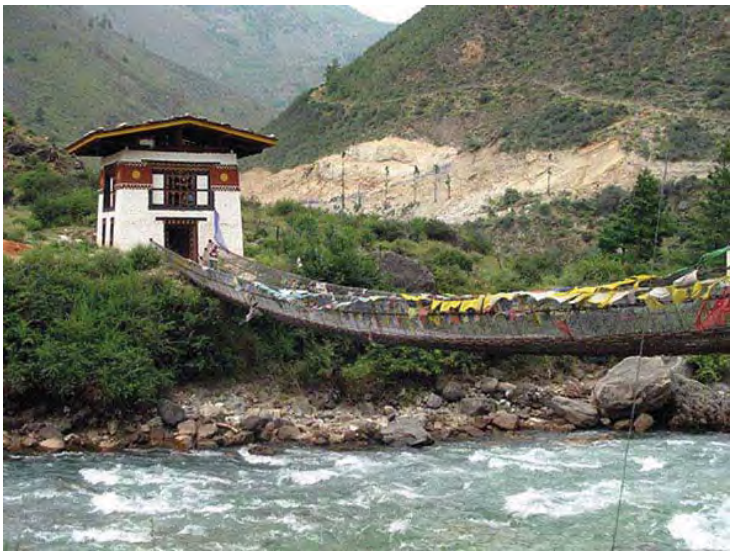

Butan, pokrajina Paro, most "Thangtong Gyalpo"

Istorijski izvori pokazuju da je građenje mostova kao religijska praksa postalo veoma popularno u **Kini** i **Japanu**. Odeljak "Tehničke veštine" u *Istoriji pesme* pominje monaha po imenu Huaibing, koji je konstruisao pontonski most pričvršćen sa osam lengera. Drugi spis, *Sichuan tongzhi*, pominje monaha koji kaže: "U početku sam mislio da najveći izvor zasluga predstavlja pravljenje drvenih i glinenih kipova Budinih. A onda sam jednoga dana shvatio da su 'istinske lestve i čamac zasluga' u stvari pomaganje drugim ljudima i živim bićima uopšte." Posle toga, monah je krenuo da podiže mostove. Kineski izvori koji govore o monasima ili laicima koji su pravili mostove često pominju da su oni to radili "iz saosećanja sa poteškoćama ljudi" ili iz milosrđa "prema onima koji su se udavili prelazeći reku čamcima". Japanski monah Dosho (629-700) bio je čuven kao projektant puteva, brana i mostova. Jedan od najčuvenijih starih mostova u Japanu je elegantni Naočare most u Nagasakiju, koji je 1634. projektovao i izgradio monah Mokusunyoujo. Ova inovativna građevina bila je prvi most sa kamenim lukom u Japanu i koristi se još i dan danas. Ime je dobio po tome što kada se gleda odraz u vodi njegova dva luka dobija se slika slična naočarima.

The Impact of Buddhism on Chinese Material Culture, John Kieschnick, 2003.

MOŠTI

Mošti (*dhātu*) jesu stvarni ili pretpostavljeni ostaci tela Bude, nekog monaha ili monahinje koji se poštuju zbog svoje svetosti. Ponekad se tu ubrajaju i neke od stvari koje su oni koristili. One se obično pohranjuju u **stūpe** i tu im se kasnije iskazuje i poštovanje. Čini se da je Buda prihvatao klanjanje moštima kao bezopasnu praksu koja može da podstakne **veru** u običnim ljudima, ali koja bi trebalo da ima manju vrednost za one koji dublje razumeju **Dhammu** (D.II,164). Pred smrt, on je monasima rekao da se ne muče mnogo oko njegovih posmrtnih ostataka, već da to ostave nezaređenim sledbenicima (D.II,141). Jednom drugom prilikom je rekao: "Budite naslednici moje Dhamme, a ne materijalnih stvari" (M.I,12), čime je sugerisao da je obožavanje moštiju manje vredno u poređenju sa razumevanjem i življenjem u skladu sa Dhammom. Ideja da poštovanje ostataka ne unapređuje nužno neke mnogo važnije vrline vidi se i iz činjenice da su se posle Budine smrti neki ljudi upustili u žučnu i nedoličnu prepirku oko toga kome će njegovi ostaci pripasti. Kao i u drugim religijama, obožavanje moštiju u budizmu odavno je išlo ruku pod ruku sa sujeverjem, prevarama i vulgarnom komercijalizacijom. Videti **Doṇa**.

MUDROST

Mudrost (*paññā*) jeste sposobnost donošenja inteligentnih odluka i izvlačenja tačnih zaključaka, zasnovanih na iskustvu i znanju. Mudrost je sposobnost uma i otuda stanje u kojem je naš um utiče

i na mogućnost da budemo mudri. Oslobađanje uma od predrasuda i unapred formiranih ideja, razvijanje svesnosti, kao i um koji nije pretrpan, već smiren, sve to pomaže u razvijanju mudrosti. Buda je takođe tvrdio da postoji bliska veza između moralnog ponašanja i mudrosti: "Mudrost se pročišćuje vrlinom, a vrlina se pročišćuje mudrošću. Gde postoji jedno, tu je i drugo. Čestita osoba poseduje mudrost, a mudra osoba poseduje čestitost. Ovakva kombinacija vrline i mudrosti naziva se najvišom stvari na svetu" (D.I,84).

MUZIKA

Muzika (*vādita*) jeste pravljenje zvukova na strukturisan način, a radi stvaranja osećaja zadovoljstva. Dve glavne karakteristike indijske muzike bile su i ostale raspoloženje (*rāga*) i ritam (*tālāvaćana*, D.II,159), a unutar toga postoje elementi kao što su note (*sāra*), skale (*gāmā*), tonovi (*muććhanā*) i pauze (*ṭhānā*). U Budino vreme, vrlo rafiniranu muziku svirali bi orkestri sa pet instrumenata (Th.398). Najpopularniji među njima ili kao solo instrument bila je lauta (*vīṇa*). Sastojala se od zvučne kutije, preko koje je bio razapet pergament (*ćammapokkhara*), trupa (*doṇi*), vrata (*daṇḍa*), glave (*upavīṇa*), sedam žica (*sattatantī*) koje su se okidale noktima (*agganakha*) i trzalice (*koṇa*), obično napravljene od slonovače (Đa.II,252; IV,470; S.IV,197).

Buda je jednom prokomentarisao da takva lauta u rukama veštih muzičara može stvoriti muziku koja "osvaja, melodična je i razgaljuje" (S.IV,197). On je dobro poznavao i cenio muziku, verovatno kao rezultat njegovog prinčevskog obrazovanja. Tako je pominjao da lautu treba štimovati visoko (*uttamamuććhanāya muććhetvā vādesi*), srednje (*mađđhimamuććhanāya*) i na kraju sa labavim žicama (*sithila*) (Đa.II,253). Kad je čuo kako Pañćasikha peva u pratnji laute, prokomentarisao je: "Zvuk tvog instrumenta lepo se slaže sa zvukom tvog glasa i zvuk tvoga glasa lepo se slaže sa zvukom tvog instrumenta" (D.II,267). Međutim, takođe je dobro znao da transformisani um može ponuditi mnogo više radosti nego bilo kakva pesma ili muzički komad. U *Theragāthi* se kaže: "Muzika petočlanog orkestra ne može stvoriti toliko ushićenja koliko dobro fokusiran um, sa savršenim uvidom u stvari" (Th.398).

Muzičari, Sanči II vek pre n.e.

Jedno od osam **pravila morala** jeste izbegavanje sviranja i slušanja muzike, bez sumnje zato što ona ometa razvoj mentalnog mira (A.I,212). Muzika ili pevanje nikada se nisu koristili u **pūđama** theravāda budističke tradicije, mada na Šri Lanki ljudi ponekad rade ono što se naziva Hevisi pūđa, gde se koriste bubnjevi. Muzika truba, bubnjeva i činela je ključni deo mnogih tibetanskih pūđa, dok se gongovi i zvona koriste u kineskom budizmu. Videti **Recitovanje**.

N

NACIONALIZAM

Nacionalizam (*đātimāna*) jeste snažno osećanje emocionalne vezanosti za sopstvenu zemlju ili regiju. Prirodno je voleti i uživati u okruženju u kojem smo odrasli, u jeziku kojim govore naši sunarodnici, njihovim običajima i istoriji, tako da je u toj meri nacionalizam razumljiv osećaj, možda čak vredan divljenja. Čini se da je i Buda gajio ljubav prema sopstvenoj domovini i njenim ljudima, plemnu **Sākya** (D.I,91). Međutim, kao i svaki drugi oblik vezanosti, nacionalizam se vrlo lako može oteti kontroli i postati uzrokom parohijalizma, predrasuda, čak mržnje prema drugim etničkim grupama. Zreli budista zna da sve stvari, a naročito politički entiteti, jesu prolazne i da i pored toga što smo se rodili u jednoj zemlji, možemo se vrlo lako ponovo roditi u nekoj drugoj u narednom životu, tako da je intenzivna vezanost za sadašnju domovinu tek samo zabluda.

NAGOST

Nagost ili golotinja (*naggaiya*) jeste nepokrivenost ljudskog tela **odećom**. Tokom istorije ljudi su išli nagi ili skoro nagi. Lovački narodi u tropskim krajevima često su išli goli iz sasvim praktičnih razloga. Danas ljudi tako idu iz različitih razloga: iz protesta, zbog kazne ili čak kao nešto što promoviše dobro zdravlje. U staroj **Indiji** nagost je bila praktikovana uglavnom iz religijskih razloga. Askete škola **đaina** i āđīvaka išli su nagi, a ekasāṭake su nosili samo parče krpe obmotano oko genitalija. Verovalo se da nagost, zajedno sa čupanjem kose ili prestanak njenog sečenja, kao i noktiju, zatim uplitanje kose u ogromnu punđu, izbegavanje pranja kose i tela, dakle da sve to pokazuje potpunu odvraćenost od ovoga sveta. Pretpostavljenu duhovna vrednost golotinje sumirao je monah koji je rekao da je "nagost korisna da bi se manje želelo, bilo zadovoljan, odagnalo zlo, pojačala savesnost, obazrivost, smanjile prepreke i podstakla energija" (Vin.I,305). Dva puta mesečno su laički sledbenici āđīvaka išli goli i spavali na zemlji, podražavajući svoje monahe, a ideja je bila: "Ja nemam ništa nigde i zato za mene nema vezivanja za bilo šta" (A.I,206). Pošto isti ti ljudi zapravo nisu ništa napuštali i sutradan bi nastavili svoj uobičajeni život, Buda je takvu praksu smatrao kao ništa više do pretvaranje.

Buda je uveo pravilo da monah nikada ne ide go, čak ni u svojim privatnim odajama (Vin. II,121). Rekao je: "Nagost jeste neprikladna, nedolična, nepristojna, nedostojna jednog askete, niti je dopuštena, te je ne treba praktikovati" (Vin.I,305). On joj se protivio iz dva razloga. Prvo, zato što kao i svaka askeza ili spoljna promena, nagost ne vodi do značajnije unutrašnje promene. Tako je rekao: "Ni golo telo, ni upletena kosa, ni blatnjava koža, ni gladovanje, ni spavanje na zemlji, nepranje ili čučanje neće pročistiti onoga koji nije nadišao sumnju" (Dhp.141). On se takođe protivio nagosti zato što je kršila norme društva bez ikakvog razloga. Dama Visākha jednom je videla nage monahinje kako se kupaju i prokomentarisala: "Ženska nagost je ružna, gnusna i vredna prekora" (Vin.I,293), što je izgleda u to vreme bilo opšte mišljenje. Buda je očekivao od svojih monaha i monahinja da se pridržavaju uobičajenih standarda ponašanja i dobrih manira, kako bi na bolji način mogli da prenose Dhammu drugima. Takođe je bio za to da se monasi i monahinje razlikuju od onih iz drugih škola, koliko po spoljašnjosti, još više iznutra. Pošto su mnogi od tih drugih asketa išli ili do pola ili potpuno goli ili su nosili ono što bi im se svidelo, Buda je propisao da njegovi zaređeni učenici nose na sebi upadljiv i lako raspoznatljiv **ogrtač**.

Danas nekoliko grupa indijskih asketa još uvek praktikuju nagost, a najpoznatiji među njima su nagababe. Videti **Odeća**.

NĀḶANDĀ

Nāḷandā je bilo malo selo otprilike 11 kilometara severno od grada **Rāđagahe** (D.I,211), na glavnom putu za Pāṭaligāmu. Buda je nekada prolazio kroz ili se zadržavao u Nāḷandi, gde je održao nekoliko veoma važnih govora. Jedan od njegovih učenika, Kevaḍḍha, opisao je selo kao "bogato, napredno, sa mnogo ljudi, prepuno onih koji su predani Blaženom". Tokom ranog Gupta perioda (IV vek) podignut je manastir u Nāḷandi, koji je postepeno evoluirao u monaški univerzitet i kasnije postao glavno mesto budističke učenosti u Indiji. Veći deo onoga što znamo o ovom univerzitetu stiglo nam je preko izveštaja kineskih monaha koji su ovamo dolazili da studiraju. Na svom vrhuncu, tokom VII veka, tu je boravilo oko 8500 studenata i 1510 učitelja. Zna se da su studenti dolazili iz svih krajeva Indije, ali i iz Kine, Koreje, Tibeta, Šri Lanke i sa Jave. Nastavni program je uključivao rani budizam, mahāyānu, hinduističku filozofiju i sekularne predmete kao što su gramatika, metrika, logika i retorika. U tri velike biblioteke bile su smeštene knjige iz različitih zemalja i na raznim jezicima. Kada su Nāḷandu opljačkali i spalili muslimanski osvajači 1193. godine, ona je već bila u opadanju tokom poslednjih nekoliko vekova. Danas ruševine Nāḷande obuhvataju ogromno područje i omiljena su meta hodočasnika i turista. U obližnjem mauzoleju mogu se videti mnoge skulpture koje su nekada krasile dvorane univerziteta.

Nalanda, budistički centar učenosti od 427. do 1197. godine

NANDA

Nanda je bio sin **Suddhodane** i Mahāpađāpatī, te je otuda bio i Budin polubrat. U **Tipiṭaki** je opisan kao neka vrsta budističkog Adonisa. Bio je "skladno građen, lepog lica i naočit" (A.IV,66), a čak i kada se zamonašio "nosio je ogrtač na poseban način, šminkao se oko očiju i šetao unaokolo sa svojom naročito sjajnom posudom" (Vin.IV,173). Takođe se kaže da je bio za četiri prsta (*ćaturaṅgulomaka*) niži od Bude i često bi izdaleka od njega pomislili da je Buda (Vin.IV,173).

Pošto je Nanda otišao u monahe, nije mogao da prestane da misli na svoju ljubav, koja mu je na rastanku rekla: "Vrati se uskoro, mladi gospodaru". Saznavši za njegov problem, Buda je uzeo Nandu za ruku i preneo ga u nebeski svet "gde nimfe imaju stope poput golubica". Pokazujući na te nimfe, upitao ga je: "Ko je lepši, ove nimfe ili tvoja devojka?" "U poređenju sa ovim nimfama moja devojka je nalik unakaženom majmunu", odgovori Nanda.

Sa ovom novom i još lepšom slikom u glavi, Nanda se marljivo posveti meditaciji, u nadi da će se preporoditi u društvu onih nimfi. Kada ostali monasi dočuše ovo, podrugivali su se i ismevali sa Nandinim motivima, nazivajući ga "nadničarem", dakle nekim ko teško radi za bednu platu. U budizmu, nastojanje da se preporodimo u nebeskom svetu se smatra uzvišenijim nego rođenje u

čistilištu, ali je svakako inferiorno u odnosu na dostizanje nirvāṇe. Ovakvo ismevanje je postidelo Nandu, ali je onda taj stid vremenom zamenio samopoštovanjem i odlučnošću da vežba vođen pravim motivima. Živeći posvećeno i u samoći, na kraju je uspeo da postane probuđen. Vođenje Nande na nebo se navodi kao jedan od primera Budinih **prikladnih pristupa** (Th. 158). **Ašvaghošina** čuvena poema *Saundaranandakāvya* zasnovana je na Nandinom životu.

Nanda napušta dom, Gandhara II vek

NAPLAĆIVANJE DHAMME

Buda je delio **Dhammu** besplatno svima. Često je pri tome nailazio na poteškoće i neugodnosti, ponekad je čak i život rizikovao kako bi druge poučio Dhammi (Ud.78). Monah **Puṇṇa** bio je spreman da podučava Dhammu u kraju u kojem su ljudi bili poznati po nasilju i gde je imao velike šanse da bude prebijen ili još i nešto gore (M.III,269). Danas, neki Zapadnjaci odlaze u tradicionalne budističke zemlje da nauče Dhammu ili meditaciju, vraćaju se u svoju domovinu i potom naplaćuju istu onu poduku koju su dobili besplatno. Slično tome, monasi iz Azije uzimaju novac za Dhammu, a neki tibetanski učitelji se u tome ističu. Na taj način oni dragocenu Dhammu pretvaraju u robu, iako je Buda jasno rekao: "Od Dhamme ne treba praviti posao" (Ud.66). Kada je jednom prilikom rekao: "Dar Dhamme nadmašuje sve druge darove" (Dhp.354), time je jasno naznačio da bi Dhamma trebalo da bude dar, a ne nešto što se prodaje. U Budino vreme ljudi su znali da učitelji drugih religija traže nadoknadu, "davanje učitelju" (*āćariyadhana*), ali i da oni koji podučavaju Dhammu ne očekuju od svojih učenika ništa više do poštovanje i marljivost (A.V,347). Ali nema ničeg lošeg u naplaćivanju za hranu ili smeštaj recimo tokom kursa meditacije. Niti je za učitelja neprikladno da prihvati poklon. Ali da određuje cenu, čak i ako se to naziva "sponzorstvom", ili da objavi da se očekuje da "poklon" iznosi toliko i toliko, ide potpuno suprotno od osnovne etike i ideala budizma. Oni koji podučavaju Dhammu treba da na to što čine gledaju kao na vrlo retku i dragocenu privilegiju i kao na čin ljubavi, a ne kao na sredstvo za izdržavanje (**življenje, ispravno**).

NAPOR, ISPRAVAN

Ispravan napor (*sammā vāyāma*) jeste šesti korak na budističkom **plemenitom osmostrukom putu**. Napor jeste katalizator koji doprinosi da nastanu i ostali elementi Puta i potom ih osnažuje. Tako, na primer, iako svi imamo potencijal za svesnost, možda je nikada nećemo praktikovati, sve dok ne čujemo o tome i shvatimo njezinu vrednost i korist. Možda ćemo potom uložiti napor da budemo svesni svojih postupaka. Kada to postanemo, barem na kratko, možda ćemo pokušati da ojačamo taj kvalitet i produbimo svoju **svesnost**. Napor, odlučnost i istrajnost su ključni za svaki korak u ovom procesu. Buda je ispravan napor ovako definisao: "A šta je to ispravan napor? Stvaramo želju da sprečimo nastanak onih nepovoljnih mentalnih stanja koja još nisu nastala, želju da napustimo ona nepovoljna stanja koja su već nastala, želju da razvijamo povoljna stanja koja još nisu nastala i želju da negujemo i dalje razvijamo ona povoljna mentalna stanja koja su već

nastala. Ulažemo napor, ispoljavamo energičnost, fokusiramo i usmeravamo um ka tim ciljevima" (D.II,131). Međutim, Buda je ukazivao i na to da puko stezanje zuba i naprezanje može nekada biti i kontraproduktivno. Napor jeste ulaganje energije, ali ispravan napor je nešto suptilnije i nijansiranije od toga. Zapravo, ispravan napor je pomalo kao veslanje u čamcu. Usmeravati čamac tamo kuda želimo nije samo stvar povlačenja vesala. Prvo njih treba da povlačimo sinhronizovano. Kada veslamo uzvodno, onda moramo zaista jako da povučemo, a kada idemo nizvodno možda ne moramo uopšte da veslamo. Da bismo skrenuli udesno, potrebno je da povučemo samo levo veslo, a na drugom mestu samo desno. Dakle, da bi bio "ispravan", napor mora biti izbalansiran u odnosu na druge elemente, njegov intenzitet prilagođen okolnostima i moramo da znamo kada da popustimo i omogućimo da se stvari odvijaju prirodno. I kao što Buda reče, ako se suviše naprežeš, postaješ uznemiren, a ako se ne trudiš dovoljno, stagniraš (S.I,1).

NAPREDAK U MEDITACIJI

Postoje razne vrste **meditacije** i čak i više varijacija jedne iste vrste. Zato ljudi često pitaju: "Koja je najbolja tehnika meditacije?" i "Kako da znam praktikujem li je kako treba ili ne?" Postoje četiri kriterijuma koje možemo iskoristiti u proceni onoga što je Buda nazivao "napredak, rast i razvijanje" (*vuḍḍhaṃ, virūḷhim, vepullaṃ*) u meditaciji. Ako ste (1) u celini srećniji pre nego što ste počeli da meditirate, (2) uočili porast pozitivnih i smanjenje negativnih osobina u sebi, (3) opušteniji i otvoreniji i (4) u stanju da budete objektivniji u vezi sa samim sobom, sve su to dobri indikatori da se vaša meditacija kreće onim putem kojim bi i trebalo da ide.

Neki pristupi meditaciji i stavovi koje mnogi povezuju sa meditacijom mogu nas navesti da se osetimo napetim, natmurenim i suviše ozbiljnim. Kralj Pasenadi zapazio je jasnu razliku između sledbenika drugih škola i Budinih učenika. Ovi prvi su bili toliko namršteni i loše izgledali "da ne poželiš ni da ih vidiš ponovo", dok su ovi drugi bili "nasmejani, vedri, ushićeni i radosni, toliko su zračili svojom opuštenošću i mirom, zadovoljni onim što bi dobili, budnog uma nalik šumskom jelenu" (M.II,121). Uvek iznova Buda je izbalansiranu, zrelu meditaciju povezivao sa **srećom**. "Um koji je srećan postaje skoncentrisan" (*sukhino ćittaṃ samādhiyati*), "Sabrana osoba postaje srećnija" (*satimā sukhaṃ edhati*), "A onda možete pomisliti: 'Možda te nečistoće uma mogu nestati... a da ipak ostanemo nesrećni.' Ali ne treba tako razmišljati. Ako nečistoće uma nestanu... samo ushićenje i radost, vedrina, svesnost i jasnoća ostaju, a to je jedno srećno stanje" (D.I,73; S.I,208; D.I,196).

Umesto da sebe vide onakvima kakvi zaista jesu, neki meditanti imaju sliku kakvi bi "trebalo" da budu i onda koriste potiskivanje ili se na bilo koji drugi način dovijaju kako bi se uklopili u tu sliku. Posledica toga je često ukočenost tela, napet izraz lica, bez osmeha. Drugi meditanti razvijaju neki od oblika mentalne rigidnosti, postajući puritanci i neprilagodljivi u svojim stavovima. Čak i kada je u pitanju prilagođavanje i najmanjih pravila ili dogmatični u tumačenju Dhamme i tehnika meditacije. Često takve ljude čujemo kako govore da je način na koji oni meditiraju "apsolutno ispravan", a da su drugi načini, makar se sasvim malo razlikovali, "apsolutno pogrešni". Ovakva fizička i psihička rigidnost jeste vrlo loš znak. Nasuprot tome, uspešan meditant ima dovoljno poverenja da može da se "opusti i ne bude stalno nakostrešen" (*appossukka*, *pannaloma*), a da ipak ne postane nemaran. Takav poseduje sposobnost da na Dhamma pojmove i tehnike meditacije gleda kao na korisne oslonce, a ne nekakve apsolute za koje se treba grčevito držati.

Uspešna meditacija treba postepeno da smanjuje ego, tako da slika koju imamo o samima sebi postaje manje važna, a da se nevezivanje povećava, uključujući tu i nevezivanje za svoje negativnosti. Na taj način meditanti bi trebalo da budu u stanju da sve realističnije i preciznije sami sebe procenjuju, kao i da budu iskreni sa samima sobom u vezi sa svojim unutrašnjim životom.

Takođe bi trebalo da postaju prijemčiviji za savete svojih duhovnih prijatelja i učitelja, spremniji da priznaju svoje greške, da pohvale prime bez postiđenosti, a kritiku bez samoopravdavanja. Zreli meditant će, govorio je Buda, biti spreman da "učitelju ili iskusnom monahu otkrije svoje nečistoće onakvim kakve jesu" (A.IV,189-90).

A na pitanje: "Koja je najbolja tehnika meditacije?" odgovor bi bio: "Ako kvaliteti koji su ranije pomenuti postaju vidljiviji kao rezultat meditacije koju praktikuješ, onda je to najpogodnija tehnika za tebe". Videti **Prepeke** i **Đhāna**.

NAVIKE I SVAKODNEVICA, BUDINA

U kasnijoj budističkoj tradiciji, a naročito u **mahāyāni**, Budu su počeli da posmatraju kao nadljudsko biće ili čak božanstvo, koje nikada nije učinilo bilo šta profano, niti je na to bilo prinuđeno. Međutim, u **Tipiṭaki**, najranijem dokumentu o Budi i njegovom učenju, on je prikazan kako se ponaša kao i svaki drugi običan čovek, što je on naravno na mnoge načine i bio.

Budin dnevni raspored bio je u velikoj meri onakav kakav bi se i mogao očekivati od nekoga na njegovom mestu. Dobar deo dana provodio je govoreći o Dhammi, sa ljudima koji su dolazili da ga posete ili obučavajući svoje monahe i monahinje. Kad bi mu neko došao u posetu, zamolio bi svog pratioca da mu negde u hladu namesti prostirku, kako bi mogao da sedi i razgovara sa posetiocima (D.I,152). U takvim prilikama **Ānanda** ili neki drugi pratilac bi ponekad stajao iza njega i hladio ga lepezom (D.II,72; M.I,83). Jednom prilikom zamolio je Ānandu da donese njegovu prostirku, kako bi otišao u šumu radi popodnevnog odmora (D.II,102). Buda je jeo samo jednom dnevno (M.I,437) i to uvek pre podneva. Obično bi prvo otišao u **prošenje hrane**, kako bi sebi obezbedio obrok, ali i prihvatao poziv da ruča u nečijoj kući. Jeo bi pažljivo, a kad bi završio oprao bi ruke i svoju zdelu (M.II,138-9).

I opet, kao i svako drugo, i Budino telo se prljalo i trebalo ga je prati. Imamo njegov opis kako stoji na obali reke, samo u donjem rublju i briše se posle kupanja (M.I,161). Kao što je to običaj u Indiji čak i danas, verovatno se kupao pre jela. Ponekad bi otpočinuo popodne (M.I,250), iako je to verovatno činio u kasnijim godinama i samo tokom leta. U starosti bi sedeo i grejao leđa na popodnevnom suncu (S.V,216). Izuzev kad je bio umoran ili bolestan, Buda je uvek nalazio vremena za one koji bi došli da ga nešto upitaju ili zatraže savet. Međutim, bilo je perioda kad je jednostavno voleo da neko vreme ostane sam sa sobom. Kad bi se na to odlučio, rekao bi svom pratiocu da ga ne uznemiravaju (D.I,151) ili bi pospremio svoju sobu i nestao ne obaveštavajući bilo koga (S.III,95).

Kasno popodne Buda bi nekad posetio bolnicu (*gilānasālā*) da bi utešio bolesnike ili se uverio da je sve u redu (A.III,142; S.IV,210; Vin.I,301). Nekad bi hodao tamo-amo u svežini večeri (D.III,80), možda meditirajući ili tek da bi protegao noge. Na mnogo mesta u Kanonu se pominje kako je govorio okupljenima "do kasno u noć" (D.II,86), bilo da se radilo o grupi monaha ili o nezaređenima. Kada bi se ukazala prilika, zamolio bi nekog od svojih najistaknutijih učenika da održe govor, a on bi seo i slušao. U jednoj takvoj situaciji su ga leđa zabolela, te je legao i tako odslušao govor (A.V,123-4). Nemamo informacija o tome koliko dugo je Buda spavao, ali *Tipiṭaka* pominje da je često meditirao i po čitavu noć (A.III,299).

Tokom svog života Buda je radio sve one obične stvari koje rade i drugi ljudi. Na primer, otvorio bi vrata svoje kolibe kako bi primio goste (D.I,89), prao noge pre nego što bi ušao u nečiju kuću (D.II,85) ili bi se nakašljao pre ulaska kako bi onima unutra najavio svoj dolazak (M.I,161). U *Vinayi* je zabeležen jedan zabavan događaj, koji ističe kako Budinu ljudskost, tako i njegovo zdravorazumsko ponašanje. Dok je jednom držao govor kinuo je i svi u publici mu odgovoriše sa "Nazdravlje!" (*ćiraṃ đīva!*). To je bilo toliko glasno da je morao da prekine govor. Buda onda

upita okupljene: “Kada se nekome kaže ‘Nazdravlje!’ pošto je kinuo, da li on zbog toga zaista bude zdrav ili ne?” Monasi priznadoše da to nema nikakvog uticaja. Buda se sa tim saglasio i reče da zbog toga nema potrebe reći “Nazdravlje” svaki put kada neko kine (Vin.II,140).

Ljudi često nekog ko je probuđen povezuju sa izuzetnim fizičkim karakteristikama i sa posedovanjem natprirodnih moći. U tradicionalnim budističkim zemljama mnogi veruju da je Buda bio visok 5,4 metara i da nije hodao, već da je leteo od jednog mesta do drugog; da nikada ništa nije morao da uradi za sebe, jer su bogovi i anđeli to činili umesto njega; da nije morao da se kupa, jer je njegova koža bila toliko glatka da na nju nije prianjala bilo kakva prljavština ili prašina. Kipovi i slike na kojima je prikazana Budina smrt, prikazuju ga sa crtama mladića, uprkos činjenici da je doživeo 80. godina. Buda jeste bio izuzetan, ali ne na način na koji to ljudi obično misle; on jeste imao izuzetne moći, ali ne čudotvorne. Buda je bio izuzetan po tome što je bio uvek blag, strpljiv, hrabar i vedar. Njegova moć bila je u dubokom razumevanju prirode stvarnosti, što ga je na kraju i oslobodilo iz kruga rađanja i umiranja. Videti **Fizički izgled**.

NEBO

Nebo ili nebeski svet (*devaloka* ili *sagga*) jedno je od šest stanja u kojima se bića mogu ponovo roditi (**preporađanje**), dok su ostala svet ljudi, svet **životinja**, svet ljubomornih duhova, svet gladnih duhova i **čistilište**. Nebo je svet ili stanje koje je prvenstveno prijatno i gde je životni vek vrlo dug. Ljudi koji su razvili pozitivne emocije do visokog stepena – dobrota, trpeljivost, bezazlenost, ljubav – iako ne moraju nužno biti naročito mudri, obično se preporađaju na nebu. Buda je rekao da bi trebalo osetiti “mučninu, odbojnost i gađenje” (*aṭṭiyeyyātha, harāyeyyātha, điguććheyyatha*) od ideje da neko praktikuje Dhammu samo zato da bi se preporodio na nebu (A.I,115). Iako je nebo daleko bolje od čistilišta ili svetova životinja, ljubomornih ili gladnih duhova, Buda ga je smatrao inferiornim u odnosu na svet ljudi. Pošto su iskustva u njemu toliko prijatna, bića u nebeskom svetu nemaju ni priliku ni podsticaj da razvijaju vrlinu ili razumevanje. I naravno, kada im se životni vek okonča (kao i sva stanja, i nebeski život je prolazan) oni će morati da se ponovo rode.

NEPAL

Nepal je mala zemlja smeštena na južnim obroncima **Himalaja**, između Indije i Tibeta. Budizam se u Nepalu prvi put pominje u zapisu iz 464. godine, premda je u taj region verovatno stigao i nešto ranije. Većina stanovnika Nepala su hinduisti, ali postoje manje zajednice – Tamang, Šerpasi i Nevari iz doline oko Katmandua – koje su uglavnom **mahāyāna** ili **vađrayāna** budisti. **Theravāda** je u dolinu Katmandua preneta četrdesetih godina XX veka i od tada je stekla dosta pristalica. Budisti čine oko 12% populacije Nepala.

Budine oči, na poznatoj stupi u Katmanduu, nacrtane na sve četiri strane kule, simbolizuju sveznanje; treće oko (između obrva) simbolizuje Budinu mudrost; uvijeni simbol na mestu nosa je nepalski znak za broj jedan, simbol jedinstva svih stvari.

NESTANAK DHAMME

Postoji jedno neobično, ali vrlo žilavo uverenje među budistima da će **Dhamma** uskoro biti zaboravljena. Iako je to uverenje obično negde u pozadini, ono izbija u prvi plan u vremenima i kod onih ljudi koji imaju povećanu svest o mnogim neizbežnim nedostacima budističkih institucija. No, ima li imalo istine u takvom jednom verovanju? Kao prvo, treba razjasniti šta podrazumevamo pod terminom "Dhamma". To je (1) istina o prirodi stvarnosti, zatim (2) istina kakvu je uvideo i opisao Buda u mnogim svojim govorima i dijalozima, i na kraju (3) primena i praktikovanje te istine među onima koji sebe nazivaju budistima. U prvom značenju Dhamma ne može da nestane kao što ne može da nestane ni prostor, energija ili vreme. Jer sve dok nešto postoji, postoji i Dhamma, pošto Dhamma jeste priroda stvarnosti. U drugom i trećem značenju, Dhamma će pre ili kasnije nestati, pošto sve na nekim uzrocima nastale stvari (*saṅkhāra*), uključujući tu i Budine reči i čovekovo razumevanje i ponašanje, jesu podložne promeni (*anićća*). Kada nestanu, njih će pre ili kasnije otkriti neki novi Buda i ponovo objaviti svetu. Buda naredne ere zvaće se **Maitreya**.

Dakle, kada Dhamme u ova dva poslednja značenja neće više biti? Na pitanje šta će dovesti do "pomračenja i nestanka dobre Dhamme" (*saddhammassa sammosāya antaradhānāya*). Buda je jednom odgovorio je da su za to razlog dve stvari. "Kada se tekst pogrešno izgovara i pogrešno se razume njegovo značenje. Jer kada je izgovaranje pogrešno i tumačenje je takođe pogrešno" (AN II.23). Ovde je Buda mislio na svoje reči kako su ih zapamtili njegovi direktni učenici, a koje su kasnije bile zapisane i danas ih nazivamo **Tipiṭaka**. U tom smislu Dhamma više nije u opasnosti od nestanka. Zapravo, pojavom štampe, knjiga i elektronskih medija, ona nikada nije bila sigurnija, lakše dostupna i više čitana. Na slično pitanje: "Šta je uzrok, šta je razlog da dobra Dhamma ne traje dugo posle Tathāgatinog dostizanja nirvāṇe?" Buda je odgovorio: "Zato što četiri temelja svesnosti nisu učvršćena i razvijena, dobra Dhamma neće trajati dugo" (SN XLVI.6). Ovde Buda kaže da sve dok ljudi nastavljaju da pročišćuju i razbistruju svoj um kroz **meditaciju** Dhamma će trajati. O istoj stvari Buda je takođe rekao: "Zemlja, voda, vatra ili vetar ne mogu uništiti dobru Dhammu. Ali upravo zbog ovih neznalica će ona nestati" (SN XVI.13).

Eto to je odgovor na pitanje koliko će trajati Dhamma. Ona nema nikakav unapred definisani vek trajanja, niti je neminovno da nestane u bilo kojem određenom trenutku. Ona će trajati i razvijati se sve dotle dok je oni koji sebe nazivaju budistima praktikuju sa posvećenošću, iskrenošću, razumevanjem i ljubavlju, a "neznalice" (*moghā purisā*) jesu u manjini.

NESVESNO

Nesvesno je onaj deo uma kojeg nismo svesni. Savremeni pojam nesvesnog razvio je Sigmund Frojd, koji je smatrao da **krivica**, stid i snažan osećaj ispravnosti potiskuju neželjene želje, nagone ili sećanja u nesvesno, gde oni postaju nedostupni svesti, a ipak i dalje na nju utiču. Frojd je takođe smatrao da osoba može postati psihološki zadovoljna i zrela samo ako se taj nesvesni materijal vrati ponovo u područje svesnog. To se može postići tehnikom slobodnih asocijacija, analize **snova** i uz pomoć psihoanalitičara. Iako je pojam nesvesnog svakako ubedljiv i ne protivreči budističkom razumevanju uma, nije ga moguće pronaći unutar budističke psihologije. Za to postoji valjan razlog. Buda je otkrio da je razvijanjem snažne, postojane i nepristrasne **svesnosti** i potom njenim okretanjem ka umu, moguće osvetliti i najskrivenije kutke psihe. Pošto je to tako, nije neophodno praviti oštru i u krajnjem slučaju proizvoljnu distinkciju između svesnog i nesvesnog dela uma.

NEZAMISLIVO

Nazvati nešto nezamislivim znači da je suviše neprijatno ili suviše uznemirujuće misliti o tome, odnosno da bez obzira koliko mislili o tome, to neće dovesti do jasnog razumevanja. Buda koristi

pojam nezamislivo (*aćinteyya*) u ovom drugom značenju. Tako je rekao: "Postoje četiri nezamislive stvari, o kojima se ne može misliti, a ako neko o njima ipak razmišlja može samo da poludi ili postane potpuno zbunjen. Koje četiri? Razmišljanje o dubini Budinog razumevanja, razmišljanje o dubini nečijeg meditativnog stanja, razmišljanje o detaljima funkcionisanja zakona kamme i razmišljanje o postanku ovoga sveta" (A.II,80). Paradoksalno je da je dobar deo budističke komentarske književnosti posvećen upravo prva tri od ova četiri pitanja. Budistički teoretičari i **abhidhamma** mislioci prošlosti spekulisali su bez kraja i konca i međusobno se raspravljali oko prirode Budinog uvida i toga koji su tačno postupci u prošlosti izazvali koje kammičke rezultate. Videti **Svet**.

NEZNANJE

Neznanje (*aviđđā* ili *moha*) jeste odsustvo informacija ili znanja o nečemu, zbog čega onda nastaje pogrešno razumevanje ili pomanjkanje svesti o nečemu. Prema Budi, neznanje jeste jedno od dva glavna uzroka **patnje**, a drugi je **žudnja**. Kad nismo svesni zbog čega patimo, možda ni toga da patimo, nismo u stanju čak ni da započnemo proces oslobađanja od patnje. Sa druge strane, možemo biti veoma svesni nepotpunosti ili nedovoljnosti uslovljene egzistencije, ali pogrešno verovati da je rešenje problema u molitvi nekom božanstvu ili se upinjati da se preporodimo na **nebu**. I opet, ovo će samo produžiti problem. Jer tek kad počnemo da gledamo sa **mudrošću** istinsku prirodu patnje i njezine uzroke sloboda postaje moguće.

NIRVĀṆA

Nirvāṇa, **pāḷi** *nibbāna*, jeste najviše duhovno stanje i krajnji cilj budizma. Reč *nirvāṇa* dolazi od *nir* , što znači "kraj" i *vā*, "oduvati". Tako je nirvāṇa kraj ili gašenje vatri pohlepe, mržnje i neznanja. Drugo objašnjenje je da reč potiče od *nir* plus *vana*, što znaži "želja" i otuda znači "zaustaviti želju". Kada kao rezultat praktikovanja **plemenitog osmostrukog puta**, neznanje i žudnja ustupe mesto znanju i spokojstvu, čovek dostiže nirvāṇu i posle smrti nije više podložan **preporađanju** i svoj onoj **patnji** koja ide sa njim. Nirvāṇa je najpoznatiji naziv koji Buda koristi za to uzvišeno stanje. On ga je takođe nazivao vrhuncem, drugom obalom, istinom, krajnjim mirom, nerođenim, nenastalim, sigurnim utočištem itd. (SN XLIII.14-43). Videti **Mistika**.

Statua Bude u ležećem položaju "Dostizanje nirvane"
Vijetnam, Tra Vinh

NIRVĀṆA I ŽUDNJA

Jedna od karakteristika *nirvāṇe*, krajnjeg cilja budizma, jeste odsustvo svake želje i žudnje. To je stanje potpune i trajne ispunjenosti. Kad ovo čuju, neki ljudi se pitaju kako je moguće postići stanje bez želje, želeći da ga postignemo. Ovaj prividan paradoks bio je uočen još u Budino vreme i na njega je obično odgovarano iz dva pomalo različita ugla.

Želja za nečim fokusira pažnju na objekat želja i usmerava energiju ka tome da se dođe to tog objekta. Kada se on osvoji, sledi period zadovoljenosti, ali se onda obično taj osećaj ubrzo pretvori u razočarenje, dosadu ili gubitak interesovanja. Pažnja potom postepeno skreće ka nekom drugom predmetu i čitav proces se ponavlja. Rani stupnjevi budističkog duhovnog traganja slede sličan obrazac, mada se kasnije faze uveliko razlikuju. U procesu praktikovanja **Dhamme**, sa ciljem da se dostigne *nirvāṇa*, stalno povećanje jasnoće pomaže nam da uvidimo kako *nirvāṇa* nije neka "stvar" koju treba osvojiti, već boravak u stanju u kojem nema želje. Tako, paradoksalno, što smo bliže nirvāṇi, sve manje želje za njom imamo. "Zaviseći od želje, na kraju je prevazilazi" (*So aparena samayena taṇhaṃ nissaaya taṇhaṃ pađahati*, A.II,146). Do tog trenutka duhovni kvaliteti koje smo razvili kroz praktikovanje Dhamme i ključni su za ostvarivanje *nirvāṇe* počinju, moglo bi se reći, da funkcionišu automatski. Buda je zapazio: "Kada neko ima znanje i uvid u stvari kakve zaista jesu, tada nema potrebe da razmišlja: 'Ja sam nezabrinut i nezainteresovan za profane stvari' zato što je prirodno da onaj ko vidi stvari kakve zaista jesu bude nezabrinut i nezainteresovan za profane stvari. A kada je neko nezabrinut i nezainteresovan, nema potrebe da razmišlja: 'Dostigao sam slobodu kroz znanje i uvid', zato što je prirodno da onaj ko je nezabrinut i nezainteresovan dostigne slobodu kroz znanje i uvid... Tako jedno stanje aktivira drugo, jedno stanje dovodi do kompletiranja drugog" (A.V,3).

Poštovani **Ānanda** objasnio je ovaj prividni paradoks između želje i *nirvāṇe* na malo drugačiji način. Jednom je neki čovek došao u park u kojem je boravio i upitao ga za cilj Budinog učenja. Ānanda mu objasni, a onaj čovek odgovori: "Ako je to tačno, onda bi takva situacija bila jedan neprekidni, nikad završeni proces. Jer nemoguće je željom napustiti želju." Ānanda ga onda upita: "Jesi li ranije imao želju da dođeš u ovaj park? I pošto si došao, nije li ta želja nestala?" Čovek reče da je tako. A Ānanda nastavi: "Upravo je isto tako sa nekim ko je probuđen. On je ranije imao želju da bude probuđen, a kada je to postigao, ta želja je nestala" (skraćeno, S.V,272-3).

NOVAC

Novac (*mūla*) jeste oznaka načinjena od metala, papira ili plastike, koja predstavlja vrednost i može se razmenjivati za robu i usluge. Robna razmena dominirala je u vreme Bude i novac je tek počinjao da ulazi u upotrebu. Najčešće korišćeni novčići bili su *kahāpaṇa*, *nikkha, aḍḍhapāda* i *māsaka* (A.I,250; M.II163; S.I,82). Ova imena odnose se na njihovu težinu, a vrednost je zavisila od toga jesu li načinjeni od zlata, srebra, bakra ili neke legure. *Māsaka* je pravljen samo od bakra i trebalo ih je 15 da bi uopšte predstavljali neku značajniju vrednost. Oznake pravljene od školjke, semenki ili drveta takođe su korišćene kao sredstvo razmene (Vin.IV,238). Svi stari indijski novčići bili su četvrtasti, jer ih je tako bilo lakše seći iz ploče metala, umesto da se seku kružno.

Bronzani novčići Sunga perioda
Istočna Indija, II i I. vek p.n.e.

Buda je zabranjivao **monasima** i **monahinjama** čak i da dodirnu zlato i srebro, a nisu mogli ni da budu uključeni u bilo kakvu razmenu (A.II,53). Danas vrlo mali broj budističkih monaha i monahinja nastavljaju da slede ovo pravilo. Laici koji praktikuju deset **pravila morala** u određene dane takođe neće koristiti zlato, srebro i novac. Međutim, Buda je bio svestan kako nam novac može pomoći da zadovoljimo mnoge svoje želje, steknemo osećaj sigurnosti i čak pridobijemo poštovanje drugih, te otuda može biti i izvor sreće. Zato je sticanje imetka smatrao vrednim i legitimnim ciljem za nezaređene, naravno pod

Kvadratni srebrnjak (321-181. godina pre n.e) Indija carstvo Maurja, nastalo nakon smrti Aleksandra Velikog

uslovom da je "zarađen marljivim radom, snagom ruku i znojem, na zakonit način i pravično" (A.II,67). Savetovao je da razborit čovek nađe balans između svojih troškova i prihoda (A.IV,281), a novac podeli na četiri dela i koristi ga za: (1) osnovne potrebe, (2) ostale troškove, (3) pomoć drugima i (4) da stavi na stranu za svaki slučaj (A.III,46). Videti **Kamata** i **Imetak**.

NOVO DOBA (NEW AGE)

Novo doba (*new age*) je termin koji je u upotrebu ušao osamdesetih godina XX veka, kako bi se opisao jedan maglovit, pseudoreligijski skup verovanja, a koji je izrastao iz pokreta kontrakulture 60-tih godina na Zapadu. Termin u stvari aludira na tadašnje uverenje da novo duhovno doba, takozvano Doba vodolije, samo što nije počelo. Uprkos činjenici da su neki budistički pojmovi i prakse bili uključeni u to novo doba duhovnosti, budizam i "new age" pokret imaju malo toga zajedničkog. Budista može imati ozbiljnih problema oko tog pokreta. Tako, se verovanje da je "novo doba" na pomolu na kraju ispostavilo kao pogrešno. Na nesreću, više je bilo konflikata, pohlepe, mržnje, hipokrizije i očajanja posle navodnog početka nego što ga je bilo pre njega. "Novo doba" je takođe vrlo komercijalno i u tome veoma podseća na "staro doba", za koje tvrdi da ga je prevazišlo. Kratak pregled "new age" sajmova, prodavnica, časopisa i kataloga pokazuje da sve što se nudi ima i svoju cenu, često i preteranu. "New age" takođe nema neku centralnu ideju ili ideale koji ga vode, već bi se pre moglo reći da je pokretan raznim hirovima i modom. Neka verovanja i prakse ulaze u modu (piramide, kristali, keltske bajke, šamanski bubnjevi itd.) i uskoro ih zameni nešto drugo. Tako "new age" zapravo u sebi ima izraženu narcističku crtu i jednu nedoslednost. Ljudi uključeni u "new age" često postaju opsednuti svojim zdravljem i različitim načinima ishrane, dodacima, nadrilekarima i njihovim tretmanima itd. Što je možda ozbiljnije, "new age" je takođe naivno optimističan. On ne nudi drugo rešenje za sasvim stvaran i ozbiljan problem ljudske patnje, osim trivijalnosti, priželjkivanja i širokih generalizacija.

Budista može reći da "new age" duhovno ne nanosi veliku štetu, ali ne donosi ni mnogo dobroga. Jedna pozitivna stvar koju je moguće reći o ovom pokretu je sledeća – on pokazuje da uprkos širokom odbijanju tradicionalne religije na Zapadu, ljudi i dalje osećaju u sebi potrebu za duhovnim. Treba se nadati da će vremenom sve više ljudi početi da se okreće i koherentnom, realističkom i kroz vekove proverenom Budinom učenju kako bi zadovoljili tu potrebu.

O

OBELEŽJA VELIKOG ČOVEKA

Trideset dva obeležja velikog čoveka (*mahā purisa lakkhaṇa*) jesu telesne karakteristike za koje se pretpostavlja da ih ima svaki **Buda**. Iako nije preterano važna za budizam, ova ideja se razmatra u tri govora (D.II,142; M.II,133; Sn.103), a usput je pomenuta u još nekoliko drugih. Ova ideja o obeležjima verovatno svoj koren ima u bramanizmu i u budizam je inkorporirana tek kasnije iz za sada ne sasvim jasnih razloga. Neki od tih znakova, kao što je dugi jezik, plave oči, zlatna boja kože i **penis** koji je potpuno uvučen u telo su verovatno u vezi sa staroindijskim shvatanjem idealne fizičke lepote. I ostali znaci su čudni, čak groteskni, tako da je teško odlučiti šta bismo uopšte sa njima.

Iz *Tipiṭake* je potpuno jasno da je Budin **fizički izgled** (M.III,238) bio normalan u svakom pogledu. Kada je kralj Ađātasattu otišao da ga poseti, nije mogao da ga prepozna među ostalim prisutnima (D.I,50). Da je Buda imao pomenuta 32 znaka, kralj bi ga sigurno odmah prepoznao. Pukkusāti je sedeo satima i razgovarao pre nego što je shvatio da pred sobom ima Budu. Da se Buda na bilo koji način razlikovao od drugih, mladić bi to primetio i znao bi da je pred njim neko neobičan. Kada je Upaka sreo Budu kako ide putem ka Gayi, ono što je zapazio na njemu bili su "bistar pogled i blistavo lice" (M.I,170). Ne pominje da je video bilo koje od 32 obeležja.

U Budinom učenju, spoljašnje i fizičko su uvek podređeni unutrašnjem i psihološkom (S.I,169). Buda je znao za bramansku ideju da je "velikog čoveka" moguće prepoznati po fizičkim karakteristikama i odbacivao ju je. Neko ga je jednom pitao: "Govori se o 'velikom čoveku'. Ali šta je to što nekog čini 'velikim čovekom'?" Buda je odgovorio: "Oslobađanje uma nekoga čini velikim čovekom. Bez oslobođenog uma, niko veliki čovek ne može biti" (S.V,157).

OBROK, BUDIN POSLEDNJI

Deo budističkog kanona, **Dīgha nikāya** beleži da je pre nego što je umro, Buda pojeo obrok koji mu je dao kovač po imenu Ćunda. Taj obrok se sastojao od jela koje se zvalo *sūkara maddava*, što se može prevesti kao "svinjska poslastica" (D.II,127). Mnogo je mastila potrošeno na rasprave od čega se zapravo ovo jelo sastojalo. Neki kažu da je to bilo jelo sa svinjskim mesom, što je sasvim moguće, posto Buda nije bio vegetarijanac, niti je zagovarao **vegetarijanstvo**. Jedna od bizarnijih teorija, a koja je dobila širu podršku, jeste da se radi o jednoj vrsti gljive zvane tartuf. Rani evropski proučavaoci budizma spekulisali su da pošto se u Francuskoj koriste istrenirane svinje za nalaženje tartufa, „svinjska poslastica" mora biti jelo sa tom gljivom. Ova teorija zasniva se na pogrešnoj pretpostavci da ono što važi za Francusku mora važiti i za drevnu Indiju. A zapravo tartufi ne rastu u Indiji i korišćenje istreniranih svinja je čak i u Francuskoj novija praksa. Otuda je teorija da je poslednji Budin obrok sastojao od pečurki ili konkretno tartufa, bez osnova. Sve što možemo da kažemo o *sūkara maddava* jeste da je to neka vrsta jela čiji je sastav davno zaboravljen.

Pominjanje *sūkara maddave* u vezi sa Budinom smrću je takodje neke loše informisane ljude navelo da veruju da je Buda umro od zatrovane hrane ili da je on sam bio otrovan. U poslednjim mesecima života Buda je patio od bolesti zbog koje su ga „razdirali jaki bolovi. Ali ih je Blaženi podnosio sabran, jasno razumevajući i bez pritužbi" (D.II,99). Imao je osamdeset godina, što je neuobičajeno dug život za ono doba i Ananda ga je u tom periodu opisao da ima "mlohave i

naborane udove, da je pogrbljen" (S.V,217). Sam za sebe je rekao da "sada može da se kreće samo kao stara kola kad ih uvežu remenjem" (D.II,100). Nakon poslednjeg obroka dobio je snažan napad „dijareje i krvarenje" (*lohita pakkhandika*), što je verovatno napad bolesti od koje je već neko vreme patio, da bi krajem narednog dana preminuo. Očigledno, Buda je umro od klasičnih komplikacija koje donose iscrpljenost, bolest i starost, a ne zbog onoga što je pojeo prethodnog dana.

Sa stanovišta Dhamme, najvažnija stvar u vezi sa Budinim poslednjim satima jeste što je još jednom demonstrirao svoju beskrajnu sposobnost saosećanja. Kad je shvatio da je kraj blizu, odmah je pomislio na Ćundu i posumnjao da bi mogao biti optužen da je uzrok njegove smrti. Kako bi to sprečio, dao je uputstvo Anandi da se vrati do Ćundinog sela i kaže mu da poslužiti poslednji obrok nekome ko je probuđen predstavlja vrlo značajan čin, koji donosi mnogo zasluga. Tako je, čak i bolesnom, iscrpljenom i na samrti, Budi jedina misao bila dobrobit drugih. Videti **Ishrana** i **Kusinārā**.

ODANTAPURI

Posle **Nāḷande**, Odantapuri je u staroj Indiji bio najveće središte budističke učenosti. Osnovao ga je jedan od kraljeva iz dinastije Pāla početkom VIII veka, a ime je dobio po tome što je smešten na strmom obronku brda i iz doline izgleda kao "leteći" (*uḍḍenti*) "grad" (*purī*). Odantapuri je osnovan kao, i kroz mnoge vekove je i bio, glavno središte **vađrayāne**, a mnogi od ranih tekstova ove škole budizma bili su ili sastavljeni na ovom univerzitetu ili su to učinili njegovi svršeni studenti. Toliko je bio obiman književni rad monaha i laičkih znalaca iz Odantapurija, da je na tom mestu stvoreno i posebno pismo nazvano bhaiksuki. Kasnije je ono postalo standardnim pismom severne Indije za pisanje budističkih tekstova. Na svom vrhuncu, ovaj univerzitet je imao oko hiljadu studenata i učitelja. Monasi iz Odantapurija su igrali centralnu ulogu u prenošenju budizma na **Tibet**, a prvi manastir u toj zemlji, Samye, napravljen je kao njegova kopija.

Kao i svi hramovi i manastiri u Indiji, i Odantapuri je na kraju uništen tokom islamske invazije u XIII veku. Muslimanski spis *Tabaqāt-i-Nāsirī* opisuje tragični kraj ovog univerziteta. "Sa velikim žarom i hrabrošću Muhammad Bakhtyar jurnuo je na kapije tvrđave i zauzeo je. Veliki ratni plen pao je u ruke pobednika. Većina stanovnika bili su bramani koji su brijali glavu (tj. budistički monasi). Svi su pobijeni. Pronađen je i veliki broj rukopisa, a kada su ih Muslimani videli, počeli su da traže nekoga da im ih rastumači, ali su do tada već svi koji bi to mogli da urade bili mrtvi. Otkriveno je da je čitava tvrđava bila mesto nauke". Danas ruševine Odantapurija leže pokopane ispod grada Biharšarifa.

ODEĆA

Odeća (*dussa* ili *vattha*) jeste komad tkanine iskrojen tako da se uklapa u oblik **tela** i nosi se kako bi ga zaštitilo od vremenskih promena i radi pristojnosti. U staroj Indiji platno je izrađivano od

pamuka (*kappāsa*), vune (*uṇṇa*), svile (*koseyya*) ili različitih biljnih vlakana. Najskuplja tkanina je brokat iz Kāsija i laneno platno iz Kadumbare (A.I,248; Đa.VI,500). Buda je pominjao kako su, u vreme dok je bio princ, njegov turban (*veṭhana*), prsluk (*kañćuka*), donji veš (*nivāsana*) i ogrtač (*uttarāsaṅga*) bili napravljeni isključivo od brokata iz Kāsija (A.I,145). Muškarci i žene nosili su tkaninu u obliku suknje, vezanu oko struka i dug komad tkanine na različite načine obmotan oko gornjeg dela tela i ponekad prsluk. Muškarci su nosili turbane, a žene veo preko glave. Dugmad nisu postojala, a ni džepovi.

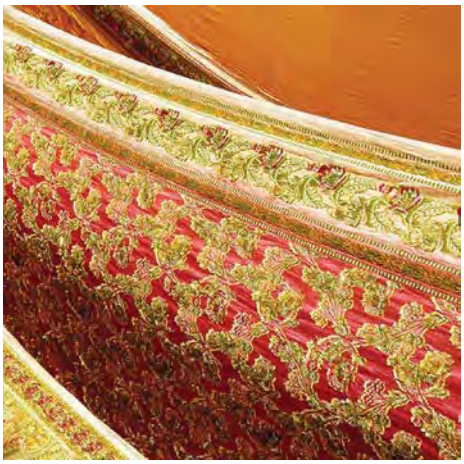

Brokat iz Kasija (Varnasi) i danas je najpoznatiji u svetu

Buda je nosio žuti ili smeđi **ogrtač** i propisao je da njegovi sledbenici čine to isto. Nema dokaza da je ikada tražio od svojih nezaređenih sledbenika da nose neku naročitu vrstu odeće, ali oni se često pominju kao "laički sledbenici odeveni u belo" (*adātavasana*, A.III,10; M.I,340). Dakle, izgleda da su još od Budinog vremena laici preferirali odeću načinjenu od obične, nebojene tkanine. Takva odeća je verovatno simbolizovala čistotu i **jednostavnost**, a isticala jednakost među budistima, time što je umanjivala razlike između bogatih i siromašnih. Na Šri Lanki vrlo predani ljudi još uvek rado nose belo, kao i oni koji se privremeno pridržavaju osam ili deset **pravila morala**. Međutim, najvažnija stvar nije koju vrstu odeće neko nosi, niti koje je boje, već kvalitet srca. Buda je rekao: " Iako je raskošno odeven, onaj ko živi smireno, krotko, obuzdano, usmeren svetim životom, ko je odbacio batinu u ophođenju sa svim bićima – taj je sveštenik, taj je isposnik, taj je monah" (Dhp.142). Videti **Nagost**.

Indian Costume, G. S Gurye, 1995.

OGRTAČ

Budistički **monasi** i **monahinje** nose ogrtače (*ćīvara* ili *kāsāva*) umesto konvencionalne **odeće**. Oni se sastoje od tri dela: manjeg pravougaonog komada platna obmotanog oko bedara (*antaravāsaka*), zatim pojasa (*bandhana*), kojim se on učvršćuje, i na kraju većeg pravougaonog ogrtača (*uttarāsanga*) obavijenog oko čitavog tela, preko levog ramena i ispod desne ruke. Dvoslojni ogrtač (*sanghāṭi*) se nosi po hladnom vremenu. Ogrtači mogu biti napravljeni od platna, pamuka, svile, vune, sana vlakana ili kudelje (Vin.I,394). Neki monasi svoje ogrtače prave od krpa ili parčića bačenog platna. U vezi sa takvim ogrtačima, Buda je rekao da kada monah počne da doživljava radost meditacije, njegove krpe će početi da mu izgledaju poput divno bojene odeće (A.IV,230).

Popularni izraz "ogrtač boje šafrana" je zapravo greška – šafran (kur-

kuma) nikada nije bio korišćen za bojenje ogrtača, a i da jeste bilo takve namere, on je za to suviše skup. Prava boja jeste žuta, narandžasta ili tamnobraon, ista ona kao i kaṇikāra cvet, *Pterospermum acerifolium* (Đa.II,25). Za stare Indijce ova boja je označavala nevezanost ili napuštanje, jer i listovi dobijaju žutu boju pre nego što otpadnu sa drveta. Komplet ogrtača predstavlja tri od osam osnovnih **potrepština** monaha i monahinja. Za mnoge budiste, kao i za samoga Budu, žuti ogrtači su bili mnogo više od puke odeće; oni su simbol najviših etičkih i duhovnih ideala. Buda je rekao: "Ko god se oslobodio nečistoća, pun je vrlina, samoobuzdan i istinoljubiv, tek taj je vredan žutog ogrtača" (Dhp.10).

I još je govorio: "Ako bi neko uhvatio ugao mog ogrtača i pratio me ukorak, takav bi ipak bio daleko od mene ako je pohlepan, pun besa i žudnji, nepažljiv, neobuzdan, bučan i rastresen. Čak i ako bi neko živeo hiljadu yođana daleko od mene, ali se oslobodio žudnji i strasti, imao blago srce i čist um, bio pažljiv, sabran, vedar i skoncentrisan, takav bi mi ipak bio blizu i ja bih bio blizu njega. A zašto? Zato što bi video Dhammu. A videvši Dhammu video bi i mene" (It.91).

OṂ MAṆI PADME HŪM

Ova fraza na sanskritu jeste uzvik koji često izgovaraju sledbenici **mahāyāna** budizma u vezi sa **Avalokitešvarom**, bodhisattvom milosrđa. Na neki način, može se reći da je ona ekvivalentna hrišćanskom izrazu "Slava Gospodu" ili muslimanskom "Bog je veliki!" Ova sintagma prvi put se javlja u *Kāraṇḍavyūha sūtri*, koja potiče iz VII veka, ali je verovatno bila korišćena i nekoliko vekova pre toga. Prvi i poslednji od šest slogova, *oṃ* i *hūṃ*, vibrirajući su zvukovi (*praṇava*) i nemaju bilo kakvo značenje, već funkcionišu kao uvod i zaključak. Ostala četiri sloga, *ma ṇi pad me*, znače 'dragulj u lotosu,' što je alternativno ime za Avalokitešvaru, jer je saosećanje dragulju nalik, najdragoceniji sastojak bodhisattvinog uma, čistog, poput lotosa. Izgovarajući *oṃ maṇi padme hūm* sledbenik veruje da zaziva Avalokitešvarinu pomoć, ali to može biti i izraz predanosti, pohvale i, kada se recituje tokom dužeg perioda, meditacije.

Tibetanska mantra naslikana na kamenu,
jezero Revalsar, Indija

OPKLADA, KAO ARGUMENT

Opklada (*abbhuta*) znači proceniti rizik koji nose dve ili više mogućnosti i odlučiti se za onu koja najverovatnije ima željeni ishod. U svom učenju Buda je koristio razne pristupe kako bi pomogao ljudima da razumeju istinu Dhamme. Na primer, on bi apelovao na bolju stranu njihove ličnosti, govoreći da vrlina "stvara ljubav i poštovanje, vodi ka pomaganju, nekonfliktnosti, harmoniji i jedinstvu" (A.III,287). U drugim prilikama je apelovao na njihovu brigu za sopstvenu budućnost, podsećajući ih da dok dobrota i doslednost rezultiraju zadobijanjem poštovanja drugih, dotle nemoralnost može voditi ka lošoj reputaciji, nečistoj savesti, možda čak i problemima sa zakonom (M.III,164). Ovakvi argumenti bazirani su na činjenicama koje je moguće proveriti. No, postoje

i vidovi Dhamme koji nisu lako dostupni neposrednom iskustvu; **kamma** i **preporađanje** na primer. Tako je Buda ponekad koristio logiku kada je govorio o tim pitanjima, a najinteresantniji racionalni argument koji je koristio mogao bi se nazvati argumentom opklade.

Jednom se obraćao obrazovanim slušaocima koji su mu rekli da ne mogu da imaju poverenje u učenje koje "nije podržano i razumom" (*no ākāravatī*). Suština Budinog razgovora je sledeća: Ako su kamma i preporađanje istiniti i neko od njih je čestit, tada će biti omiljen, cenjen i poštovan sada, a i preporodiće se na povoljnom mestu u narednom životu. Ako su kamma i preporađanje istiniti i neko od njih je nemoralan, tada će imati problema u ovom životu i preporodiće se na bolnom mestu u narednom životu. Ako kamma i preporađanje nisu istiniti i neko od njih je čestit, tada će ipak biti omiljen, cenjen i poštovan u ovom životu. Ako kamma i preporađanje nisu istiniti i neko od njih je nemoralan, tada će ipak imati problema u ovom životu. Imajući sve to u vidu, mudar čovek može u tome videti ubedljiv razlog da poveruje u kammu i preporađanje i ponaša se u skladu sa time, ili barem da se ponaša kao da su ove dve stvari istinite (M.I,402).

Oni koji oklevaju da postanu budisti zato što nisu sigurni u opravdanost ideje preporađanja, mogu i sami o ovome razmisliti na isti način. Bilo da je preporađanje istinito ili nije, još uvek možemo postupati vođeni vrlinom i imati koristi od toga, možemo još uvek meditirati i imati koristi od toga, možemo još uvek osećati poštovanje prema Budi i biti time oplemenjeni.

OPLODNJA, VEŠTAČKA

Veštačka oplodnja je medicinska procedura gde se oplodnja ne odvija uobičajenim, prirodnim putem. Ili se spermatozoid i jajna ćelija spajaju izvan tela i onda implantiraju u matericu ili se sperma implantira u matericu na neki drugi način, a ne putem seksualnog odnosa. Budizam nema ništa protiv ovakve procedure, jer ona pomaže da se olakša naročit tip ljudske patnje (tuga što nismo u mogućnosti da budemo roditelji), a i ona nije u suprotnosti sa trećim **pravilom morala**. Međutim, postoji nekoliko stvari ovde koje mogu biti etički problematične. Neke religije se protive ovakvoj oplodnji zato što je sperma obezbeđena **masturbacijom**, koju one smatraju **grehom**. Budizam nema sa tim problem, pre svega zbog toga što, iako masturbaciju smatra nekorisnom, ne vidi je i kao nešto loše, a drugo, iza nje u ovom slučaju vidi i dobru nameru. Ozbiljniji prigovor veštačkoj oplodnji bi bio sledeći. Obično, više od jednog jajeta biva oplođeno, da bi ukoliko ne uspe prvi pokušaj implantacije druge jajne ćelije bile na raspolaganju. Ako implantacija uspe, višak jajnih ćelija se uništava, zamrzava za moguću kasniju upotrebu ili koristi u eksperimentalne svrhe. Prema Budi, **život** počinje začećem ili ubrzo posle toga i otuda bi se uništavanje oplođenih jajnih ćelija verovatno moglo smatrati kršenjem prvog pravila morala. Sem toga, javlja se i nekoliko ozbiljnih pravnih, ekonomskih i emocionalnih pitanja (na primer, vlasništvo nad neiskorišćenim ćelijama, visoka cena celog zahvata, što znači da siromašni obično nisu u prilici da je sebi priušte i niska uspešnost od otprilike 15%). Možda bi parovi koji ne mogu da imaju dete, a zaista to žele, trebalo prvo da razmotre mogućnost usvajanja.

Buddhism and Bioethics, Damien Keown, 1995.

OPRAŠTANJE

Opraštanje (*khamanasīla*) jeste spremnost da napustimo ljutnju, ogorčenje ili osvetoljubivost koju smo možda osećali prema onima koji su povredili nas ili one koje volimo. U budizmu se na opraštanje gleda kao na vrstu davanja koje je više i plemenitije od davanja materijalnih stvari. Buda je rekao: "Po ove tri stvari može se prepoznati mudar čovek. On pogrešku vidi onakvu kakva jeste. Kad je vidi, pokušava da je ispravi. Kada neko prizna da je pogrešio, on to oprašta, kao što bi i

trebalo" (A.I,103). Dva puta mesečno **monasi** i **monahinje** treba da se okupe, odvojeno, i da okupljenima potvrde ukoliko su na neki način prekršili **Vinaya** pravila, kao i da zatraže oproštaj.

ORUŽJE

Oružje (*āyudha*) su predmeti koji se koriste za odbranu ili za ubijanje. Neka od mnogih oružja koja se pominju u **Tipiṭaki** su koplje (*setti*), ratna sekira (*vāsī*), buzdovan (*mugara*) i trozubac (*sula*). Najkarakterističnija oružja toga vremena bili su mač (*khagga*), luk (*dhana*) i strela (*sāra*). Standardni mač bio je dug 33 prsta (Đa.I,273). Vrhovi strela pravljeni su u različitim oblicima (M.I,429), a ponekad su umakani i u otrov.

Praktikovanje prvog pravila morala, govorio je Buda, zahteva od nas da "odustanemo od ubijanja, da odložimo štap i mač, da živimo sa brigom, blagošću i saosećanjem za sva živa bića" (D.I,4). Ponekad je on reč "oružje" koristio u smislu nasilja. Verovatno upotrebljavajući sintagmu svoga doba, rekao je da se ljudi upuštaju u nasilnu svađu tako što "ranjavaju jedni druge oružjem kao što je jezik" (M.I,320). Jednom drugom prilikom je rekao da čoveka čije je srce puno ljubavi oružje ne može ozlediti (A.V,342).

Ljudi su se često divili kako su istrenirani Budini učenici, iako to vežbanje ne podrazumeva pritisak, prinudu ili pretnje. Jednom mu je kralj Pasenadi rekao: "Ja sam plemeniti, krunisani kralj, vlastan da izričem i smrtnu kaznu, globu ili proterivanje svakome ko to zaslužuje. Pa ipak, kada prisustvujem savetu članovi me često prekidaju. Čak i ako im kažem da sačekaju da završim sa govorom koji sam započeo, ipak me prekidaju. Ali sam primetio da kada Buda podučava nekoliko stotina svojih učenika ne čuje se čak ni kašlja niti bilo kakav drugi zvuk. Ali jednom kada ste podučavali Dhammu neko se zakašljao. I jedan od njegovih saputnika u svetačkom životu ga gurnu kolenom s rečima: 'Tiše, prijatelju, ne pravi buku. Učitelj podučava Dhammu'. I tada pomislih: 'To je izvanredno, zaista čudesno, kako ova zajednica može biti tako disciplinovana bez štapa ili mača.' Zapravo, ja ne znam nijednu drugu zajednicu tako disciplinovanu" (M.II,122).

Neka od oružja, hram Šaolin, provincija Henan, Kina

Rečeno je da su se stari indijski bogovi često upuštali u rat i oružane borbe, a i na raznim spomenicima prikazivani su često kako drže oružje. Jedna pesma naslovljena *Visenastava*, sastavljena otprilike u IV veku, upoređuje Budu sa izgledom, ponašanjem i gizdavošću različitih hinduističkih bogova, polubogova i heroja. tekst je moguće razumeti samo uz dobro poznavanje ponekad kompleksnih legendi, mitova i hagiografija u okviru indijske književnosti, ali stihovi koji govore o oružju su dovoljno razumljivi. Dakle, ovo su stihovi 8, 53, 55 i 56 iz *Visenastave*. "Diskovima i kopljima nisu bili u stanju da pobede sile Mare. Ali bez ikakvog oružja ti si pobedio zahvaljujući ljubavi." "Vyāsa je objavio da se pogibijom na bojnom polju stiče slava na beu. Dok si ti, o Učitelju, učio da se uma obuzetog nasiljem ide pravo u čistilište." "Skandha, Indra, Upendra i Rudra, svi oni drže oružje iz straha ili da bi zastrašili druge. Ti se ničega ne bojiš i nikoga ne plašiš. Oslobođen si straha, ne strašiš druge i otuda si najviši među bićima."

OSMESI I SMEH

Osmeh je izraz lica izazvan srećom i uglovi usana se šire nagore. Smeh je kombinacija mimike lica, glasova i pokreta tela, koji ukazuju na veliku sreću ili razdraganost. Nema pomena da se Buda ikada smejao, ali se kaže da je imao prekrasan osmeh i da se često osmehivao (S.I,24; Th.630). Budin osmeh, zajedno sa izrazom lica koji je blag i zrači, prirodno su privlačili ljude. Njegovi učenici opisivani su kao "nasmejani, veseli, bodri, radosni i zračili poverenjem" (M.II,121). Psihologija **abhidhamme** poznaje nekoliko tipova i intenziteta osmeha i smeha – blagi osmeh (*sita*), radostan osmeh, gde se uglovi usana toliko razdvoje da se mogu videti zubi (*hasita*), smeh pri kojem se ispušta glasan zvuk (*vihasita*), smeh od kojeg glava, ramena i ruke podrhtavaju (*upahasita*), smeh do suza (*apahasita*) i gromoglasan smeh (*atihasita*).

Buda je glasno kikotanje i smejanje smatrao neprikladnim za monahe i monahinje (A.I,260), pod uslovom da je njihova posvećenost praksi ozbiljna. U **Dhammapadi** on pita: "Čemu smeh, otkud radost, kad požar neprekidno bukti?" (Dhp.146). *Mahāvastu* kaže: "U zajedničkom življenju, uz pomoć blagog pogleda i toplog osmeha, ljubav se rađa između čoveka i životinje". **Bodhićaryāvatāra** savetuje onim meditantima koji su skloni da postanu suviše ozbiljni: "Uvek održavaj osmeh na svom licu, odustani od mrštenja, strogosti... i budi prijatelj celome svetu". Budistički narodi Azije su poznati po svojoj spremnosti da se uvek nasmeju, što je odraz otvorenosti i dobrote kakvu razvija Budino učenje.

Angkor Vat, Kambodža

OTKROVENJE

Otkrovenje (*anussava* ili *suti*) jeste istina ili znanje koje je čovečanstvu objavio **Bog** ili neko drugo božansko biće. Osoba koja je primila to otkrovenje obično se naziva vidovnjakom ili prorokom (*isi*). Za svete spise mnogih religija veruje se da su otkrovenje. Buda i budistička tradicija su u celini bili skeptični prema onima koji su "tvrdi da je otkrovenje istinito, koji su širili učenje zasnovano na otkrovenju, zasnovano na onome što je prenošeno s kolena na koleno ili na autoritetu tekstova" (M.I,520), smatrajući sve to jednim nepouzdanim načinom saznavanja (A.I,187). Neke od primedbi upućene otkrovenju kao takvom jesu: osoba koja je primila otkrovenje možda ga nije dobro čula; čak i ako jeste, možda ga nije dobro zapisala, a i ako jeste, možda zapisano nije bilo sasvim precizno preneto tokom mnogih vekova (M.I,520). I druge primedbe se mogu uputiti ideji otkrovenja. Postoji mnogo otkrivenih religija, a sve se razlikuju. Pošto ne mogu sve biti istinite, kako ćemo odlučiti koja jeste, a koja nije? Uz to, čak i kod jedne jedine religije postoje velike i često međusobno kontradiktorne razlike u tumačenjima otkrivenih tekstova. Kako znamo koje tumačenje otkrovenja je tačno, a koje nije? Na temelju ovoga, budizam kaže da religije zasnovane na otkrovenju nisu pouzdane, mada to nužno ne znači da su i pogrešne (M.I,520). Videti **Vede**.

P

PAGODA
Pagoda je naziv koji se ponekad koristi za budističke i hinduističke hramove ili za budističke **stūpe**. Ova reč nije izvedena ni od jednog jezika kojim se govori u budističkom svetu, niti se tamo upotrebljava. Radi se zapravo o portugalskom izgovoru persijskog izraza *but-kadah*, što znači "kuća idola".

Pagoda pet priča u Mijađimi, Japan

Phra Pathom Ćedi, Tajland

Pagoda u hramu Fogong, Kina

PAKAO
Videti **čistilište**.

PĀḶI
Reč *pāḷi* jednostavno znači "red teksta", ali je vremenom počela da se koristi kao naziv za **jezik** kojim je zapisana **Tipiṭaka**, kanon **theravāda** budista. Tradicionalni budisti veruju da je Buda govorio pāḷi, iako to sigurno nije tačno. Neki savremeni filolozi misle da je pāḷi zapravo jezik zapadne i centralne Indije, dok drugi tvrde da se radi o jeziku isključivo tekstova, zasnovanom na jednom od varijanti indijskog jezika māgadhī. Šta god da je istina, theravāda budisti ga oduvek smatraju svetim jezikom i mnogi veruju da je **Dhammu** moguće potpuno razumeti jedino uz poznavanje pāḷija. Međutim, Buda je znao da nijedan jezik nije bolji od bilo kojeg drugog za prenošenje istine i otuda i njegove reči: "Dopuštam vam da Budine reči učite svako na svom jeziku" (Vin.II,139). Donedavno sve knjige o theravādi – hronike, pesme, komentari, priče itd. – bile su pisane na pāḷiju. Svaki obrazovaniji monah sa Šri Lanke, Burme ili Tajlanda dobro zna pāḷi.

PARABOLE I POREĐENJA

Parabole (*upamākathā*) jeste kratka priča ispričana radi moralne pouke, a poređenje (*upamā*) jeste govorna figura koja jednu stvar poredi sa drugom rad didaktičkog cilja. Budići da je bio učitelj izuzetne kreativnosti i veštine, Buda je bio pravi majstor upotrebe parabola i poređenja. Kad bi mu postavili neko pitanje, često bi pre odgovora rekao: "Daću ti jedno poređenje, zato što neki oštroumni ljudi bolje razumeju uz pomoć poređenja" (S.II,114). Knjiga **Đātaka** je prava zbirka parabola koje je ispričao sam Buda. Tako u čitavoj **Sutta piṭaki** ima oko 300 poređenja, od kojih su mnoga genijalna, primerena i nezaboravna.

PARADOKSI I ZAGONETKE

Paradoks je stvar ili iskaz koji u sebi sadrži dva kontradiktorna elementa, zbog kojih se čini čudnim. Zagonetka je nešto tajanstveno ili teško za razumevanje. I dok su Budino ponašanje i govor uvek bili dosledni i jasni, ponekad je izgovorio nešto što je izgledalo paradoksalno ili zagonetno. Jednom ga je neko upitao kako je prešao bujicu, tj. dosegao probuđenje, a on je odgovorio: "Ne zaustavljajući se u mestu i ne jureći suviše napred" (S.I,1). Neki krotitelj konja pomenuo mu je jednom da ako nekog konja, posle dužeg vežbanja, ne bi uspeo da ukroti, on bi ga uništio. Onda je pitao Budu kako on kroti svoje monahe. Buda je opisao metode koje je koristio, a krotitelj ga na to upita: "A ako monah ne reaguje na uputstva, šta onda radite?" Buda odgovori: "Uništim ga." U prvom od ova dva iskaza se koristi očigledan paradoks, zato što je ponekad uobičajeni jezik neprikladan da prenese neku suptilnu ideju, u ovom slučaju, da je neophodan **balans** između napora i odmora, iako je teško objasniti kad treba prestati sa jednim i početi ovo drugo. U Budinoj drugoj izjavi se koristi paradoks (tj. između dobro poznate odlike učenja da poštuje svaki život i njegove tvrdnje da bi "uništio" nekoga) sa jasnom namerom da se jednim šokom zaokupi pažnja onoga ko pita. Kada je to postigao, Buda nastavlja, objašnjavajući šta podrazumeva pod "uništavanjem". Ako je monah nedisciplinovan i uporno odbija da posluša Budin savet, jednostavno bi takvog monaha ignorisao, što je ravno njegovom duhovnom uništenju.

Nekoliko Budinih iskaza je prilično teško razumeti i u tom smislu predstavljaju prave zagonetke. Na primer: "Poseci šumu, ali ne i drveće" (Dhp.283) ili "Lije na pokriveno, ali ne i na otvoreno. Zato otvori pokriveno i neće na tebe liti" (Ud.56).

PARFEMI

Parfemi (*gandha, sugandha* ili *vāsa*) su jedinjenja načinjena od esencijalnih ulja određenih biljaka i drugih mirisnih supstanci. Koriste se da eliminišu neprijatne mirise ili da učine da telo dobije prijatan miris. Stari Indijci su uglavnom nosili na sebi **cvetove** koji su imali ulogu mirisa, iako su ih i proizvodili. Centar trgovine parfemima bio je grad Kāsi, današnji Vārāṇasī ili Benares. *Tipiṭaka* pominje nekih dvadesetak parfema, od kojih se neki koriste i danas, kao što su kamfor (*kappūra*), čemerika (*kaṭukarohiṇī*), indijski tamjan (*salaḷa*), kasija ulje (*tamāla*) i iđirot (*vaća*, Đa.I,290; II,416; M.II,184; S.III,157). Usīra, krhki, ružičasti koren *bīraṇa* trave, slatkastog mirisa, bio je veoma tražen, ali se danas vrlo retko koristi (Dhp.337).

Dva najskuplja parfema spravljana su od nardovog ulja (*narada*) i sandalovine (*ćandana*). Buda je oštri, drvenasti miris korena valerijane (*kaḷānusārī*) smatrao najprijatnijim od svih mirisa (A.V,22; Đa.VI,537). Tamnobraon sandalovo drvo se mlelo i spravljana je krema, koja se utrljavala u kožu ili je nekada ceđeno ulje od njega (Đa.IV,440; Thi.145). Slično valerijani, i sandalovo drvo je paljeno u vidu **mirisnih štapića**. Jedna lepa legenda kaže da je prah sandalovine padao sa neba u trenutku kad je Buda bio na posmrtnom odru (D.II,137).

Buda je često izjednačavao vrlinu sa (*sīla*) sa parfemom, u smislu da oboje povećavaju privlačnost osobe koja ih poseduje, i jedno i drugo se doživlajva kao prijatno i deluje i izvan svog neposrednog okruženja. U vezi sa ovim poslednjim, kazao je da se o muškarcu ili ženi koji su uzeli tri **Utočišta**, praktikuju pet **pravila morala** i dobri su po prirodi (*kalyaṇa dhamma*), o njima se govori i hvale ih na mnogo većem području nego što i najjači miris može da pokrije (A.I,225). Jednom drugom prilikom je rekao: "Miris cvetova, sandalovine ili jasmina, ne širi se uz vetar, ali miris dobrog čoveka prodire u svim pravcima. Od svih mirisa – sandalovine, jasmina, vodenih ljiljana ili *vassika*, miris vrline je najbolji" (Dhp.54-5). Većina nas veoma pazi da prijatno miriše ili barem da nema neprijatan miris. Mnogo manje pažnje posvećujemo tome da li smo mi sami prijatni. Videti **Aromaterapija** i **Šminka**.

PĀTIMOKKHA

Pātimokkha čini središni deo **Vinaya piṭake**, prvog dela **Tipiṭake**, a sadrži pravila po kojima budistički **monasi** i **monahinje** moraju da žive. Značenje reči *pātimokkha* je nejasno, ali bi moglo da znači nešto kao "obaveza" ili "obavezujuće obećanje". Originalna *Pātimokkha* bila je zbirka aforizama koji su sumirali Učenje (D.II,49), ali je vremenom evoluirala u kodeks ponašanja, sa 227 pravila za monahe i dodatna 84 pravila za monahinje. Ta pravila su podeljena na osam delova, u skladu sa težinom prekršaja. Najvažnija među njima su četiri *pārāđike*, prekršaja koji donose momentalno isključenje iz monaške zajednice. To su (1) seksualni odnos, (2) krađa, (3) ubistvo i (4) lažna tvrdnja o posedovanju duhovnih moći. Ostala važna pravila su 13 *saṅghādisesa*, čije kršenje se mora ispovediti. I dok se neka od pravila *pātimokkhe* odnose na moralna pitanja, većina ih je vezana za etikeciju, monastički protokol i ponašanje koje doprinosi harmoničnom životu u zajednici, te je zato Buda rekao: "Kad mene više ne bude, monasi ukoliko žele, mogu promeniti manje važna pravila" (D.II,154). Prema *Vinayi*, monasi i monahinje se odvojeno okupljaju dva puta mesečno kako bi recitovali *Pātimokkhu*. Videti **Kalendar**.

PATNA

Patna je prestonica severnoindijske države Bihar i smeštena je na desnoj obali **Ganga**. U Budino vreme je to bilo selo po imenu Pātaḷigāma, na glavnom putu koji je spajao jug sa severom i glavnom prelazu preko reke. Poslednjih godina života Buda je prošao kroz to selo i stanovnici su ga zamolili da provede noć u prenoćištu za putnike. Prihvatio je njihov poziv i oni "pometoše pod, pripremiše sedišta, napuniše posude sa vodom i lampe uljem" (D.II,84). Dva savetnika kralja Magadhe slučajno su se zatekla u Pātaḷigāmi i oni pozvaše Budu i monahe u njegovoj pratnji da sutradan dođu na ručak. Posle toga, Buda je nastavio svoje putovanje, a savetnici narediše da kapija na koju je napustio

Patna, gravira iz XIX veka

selo bude nazvana "Gotaminom kapijom" (*Gotamadvāra*), a mesto na kojem je prešao reku da se nazove "Gotamin gaz" (*Gotamatittha*). Tako je i bilo i ta dva mesta su zadržala svoj naziv tokom mnogo vekova (D.II,89). Stotinak godina posle Budine smrti, Pātaḷigāma je izrasla u veliki grad i promenila ime u Pātaḷiputta, da bi kasnije postala glavni grad kraljevstva Maurya i sedište kralja **Ašoke**.

PATNJA

Pāḷi reč *dukkha* se obično prevodi kao "patnja" i prva je od četiri Plemenite istine. Buda ju je ovako definisao: "Rođenje, starost bolest i smrt su *dukkha*, razdvojenost od prijatnog je *dukkha*, združenost sa neprijatnim je *dukkha*" (Vin.I,9). *Dukkha* je više od fizičke patnje, ona je jedna opšta nesavršenost, nedovoljnost, neadekvatnost i uskomešanost egzistencije. Evo primera. U prošlosti je bila velika smrtnost novorođene dece. Taj problem rešen je boljom prehranom i zdravstvenom zaštitom i danas je čovečanstvo ugroženo prekomernom populacijom. Rođenje ima svoj kraj u smrti, zadovoljenje vodi do dosade, rešenje jednog problema sadrži u sebi klicu novog problema.

PENIS

Penis (*aṅgađāta*, *liṅga*, *muttakaraṇa*, *pulliṅga, purisa vyañđana* ili *subha lakkhaṇa*) jeste duga mesnata izraslina kod muškaraca, koja se koristi za uriniranje i reprodukciju. Prema *Tipiṭaki*, jedan od 32 **Znaka velikog čoveka** jeste "da je ono što se pokriva tkaninom skriveno među naborima" (*kosohitavatthaguyha*, M.II,135). Ovo se tumači da je Budin penis mogao da se uvuče u telo i tu ostane, kao kod nekih životinja, na primer konja, bika i slonova. *Gaṇḍhavyūha*, mahāyāna spis, kaže: "Njegove genitalije bile su zaklonjene, dobro skrivene, duboko u telu kao kod rasnog slona ili pastuva. Čak i kada je bio nag, bilo koja žena, muškarac, mladić ili devojka, stara, sredovečna ili mlada osoba, bilo da je požudna ili potencijalno požudna, kad bi ga videla ne bi imala nijednu misao ispunjenu strašću". Neki znakovi Velikog čoveka su čudni današnjem umu. Ostali međutim, uključujući i ovaj, verovatno vode poreklo u pojmovima idealne lepote ili dobrog znamenja, kako su oni razmevani u staroj Indiji. Tako je, na primer, drvo banjana smatrano svetim i Buda je navodno imao proporcije banjanovog drveta (*nigrodhaparimaṇḍala*), tj. raspon njegovih ruku bio je jednak njegovoj visini. Takođe je navodno imao duge i povijene trepavice (*gopakhuma*) i vrlo dug jezik (*pahūtađivhā*), što su sve odlike krave, životinje koju su Indijci izuzetno poštovali.

Šiva, Nepal, XVI vek

Kao i Grci i Rimljani, stari Indijci su se divili obliku ljudskog tela, naročito muškog. Prema *Rg vedi*, privlačan penis bi bio dug i debeo kao batina. *Atharva veda* ima molitvu da penis bude dug i tvrd poput napetog luka, kao i čarobne formule da se on načini dugim kao u divljeg magarca, slona ili pastuva. *Rāmāyāna*, sa druge strane, opisuje naočitog muškarca koji ima tanak, kratak penis, sa opuštenim testisima. Čini se da je i Buda pridavao estetsku vrednost ovom delu muške anatomije. Kada bi govorio o penisu, uglavnom bi koristio uobičajene učtive nazive, ali bi ponekad koristio i više poetski termin "najviši ud" (*uttamaṅga*, Đa.V,197). Čini se da su poput antičkih Grka i Budini savremenici smatrali

lepim penis čija kožica (*kosa*) pokriva vrh i u opuštenom stanju i u erekciji. To se smatralo znakom i lepote i plemenitosti, te je ova fizička karakteristika kasnije pripisivana i Budi. Vredi zabeležiti da je i za neke neprosvetljene ljude pominjano da imaju takav penis (na primer, Đa.V,197; *Mahāvaṃsa* VI.11;57; Sn.1022).

Prema *Lakkhaṇa sutti*, kasnijem dodatku **Tipiṭaki**, sva 32 znaka velikog čoveka bila su fizičke manifestacije dobrih dela učinjenih u prošlim životima. Tako, na primer, kao rezultat toga što je uvek govorio ljubazne i blage reči, Buda se rodio sa dugim jezikom. Zato što je kao učitelj pomagao svojim učenicima da brže razumeju ono što ih podučava, rodio se sa nogama kao u brzonogog jelena. A zato što je spajao izgubljene članove porodice i prijatelje, "tako da su se mnogo radovali", rodio se sa penisom koji je skriven među naborima (D.III,161).

Penis se pominje i u **Vinayi**, pravilima za budističke monahe i monahinje. Oni će biti izbačeni iz reda ako počine četiri prekršaja – (1) ako imaju seksualni odnos, (2) ako ukradu bilo šta vrednije od (mereno današnjim merilima) nekoliko dolara, (3) ako ubiju nekoga i (4) ako lažno tvrde da poseduju neko duhovne moći. Da ne bi bilo ikakve sumnje šta to predstavlja seksualni odnos (*methuna*), ovo ponašanje trebalo je precizno definisati – i to je i učinjeno. Prema Vinayi, smatralo se da se seksualni odnos dogodio ukoliko penis uđe u vaginu, anus ili usta bilo kojeg bića, živog ili mrtvog, čak i za dužinu susamovog semena (*tila phala*, Vin.III,28), tj. malo manje od 3 mm. Druge vrste seksualnog ponašanja, iako ozbiljni prekršaji sa posebnim kaznama, nisu podrazumevali isključenje iz **Saṅghe**.

PESIMIZAM

Pesimizam jeste sklonost da se fokusiramo ili prenaglašavamo negativnu stranu života. Reč pesimizam potiče od latinske reči *pessimus*, što znači "najgore". Kritičari budizma ponekad ga optužuju da je pesimističan, mada je zanimljivo da u **pāḷiju** ne postoji ekivalent ni za reč "pesimizam", ni za "pesimista". Suprotnost pesimizmu se može nazvati optimizam, sklonost da se fokusiramo samo na privlačno, dopadljivo i pozitivno. Budizam na oba ova stava gleda kao na pomanjkanje **balansa**, koje će se verovatno okončati konfuzijom ili potištenošću. Ignorisati ili poricati negativno (bolest, starost, smrt, loše itd.) znači biti potpuno nepripremljen za trenutak kada se konačno sa time suočimo. Propustiti da vidimo ili cenimo pozitivno (**lepota**, dobrota, vrlina, **sreća**, **radost** itd.) znači postati smrknut, povučen u sebe i ogorčen. Nijedan od ovih stavova verovatno neće pomoći u našem napredovanju u Dhammi. Buda je savetovao da pokušamo da razvijamo "znanje i viđenje stvari kakve zaista jesu".

PIRSING I IZOBLIČAVANJE TELA

Različite kulture ili grupe unutar pojedinih kultura ponekad sakate ljudsko **telo** na trajni način. Primeri za ovo su uvezivanje stopala kako bi se sprečio njihov rast, obrezivanje muškaraca i žena, tetovaža, pravljenje ožiljaka, vezivanje glave, izduživanje vrata i brušenje zuba. Budizam nema neko posebno učenje o ovom pitanju, ali sve ovo, izuzev tetovaže, nikada nije bilo praktikovano u budističkim zemljama. Razlog je verovatno generalni stav poštovanja koji budizam ima prema telu i njegova uzdržanost prema sujeverjima koja kao implikaciju imaju izobličavanje njegovih delova.

Neki religijski i sekularni pravni sistemi zagovaraju telesno sakaćenje kao kaznu za određena kriminalna dela, na primer žigosanje, amputacija, kastriranje. Budizam je protiv tako drastičnog kažnjavanja iz tri razloga:

1. Ono uključuje ekstremnu okrutnost, koja je loša sama po sebi i ima loš efekat na osobu koja je podvrgnuta takvoj kazni, kao i na društvo u celini.

2. Posledice mnogih kriminalnih dela traju određeno vreme, dok fizičko sakaćenje traje doživotno i otuda nije u srazmeri sa tim prekršajima.
3. Svi pravni sistemi su ljudski produkt i otuda podložni grešci. Ako se neko osakati zbog zločina, a posle se otkrije da je zapravo nevin, nemoguće ga je kasnije obeštetiti na pravilan način. Videti **Smrtna kazna**.

PISANJE

Pisanje (*lekhana*) znači predstavljanje reči uz pomoć sistema simbola koji se naziva pismo (*lekhā*). Skoro sva pisma u azijskim zemljama – sinhala, burmansko, tajlandsko, malajsko (dok ga nije zamenilo arapsko i potom latinica), bali, tibetansko itd. evoluirali su iz pisama koja su iz Indije prenosili ili indijski trgovci ili budistički monasi. To je važilo i za mnoge centralnoazijske zemlje sve do dolaska islama. I najstariji sačuvani pisani spomenici u svim tim regionima vezani su za budizam. Tako su najstariji dešifrovani dokumenti u Indiji edikti budističkog monarha **Ašoke**. Najraniji primer pisanja na Malajskom poluostrvu jeste mala metalna ploča, na kojoj je upisana formula o **uslovljenom nastanku**.

Sve do kolonijalne ere, obrazovanje je u budističkim zemljama uglavnom bilo u rukama monaha. Na Šri Lanki su mnogi seoski manastiri imali i škole, gde su dečaci učili da čitaju i pišu, što je značilo da je među muškom populacijom svih klasa bio visok procenat pismenosti. U drugim budističkim zemljama pismenost je uglavnom obuhvatala više klase. Posle same **Dhamme**, pisanje i sve što iz toga sledi – pismenost, književnost, kaligrafija, obrazovanje i prenos znanja – bilo je najveći dar koji je budizam doneo svetu. Videti **alfabet**.

PLEMENITI OSMOSTRUKI PUT

Plemeniti osmostruki put (*ariya aṭṭhaṅgika magga*) jeste poslednja od četiri **Plemenite istine**, centralnog budističkog učenja. Naziva se plemenitim (*ariya*) zato što oplemenjuje onoga ko ga praktikuje; a naziva se putem (*magga*) zato što vodi od jednog mesta do drugog, od nespokojstva **saṃsāre** do slobode **nirvāṇe**. Plemeniti osmostruki put se takođe nekad naziva "**Srednji put**" zato što zagovara način življenja koji izbegava dva ekstrema, samomučenje i hedonizam. Koraci na Osmostrukom putu su ispravno **razumevanje**, ispravna **misao**, ispravan **govor**, ispravno **delovanje**, ispravno **življenje**, ispravan **napor**, ispravna **svesnost** i ispravna **koncentracija**. Tradicionalno, elementi Plemenitog osmostrukog puta se dele u tri grupe – vrlina, koncentracija i mudrost. Još jedna korisna njegova podela jeste intelektualno vežbanje, etičko vežbanje i psihološko vežbanje.

PLEMENITE ISTINE, ČETIRI

Centralno Budino učenje naziva se četiri plemenite istine (*ćattārī ariya saććāni*). Prva od tih istina jeste da uobičajeno postojanje neizbežno sadrži **patnju** (*dukkha*). Druga je da tu patnju izazivaju **neznanje** (*aviđđā*) i **žudnja** (*taṇhā*). Treća istina je da je patnju moguće prevazići. A četvrta plemenita istina predstavlja put i načine na koji se to može učiniti i naziva se **Plemenitim osmostrukim putem**. Čini se da je Buda ovakvu strukturu zasnovao na proceduri koju su koristili lekari u staroj Indiji. Tako bi lekar, posmatrajući pacijentove simptome, razumeo da je on bolestan. Koristeći svoje znanje i iskustvo, kao i kroz razgovor sa pacijentom, pokušao bi da ustanovi šta su radili ili šta su pojeli, dakle koji bi mogao biti uzrok njegovog sadašnjeg stanja. Zatim bi ohrabrio pacijenta, rekavši mu da je moguće povratiti njegovo zdravlje. I na kraju bi pripremio odgovarajući lek, dao ga pacijentu i posavetovao kako da ga koristi. Buda je više puta govorio kako je njegova uloga da nam pokaže put izvan patnje: "Ja učim samo jednu stvar, patnju i okončanje patnje" (M.I,140).

Jednom ga je posetio neki monah i insistirao da mu odgovori na pitanja o poreklu i dužini trajanja ovoga svet, kao i o drugim spekulacijama. Buda je to odbio, uporedivši čovečanstvo sa čovekom koji je pogođen otrovnom strelom i da je uloga dobrog lekara da tu strelu što pre izvadi, a ne da odgovara čoveku na pitanja od koje vrste drveta je ta strela bila napravljena, koju vrstu pera je imala na svom repu ili koja je biografija čoveka koji ju je odapeo. Zatim je dodao: "I zašto ne odgovaram na sva ta tvoja pitanja? Zato što su beskorisna, ona ne pomažu u vođenju svetačkog života, ona ne vode do napuštanja, hlađenja strasti, do stišavanja, do mira, do višeg znanja ili do nirvāṇe. A šta podučavam? Patnju, njezin uzrok, njezino prevazilaženje i put koji vodi do tog prevazilaženja. I zašto ja to podučavam? Zato što je korisno, pomaže u vođenju svetačkog života, vodi do napuštanja, hlađenja strasti, do stišavanja, do mira, do višeg znanja ili do nirvāṇe." (M.I,431).

PLES

Ples (*naćća*) jeste pokret tela, naročito nogu, čiji je smisao da izrazi sreću, često uz pratnju **muzike**. U Budino vreme ples se još nije razvio u posebnu umetnost i najčešće je bio povezivan sa pijanstvom, seksom ili **ratom**. Jedno od osam **pravila morala**, koja će predani budisti nastojati da poštuju barem dva puta mesečno, jeste uzdržavanje od plesa (A.IV,250). Na **Tibetu** i **Butanu**, tokom religijskih praznika, često maskirani glumci dočaravaju priče iz **Đātaka** zbirke, kao i događaje iz budističke istorije.

Monasi uvežbavaju ples za proslavu Budinog rođendana, Tibet

POEZIJA

Pesma (*kāvi*) jeste umetnički sastav koji karakterišu stih (*gāthā*), ritam (*ćhando*) i jezički ukrasi (*alaṅkāra*), a koja treba da izazove neku emocionalnu reakciju. Obično je izražena uzvišenim i rafiniranim jezikom, nasuprot prozi, gde je jezički izraz bliži svakodnevnom govoru. Buda je bio dobro upućen u poeziju, verovatno zahvaljujući svom obrazovanju u mladosti. U vezi sa strukturom pesme, rekao je: "Ritam je noseća struktura za stihove, slogovi čine njezin izraz, stihovi zavise od izbora reči, a njihov izvor je pesnik" (S.I,38). Govorio je o nekoliko različitih tipova pesnika; istinoljubiv, tradicionalan, realista i spontan (A.II,230), a smatrao je da je *sāvittī* jedna od najuglađenijih strofa, koja se sastoji od tri stiha i 24 sloga (Sn.568;457). Kada je Pañcasikha pevao svoje divne stihove, kombinujući elemente duhovnog i erotskog, Buda je izrazio svoje divljenje (D.II,265-7).

Pošto je **pismo** tek ulazilo u upotrebu u Budino vreme, najuobičajeniji način da se nešto sačuva bilo je da se zapamti. Na određenim mestima u govoru ili na kraju učitelj bi izgovorio strofu ili više njih, gde je suštinu svog izlaganja sumirao ili zaokružio. Pošto su ti stihovi bili dopadljivi ili su sadržavali upečatljive poruke i slike, korišćeni su kao mnemonička pomagala, kako bi se slušaoci kasnije podsetili svega ostalog što je učitelj rekao. Buda je sledio ovakvu praksu i njegovi učenici zapamtili su nekoliko hiljada stihova koje je on izgovorio, a to je kasnije postalo osnovom budističkog kanona.

Uprkos Budinom poznavanju poezije i veštini, postoji nekoliko mesta u govorima gde je on kritikuje. Čak je rekao da monasi i monahinje ne bi trebalo da sastavljaju ili slušaju poeziju (D.I,11). Imajući u vidu ono što je ranije rečeno, ovo se ne može pripisati njegovom neprijateljstvu prema pesničkoj umetnosti kao takvoj. To da li je Buda odobravao neku pesmu ili ne zavisilo je od njezinog stila, sadržaja i žanra. Veći deo staroindijske poezije govorio je o kraljevima, vojnim pobedama, bogovima, ljubavnim avanturama ili skarednostima; sve su to teme koje je Buda smatrao bezopasnim, ali ne ni suviše korisnim. Drugi problem koji je možda Buda imao u vezi sa nekim vrstama poezije jeste što mogu da u nama probude vrlo snažne emocije. On nije bio protiv emocija samih, jer su zapravo i njegove reči, često se kaže, "nadahnjivale, oduševljavale i ushićivale" slušaoce (D.II,98; M.II,140). Ali neke vrste poezije bude manje plemenite emocije, kao što su ozlojeđenost, nacionalizam, sujeta ili požuda. Buda je rekao: "Bolja od hiljade stihova besmislenih reči jeste jedna jedina reč pesme, od koje kad je čujemo postajemo smireni" (Dhp.101). Takođe je tačno da iako neka poezija može preneti istinu čak i efektnije od proze, drugi stilovi žrtvuju istinu za račun efektnosti. Lepe reči i izrazi mogu nas skoro opčiniti (*kāveyyamatta*), tako da mislimo kako smo nešto razumeli, a da u stvari nismo dobili ništa više od prijatnog osećaja. Slično ovome, one nas mogu ubediti da je to što govore istina, samo zbog toga što su izrečene na poetski način. Verovatno je Buda na sve ovo mislio kada je upozoravao da ne treba slušati "učenje koje su sastavili pesnici, zavedeni zanimljivim rečima i rimama" (A.I,72), već njegove govore u kojima je značenje uvek jasno izloženo, čak i onda kad se koristi prefinjen jezik i stilske figure da bi se ono izrazilo.

Pesnička umetnost ima dugu i veličanstvenu istoriju unutar budizma,a imala je i vrlo važnu ulogu u širenju Dhamme. Neki od najvećih indijskih pesnika bili su budisti, naročito **Ašvaghoša**, Mātṛćeṭa i Kšemendra. Tibetanski pesnik koji se najduže slavi jeste Milarepa, koji je ujedno bio i budistički asketa. Najveći pesnik Šri Lanka, slavni Šri Rāhula, kao i japanski čuveni pesnik Basho, bili su obojica monasi. Videti **Doṇa**.

POGREB

Pogreb (*matakicca*) jeste ceremonija vezana za odlaganje **tela** osobe koja je umrla. Pogrebi su za obične ljude u **Budino** vreme bili vrlo jednostavni. Četiri čoveka bi odnela telo na mesto za kremaciju (*susāna*), a sledila bi ih povorka rodbine i prijatelja sa bakljama u rukama, koja bi plakala i tugovala (Đa.VI,464; Sn.580). Uobičajeni način odlaganja tela bilo je kremiranje ili bi ono jednostavno bilo ostavljeno na otvorenom. U prvom slučaju telo je postavljano na vrh pogrebne lomače (*ćitaka*) i okruženo cvetovima, mirisnim štapićima i vencima. Učesnici u ceremoniji bi obišli tri puta oko lomače i onda bi ona bila zapaljena. Dvanaestog, nekad trinaestog dana posle smrti održavana je *saddha* ceremonija, na kojoj su hrana, odeća i drugi pokloni davani bramanima u ime preminulog (D.I,97).

Sati je hindu običaj da se udovica baca na lomaču svog muža da izvrši samoubistvo. Danas je ovakav gest teško krivično delo u Indiji

Budin pogreb su organizovali pripadnici plemena Malla, ljudi iz **Kusināre**, i on je bio vrlo sličan onome kako su kraljevski pogrebi opisani u *Ramayani* i drugim kasnijim delima. Malle su

podigle šatore i zastore, te proveli nekoliko dana kraseći Budino telo vencima i mirisnim štapićima, uz pratnju muzičara i plesača. Posle šest dana, oprali su ruke, obukli novo odelo i potom položili telo u gvozdeni kovčeg, pošto su ga premazali uljem i nekoliko puta obmotali finom tkaninom (D.III,161-4). Onda je telo bilo proneto kroz grad, izneto kroz gradsku kapiju i kremirano. U to vreme je posmrtni prah uglednih ljudi obično pohranjivan ispod zemljane humke (*thupa*), obično smeštane blizu raskršća puteva (*ćatumahapatha*). U Budinom slučaju, njegov prah podeljen je na osam delova, a svaki od tih delova smešten u jednu takvu humku.

Danas različite budističke kulture obavljaju pogrebe na različite načine – od jednostavnih i dostojanstvenih na **Šri Lanki**, do komplikovanih i živopisnih kao što su oni u **Tajlandu**. U **Kini**, **Vijetnamu** i **Tibetu** tela uglednih monaha se ponekad mumificiraju, a na Tibetu se tela običnih ljudi raščereče i njima nahrane lešinari.

POL

Pol (*liṅga*) je obeležje koje bića deli na muška i ženska (S.V,204). Buda je opisao da se pol karakteriše muškim (*purisindriya*) ili ženskim (*itthindriya*) mislima, zanimanjima, odećom, interesovanjima, željama, glasom, izgledom, mirisom itd. (A.IV,57). Iz ovoga je očigledno da je on pol video kao kombinaciju materijalnih i psiholoških, urođenih i stečenih faktora. To znači da, dok su polovi uglavnom determinisani svojim telom, oni imaju sposobnost da prevaziđu svoje psihološke i socijalne aspekte. Tako, što se tiče potencijala za dostizanje **probuđenja**, muškarci i žene jesu jednaki. Buda je tvrdio da su žene isto tako sposobne da postanu probuđene kao i muškarci (Vin.V,254): "Bilo da se radi o ženi ili o muškarcu, ko god putuje kočijom Dhamme ide sve bliže Nirvāṇi" (S.I,33). Uprkos tome, žene u tradicionalnim budističkim kulturama, kao i u mnogim drugim, dugo su bile tretirane kao inferiorne u odnosu na muškarce. Ova se diskriminacija takođe proširila na religijski život u celini i na monaški život posebno. Na taj način tradicionalne budističke kulture su ignorisale Budin visoki ideal da duhovno traganje treba da bude otvoreno za sve, bez obzira na socijalni status, rasu ili pol. Sa druge strane, budističke kulture nikada nisu podvrgavale žene pokrivanju čadorom, obrezivanju, prisilnom udovištvu ili očekivale da se udovica pri spaljivanju umrlog muža i sama baci živa u vatru kao u hinduizmu itd.

Budistički tekstovi povremeno pominju hermafrodite (*paṇḍaka*), ljude koji su rođeni i sa muškim i sa ženskim genitalijama (A.III,128). Hermafroditizam ne čini poseban pol, jer je reč o retkom endokrinom deformitetu, a ne stanju koje se prirodno dešava. Hermafroditizam ne treba brkati sa **homoseksualizmom**, koji ima više veze sa sklonostima, nego sa biologijom.

Women in the Precepts of the Buddha, K. R: Blackstone, 1998.

POLOŽAJ TELA

Položaj tela (*iriyāpatha*) je način na koji se **telo** drži. Budistički tekstovi često govore o četiri položaja – hodanje (*gaććhanta*), stajanje (*ṭhita*), sedenje (*nisinna*) i ležanje (*sāyana*, M.I,57), iako bismo tu još mogli dodati puzanje, saginjanje, čučanje i još nekoliko drugih. Pošto su telo i um međusobno zavisni, položaj tela može biti pokazatelj stanja našeg uma (D.I,76). Buda je uvek svoje telo držao i pokretao na graciozan i dostojanstven način, što je ukazivalo na njegovu spontanu svesnost i duboki unutrašnji mir. Jedan posmatrač je o Budi primetio: "Ne hoda ni prebrzo ni presporo. On hoda bez napora... Kad sedi ne drma stopala... niti sedi brade podbočene rukom... Kada ide u manastir, pre nego što sedne na sedište koje je unapred za njega pripremljeno, pere noge, mada oko toga ne pravi veliku predstavu. Pošto ih je oprao, seda nogu prekrštenih, pravih leđa, potpuno usredsređen" (M.II,137-9). Kada Buda leže da se odmori ili da spava, uvek zauzima ono

što se zove "lavlji položaj" (*sīhāsana*), tj. legne na desni bok, stopala su jedno na drugom, glava podbočena desnom rukom, sabran i potpuno budan (S.I,27,106).

Značaj položaja tela u budizmu vezan je uglavnom za praksu **meditacije**. Tokom početnih stupnjeva meditacije Buda je preporučivao (M.I,56) da se sedi (*nisīdati*), sa ukrštenim nogama (*pallaṅkaṃ*) i pravih leđa (*uđū kāyaṃ*). Većini ljudi pomaže ako podmetnu jastuče pod stražnjicu, ruke spuste ili u krilo ili na kolena, te zatvore oči. Nekim meditantima više odgovara da sede na stolici, umesto na podu. **Visuddhimagga** predlaže da meditant tokom tri dana zauzima različite položaje i onda odluči koji mu je najudobniji (Vis.128). Dva najvažnija elementa dobrog položaja tela za meditaciju su (1) prava, ali ne i ukočena leđa, tako da je moguće lako disanje, i (2) telo je opušteno i udobno smešteno, tako da bol ne postane suviše velika prepreka (S.V,156).

Oni kojima je cilj da razviju **svesnost**, to bi trebalo da učine kroz redovno sedenje. Međutim, pošto im je svesnost ojačala, potrebno ju je proširivati i na ostale aktivnosti, tj. u svakom od četiri položaja tela. Buda kaže: "Monah je potpuno svestan kad dolazi i odlazi, kad pruža ruku ili je savija, kad oblači ogrtač i nosi činiju, kad jede i pije, žvaće i guta, čak i dok obavlja veliku i malu nuždu. Neprekidno je svestan, kad hoda, stoji i sedi, kad leže i kad se budi, kad govori i kad ćuti" (M.I,57).

PORNOGRAFIJA

Pornografija je jedan prozvod masovne komunikacije načinjen da podstakne seksualni apetit. Za razliku od erotike, pornografija je lišena bilo kakve suptilnosti i umetničkog sadržaja, te se obično smatra opscenom. Da bismo odredili da li se pri čitanju ili gledanju pornografije radi o kršenju trećeg **pravila morala**, moramo prvo razmotriti kakav to efekat ima na nas. Dok je Buda prihvatao kao legitimno da se nezaređeni sledbenici "prepuštaju i uživaju u zadovoljstvima čula" (AN IV.280), takođe nas je podsećao da su ista ta čulna zadovoljstva "prolazna, prazna i lažna, da su obmana i privid, razbibriga za neznalice" (MN II.261). On je dalje ukazivao da čulna želja (*kāma rāga*) jeste prepreka mentalnom miru i jasnoći, jer "obuzima čitav um i slabi mudrost" (AN III.63). Dalje, neophodno je da porazmislimo o efektu pornografije na druge, jer se ona danas uglavnom sastoji od slika ljudi. Kao i u slučaju **prostitucije**, neki od tih ljudi možda rade kao "modeli" zato što je to izvor lake zarade, dok su drugi na to primorani zbog svog siromaštva i socijalne odbačenosti. Dakle, gledanje takvog materijala može nas povezati sa eksploatacijom drugih i time idemo protiv prvog i trećeg pravila morala. Možda se još jedan faktor može uzeti u obzir – takozvano **zlatno pravilo**. Treba sebe da zapitamo: "Kako bih se osećao kad bih u pornografskom časopisu ili filmu video neko od svoje dece, nekog od svojih srodnika ili nekog do koga mi je zaista stalo?"

POSLEDNJI MISAO-TRENUTAK

Dok je Buda razumeo **um** kao "tok" ili "struju" mentalnih događaja (*viññāṇa sota*), kasnija **abhidhamma** mislioci su spekulisali da je on zapravo niz pojedinačnih misaonih trenutaka (*ćittavīthi*), koji nastaju i nestaju velikom brzinom. Još kasnije, ova se teorija razvila u pravcu uverenja da poslednji misao-trenutak (*ćuti ćitta*) koji neka osoba ima pred smrt, određuje njezin naredni život. Ova ideja, sada aktuelna u **theravādi**, čini se kao jedan dodatak Budinom učenju koji nema uporište i u nesaglasnosti je sa njegovom idejom **kamme** i efikasnosti morala.

Teorija važnosti poslednjeg misao-trenutka ne pominje se ni u jednom od Budinih govora, a čak ni u kasnijoj **Abhidhamma piṭaki**. Tipiṭaka beleži mnoge slučajeve kada se Buda našao kraj umirućeg ili teško bolesnog da ga uteši i očekivalo bi se da je to pravi trenutak da je pomene, a ipak nikada nije. Niti ju je pomenuo bilo gde drugde. Ova teorija prvi put se pojavljuje u svom nerazvijenom obliku u **Milindapañhi** (oko I veka), gde se kaže: "Ako neko radi lošu štetnu stvar

tokom hiljadu godina, ali je u trenutku smrti pažnju sabrao na Budu makar i na trenutak, on će se ponovo roditi među bogovima" (Mil.80). Do vremena kada je **Visuddhimagga** nastala, ova apokrifna ideja bila je razrađena do detalja i počela je da se smatra ortodoksnom (Vis.458-60). Sem što je Buda nije podučavao, postoji i nekoliko filozofskih, etičkih i logičkih problema sa teorijom da je poslednji misao-trenutak odlučujući faktor u određivanju nečijeg narednog života.

Ako je osoba živela relativno moralnim životom, ali je u strepnji i zbunjenosti koje su prethodile njezinoj smrti imala i nekoliko negativnih misli, ona bi se, prema ovoj teoriji, preporodila na lošem mestu. Slično tome, neko je mogao živeti nemoralno i razvratno, ali je umro lako i u miru, takav bi se preporodio na dobrom mestu. Ovo negira čitavu ideju kamme, učenja da ukupni zbir naših voljnih misli, reči i postupaka uslovljava našu budućnost, kako u ovom životu, tako i u narednom. Sem toga, veoma je teško razumeti kako samo jedan ili dva misao-trenutka, svaki tek milisekundu dug (*khaṇa*), može poništiti možda niz godina dobrih ili loših misli, reči i postupaka. Ova teorija takođe ne uzima u obzir uzročnost. Ako je sve uslovljeno, a Buda je učio da jeste, onda poslednji misao-trenutak mora biti uslovljen onim pre njega, koji je opet takođe uslovljen onim pre njega itd. Ovo znači da će ono što mislimo, govorimo i radimo upravo sada uticati na to šta će biti u našem umu u trenutku smrti. Otuda, naglašavanje poslednjeg misao-trenutka jeste davanje preteranog značaja posledici, a zanemarivanje uzroka, tj. kako neko živi ovde i sada. Teorija o poslednjem misao-trenutku isto tako se ne uklapa najbolje sa drugim stvarima o kojima je Buda učio. Na primer, rekao je (A.II,80) da pokušavati da potpuno razaberemo tanane i isprepletene puteve delovanja kamme (*kamma vipāka*) može samo da nas odvede u ludilo (*ummāda*). A ipak *Visuddhimagga* opisuje neverovatno detaljno šta se navodno događa u umu neposredno pred smrt, zatim prošlu kammu koja na to utiče i kammičke konsekvence koje će ona imati u narednom životu. Budin komentar da razmišljanje o zamršenosti kamme može izazvati ludilo treba isto tako da u nama probudi oprez prema teoretiziranju u *Visuddhimaggi*.

Opisi uma izloženi u *Abhidhamma piṭaki* i njezinim komentarima ponekad pomažu i svakako su vrlo sofisticirani, imajući u vidu vreme u kojem su pisani. Međutim, oni su isto tako spekulativni, ponekad suviše mehanički i pojednostavljeni, a u nekim slučajevima potpuno pogrešni. Pošto je stvar takva, važno je napraviti razliku između Budinog učenja i ideja koje su se iz tog učenja razvile u vekovima posle njegove smrti. Videti **Nezamislivo**.

POSTUPAK, ISPRAVAN

Ispravan postupak (*sammā kammanta*) jeste četvrti korak na Budinom **Plemenitom osmostrukom putu**. Postupak je delo učinjeno telom. U negativnoj varijanti, Buda je ispravan postupak definisao kao izbegavanje ubijanja, krađe i neprimerenih seksualnih odnosa (MN 141). U pozitivnom smislu, ispravni postupci bi bili oni koji su motivisani **blagošću**, **darežljivošću**, **strpljenjem**, željom da se pomogne drugima i zaštiti **život**.

POŠTOVANJE

Poštovanje (*apaćiti, ćittīkāra* ili *gārava*) jeste osećanje divljenja prema nečijim vrlinama ili dostignućima, kao i izražavanje tog divljenja putem reči ili postupaka. Naša reč *respekt* dolazi od latinskog *re spectum,* "ponovo pogledati" ili "pogledati pažljivije". Kada prvi put sretnemo nekoga, možda formiramo utisak o njemu koji je pogrešan ili nepotpun, ali koji postaje fiksiran. Poštovati nekoga znači biti dovoljno strpljiv da sebi damo vremena da ga bolje upoznamo, takođe i njemu dati priliku da otkrije druge strane svog karaktera, uložiti napor da postanemo svesni njegovih kvaliteta i, kada za to ima povoda, iskazati poštovanje tim kvalitetima. Buda je rekao da je sposobnost da osetimo poštovanje veliki blagoslov (Sn.265). Iz budističkog ugla, svako je vredan našeg

poštovanja, zato što svako, čak i najveća neznalica ili onaj najzlobniji, ima potencijal da postane probuđen. Ali mi možemo poštovati i druge stvari sem ljudi – možemo poštovati životinje, različite religije, svojstva drugih ljudi i prirodnu okolinu. Buda je govorio da je dobro poštovati vrline kao što je gostoljubivost, disciplina i svesnost (D.III,244). Time je mislio da takve stvari ne treba da uzimamo olako, već da ih unesemo u svoj život i budemo srećni što ih imamo. Kada budisti izvode **pūđu** i stavljaju cvetove, sveće i **mirisne štapiće** pred kip Bude, oni time iskazuju poštovanje njegovim velikim dostignućima.

POTALA, PLANINA

Posle samog Bude, u budizmu je najobožavaniji i najpopularniji lik **Avalokitešvara**, bodhisattva milosrđa. Od kada se pojavio u I veku pre n.e., ovog omiljenog bodhisattvu obožavali su sa neprevaziđenom strašću sledbenici svih budističkih škola. Iako je zahvaljujući molitvi i obraćanju dostupan svakome i na svakom mestu, veruje se da Avalokitešvara boravi na planini u udaljenom delu Indije, gde sa njenog visokog i oblacima obavijenog vrha, može da ispunjen milosrđem, kako mu to i ime sugeriše, "gleda odgore" na ovaj svet. Ta planina se zove Potala. **Hodočašća** na Potalu počela su otprilike u I veku, mada su beleške o tome vrlo šture. Oba velika epa tamilskih budista, *Maṇimegala* i *Ćilappatikanam* pominju hodočasnike koji se penju na Potalu. Mahāyāna pesnik i filozof Ćandragomin putovao je do nje prvo brodom, da bi svoje poslednje godine proveo na vrhu. Tamo je i napisao *Śisyaleaku*, svoje najpoznatije delo i dao ga nekim trgovcima da ga odnesu njegovim učenicima u severnoj Indiji. Kada je kineski hodočasnik Hiuen Tsiang bio u **Nāḷandi** u VII veku, naišao je na bramana koji se bio zavetovao da će otići da se pokloni statui Avalokitešvare, a koja se nalazila na vrhu Potale, što je i učinio. Za ovu se statuu verovalo da potpuno verno prikazuje bodhisattvu. Kasnije, Hiuen Tsiang je putovao kroz južnu Indiju i premda nije bio u prilici da lično ode na Potalu, ipak je sačinio njen opis zasnovan na onome što je čuo od drugih. "Istočno od Malaya planina nalazi se Potala. Prevoji na toj planini su vrlo opasni, litice su strme, a doline neravne. Na vrhu planine je jezero, čije su vode čiste poput ogledala. Iz pećine izvire velika reka, koja planinu obiđe dvadeset puta dok se ne ulije u južno more. Kraj jezera je kamena palata bogova. Ovde boravi Avalokitešvara. Oni koji imaju snažnu želju da ga vide, pa i po cenu života, uspinju se uz planinu ne obazirući se na poteškoće i opasnosti. Malo onih koji krenu zaista i stigne do vrha. No, i oni koji su u podnožju, ako se usrdno mole da ugledaju bodhisattvu, imaće priliku da ga vide, ponekad kao Išvara, ponekad u obličju jogina, i da im se obrati dobronamernim rečima, kao i da im se želje ispune." Ovaj opis je očigledno mešavina činjenica i mašte, i to klupko oko Potale je postajalo sve zamršenije kako je vreme prolazilo. Postepeno su na svetu planinu počeli da gledaju kao na neku vrstu čarobne zemlje, raj u kojem rastu retke lekovite biljke i cvetovi, gde se okupljaju mitološka bića, a oni dovoljno srećni da se preporode u prisustvu Avalokitešvare borave u blaženstvu.

Naravno, poklonjenje Avalokitešvari bilo je glavni razlog za odlazak na ovu planinu, ali neki su ipak išli zbog sasvim drugačijih razloga. Na primer, laik Santivarman, čije vreme života je teško odrediti, tri puta se penjao na Potalu i premda je opis tog putovanja prepun čuda, čini se da je ipak zasnovan na činjenicama. Cilj njegovog prvog puta bilo je poklonjenje Avalokitešvari i zanimljivo je da kaže kako je put pronašao zahvaljujući tekstu koji je pisan kao vodič. Drugu posetu načinio je po zahtevu monaha iz Vārāṇasīja, koji su želeli od njega da mu Avalokitešvara razjasni neka teška mesta u jednom tekstu. Naredni put poslao ga je kralj Subhasāra, kako bi umilostivio bodhisattvu da u kraljevini prestane epidemija kuge.

Hodočašća na Potalu verovatno nikada nisu bila masovna i prestala su dugo pre nego što je i budizam nestao iz Indije. Avalokitešvarina sposobnost da se pojavi bilo gde značila je da je opasno

Putuo Šan se smatra jednom od svetih planina u kineskom budizmu

putovanje do Potale jednostavno nepotrebno. Tibetanski učitelj Man-luns-po tvrdi da se penjao na Potalu u XIV veku i njegov izveštaj o tom putu dovoljno je detaljan da bismo mogli da poverujemo kako je on to zaista i učinio. Ako je to tačno, on mora biti poslednji poznati hodočasnik na ovu svetu planinu.

Poreklo naziva Potala nije baš najjasnije. Verovatno se radi o sanskritskoj varijanti tamilskog *potiy + il*, što znači "mesto budista", jer je *potiy* na tamilskom zapravo *bodhi*. U stara vreme *potiyil* je bila uobičajeni tamilski naziv za budistički hram ili svetilište. Iako savremeni budisti skoro uopšte ne znaju gde je Potala, ova planina zapravo nikada nije bila "izgubljena". Umesto toga, čini se da čitav poslednji milenijum budisti nisu mnogo lupali glavu oko njezine tačne lokacije. Pod današnjim nazivom Potikai, ova sveta planina je smeštena na granici između južnoindijskih saveznih država Kerala i Tamil Nadu i sa svojih 2726 metara najviši je vrh planinskog lanca Tinnevelly.

Od X veka kineski budisti su počeli da veruju da se Potala zapravo nalazi u njihovoj zemlji. Kamenito ostrvo koje se danas naziva Putuo Shan kod obala Džeđang provincije se obično smatra pravom Potalom i danas se ubraja među četiri svete planine kineskog budizma. Počev od XV veka **Dalai lame** se u Tibetu smatraju inkarnacijama Avalokitešvare i otuda ne iznenađuje da se njihova rezidencija, nazvana palata Potala, nalazi na strmoj planinskoj padini.

POTREPŠTINE, OSAM

Osam potrepština (*aṭṭha parikkhāra*) jesu osam osnovnih stvari koje budistički **monasi** i **monahinje** mogu da poseduju kao ličnu imovinu. To su (1) gornji **ogrtač**, (2) donji ogrtač, (3) deblji, dvostruki ogrtač koji se koristi zimi, (4) posuda u koju sakupljaju **hranu** koju dobiju, (5) brijač za **brijanje**, (6) igla i konac, (7) pojas i (8) cediljka za vodu kako bi se iz nje uklonile nečistoće. Od monaha i monahinja se očekuje da sve što poseduju nose sa sobom, kud god da krenu, "baš kao što ptica sa sobom ponese samo svoja dva krila, kud god da krene" (D.I,71). U praksi, monasi i monahinje danas obično nose sa sobom daleko više stvari od ovoga, ali ipak život u jednostavnosti ostaje ideal kojem teže. Videti **Prikupljanje hrane**.

POZDRAVLJANJE

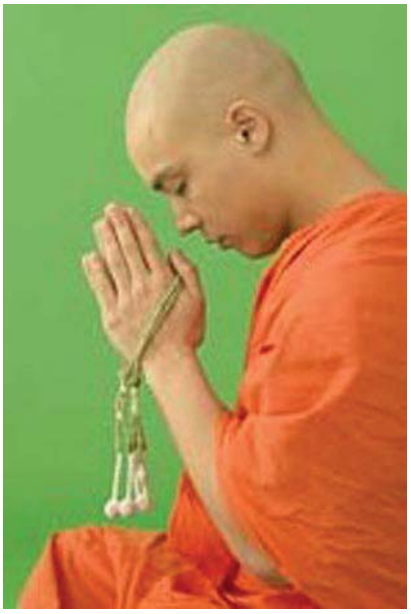

Pozdravljanje je nešto rečeno ili učinjeno pri susretu sa nekom osobom. U staroj Indiji postojalo je nekoliko formi pozdrava iz poštovanja ili učtivosti. Najčešći je bio da se pogne glava (*paṇāma*) i ruke sklope kao pri molitvi (*añđalī*, D.I,118; M.I,168). Ponekad bi se pri tome razmenile učtive reči ili pitanja o zdravlju (D.I,52; A.I,66). U većini budističkih zemalja ovo je ostala najčešća forma pozdrava među ljudima. *Nātyaśāstra* kaže da postoje tri forme ovakvog pozdrava: šake podignute u visinu čela, u visinu lica i u visinu grudi i oni se, upravo tim redom, koriste pri pozdravljanju bogova, učitelja i prijatelja. Da bi se izrazilo više poštovanja i glava se savija, ruke su u položaju za molitvu, a onda se klekne na oba kolena (Thi.109). Ne znači nužno više poštovanja, ali je složeniji pozdrav ako se klekne, a zatim položi glava kraj nogu onog ko se pozdravlja (A.I,146). Najsloženija vrsta pozdrava jeste leći potrbuške na tlo i poljubiti stopalo onoga ko se pozdravlja (M.II,120; S.I,178). To se zvalo "leći ničice poput štapa" (*daṇḍapaṇāma*).

Kad bi ljudi došli do Bude, on bi ih uvek pozdravio dobrodošlicom (*ehisāgatavādī*), prijateljski (*sakhila*), učtivo (*sammodaka*), srdačno (*abbhākutika*) razgovetno (*uttānamukha*) i prvi bi progovorio (*pubbabhāsī*, D.I,116). U isto vreme, dok je primao pozdrave od drugih, nije suviše brinuo ima li ih uopšte i kakvi su. Pošto je neki čovek po imenu Sonadaṇḍa uzeo tri **utočišta**, poverio se Budi da ima određeni problem. Bio je **braman** i prihod mu je zavisio od poštovanja koje su drugi bramani imali prema njemu. Ako ga vide da se klanja Budi, mogao bi izgubiti poštovanje svoje okoline i ostao bi bez sredstava za život. "Dakle, ako kada uđem u salu sklopim ruke u znak pozdrava, smatraj to kao da sam ustao pred tobom. Ako pri ulazu u salu skinem turban, smatraj to kao da sam ti se poklonio do zemlje. Ako vozeći se kočijom stanem i siđem kako bih te pozdravio, drugi bi me kritikovali. Zato, ako prolazeći kočijom samo sagnem glavu, smatraj to kao da sam sišao i poklonio ti se do zemlje" (D.I,126). Buda nije imao nikakav problem sa Sonadaṇḍinim načinom iskazivanja poštovanja, verovatno zato što je shvatio u kakvoj je neprilici i zato što je to kako su društvene formalnosti bile obavljane njemu vrlo malo značilo.

PRAVILA MORALA, PET, OSAM I DESET

Pravilo morala (*sikkhāpada*) jeste dobrovoljno prihvaćeno pravilo ponašanja ili discipline. Moralna pravila kojih se pridržava svaki budista i pokušava da živi u skladu sa njima nazivaju se Pet pravila (*pañćasīla*). To su (1) ne povredi nijedno živo biće, (2) ne kradi, (3) ne upuštaj se u nedozvoljene seksualne odnose, (4) ne laži i (5) ne uzimaj **alkohol** ili neka opojna sredstva. Kroz pridržavanje

ovih pravila postupno razvijamo u sebi poštovanje prema **životu** drugih, prema njihovoj imovini, pravu da znaju **istinu** i poštovanje za jasnoću sopstvenog uma. Buda je praktikovanje ovih pravila nazvao brigom za druge koja "stvara ljubav i poštovanje, a vodi ka međusobnom ispomaganju, nesukobljavanju, harmoniji i jedinstvu" (A.III,287). Jednom drugom prilikom on je za vrlinu rekao da je "davateljka slobode" i "pomoć u koncentraciji" (A.III,132). Takođe je pomenuo da je jedna od najvećih koristi praktikovanja pravila to što doživljavamo "sreću jer ne dajemo povod prekorima" (*anavađđa sukha*, D.I,70). Drugim rečima, budisti se pridržavaju pet pravila zato što im je stalo do sopstvene, ali i do tuđe dobrobiti i **sreće**.

Pored ovih pravila, ozbiljni budisti će pokušati da praktikuju i osam pravila (*aṭṭhasīla*), barem svake dve nedelje, na mlad i pun Mesec. Ovih osam pravila su isti kao i onih pet, sem što je treći zamenjen potpunim seksualnim uzdržavanjem, a dodatna tri su: (6) neuzimanje hrane posle podneva, (7) uzdržavanje od **plesa**, pevanja, igranja ili slušanja **muzike**, stavljanja ukrasa i nakita, kao i **šminke** i (8) nekorišćenje visokih i luksuznih **sedišta** ili kreveta. Uočljivo je da dok se pet pravila odnose na moralno ponašanje, poslednja tri od ovih osam vode ka pojednostavljivanju života, miru i promišljanju. Od novih monaha i monahinja se očekuje da se pridržavaju deset pravila (*dasasīla*) tokom svoje pripreme za monaški život. Tih deset su: (1) ne povredi nijedno živo biće, (2) ne kradi, (3) nemaj bilo kakve seksualne odnose, (4) ne laži, (5) ne uzimaj alkohol ili droge, (6) ne jedi posle podneva, (7) izbegavaj ples, pevanje i muzičke zabave, (8) uzdržavaj se ukrašavanja i šminke, (9) ne koristi visoka sedišta i ležaje i (10) ne koristi zlato i srebro, tj. **novac**.

PREDUZETNIČKE SPOSOBNOSTI

Preduzetničke sposobnosti (*vyāpārakusala*) su one veštine neophodne za pokretanje, održavanje i razvijanje nekog posla. U **Đātakama** Buda priča priču o jednom mladiću koji se od siromaštva izdigao do bogatstva, o sedam poslovnih odluka koje je pri tome mora da donese i različitim strategijama koje je primenjivao.

Jednoga dana, dok je kraljev rizničar išao ka palati, ugledao je na putu mrtvog miša i prokomentarisao svom prijatelju da bi neko ko ima dara mogao čak i od tog mrtvog miša da zaradi novac. (1) Mladić koji se tu našao čuo je ove reči i shvatio da je rizničar neko ko zna o čemu govori, bar kada je biznis u pitanju. Onda on uze tog miša, malo se raspita unaokolo i pođe mu za rukom da ga proda vlasniku kafane kako bi ovaj nahranio svoju mačku. (2) Za taj jedan novčić koji je zaradio kupio je šerpu, malo melase i pomešao je sa vodom. A onda se desilo da se grupa sakupljača cveća, umorna i žedna, vraćala iz šume. On im svakom ponudi po čašu napitka, a oni mu platiše buketima cveća. Kasnije je uspeo da proda te bukete i svoj kapital uveća osam puta. (3) Jednoga dana iznenadna oluja izlomi grane i oduva lišće sa stabala u kraljevom vrtu. Kad je čuo za to, mladić otide do palate i ponudi da uredi vrt ukoliko mu dozvole da zadrži ono što je sakupio. Kraljev baštovan je i inače razmišljao kako da sredi sav taj haos u vrtu i bio je više nego srećan kad je čuo predlog. A mladić onda otide do seoskog igrališta i sa decom se pogodi da mu pomognu u poslu, a on će ih nagraditi slatkim napitkom. Napravivši od celog posla igru, deca uskoro počistiše čitav vrt i složiše sve grane kraj njegovog ulaza. U tom naiđe grnčar, koji se bio zaputio da sebi kupi gorivo za radionicu, ugleda onu hrpu granja i kupi sve, što je mladiću omogućilo da duplira svoj kapital. (4) Delom tog novca on kupi jedan veliki lonac i mnogo malih, pa se smestio kraj glavne gradske kapije, te poče da besplatno deli vodu svim koscima koji su ulazili i izlazili iz grada. Zahvalni zbog toga, oni ga upitaše kako mogu da mu se oduže , a on im reče da će im već reći kada mu bude bila potrebna pomoć. Mladić se onda sprijatelji sa putujućim trgovcem i jednim moreplovcem. Jednoga dana trgovac usput pomenu da će sutradan u grad stići jedan trgovac konjima, sa oko 500 grla. (5)

Mladić se dogovori sa koscima da mu sledećeg dana svaki donese pregršt trave i da sutradan ne prodaju travu dok on ne proda svoju. Ovi se složiše. Kad je trgovac sutradan stigao i nije mogao nigde da nađe travu za svoje konje, on otkupi od mladića sve što je ovaj imao i to po vrlo dobroj ceni. U tom trenutku mladić je već bio sakupio hiljadu novčića. (6) Nekoliko dana kasnije, njegov prijatelj moreplovac mu reče da će uskoro veliki trgovački brod uploviti u luku. On iznajmi veliku kočiju, doveze se sutradan u luku u velikom stilu i uspe da ugovori otkup čitavog tovara na kredit, dajući svoj zlatan prsten kao zalog. (7) Zatim, dade da se podigne jedan šator blizu luke, unajmi nekoliko ljudi i reče im da svako ko bude želeo da ga vidi mora da se prvo prijavi kod tri njegova "sekretara" pre nego što stigne do njega. Kad je brod stigao i gradski trgovci počeli da pristižu u luku, pronese se glas da je veliki trgovac već kupio čitav tovar na kredit. Jedan po jedan, trgovci su dolazili da vide mladića, išli od "sekretara" do "sekretara", da bi na kraju stigli i pred njega. I svaki je nudio da kupi deo tovara. Kasnije je mladić oženio kćer bogatog trgovca i oni su nastavili da žive srećni i zadovoljni (Đa.I,120-22).

Mnoge od strategija koje je izložio Buda u ovoj priči danas se uče u poslovnim školama. Kroz celu priču mladić se prikazuje kao pouzdan, pažljiv i spreman da iskoristi priliku koja mu se ukaže, što su sve kvaliteti neophodni za uspeh svakog posla. Njegov prvi korak na putu uspeha bio je (1) njegova sposobnost da iskoristi mišljenje stručnjaka i krene u posao bez obzira koliko je on naizgled slabo isplativ. Jasno je da je imao energičnost i samopouzdanje. (2) Zatim je napravio analizu potreba i ponudio uslugu za kojom je postojala potreba. (3) Imao je sposobnost da uoči priliku tamo gde su drugi videli jedino problem i da motiviše ljude. (4) Zatim, koristio je povezivanje, lojalnost i informacije o tržištu iz prve ruke. (5) Aranžman koji je napravio sa koscima odgovarao bi manipulaciji na tržištu koja se danas smatra neetično. (6) Iako je mladić očigledno verovao u svoje sposobnosti, shvatio je da to samopouzdanje mora da ulije i drugima i učinio je to stvarajući o sebi sliku znalca i uspešnog čoveka. Znajući šta radi i poznajući tržište, preuzeo je rizik, koji se na kraju isplatio. (7) Pojačavajući tu strategiju izgradnje poverenja, iskoristio je prednost onoga ko prvi vuče poteze i sklopio posao sa maksimumom profita za sebe. Buda je priču završio sledećim rečima: "Počevši sa malim imetkom, ali uz pomoć oštroumnosti i veštine, čovek se uzdiže, kao što se duvanjem razgori mali plamen." (Đa.I,123)

Ovde i u nekoliko drugih govora Buda je jasno pokazao da je sticanje **imetka** cilj vredan nezaređenih sledbenika. Pod uslovom da je stečen na "zakonit i častan način" (*dhammikā dhammaladdhā*, A.II, 67), da ga delimo sa drugima i da razumemo njegova ograničenja, imetak može biti izvor znatne sreće (*bhogasukha*, A.II,69). Kada se koristi na taj način i sa takvim stavom, postaje ono što se naziva "dobro iskorišćenim imetkom, usmerenim ka dobru i inteligentno korišćenim" (*thānagatā, pattagatā, āyatanaso*, A.II,68). Videti **Ambicija i aspiracija** i **Novac**.

PRELJUBA

Preljuba (*aticariyā*) znači imati seksualne odnose sa nekom drugom osobom iako ste u braku ili sa osobom koja je u braku sa nekim. U **Tipiṭaki** preljubnik se naziva paradārika, a preljubnica *aticaryinā* (S.II,259). Preljubnica se takođe nazivala "nalik sovi" (*kosiyāyayanī*), jer se smatralo da se šunja noću unaokolo (Đa.I,496). Preljuba je verovatno najčešći način na koji se krši treće **pravilo morala**. Većina ceremonija vezanih za **brak** uključuje i zavet obe strane da će biti verne jedna drugoj. Preljuba je kršenje ovog zaveta i obično uključuje i druge negativne postupke kao što su laganje, obmana i varanje. Posledice svega toga po druge su prestanak poverenja, poniženje, razočarenje i slabljenje porodične kohezije. Zbog svega toga, Buda je rekao: "Nezadovoljan sopstvenom ženom, kad ga vide sa prostitutkom ili tuđom ženom, to je uzrok njegovog propadanja" (Sn.108). Videti **Seksualno ponašanje**.

PRENOŠENJE ZASLUGA

Prenošenje **dobih dela** jeste verovanje da je moguće učiniti nešto dobro i potom "preneti" kammički rezultat na neku drugu osobu. Ovo verovanje je jedno od nekoliko ozbiljnijih iskrivljavanja Budinog učenja koje je često u **theravāda** budizmu. Ono je u suprotnosti sa učenjem o **kammi**, koje kaže da su naši namerom vođeni postupci ti koji imaju efekat na nas i da je svako od nas odgovoran za to što radi. Ono takođe negira moralnu uzročnost. Jer kada bi bilo moguće da se rezultat dobroga koje učinimo prenese na drugoga, tada bi isto tako moralo biti moguće da se na njega prenese i plod loših postupaka i da time mi sami izbegnemo posledice.

A rani budisti su podučavali ideju činjenja dobra za račun ili u ime drugoga i potom pružanja prilike toj osobi da se raduje tom činu dobrote (*puññānumodanā*). Teorija koja stoji iza ovakve prakse funkcioniše otprilike ovako. Ako prijatelju pošaljem čestitku za rođendan, kada je primi i pročita moje najbolje želje, verovatno će biti srećan. Ja nisam ništa "preneo" na njega. Umesto toga, saznanje da mislim na njega na rođendan ispunjava ga ushićenjem i radošću. Slično tome, ako uradimo nešto dobro i onda o tome nekome drugom ispričamo, dajemo mu priliku da se i sam tome raduje. Rani budisti su čak smatrali da je moguće uraditi nešto slično i sa osobom koja je umrla. Ako pokojnik još nije sahranjen, verovali su, on ili ona mogu još biti svesni svojih najdražih i toga što oni rade. Ako učinimo neko velikodušno ili plemenito delo i onda kažemo da smo to učinili u ime pokojnika, on može to čuti i biti ispunjen radošću. Iako Buda nije podučavao praksu posvećivanja dobrih dela preminuloj osobi, ta praksa nije u suprotnosti sa njegovim učenjem.

PREOBRAĆANJE

Termin "religijsko preobraćanje" odnosi se na usvajanje novog religijskog identiteta ili promenu sa jednog religijskog identiteta na drugi. U budizmu ne postoji specifična reč za preobraćanje. Međutim u **Mađđhima nikāyi** jedan konvertit je sebe opisao tako da se "uvrstio u učenike" (*sāvakattam upagato*) Budine (M.I,380). Od samoga početka Buda je svoju Dhammu video kao alternativu postojećim religijskim verovanjima, te je svoje prve učenike upućivao da Dhammu podučavaju nadaleko. Entuzijazam ranih budista da tako i učine lepo ilustruje zavet koji je Ālavaka sam sebi dao: "Ići ću od sela do sela, od grada do grada, i hvaliti Budu i Dhammu koju je on tako izvanredno izložio" (Sn. 192). Od Budinih dana pa sve do danas, ljudi izražavaju nameru da postanu budisti i označe ulazak u budističku zajednicu izgovarajući tri **Utočišta** (*Tisarana*): "Uzimam utočište u Budi. Uzimam utočite u Dhammi. Uzimam utočište u Sanghi." Ovaj iskaz se ponavlja po drugi i po treći put, kao potvrda iskrenosti naše namere i posvećenosti. Ali šta bi to moglo nekoga da navede da postane budista?

U Kanonu skoro svi oni koji su pomenuti da su se priklonili Budinom učenju, učinili su to kao rezultat slušanja šta je on imao da im kaže. U nekim slučajevima Buda bi započeo ukazujući na pogreške i nedoslednosti u uverenjima dotične osobe, a onda bi izložio svoju Dhammu. U drugim slučajevima, neka osoba bi zatražila od Bude da objasni svoje učenje, postavila nekoliko pitanja radi razjašnjenja, prihvatila ono što je rečeno i potom izrazila želju da postane jedan od njegovih učenika. U svim ovim slučajevima glavni razlog za preobraćenje čini se da je bila kombinacija intelektualne privlačnosti Dhamme i impresioniranosti Budinom ličnošću i ponašanjem. Kralj Pasenadi je i naveo razloge za prihvatanje budizma, a to je uzorno ponašanje Budino i njegovih **monaha** i **monahinja**, njihov disciplinovan način života, moralni integritet i zaključak da ih Dhamma čini zadovoljnima (M.II,120-4).

U tekstovima nema primera da se neko preobratio zato što je video nekakvo Budino **čudo**. Zapravo, Buda se izričito protivio prebraćenju na osnovu čuda. Jednom ga je neko zamolio da napravi neko čudo ili pokaže svoje psihičke moći kako bi "još više ljudi steklo veru" (D.I,211). On

je odbio taj zahtev rečima kako bi inteligentni ljudi mogli pomisliti da ih on izvodi uz pomoć nekog trika ili magije. Takođe nema primera da su se ljudi preobraćali zbog razloga koji su uobičajeni u drugim glavnim teističkim religijama – strah da će uskoro doći kraj sveta, strah da ne dospemo u pakao ili zbog osećanja krivice i kajanja. Nema ni katarzičnih preobraćenja koja dolaze na kraju dugog perioda unutrašnje borbe i emocionalnih bura.

U nekoliko slučajeva pomenutih u Tipitaki ljudi su se preobratili u budiste posle kratkog susreta sa njim ili još dok su o njemu imali tek osnovna znanja. Iako je Buda prihvatao takve ljude kao svoje sledbenike, jasno je da je smatrao kako je bolje podrobnije upoznati Dhammu i pažljivo je istražiti pre nego što se odlučimo na konverziju. Konverzija iz đainizma u budizam Upāli Gahapatija, generala i uglednog građanina Nālande, ilustruje Budin stav o ovom pitanju. Posle dugog razgovora u kojem je Buda osvetlio neke od slabosti đainizma, Upāli ga zamoli da ga primi među sledbenike. Na taj zahtev Buda mu je odgovorio: "Dobro razmisli, Upāli. Uglednim ljudima kao što si ti priliči da o tome prvo dobro razmisle" (M.I,379). Međutim, Upāli je insistirao da on zna šta radi i ponovio je svoj zahtev. Onda Buda uputi i jedan zahtev Upāliju: "Već jako dugo tvoja porodica hrani đainske isposnike. Nastavi da im daješ hranu kad god naiđu." Upāli je bio izuzetno impresioniran Budinom plemenitošću. "Rekli su mi kako vi podučavate da hranu treba davati samo vama i vašim učenicima, a ne i drugima; da samo velikodušnost prema vama i vašim učenicima donosi zasluge. A vi me sada ohrabrujete da dajem i đainima." Upāli je obećao da će nastaviti da pomaže svoju raniju religiju, još jednom zamolio da postane sledbenik i konačno ga je Buda prihvatio kao takvoga.

Budin zahtev Upāliju u vezi sa đainima delom daje odgovor na pitanje kakav bi stav novih budista trebalo da bude prema svojoj dotadašnjoj veri. Konverzija u glavne teističke religije obično zahteva potpuni raskid ili čak snažno odbacivanje prethodne vere. Buda je bio dovoljno širokih vidika da prizna da i druge religije možda sadrže elemente istine u sebi i da podučavaju visoke moralne ideale. Pošto je to tako, nije imao potrebu da potpuno odbaci druge religije i nije zahtevao od svojih sledbenika religijsku ekskluzivnost. Ovakvo prilagođavanje umesto neprijateljskog stava ka drugim verama značilo je da su budisti ponekad dopuštali da se u njihovu religiju provuku i sujeverja ili pogrešni stavovi. Na pozitivnoj strani, to je takođe značilo da netolerancija, oštra podela između različitih religijskih zajednica, "osvajanje" konvertita po svaku cenu, kao i sva ona mržnja i ljubomora koja sve to prati, generalno nisu bile karakteristike budističkih društava. Videti **Apostaza**, **Misije** i **Tolerancija**

PREPORAĐANJE

Preporađanje (*punabbhava*) jeste ideja da se posle smrti **um** ponovo uspostavlja u novooplođenoj jajnoj ćeliji i time se oživljava novo **telo**, a novo biće nastaje. Buda je učio da sila koja nagoni um ka novom telu jeste žudnja (*taṇhā*), pogotovo žudnja za zadovoljstvima, za identitetom i žudnja za novim životom. Krajnji cilj čitave budističke prakse i vežbanja jeste da se eliminiše ta žudnja i zaustavi proces preporađanja. Budino učenje o preporađanju se razlikuje od **hinduističkog** učenja o **reinkarnaciji** u dve vrlo važne stvari. Prema hinduizmu, (1) večno **sopstvo** ili duša (*ātman*) prelazi iz jednog tela u drugo i (2) na kraju se spaja sa Svetskom dušom (Brahman). Buda je tvrdio da (1) ništa nije večno, (2) da biće jeste tok, jedan stalno menjajući proces i (3) oslobađanje ili nirvāṇa jeste prekidanje tog procesa. Videti **Anattā i preporađanje**.

PREPREKE PRI MEDITACIJI

Kad pokušamo da vežbamo **sabranost pažnje na dah** ili neki drugi tip meditacije, ubrzo počnemo da uočavamo pojavu raznih misli. **Buda** je takve misli i emocije klasifikovao u pet grupa: čulna

želja (*kāmmaććhanda*), zlovolja (*vyāpāda*), tromost i tupost uma (*thīna middha*), uznemirenos i briga (*uddhaćća kukkućća*) i stalna sumnja (*vićikiććhā*). Ovih pet prepreka ne samo da ugrožavaju meditaciju, one su takođe ključni razlog mnogih psiholoških problema, te tako njihovo rešavanje može biti korisno kako za naš svakodnevni život, tako i za duhovni napredak (A.III,63). Buda je rekao da te prepreke "izazivaju slepilo, manjak vizije i uvećavaju patnju" (S.V.111). Takođe je rekao da kada se one smanjuju, um postaje "elastičan, prilagodljiv, pogodan za vežbanje i blistav" (S.V.92), a kada ih se oslobodimo, makar i privremeno, "zadovoljstvo se rađa, iz zadovoljstva nastaje radost, kad smo radosni telo se umiruje, umireno telo rađa sreću, a um koji je srećan postaje skoncentrisan" (D.I,74). Nastanak ometajućih misli tokom meditacije može se preduprediti i u *Vitakkasaṇṭhāna sutti* Buda savetuje nekoliko načina – zamenu uznemirujuće misli nekom neutralnom, razmatranje štete koju izazivaju takve misli, ignorisanje, njihovo nasilno prekidanje itd. (M.I,119). Međutim, prepreke se hrane našim postupcima kada ne meditiramo i otuda je najbolji način borbe protiv njih da menjamo svoj način življenja. Pridržavanje **pravila morala**, prestanak traganja za sve novim čulnim stimulansima, strpljivost sa samim sobom, boravak u tišini, sve to nam može biti od pomoći. Umanjenje pet prepreka otvara put kao **đhānama**. Videti **napredak u meditaciji**.

PRIJATELJSTVO

Prijateljstvo (*mittatā*) jeste blizak, ljubavlju ispunjen i neseksualni odnos između dvoje ili više ljudi i upravo je **Buda** takvu vezu među ljudima hvalio više od svega. Tako je osobu koju je nazivao "dobrodušnim prijateljem" (*suhadamitta*) opisivao kao nekoga ko je uz nas i u dobrim i u lošim vremenima, kome se možemo poveriti i ko se poverava nama, ko se raduje našoj sreći i koji dobro govori o nama (D.III,187). Ali za Budu najviša vrsta prijatelja jeste duhovni, doslovno "divni prijatelj" (*kalyāṇa mitta*). I dok dobrodušan prijatelj nudi socijalnu i emocionalnu podršku, duhovni prijatelj nam pomaže da razumemo i praktikujemo Dhammu. U tekstovima se kaže: "Šta je prijateljstvo sa dobrim? To znači slediti, često biti u društvu sa ljudima koji imaju veru, koji imaju vrlinu, znanje, velikodušnost i mudrost; obraćati se njima za savet, biti im privržen, oduševljavati se njima i biti im nalik". Jednom je Ānanda rekao Budi: "Mislim da imati duhovnog prijatelja znači polovinu svetačkog života." Buda mu odgovori: "Ne govori tako, Ānanda, ne govori tako! Prijateljstvo, združenost i bliskost sa duhovnim prijateljem jeste čitav svetački život" (S.V,2).

Buddhism and Friendship, Subhuti, 2004.

PRIKLADAN PRISTUP

Prikladan pristup (*upāya kusala*) jeste spremnost učiteljeva da se prilagodi interesovanjima, potrebama i nivou razumevanja drugih, kako bi bio u stanju da prenese znanje o Dhammi (D.III,220; Th.158). U svom najboljem izdanju, prikladan pristup jeste jedna vrsta **fleksibilnosti** i **saosećanja**. Buda je rekao da je često prilagođavao svoje reči, čak i izgled, kako bi bolje podučio Dhammi različite vrste ljudi: "Vrlo se dobro sećam mnogih skupova plemića, sveštenika, domaćina, asketa i božanstava... kojima sam prisustvovao. Pre nego što bih seo sa njima, obratio im se ili se uključio u njihov razgovor, ja bih preuzeo njihov izgled i njihov način govora, kakav god da je bio i tek tada bi ih podučio Dhammi" (D.II,109). Buda je svojim monasima i monahinjama preporučivao da kada podučavaju Dhammu u drugim zemljama, treba da koriste jezik tih ljudi sa kojima žive (M.III,235). Dobar primer Budinog prikladnog pristupa beše njegov susret sa Sigālom.

Jednog dana ugledao je tog mladića kako se klanja u pravcu šest **strana sveta**, što je bila uobičajena religijska praksa toga doba. Upitao ga je zašto to radi, a ovaj mu odgovori da ga je otac, na samrtnom odru, zavetovao da nastavi sa tim običajem i tako produži porodičnu tradiciju. Iako

Buda nije mnogo cenio takve rituale, video je da Sigāla ima dobre namere, da se klanja stranama sveta iz poštovanja prema svom ocu i da bi ispunio obećanje koje mu je dao. Zato, umesto da ga kritikuje ili ismeva, predložio je Sigāli da malo izmeni svoju praksu, teda da ljude sa kojima živi – svoje roditelje, decu, prijatelje, svoje radnike, učitelje itd – vidi kao strane sveta i da im se klanja tako što će se prema njima ophoditi sa **dobrotom**, **poštovanjem** i **ljubavlju** (D.III,181).

PRIKUPLJANJE HRANE

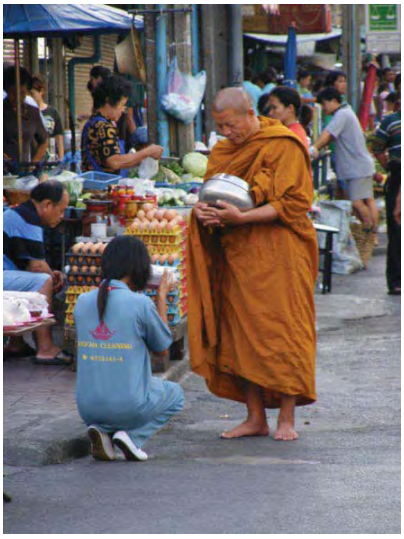

Prikupljanje hrane (*piṇḍapāta*) jeste način na koji budistički monasi i monahinje dolaze do hrane. Ova se praksa razlikuje od prošenja. Prosjak prosi ili traži, dok budistički monasi i monahinje samo dođu do vrata potencijalnog dobrotvora, stanu na kratko u tišini i pošto prime nešto nastave dalje. *Mahāvastu* kaže: "Mudar monah ništa ne traži, plemeniti ne iskazuju svoje potrebe. Oni samo stoje i puštaju da njihova činija bude viđena. Tako plemeniti prikupljaju hranu." Činija (*patta*) u koju se hrana prima i iz koje se kasnije jede jedna je od osam **potrepština** monaha i monahinja. Praksa prikupljanja hrane je skoro odumrla na Šri Lanki, ali je još uvek česta u Burmi i Tajlandu.

PRIZORI, ČETIRI

Četiri prizora (*ćatu nimitta*) jesu četiri stvari koje je prema legendi princ **Siddhattha** video i one su ga navele da napusti svetovni život i krene u potragu za istinom. Navodno, vozeći se u kočijama ulicama **Kapilavatthua**, naišao je na starca, bolesnika, leš koji su nosili na mesto za spaljivanje i na lutajućeg asketu. Iako ovu legendu nije moguće naći u *Tipiṭaki*, može se posmatrati kao metaforu čovekove sudbine (**starost**, **bolest** i **smrt**), i kao valjan odgovor na nju (traganje za načinom da se izbegne takva sudbina). Priča o ova četiri prizora odavno je vrlo popularna tema budističke umetnosti.

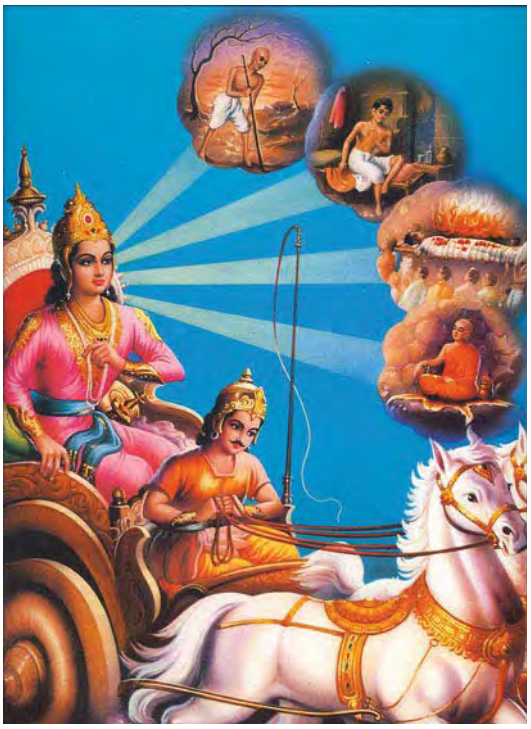

Govoreći o odluci da napusti dom, Buda je rekao: "Pre probuđenja, dok sam još bio neprobuđeni bodhisattva, iako i sam podložan rođenju, tragao sam za onim što je takođe podložno rođenju. Iako i sam podložan starenju, bolesti, smrti, tuzi i prljanju uma, tragao sam za onim što je takođe podložno starenju, bolesti, smrti, tuzi i prljanju uma. A onda pomislih: 'Iako sam podložan rođenju, zašto tragam za onim što je takođe podložno rođenju? Iako sam podložan starenju, bolesti, smrti, tuzi i prljanju uma, zašto tragam za onim što je takođe podložno starenju, bolesti, smrti, tuzi i prljanju uma? Kako bi bilo ako bih, iako podložan rođenju, uvideo opasnost u svemu što je podložno rođenju i tragao za nerođenim, za krajnjom sigurnošću od okova, za nibbanom? Kako bi bilo ako bih, iako podložan starenju, bolesti, smrti, tuzi i prljanju uma, uvideo opasnost u svemu što je podložno starenju, bolesti, smrti, tuzi i prljanju uma i tragao za neostarelim, neobolelim, neumrlim,

netugujućim, neuprljanim, za krajnjom sigurnošću od okova, za nibbanom? I tako sam, kasnije, još uvek mlad, crne kose i obdaren blagoslovom mladosti, u naponu snage – i dok su moji roditelji, neskloni tome, plakali tako da su im suze potokom lile niz lice – obrijao kosu i bradu, stavio na sebe žuti ogrtač i napustivši domaćinski život otišao u beskućništvo" (M.I,163).

PRORICANJE, MAGIJA, SREĆA I SUDBINA

Proricanje jeste navodna sposobnost da se predskaže budućnost, kao magijska moć da se promeni tok prirodnih događaja nekim natprirodnim sredstvima. Sreća je kvalitet koji, ako ga osoba ima, osobi obezbeđuje uspeh ili sreću, dok je sudbina navodno unapred predodređeni tok svih događaja.

Buda je sve ove stvari okarakterisao kao "vulgarne veštine" i izričito zabranjivao svojim monasima i monahinjama da ih praktikuju (DN 1). Govorio je da dobar monah "neće recitovati magijske formule, tumačiti snove ili znakove, niti praktikovati astrologiju" (*āthabbaṇaṃ supinaṃ lakkhanaṃ no vidahe atho pi nakkhanaṃ*, Sn. 927). U jednoj od najtežih osuda koje je načinio, takođe je rekao da će svaki njegov laički sledbenik koji veruje ili praktikuje ovakva sujeverja biti "izopštenik, prljavština, propalica u okviru laičke zajednice" (AN V.175). I **Tipiṭaka** nabraja neke vrste ljudi koji se mogu ponovo roditi u **čistilištu**; među njima su dželati, mesari, spletkaroši, korumpirane sudije i proricatelji sudbine (SN IX.1-21).

Buda se verovatno protivio svim ovim sujeverjima iz nekoliko razloga. Prvo, verovanje u sreću i sudbinu u kontradikciji je sa učenjem o **kammi**. Praktikovanje proricanja i magije neizbežno je povezano sa brigom za imetak i time osnažuje neznanje i pohlepu. Prodavanje magičnih bajalica i amuleta obično uključuje prevaru, nepoštenje i laganje. Paradoksalno je da su sva ova sujeverja danas široko prihvaćena kao istine u većini budističkih zemalja i često ih praktikuju i sami monasi. Videti **Astrologija** i **Blagoslov**.

PROROČANSTVO

Proročanstvo (*adisanā*) jeste iskaz, obično dat u religijskom kontekstu, koji precizno predskazuje kako će se događaji odvijati u budućnosti. Hrišćanstvo se često opisuje kao proročka religija, po tome što su Isusovo rođenje i život navodno predskazani u Starom zavetu, te da Novi zavet predskazuje njegov drugi dolazak i dramatične događaje koji će tome prethoditi. Proročanstva nikada nisu imala neku značajniju ulogu u staroj indijskoj religiji, a nema je ni u budizmu. Razlog tome je što je budizam uglavnom skoncentrisan na pojedinca i njegov doživljaj sadašnjosti – a ne na predskazivanje budućnosti. Sem toga, dok neke religije smatraju da je sposobnost predskazivanja dokaz Božije uključenosti u ljudske poslove, budizam bi tako nešto (ukoliko bi zaista bilo moguće) video kao samo jednu od nekoliko **psihičkih moći** koje se mogu spontano dogoditi ili razviti vežbanjem meditacije.

PROSTITUCIJA

Prostitucija je prodavanje sopstvenog tela za seksualne ciljeve. Danas, kao i u drevnoj Indiji, ljudi prostituciju smatraju "najnižim načinom življenja" (*antimaḍīvakā*, Mil.122). Pošto uključuje seks i razmenu novca, prostitucija se odnosi na treće **Pravilo morala** i isto tako na Budino učenje ispravnom **življenju**. Pitanje prostitucije treba posmatrati imajući u vidu onoga ko se prostituiše i mušteriju: (1) one koji su prisiljeni na prostituciju zbog siromaštva ili socijalne isključenosti i (2) one koji to rade svojom voljom, zato što to smatraju prikladnim i lakim načinom da se zaradi novac. Prvi tip se u budističkim tekstovima naziva bludnik (*vesiyā*) ili uličar (*bandhakī*), dok su drugi

tip kurtizane (*gaṇikā* ili *nagarasobhinī*). Namera prvih je verovatno tek da prežive i otuda je kammički daleko manje negativna nego kod drugog tipa, čiji motiv može biti pohlepa, lenjost i pomanjkanje samopoštovanja. Prva grupa nije svojevoljno uključena u pogrešno življenje, dok druga sasvim očigledno jeste.

A šta je sa mušterijama? Mušterije prvog tipa prostitutki sasvim izvesno krše i prvo i treće pravilo morala, jer seksualno eksploatišu drugu osobu, koristeći teške okolnosti u kojima se ona našla. Mušterije drugog tipa možda ne krše treće pravilo, ali teško da čine nešto što će im pomoći u duhovnom razvoju. Generalno govoreći, prostitucija jeste niska i ne hvale vredna aktivnost, tako da iskreni budisti sigurno neće u njoj učestvovati.

Jedna od Budinih dobrotvorki bila je žena po imenu Ambapali, imućna kurtizana iz **Vesālija** koja je kasnije napustila svoj zanat i postala monahinja (D II.95). U kanonu čitamo da su prostitutke svoje prisustvo naplaćivale 500, čak 1000 novčića za noć (Vin. I.268-9).

Ambapali poziva Budu u svoju kuću na večeru

PROSUĐIVANJE

Doneti sud (*pamāṇa* ili *viniććhaya*) o nečemu znači izvući zaključak ili doneti odluku o nečemu. Prema Budi, ljudi prosuđuju na jedan od četiri načina – (1) prema spoljnjem izgledu (*rūpappamāṇa*), (2) prema mišljenju drugih (*ghosappamāṇa*), (3) prema ekonomskom statusu (*lūkhappamāṇa*) ili prema stvarnom stanju (*dhammappamāṇa*, A.II,71). Takođe, sudove donosimo u odnosu na dva konteksta – kada nas pozovu da presudimo u sporu dve ili više strana ili kada prvi put sretnemo neku osobu ili je vidimo da se ponaša na određeni način. U prvom kontekstu ćemo svoj sud objaviti suprotstavljenim stranama i to će nadajmo se umiriti svaku neslogu među njima.

Sud o ljudima sa kojima dolazimo u kontakt obično donosimo u privatnosti našeg uma. Međutim, to će uticati i na način na koji o njima mislimo – sa poštovanjem ili sa gnušanjem, poverenjem ili sumnjičavošću, sviđanjem, nesviđanjem ili ravnodušnošću. I naravno, mišljenje koje o njima formiramo na osnovu svog prosuđivanja uticaće i na to kako se prema njima ophodimo. Pošto je to tako, moramo biti vrlo oprezni kad prosuđujemo druge, pogotovo kada ih kritikujemo.

Možda bi bilo dobro pomenuti tip prosuđivanja koji se naročito tiče budista. Naime, postoji izvestan tip budista koji su vrlo zainteresovani da lupaju glavu o tome koju vrstu **kamme** je neka osoba učinila da bi se preporodila u svojim sadašnjim okolnostima ili o tome gde će se oni sami preporoditi na osnovu onoga što sada čine. Takve spekulacije u najboljem slučaju mogu biti tek nagađanje. Buda je rekao da pokušavati da precizno istražimo suptilno i kompleksno delovanje kamme može čoveka samo navesti da poludi (A.II,80). Razlog tome nije to što je delovanje kamme ambivalentno, već zato što nikada ne možemo znati šta se događa u umovima drugih ljudi, koji su im motivi, niti čak pun obim njihovog delovanja. Kada je Buda dočuo da njegov laički učenik Migasāla tvrdi kako su se nekoliko ljudi koji su nedavno umrli preporodili na određenom mestu, rekao je: "Ne presuđuj drugima, ne presuđuj drugima. Oni koji sude drugima kopaju duboku jamu za sebe" (A.III,351).

Osim mogućnosti da sud koji donosimo o drugima može biti pogrešan, kritikovanje drugih takođe može biti simptom ili podstaći uobraženost i gordost. Ono čak može biti način na koji

odvlačimo pažnju od svojih slabosti i nedostataka. Pa ipak, mnogo je situacija u životu kada moramo doneti svoj sud o nekome – je li bebisiterka prikladna da se stara o našem detetu, da li osoba koja nam traži novac u zajam zaista misli i da nam ga vrati, može li mehaničar kojem smo oterali auto na popravku to i da učini. Kako se možemo osigurati da naš sud odražava stvarnost, tako da smo u stanju da načinimo inteligentniji izbor? Buda je ponudio solidan i razuman savet: "Brza odluka ne znači i ispravna odluka. Mudra osoba gleda stvar sa obe strane, trezveno, nepristrasno, imajući u vidu istinu, mudro i bez žurbe. Takva se osoba zove pravednikom" (Dhp.256-7).

Prva stvar koju Buda ovde savetuje je ne donositi odluku brzo ili impulsivno (*asāhana*). Većina stvari, a i ljudi, imaju više strana i potrebno je vreme da se one do kraja otkriju. Slično tome, znanje o nečemu obično dolazi na kraju prikupljanja podataka. Otuda, s pravom se može reći da će svako prosuđivanje urađeno na brzinu verovatno biti pogrešno ili u najmanju ruku delimično. Ako stvari imaju više strana, iz toga proizlazi da mogu različito izgledati u zavisnosti iz kojeg ih ugla gledamo i zato nam je Buda savetovao da "pogledamo obe strane neke stvari" (*atthaṃ anatthañ ća ubho niććheyya*). Saslušati mišljenje obe strane u sporu, uzeti u obzir i dobre strane neke osobe, a ne samo njezine nedostatke, imati u vidu da je osoba koja je bila gruba prema nama možda imala loš dan i da inače nije takva, sve su to primeri za ovakvo ponašanje. Nije uvek lako definisati kvalitete pravičnosti (*dhammena*) i nepristrasnosti (*sāma*), ali jedan važan element za oba jeste jednakost u ophođenju. Uvek je razborito ne preuveličavati neke činjenice u odnosu na druge, uzeti u obzir sve podatke i pažljivo ih odmeriti. U Indiji Budinog vremena, kao i u mnogim drugim kulturama, terazije (*tulā*) korišćene su kao simbol pravične i nepristrasne odluke (Dhp.268). Kada prosuđujemo o bilo kom pitanju, lako je da nas na jednu ili drugu stranu zavedu naše želje, ono što želimo da bude istinito. Prevaranti su upravo zato u stanju da nasamare ljude jer podstiču u njima pohlepu, znajući da ona zamagljuje sposobnost rasuđivanja. Mudar čovek nastoji da svoja lična osećanja drži pod kontrolom kada prosuđuje i da ostane "pažljiv za istinu" (*dhammassa gutto*) tj. za činjenice.

Možda ovom Budinom mudrom savetu možemo dodati još jednu stvar, koja je istaknuta u *Pāyāsi sutti* (D.III,347-8). Pošto smo doneli zaključak u skladu sa svojim najboljim mogućnostima, uvek je dobro nastaviti da imamo otvoren um. Na taj način, ako kasnije iskustvo ili nove činjenice pokažu da je naš sud bio pogrešan, bićemo u stanju da ga prilagodimo. Predrasuda jeste mišljenje koje nije lako za menjanje i predrasude su uzrok mnoštvu međuljudskih i socijalnih problema.

PROBUĐENJE

Probuđenje (*bodhi*) je termin koji se odnosi na proces razumevanja stvarnosti. Kada, kao rezultat praktikovanja Budine Dhamme, neko duboko, potpuno i direktno prepozna *prolaznost, nedovoljnost* i *nesupstancijalnost* svih uslovljenih stvari, tada se za njega može reći da je otvorio oči, postao probuđen ili da je dostigao probuđenje. Sasvim automatski, taj uvid donosi radikalnu promenu u našem iskustvu i ponašanju. Frustracija, napetost i strah bivaju zamenjeni **mirom** i **radošću**. Osoba koja je probuđena naziva se ili **Budom** ili **arahatom**. A samo stanje se takođe često naziva **nirvāṇa**. Videti **Mistika**.

PROBUĐENJA, SASTOJCI

Buda je nekada sažeto izlagao ono što je na drugim mestima detaljno objašnjavao (M.III,223). Kada je sumirao različita psihološka stanja koja pomažu u razumevanju stvarnosti, označio je sedam glavnih i nazvao ih Sedam sastojaka (bukvalno: *udova*) probuđenja (*satta bođđhanga*). To su **svesnost** (*sati*), istraživanje mentalnih fenomena (*dhamma vićaya*), energija (*viriya*), **radost**

(*pīti*), smirenost (*passaddhi*), **koncentracija** (*samādhi*) i **spokojstvo** (*upekkhā*). Svesnost nam omogućuje da uočimo pojave u stvarnosti i kada se potrudimo da razmotrimo i istražimo njihove osobine, počinjemo da uviđamo da su sve one prolazne, nezadovoljavajuće i nesupstancijalne. Radost daje krila našem duhovnom stremljenju, tako da ono nije samo neprekidna borba, a smirenost nam obezbeđuje održavanje ravnoteže dok prolazimo različite uspone i padove, koji su neizbežni na ovom putu. Koncentracija drži pažnju i energiju fokusiranima, tako da naše interesovanje ne bledi i ne skrećemo na stranputicu. Na kraju, spokojstvo smiruje ometajuće misli i emocije, čineći na taj način um jasnim, a **meditaciju** lakšom (D.II,79).

PSIHIČKA MOĆ

Psihička moć (*iddhi*) jeste sposobnost koja se ne podudara uvek sa poznatim zakonima prirode, a uzrok joj je oslobađanje ili razvijanje moći **uma**. Tako je **Buda** prihvatao da neki duhovno razvijeni ljudi mogu ispoljavati određene psihičke moći, a i on sam ih je ponekad ispoljavao. Glavne psihičke moći koje se pominju u budističkim tekstovima jesu telepatija, psihokineza, levitacija i sposobnost razdvajanja astralnog tela (*manomayakāya*) od fizičkog. Buda je upozoravao na opasnost od psihičkih moći. Razlog je u tome što onome ko ih poseduje ljudi počinju da se enormno dive i to lako dovodi do zloupotrebe. Druga opasnost je da većina onih koji tvrde da ih poseduju jesu u stvari obični prevaranti. Dalje, Buda je smatrao da gajiti veru prema onima koji poseduju vrlinu, poštenje i kontrolu nad svojim umom predstavlja čvršću osnovu od verovanja u one koji mogu da levitiraju ili čitaju misli. Zbog toga je propisao da ukoliko monasi ili monahinje i razviju takve sposobnosti, ne smeju da ih demonstriraju pred nezaređenima, niti da im o njima govore bez dopuštenja **Saṅghe**. Jednom je neki bogataš skupocenu posudu od sandalovog drveta postavio na vrh bambusove motke u sred grada i objavio da je može uzeti za sebe onaj ko se podigne sa tla i dohvati je. Jedan monah koji je razvio sposobnost levitiranja prihvatio je izazov i dohvatio posudu, posle čega ga je ogromna gomila obožavalaca sledila kuda god bi krenuo. Kada je Buda dočuo šta se desilo, pozvao je monaha i prekoreo ga: "Ti si poput lake žene koja se pokazuje na pijaci ne bi li dobila koji novčić" (Vin.II,110-111). Videti **Čuda**.

PŪĐĀ

Pūđā je jednostavan **ritual** koji obavljaju predani budisti, obično ispred Budinog **kipa**, a u znak sećanja i poštovanja prema njemu. Pāḷi reč *pūđā* izvedena je iz korena *pūđ*, što znači "odavati počast" ili "poštovati". Tokom pūđe, **cvetovi**, sveće i **mirisni štapići** stavljaju se ispred kipa, pri čemu se kontemplira njihovo simboličko značenje i odrecituje nekoliko strofa. Otuda je pūđā i kontemplacija i spoljašnji izraz našeg unutrašnjeg uverenja.

PUṆṆA MANTĀNIPUTTA

Puṇṇa Mantāniputta je rođen u gradu Suppāraka, država Sunāparanta, današnja Sopara, mestu na obali severno od Mumbaija. Putovao je sa karavanom trgovaca sve do **Sāvatthija**, kad je čuo Budu kako propoveda i odlučio da postane monah. Pokazao se kao inteligentan i savestan, te je po

završetku obuke rekao Budi da bi želeo da se vrati u rodni kraj i širi Dhammu. Buda mu je rekao: "Ljudi u Sunāparanti su agresivni i grubi. Šta ćeš uraditi ako te zlostavljaju ili ti prete?" Puṇṇa odgovori: "Pomisliću kako su blagi jer me barem ne udaraju". "A šta ćeš ako te udare?" "Pomisliću kako su blagi jer me barem ne gađaju kamenjem." "A šta ako te budu gađali kamenjem?" "Pomisliću kako su blagi jer me barem ne tuku štapovima." "A šta ako te ipak tuku štapovima?" "Pomisliću kako su blagi jer me barem ne bodu nožem." "A šta ako te ipak ubodu nožem?" "Pomisliću kako su blagi jer me barem nisu ubili." "A šta ćeš pomisliti ako te ljudi iz Sunāparante ipak budu ubijali?" "Prisetiću se da su mnogi učenici Blaženog, zgađeni nad svojim telom, ubili same sebe, a evo mene ubijaju a da čak to ni ne želim." "Odlično, Puṇṇa, Odlično! Sa takvom obuzdanošću i mirom bićeš u stanju da živiš među narodom Sunāparante. Idi i radi ono što misliš da je najbolje" (MIII,267-9). Puṇṇa je na kraju stigao u svoju domovinu i tokom nekoliko meseci na hiljade ljudi prihvatili su Budino učenje, a on postade probuđen.

Puṇṇa predstavlja izvanredan primer monaha sa **misijom** i željom da služi drugima. Posedovao je samodisciplinu i smirenost (*damupasama*), hrabrost (*dhiti*) i odlučnost (*adhiṭṭhāna*), a najviše od svega strasti prema Dhammi (*dhammakāma*). Buda je rekao da oni koji su uspeli, učinili su to zahvaljujući strasti prema Dhammi (*dhammakāmo bhavaṃ hoti*, Sn,92). U kasnijim vremenima, inspirisani Puṇṇinim primerom, indijski monasi su se izlagali opasnosti i naporima kako bi proširili Dhammu i do najudaljenijih kutaka Azije.

"PUSTA ZEMLJA"

T. S. Eliot (1888-1965) bio je jedan od najuticajnijih pesnika XX veka, a njegova poema *Pusta zemlja* (*The Waste Land*) smatra se njegovim najvažnijim delom. Puna skrivenih istorijskih, literarnih i mitskih aluzija, kao i komplikovanih simboličkih figura, ona slika savremeni svet kao prazan i lišen duhovnog značenja. Treće pevanje *Puste zemlje* zove se "Propoved o vatri", po Budinom čuvenom govoru istog naziva, *Ādittapariyāya sutta* (S.IV,19-20). Na kraju tog pevanja Eliot parafrazira Budine reči ponavljane mnogo puta tokom govora: "O monasi, sve gori" (*Sabbaṃ bhikkhū ādittaṃ*) kao "gori, gori, gori, gori". Buda je ovim mislio da je običan čovek opsednut čulnim zadovoljstvima i maštanjima, tako da sam gori od žudnje, mržnje i obmanutosti. Za Eliota, ove reči bile su moćan i nepokolebljiv komentar o praznini u kojoj mnogi ljudi žive.

Eliot je veoma cenio Budino učenje i čak je proučavao neke od budističkih tekstova. Prema Peter Ackroydovoj biografiji Eliota, njegovo "...zanimanje za budizam nije bilo samo filozofske prirode. Nirvāna je iskorenjivanje – poništavanje žudnje, sloboda od vezanosti – a u mladom Eliotu postojala je, kao što je moguće videti iz njegove poezije, jedna neutaživa želja da bude slobodan". Ako je Eliota pokrenuo Budin opis obične, profane egzistencije, mora da ga je podjednako uzbudilo i obećanje na kraju *Adittapariyāya sutte*, da je moguće izdići se iznad ovakvog načina postojanja. "Videvši to, u dobro upućenom plemenitom sledbeniku sve se više raspršuju iluzije o čulima. Kad mu se rasprše iluzije, u njemu se hladi strast. Zahvaljujući hlađenju strasti, on se potpuno oslobađa. Sa potpunim oslobađanjem dolazi i znanje: 'Potpuno sam oslobođen'."

Zanimljivo je primetiti da je Eliot ideju za naslov svoje čuvene poeme dobio od Bude. Jer Buda je neka negativna psihološka stanja često opisivao kao "mentalnu pustu zemlju" (*ćetokhila*, A.V,17; M.I,101; S.V,57).

PUŠENJE

Pušenje je navika udisanja dima nastalog usled sagorevanja listova duvana, i to ili u vidu cigareta ili uz pomoć lule. Duvan je bio nepoznat u staroj Indiji, ali su ljudi udisali dim nekih biljaka zbog medicinskih razloga, a i iz zadovoljstva. Prema *Sušruta ćikistā*, starom medicinskom traktatu,

udisanje dima je dobro kao purgativ, lek protiv umora, depresije, upala grla i nazeba, a takođe je dobar i za trudnice. Određene biljke su spaljivane i dim je udisan uz pomoć male metalne cevi (*dhūmanetti*). Buda je odobravao takvu vrstu terapije dimom, te je i dopuštao monasima i monahinjama da imaju cevi koje se za to koriste (Vin.I,204), iako su ih neki ljudi izgleda smatrali luksuzom (Đa.IV,363). Cigare (*dhūmavatti*) koje su se pušile radi zadovoljstva, pravljene su mlevenjem jedne vrste đumbira, šafrana, sandalovine i aloe, od čega se dobijala fina pasta i obmotavala oko trske dužine otprilike 15 santimetara i debljine palca. Kada je pasta bila suva, trska je vađena, a takva cigara je pre paljenja premazana pročišćenim buterom ili sandalovim uljem. Ove cigare su verovatno bile daleko manje štetne od današnjih. Drugi stari medicinski spis, *Ćaraka saṃhitā*, preporučuje da se pri pušenju sedi u uspravnom, ali udobnom položaju, da se dim povlači tri puta za redom i na usta i na nos, ali da se izdiše samo na nozdrve.

I dok pušenje vrlo negativno utiče na **telo**, ono sasvim malo ili uopšte ne utiče na svest, te otuda, sa budističke tačke gledišta, nema moralni značaj. Neka osoba može biti ljubazna, velikodušna i poštena i pored toga što puši. Tako, iako se pušenje ne može savetovati sa stanovišta fizičkog zdravlja, ono nije u suprotnosti sa pet **Pravila morala**.

Pušenje je vrlo često u svim budističkim zemljama, iako je 2005. **Butan** postao prva zemlja u svetu koja je zabranila pušenje. U Burmi, Tajlandu i Kambodži monasi često puše, ali se na Šri Lanki to smatra neprihvatljivim, mada i tamo neki monasi puše kada nisu pred očima javnosti. Ali zato je monasima na šri Lanki dopušteno da žvaću duvan.

PUTOVANJA, BUDINA

Putovati (*ćārikā* ili *sañćaraṇa*) znači ići od jednog mesta do drugog, obično na većem rastojanju. Buda je smatran pre svega učiteljem i takvo gledanje jeste tačno. Ali on nije bio učitelj poput Platona, koji je imao svoju akademiju, ili kao Toma Akvinski, koji je predavao na univerzitetu. Celokupno njegovo podučavanje odigravalo se na putovanju, u šumama mangoa na obodima naseljenih mesta, u svetilištima podignutim kraj puta ili u gradskim parkovima. Buda je nastojao da što više ljudi ima priliku da čuje Dhammu, a da bi to postigao veći deo života proveo je putujući. *Tipiṭaka* beleži neka od Budinih putovanja. Na primer, tokom prvih 12 meseci posle probuđenja

Najznačajnija mesta u Budino vreme u kojima je najčešće boravio

išao je od **Uruvele** do **Sārnātha**, natrag do Uruvele, a odatle do **Rāđagahe** preko Gaye, što je sve u svemu rastojanje od oko 315 kilometara. Jedno od najdužih putovanja koja se pominju u *Tipiṭaki* bilo je od Rāđagahe do **Sāvatthija** preko **Vesālija**, a potom natrag do Rāđagahe alternativnom rutom preko Kīṭāgirija i Āḷavīja, što je sve u svemu nešto oko 920 kilometara. Njegovo poslednje putovanje vodilo je od Rāđagahe, zatim preko Pātaḷigāme i Vesālija, pa na kraju do **Kusināre**, dakle nekih 275 kilometara, što je moralo biti vrlo naporno za jednog osamdesetogodišnjaka (D.II,72-137).

Buda je često opisivan kako putuje u pratnji 500 monaha, što je zapravo konvencija kojom se kaže "mnogo" ili jednostavno "u pratnji velike grupe monaha". U nekim drugim prilikama, ne obaveštavajući svog pratioca i saputnike, otišao bi i lutao sam neko vreme (S.III,95). Čini se da je svuda išao peške, sem kada je morao da prelazi **reke**, kao kod Payāge, današnjeg Allahabada (Vin. III,5) i Pāṭaligāme, današnje Patne (M.I,225), kada je morao da se ukrca na splav. Samo je na jednom mestu opisan da nosi sandale, tako da je verovatno većinu vremena hodao bos (Vin.I,187). Na putu je možda spavao u odmorištima kraj puta, u staroj kolibi nekog grnčara (M.III,238) ili, ako ništa drugo nije mogao da nađe, na otvorenom, "na tlu prekrivenom lišćem" (A.I136). Jednom kada je išao zemljom Kuru boravio je u kućici, "a pod joj prekriven travom" (M.I,501).

Buda šeta pored reke u Uruveli.
Reljef na stupi u Sančiju, istočna kapija

Buda je jednom rekao svojim monasima: "Idite na dobrobit mnogih, na sreću mnogih, iz samilosti prema svetu, za blagostanje, dobrobit i sreću bogova i ljudi. Podučavajte Dhammu, koja je divna na početku, divna u sredini i divna na kraju. Objašnjavajte i slovo i duh svetačkog života, potpuno ispunjenog i savršeno čistog" (Vin.I,20). Ovim rečima Buda je izrazio sopstvene razloge da krene na tako dugačka i tegobna putovanja, iz **saosećanja** za ovaj svet. Videti **Vesākha**.

R

RACIONALIZAM
Racionalizam jeste filozofska teorija po kojoj se do znanja može doći jedino putem ljudskog razuma. Neki nadahnuti, ali slabo obavešteni budisti tvrdili su da je Buda bio racionalista i da je budizam "čisti racionalizam". Iako budizam zaista sadrži izrazito racionalne elemente, verovatno više od većine drugih religija, preterivanje je reći da je on potpuno racionalan. Buda je bio isuviše svestan onog suptilnog uticaja koji žudnja i predrasude mogu imati na proces mišljenja, a da bi se potpuno oslonio na razum. Prema njemu, tri stvari igraju ulogu u sticanju znanja ili mudrosti – znanje stečeno obrazovanjem (*sutamaya paññā*), znanje stečeno razmišljanjem (*ćintāmaya paññā*) i znanje stečeno **meditacijom** (*bhāvanāmaya paññā*)

RAD
Videti **Življenje**.

RADOST
Radost (*pīti*) jeste osećaj suptilne i rafinirane sreće i sličan joj je. U budističkoj psihologiji, radost se vidi kao rezultat življenja u vrlini, znakom uspešne meditacije i kao indikacija rasta duhovne zrelosti. Mnogi različiti tipovi radosti su prepoznati u budizmu. **Saradost** na primer, jeste sposobnost da se obradujemo uspehu i sreći drugih. Kada je mudrac Bāvari samo čuo reč "Buda", doživeo je ushićenje (*udagga*), razdraganost (*vedađāta*) i zadovoljstvo (*attamāna*, Sn.998-9). *Buddhālambana pīti* jeste smirena radost koju možemo osetiti dok kontempliramo **kip** Budin. U **Visuddhimaggi**, radost se kategorizuje prema svom intenzitetu i efektu koji ima na telo; tako postoji manja radost (*khuddikā pīti*), trenutna radost (*khaṇikā pīti*), obilna radost (*okkantikā pīti*), nadahnjujuća radost (*ubbegā pīti*) i prožimajuća radost (*pharaṇā pīti*, Vis.143).

Neki ljudi zaziru od radosti, misleći da ih može odvesti ka vezivanju, ali **Buddhaghoša** je načinio zanimljiv komentar o tome: "To osećanje se zove radost, zato što njemu treba da se radujemo" (Vis.143). Radost je važan deo **đhāna** i jedan od sedam krakova puta koji vodi ka **probuđenju** (D.II,79).

RĀĐAGAHA
Rāđagaha, što znači "Kraljevo boravište", bila je prestonica kraljevstva Magadha i najveći grad u **Srednjoj zemlji**. Buda ju je tokom života često posećivao. Sastojala se od dva dela, starog grada podignutog u brdima i novog dela smeštenog na ravnici, u podnožju tih brda. Oba dela bila su opasana ogromnim zidom, čiji je ostatke moguće videti još i danas. Budina dva omiljena mesta u gradu bili su Bambusov gaj i niže kamenito brdo nazvano Lešinarev vrh, u blizini istočne kapije grada. Arheolozi su uspeli da lociraju i iskopaju mnoge delove Rāđagahe koji se pominju u **Tipiṭaki**. Rāđagaha se danas naziva Rađgir i nalazi se u severnoindijskoj saveznoj državi Bihar.

Rāđagaha, Bambusov gaj

Rāđagaha, planinski deo

RĀHULA

Rāhula jedino Budino dete (A.I,24). Ime je možda dobio po tome što se rodio u vreme pomračenja Meseca (*rāhu*). Neposredno posle njegovog rođenja Buda je doneo konačnu odluku da napusti svet svakodnevnice, postane monah i krene na put traganja za istinom. Sedam-osam godina kasnije Buda se vratio u **Kapilavatthu**, prvi put video Rāhulu od kada je napustio dom, naložio Sāriputti da ga zamonaši, te ga poveo sa sobom. Ovo je izazvalo veliku uznemirenost kako nekadašnje Budine žene **Yasodhare**, i njegovog oca **Suddhodane**. Verovatno je Budina namera bila da sinu pruži obrazovanje više zasnovano na duhovnosti, nego što bi ga dobio da je ostao kod kuće. Rāhula je izrastao u uzornog monaha i na kraju je postao probuđen. Tako je prokomentarisao: "Zovu me 'Rāhula Srećnik' iz dva razloga. Zato što sam Budin sin i zato što sam jedno sa Istinom" (Th.295). Sem nekoliko uzgrednih informacija, *Tipiṭaka* daje malo podataka o Rāhuli. Tri Budina govora u *Mađđhima nikāyi* bila su namenjena njegovom sinu (M.I,414; 421;III,277).

Kineski prikaz Rahule

RASA I RASIZAM

Rasa je pojam koji podrazumeva da neke grupe ljudi imaju fizičke i psihološke karakteristike koje ih znatno razlikuju od onih u drugim zajednicama. Takav pojam rase je danas uglavnom u nauci odbačen kao suviše neprecizan i nepodesan za definisanje. Rasizam je verovanje da neke grupe ljudi imaju fizičke i psihološke karakteristike koje ih čine znatno inferiornijim ili superiornijim u odnosu na druge grupe. Neki primeri rasizma su nacistička ideologija "više rase", teologija holandske reformističke crkve, učenje baptističke crkve na jugu SAD, prema kojem je ropstvo crnaca Božija volja, kao i hinduistički sistem **kasti**. Buda je bio verovatno prva osoba u istoriji koja je izrazila sumnju oko pojma rase i izričito odbacila rasizam. U čuvenoj *Vāseṭṭha sutti*, delu **Sutta nipāte**, on kaže: "Pogledajte travu i drveće. Iako o tome ne govore, među njima je moguće uočiti različite vrste. Pogledajte insekte... četvoronošce, reptile... ribe... ptice. Iako o tome ne govore, među njima je moguće uočiti različite vrste. Među tim bićima razlike su mnogobrojne i jasne, dok

su među ljudima one beznačajne. Ni po kosi, glavi, ušima, očima ili ustima, niti po nosu, usnama, obrvama, vratu, ramenima, stomaku ili leđima, ni po stražnjici, grudima, muškim i ženskim polnim organima, šakama ili stopalima, niti po prstima, noktima, listovima, butinama, boji ili glasu, nije moguće na osnovu svih tih razlika uočiti različite vrste kao kod drugih bića. Razlike među ljudima su beznačajne' (Sn. 601-11).

RAT

Rat (*yuddha*) jeste situacija kada dve ili više zemalja ili grupa učestvuje u međusobnom oružanom konfliktu tokom određenog vremenskog perioda. Pošto rat nastaje usled straha, pohlepe i mržnje i uvek uključuje ubijanje, budizam smatra da je on protiv prvog **pravila morala**. Budistički filozofi i mislioci nikada nisu posumnjali da je rat nešto loše, pa tako nikada nije mogao ni da nastane pojam svetog rata – krstaški rat ili džihad – ili pravednog rata. Međutim, pojedini budisti jesu smatrali da u nekim vremenima učestvovanje u ratu može biti manje od dva zla, te da jeste neprihvatljivo, ali nužno. Drugi mudri budisti su možda odbijali da se uključe u rat bez obzira na okolnosti. Međutim, ratovi ne izbijaju iznenada, već se obično nalaze na kraju perioda tenzija i straha. Najkonzistentniji budistički odgovor na rat jeste baviti se uzrocima rata, pre nego što oni dođu do tačke kada je oružani sukob neizbežan.

Politička istorija budističkih zemalja puna je ratova kao i u svim drugim zemljama. Međutim, ratovi radi čisto religijskih ciljeva ili radi širenja budizma nisu bili uobičajeni. Prigovor savesti, tj. odbijanje da se služi vojska bilo u vreme mira ili rata bio je skoro nepoznat u budističkim zemljama, a najupadljiviji je primer Južnog **Vijetnama** 60-tih i 70-tih godina prošlog veka. **Tajland** je imao obavezni vojni rok skoro sto godina i tokom tog vremena nije bilo nijednog slučaja prigovora savesti. Paradoksalno je da su u **Burmi** sve donedavno mnogi mladi ljudi videli vojnu službu kao alternativu zamonašenju.

RAZUMEVANJE, ISPRAVNO

Ispravno razumevanje (*sammā diṭṭhi*) jeste prvi korak na Budinom **Plemenitom osmostrukom putu**. Engleska reč razumevanje (*understanding*) znači bukvalno "stajati ispod", biti vrlo blizu nečemu, tako da ga vrlo dobro poznajemo. **Pāḷi** reč *diṭṭhi* bukvalno znači "viđenje". Otud, ispravno razumevanje znači negovanje onih kvaliteta uma koji će nam omogućiti da potpuno i na realističan način vidimo, tj. shvatimo stvari ili, kako je to Buda izrazio: "znanje i viđenje stvari kakve one zaista jesu" (na primer, S.III,59). Neki od stavova koji nam mogu pomoći u razvijanju ispravnog razumevanja uključuju pokušaj da nešto direktno iskusimo, umesto da se oslanjamo na tuđa mišljenja, oslobađanje od predubeđenja, izbegavanje prebrzog zaključivanja, otvorenost za različita objašnjenja, osiguravanje vremena sebi da izvučemo pravi zaključak, spremnost da promenimo mišljenje kada nam se prezentuju činjenice koje mu protivreče, nebrkanje dela i celine neke stvari itd. Svaki od ovih stavova je Buda pomenuo u nekom od svojih govora. **Sāriputta** je takođe rekao da slušanje drugih, obraćanje pomne pažnje, razgovor, vrlina i spokojan um mogu pomoći u razvijanju ispravnog razumevanja (M.I,294). Očigledno, ispravno razumevanje je pre proces nego fiksirana ideja, verovanje ili mišljenje. A kulminacija i okončanje tog procesa biće **probuđenje**.

RAZVOD

Razvod jeste legalno okončanje **braka**. U mnogim **religijama** brak je religijski čin i otuda postoje različita ograničenja u pogledu braka. U nekima od tih religija razvod je moguć jedino ako jedan od partnera počini preljubu, dok je u drugima razvod moguć, ali samo na inicijativu muža. Pošto

budizam gleda na brak ne kao na nešto sveto, već kao na ugovor između dve osobe, on prihvata da ukoliko se to dvoje ljudi složi da okončaju svoju vezu, oni to i mogu da učine. Budizam i sve budističke kulture su oduvek gledale na brak kao na nešto što je vredno očuvati, ali u isto vreme nikada nisu postavljali pravne barijere u pogledu razvoda.

RECIKLAŽA

Terminom reciklaža danas se obično označava praksa racionalnog i odgovornog korišćenja resursa. Ova praksa izrasla je iz zabrinutosti za prekomerno zagađenje prirodne okoline, svesti da su prirodni resursi ograničeni i iz **poštovanja** prema prirodi. Budisti su motivisani na reciklažu zbog svakog od ova tri motiva, ali i Budinim učenjem o zahvalnosti i poštovanju svakog oblika **života**. Buda je svoje monahe i monahinje video kako žive potpuno od onoga što dobiju od drugih, te ih je podsticao da to što im je dato iskoriste do kraja i sa pažnjom. Ānanda je jednom rekao da za svoj ogrtač, kada jednom postane suviše iskidan da bi ga dalje nosio, pronalazi mnoge druge načine upotrebe (Đa.II,23). Buda je takođe podučavao učenike da budu obazrivi prema životinjama i biljkama. Ovo uključuje i uzimanje od prirode samo ono što nam je potrebno, korišćenje toga na najbolji mogući način i davanje nečega zauzvrat.

RECITOVANJE

Recitovanje (*đappa* ili *saṅgīti*) jeste ritmičko izgovaranje reči ili teksta propraćenog nekada **muzikom**. Recitovanje je imalo vrlo važnu ulogu u prenošenju **Dhamme**. Tokom najmanje 300 godina monasi i monahinje su se redovno sastajali i recitovali **sutte**, kako bi ih sačuvali u pamćenju. Danas, recitovanje ima socijalnu, kontemplativnu i čak terapeutsku vrednost. Njime je moguće smiriti misli i fokusirati pažnju, a to je dobra priprema za **meditaciju**.

Raširenо je uverenje da recitovanje Budinih reči, naročito govora kao što je **Metta sutta**, može imati isceljujući efekat, a postoje i neki dokazi koji govore tome u prilog. Blag i relaksirajući zvuk pri recitovanju može okrepiti i **telo** i **um**, a grupa ljudi koja se okupila oko bolesnika da recituje može učiniti da se on oseti prihvaćenim i paženim, a što doprinosi procesu izlečenja. Kineski monah iz VII veka I-tsing nabrojao je sve blagodeti recitovanja: "Omogućuje nam da saznamo za sve vrline Budine, učimo da cenimo poeziju, pročišćuje jezik, širi pluća, učimo se poverenju u zajednicu i utiče na poboljšanje zdravlja (tako što podstiče duboko disanje)". Videti **Muzika**.

Recitovanje u Bodh Gayi, ispod Bodhi drveta

REČI, BUDINE POSLEDNJE

Neposredno pre nego što je umro u **Kusināri**, **Buda** je dao poslednja uputstva onima okupljenim oko njega. Pošto je to učinio, izgovorio je svoje poslednje reči, koje je trebalo da posluže i kao opomena i kao ohrabrenje. Te reči su bile: "A sada vam, monasi, kažem: Sve uslovljene stvari su

nepostojane. Uz pomoć svesnosti, do cilja stignite" (*Vaya dhamma sankhāra. Appamādena sampadetha*). Zatim je ušao u duboko meditativno stanje i posle izvesnog vremena mirno izdahnuo (D.II,156).

REINKARNACIJA

Reinkarnacija je termin kojim se obično označava verovanje da posle smrti naša duša ili **sopstvo** prelazi u novo telo i nastaviće to da čini sve dok ne stigne do konačnog cilja. **Hinduizam**, **đainizam**, Druzi i neki zagovornici new age pokreta veruju u reinkarnaciju. Buda je, međutim, negirao ideju reinkarnacije i zagovarao umesto toga **preporađanja**.

REKE

Reka (*gaṅgā, nadī* ili *savantī*) jeste prirodni vodeni tok, koji se proteže na većem rastojanju sve do neke druge vodene površine: druge reke, jezera ili mora. Posle **Himalaja**, najuočljivija prirodna karakteristika **Srednje zemlje**, onog dela Indije u kojem je živeo Buda, jesu reke. One imaju ogromnu važnost, kao transportni put, izvor hrane (ribe) i izvor vode za navodnjavanje useva. Neke od reka koje teku kroz Srednju zemlju – Gang i Yamnuā, Rapti, Gandak i Ghanghara (A.V,22) izuzetno su bogate vodom. Reka Son je kod Dehrija, gde je Buda morao da prelazi putujući za **Sārnāth**, široka skoro četiri kilometra. Kada bi praćen monasima i monahinjama stigao do reke, često su morali da potraže neki čamac, drugo plovilo ili bi napravili splav od trske i granja kako bi prešli na drugu obalu (D.II,89). Zato su za Budu, koji je dobar deo svog života proveo putujući zemljom, reke predstavljale pre svega veliku prepreku. Otuda ne iznenađuje da je često koristio reku i mnoge druge stvari sa njom povezane kao metafore za duhovno traganje i njegov cilj.

Reka Son

On je uobičajeni način života nazivao "ovom obalom" (*ora*) a **nirvāṇu** "drugom obalom" (*pāra*). Prvi stupanj probuđenja nazvao je "ulazak u tok" (*sotāpatti*), što bi odgovaralo plivanju preko reke. Za njega su negativni stavovi i emocije predstavljali "bujice" ili "poplave" (*ogha*) koje nas ponesu sa sobom. Za monaha koji marljivo proučava Dhammu, da je "onaj koji zna za uvalu" (*titthaṃ đānāti*, M.I,221). Govedar Nanda je ubeđivao Budu u svoju odlučnost i sposobnost da bude dobar monah sledećim rečima: "Gospodine, neću ostati zarobljen na ovoj obali, niti ću se nasukati na suprotnoj. Neću potonuti na sred reke i neću se nasukati na rečno ostrvo. Neka me Učitelj prihvati za monaha" (S.IV,181). U jednom od svojih najčuvenijih poređenja Buda je Učenje uporedio sa improvizovanim splavom, koji pošto je iskorišćen može biti odbačen; ideja je u tome da se ne treba vezivati čak ni za nešto tako dragoceno kao što je Učenje koje nas je oslobodilo (M.I,134).

Svaki put kada lutajući monah ili monahinja naiđu na veliku reku kako klizi u tišini ili kada prosti govedar poput Nande otera stoku na pojilo, imaće priliku da se podseti nekog vida Budinog učenja.

RELIGIJA

Reč religija dolazi od latinske reči *religio*, što znači "pobožnost", a u vezi je i sa *religens*, što znači "strah od bogova". Često se kaže da budizam nije religija već "način života". Teško je komentarisati ovu tvrdnju ukoliko nemamo definiciju i "religije" i "načina života". U rečnicima se religija definiše kao "verovanje u postojanje boga ili bogova, kao i aktivnosti usmerene ka njihovom obožavanju". Prema ovoj definiciji, budizam sigurno nije religija, ali nisu ni **đainizam**, konfučijanizam, kao i neke od škola **hinduizma**.

Ako je budizam "način života", onda su to sigurno i judaizam, **hrišćanstvo**, hinduizam, sikizam itd. zato što zahtevaju ponašanje na određeni način, a ne samo verovanje u određene dogme. Pa ipak, sa svojim snažnim naglaskom na realizam i razumevanje, nasuprot slepoj **veri**, budizam se izdvaja od drugih religija. Možda bi ga najbolje bilo opisati kao "religijsku filozofiju" ili "duhovnu psihologiju".

Danas je na Zapadu postalo popularno smatrati da su sve religije u suštini iste. Ovakav stav je rezultat razumljive reakcije na netolerantnost u prošlosti, pada poverenja u religiju i pogrešnog uverenja da upoređivati i odlučiti se za jednu od ponuđenih stvari znači biti "netolerantan". Već letimično razmatranje glavnih svetskih religija, a ne samo onih manjih, otkriće nam njihova zajednička obeležja, ali isto tako i nepomirljive razlike. Jednom je neko upitao Budu: "Da li svi učitelji i sveštenici podučavaju istu istu ideju, sprovode istu praksu, slave istu stvar i streme istom cilju?" Buda je odgovorio: "Ne, oni to ne čine." "A zašto?" upita znatiželjnik. "Zato", odgovori Buda, "što je ovaj svet sačinjen od mnogo različitih stvari. Pošto je to tako, neka se bića fokusiraju na jedno, a druga na drugo među tim stvarima. Na šta se fokusiraju, za to postaju vezana i onda objavljuju: 'Samo je ovo istina. Sve drugo je lažno'. I tako ne podučavaju istu ideju, ne sprovode istu praksu, ne slave istu stvar i ne streme istom cilju" (D.II,282).

RELIGIJSKE ŠKOLE U BUDINO VREME

Dva najvažnija religijska pokreta u vreme **Bude** bili su **bramani** i samane. Bramani su sledili drevnu religiju **Veda** i smatrali ih najvišim duhovnim autoritetom. Međutim, napredniji bramani toga doba počeli su da sumnjaju u efikasnost vedskih rituala i obraćaju više pažnje etici i meditaciji. Naročito su počeli sa podozrenjem da gledaju na vedske rituale žrtvovanja, u šta je bilo uključeno i klanje životinja. Neki od liberalnijih bramana su počeli da privlače sve više učenika i da osnivaju posebne škole. Međutim, sebe su još uvek smatrali delom vedske ortodoksije.

Samane su, sa druge strane, odbacivale Vede i većinu bramanskih verovanja i praksi, tako da su ih bramani smatrali neortodoksnima, čak jereticima. Ovakav negativan bramanski stav prema samanama dobro ilustruje Ambatthin komentar da su Buda i njegovi učenici "beznačajni, odrpani, bedni samane, prljavština sa Braminih stopala" (D.I,90). Poslednji deo ove uvrede odnosi se na verovanje da je najniža kasta ljudi stvorena od stopala Brame, vrhovnog božanstva. Pošto je većina samana ignorisala kastinska pravila, to ih je u očima bramana izjednačavalo sa najnižom kastom, kao i sa onima koji su se na lestvici nalazili još niže, izvan kastinskog sitema. Oni su ignorisali društvene norme i očekivanja, obično su držali zavet celibata i u duhovnim stvarima prednost davali iskustvu, a ne tekstualnim autoritetima. Eksperimentisali su sa meditacijom, samomučenjem,

jogijskim disanjem, gladovanjem i izolacijom od čulnih stimulansa. Kada bi kao rezultat ovakvih praksi neki od njih imao neku vrstu mističkog iskustva i to ga navelo da poveruje kako je dostigao **probuđenje** ili oslobođenje, počeo bi da privlači učenike i to bi vodilo do formiranja nove škole.

Neke od školi pomenutih u **Tipiṭaki** su *ađīvaka* (oni koji vode čist život), *mundaka sāvaka* (obrijani sledbenici), *đaṭila* (oni sa pletenicama), *paribbāđaka* (lutalice), *mađandika* (oni koje nose trozubac), *aviruddhaka* (slobodni), *gotamaka* (Gotamini učenici) i *devadhammika* (nalik bogovima, A.III,276). Ove i druge škole samana zajednički su bile nazivane "vodičima preko reke" (*titthiya*), zato što su tvrdili da mogu da pokažu put "prelaska" iz ovog sveta u drugi. Kasnije su budisti koristili ovaj naziv za samane ne-budiste. Dve dominantne škole samana toga vremena, od kojih se u Indiji samo jedna održala do danas, jesu *nigaṇṭha* (bezgranični, A.III,276), kasnije poznati kao đaini. *Sākyaputte*, budisti. Budu su često oslovljavali sa "asketa (*samana*) Gotama" (D.I,4).

Budino vreme je doba velikih religijskih previranja. Na početku Budine karijere kao učitelja tri čuvena brata, iz klana Kassapa, koji su bili predvodnici grupe *đatila samana*, postali su njegovi učenici i sa sobom doveli i sve svoje sledbenike (Vin.I,24-5). Ovaj događaj, više nego ijedan drugi, skrenuo je pažnju širih krugova na Budu ubrzo pošto je počeo da podučava. Dva čoveka koja su kasnije postali njegovi glavni učenici, **Sāriputta** i **Moggallāna**, bili su obojica *ađīvake* pre nego što su postali budisti. Povremeno su i Budini učenici postajali članovi drugih škola, a jedan od takvih je i Sunakkhatta (D.III,2).

Sramana Tradition: Its History and Contribution to Indian Culture, G. C. Pandey, 1978.

REVNOST

Revnost (*ćhanda*) jeste osećaj velike energije i entuzijazma. Mogu je aktivirati nekoliko stvari – osećaj sigurnosti nastao proučavanjem i praktikovanjem **Dhamme**, inspirisanost nekom naročito časnom i mudrom osobom, doživljavanjem blagodeti **meditacije**, čak kontempliranjem neizbežnosti **smrti**. Buda kaže da je vrednost revnosti u tome da animira volju i daje nam energiju, samouverenost i odlučnost (MN 95). Međutim, ako nije pod kontrolom, revnost se može izmetnuti u uznemirenost, zabludu da je sve moguće postići pukom snagom volje i čak u fanatizam. Trebalo bi da, govorio je Buda, koristimo svoju energiju onako kao kada bismo u šaci držali pticu. Ako je jako stegnemo, možemo da je ubijemo. Ako je ne stegnemo dovoljno, mogla bi nam se izmigoljiti između prstiju (MN 128). Neophodan je **balans** između revnosti, sa jedne strane, i **strpljivosti**, relaksiranosti i mentalnog mira, sa druge. Videti **Napor**.

RITUALI

Ritual (*pūđāvidhi* ili *vata*) jeste serija postupaka koja se izvodi uvek na isti način, u uverenju da imaju neki religijski efekat kada se pravilno izvede. Iako **Buda** generalno nije mnogo cenio rituale, nije se ni protivio onima koji su neškodljivi i koji na neki način pomažu ljudima. Ali je takođe rekao da mišljenje kako obavljanje ili učestvovanje u ritualima za nečiji račun može imati nekakvu duhovnu vrednost (*sīlabbataparāmāsa*) jeste zabluda, koja u krajnjoj liniji ometa naše napredovanje na Putu (Dhp.271). Prema Budi, jedino etično ponašanje, postupci **dobrote**, smirenje i pročišćenje uma, kao i razvijanje razumevanja, mogu nas dovesti bliže **probuđenju**. Uprkos ovome, predani, ali neobavešteni ljudi širom budističkog sveta izvode najrazličitije rituale, verujući u njihovu duhovnu vrednost. Neki od tih rituala uključuju veliki broj prostracija, komplikovane postupke pred **kipovima** Bude i učestvovanje u ceremonijama blagosiljanja. I dok takve stvari mogu pružiti ohrabrenje i sigurnost, biti motivisani dobrim namerama, one suviše lako postaju

Indusi se kupaju u Gangu kod Rišikeša

zamena za onu praksu koja nas zaista menja – podrška klonulome, poštenje, neporočnost, pomaganje siromašnima itd. Buda je rekao: "Mudri kažu da čistotu ne može zadobiti onaj ko je traži u spoljašnjim stvarima" (S.I,169). Videti **Vezivanje za pravila**.

RITUALNO ČISTO I PRLJAVO

Mnoge religije uče da su neke materije, često neka vrsta hrane, telesne tečnosti ili određene životinje, nečiste i da na neki način prljaju onoga ko sa njima dođe u kontakt. U vezi sa ovakvim idejama i na njima zasnovano jeste i shvatanje da pranje u vodi ili simboličko pranje vraća pojedinca u stanje čistote. Ovakva verovanja bila su dominantna u Indiji Budinog vremena. Tako su **brahmani** podučavali da je greške moguće sprati kupajući se u Gangu ili nekoj drugoj svetoj **reci** (M.I,39). Takođe su učili da će ih kontakt sa pripadnicima niže **kaste**, sa ženama u vreme menstruacije ili sa nekim životinjama uprljati. Kao i sa drugim sličnim verovanjima i sujeverjima, Buda je ideju ritualne nečistoće podvrgao zdravorazumskoj analizi i ustanovio da je neosnovana. Kontakt sa prljavštinom nekoga zaista može uprljati, ali to se jednostavno može ukloniti pranjem (M.II,151). Kada joj je rečeno da ljudi mogu svoje grehe sprati pranjem u svetim rekama, monahinja Puṇṇikā je u šali odgovorila da onda sve barske kornjače, krokodili i žabe sigurno idu u raj (Thī.341). Pravo prljanje, objasnio je Buda, dolazi od negativnih misli i nemoralnog ponašanja i ta nečistoća se može ukloniti jedino promenom našeg srca i postupaka. On je to nazvao "unutrašnjim pranjem" (*sināto antarena sināneną*, M.I,39).

RODITELJI I ODGAJANJE DECE

Reditelji su nečija majka (*mātā*) i otac (*pitu*), a njihov je zadatak da odgajaju svoju decu. Pošto smo potpuno zavisni od svojih roditelja tokom prvih nekoliko godina i pošto su oni prvi ljudi sa kojima imamo vezu, roditelji imaju ključnu ulogu u našem fizičkom, intelektualnom i moralnom razvoju. Pošto je i sam bio roditelj, Buda je imao šta da kaže o veštini odgajanja dece. Uloga roditelja, sem da vole i brinu za svoje potomstvo, govorio je Buda, jeste "da odvrate svoju decu od lošeg, da ga ohrabre da čine dobro, daju mu obrazovanje, obezbede mu odgovarajućeg bračnog druga i ostave mu nasledstvo" (D.III,189). Takođe je rekao da deca treba da vole (**ljubav**) i **poštuju** svoje roditelje, "jer majke i očevi čine toliko toga za svoju decu – odgajaju ih, hrane i upoznaju sa svetom" (A.II,69). Kao da je želeo da naglasi blagoslov **zahvalnosti**, Buda je takođe rekao da nam je nemoguće da se potpuno odužimo roditeljima za sve ono što su učinili za nas. Zatim je

dodao pravilo: “Ali ko god svoje roditelje koji ne veruju ohrabruje da veruju, tako da njegovi nemoralni roditelji postanu moralni ili njegovi roditelji neznalice postanu mudri, taj se time odužuje, čini i više od oduživanja, za svoje roditelje” (A.I,61). Videti **Domaćinski život**.

ROPSTVO

Ropstvo je pravni sistem u kojem neko može legalno da poseduje drugu osobu i prisiljava je da za njega radi. Robovi (*dāsa*), kao i svako drugo vlasništvo, mogu biti kupovani, prodavani i stavljani pod hipoteku. U staroj Indiji bilo je pet vrsta robova: onih koje je rodila robinja, kupljeni, dobrovoljni robovi (na primer da bi izbegli glad u vreme suše), oni koji su postali robovi iz straha i oni zarobljeni tokom vojnih pohoda (Đa.VI,285; Vin.IV,224). Život roba bio je vrlo težak; i za mali prekršaj mogao ga je vlasnik išibati, okovati, žigosati ili hraniti otpacima (Đa.I451). Tako čitamo o ženi koja je razbila glavu svojoj sluškinji zato što je ustala kasno (M.I,125).

Buda je govorio da je kupovina i prodaja ljudskih bića loš način zarađivanja za život (**življenje, ispravno**) (A.III,207) i zabranjivao je monasima i monahinjama da kao poklone primaju robove ili da ih poseduju (D.I,5). To učenje se čini najstarijom poznatom zabranom ropstva. Uprkos ovome, ropstvo je postojalo u budističkim zemljama kao i svugde drugde. A kada je tamo bilo zabranjeno, to je učinjeno pod kolonijalnom vlašću – na Šri Lanki dvadesetih godina XIX veka, a u Burmi, Laosu i Kambodži krajem tog veka. I u Tajlandu, koji je bio nezavistan, ropstvo je zabranjeno otprilike u to vreme, pod pritiskom zapadnih sila. Poslednja budistička zemlja koja je ukinula ropstvo bio je **Butan**, 1962. godine. Poslednja zemlja sveta koja je ropstvo stavila van zakona bila je Mauritanija, 1980. godine, iako zapravo ono nastavlja da postoji i tamo i u nekim delovima Srednjeg istoka.

S

SABOR

Sabor (*saṅgīti*) jeste okupljanje grupe osoba radi nekog naročitog cilja. Pāli reč doslovno znači "recitovanje" (*gīti*) "zajedno" (*sam*). Posle Budine smrti iskusniji monasi odlučili su da održe sabor i definišu učenje, te ga sačuvaju u pamćenju za buduće generacije. To okupljanje, nazvano prvi sabor, održano je u Sattapaṇṇa pećini u **Rāđagahi** i prisustvovalo mu je 500 **arahata** (Vin.II,283-88). Oko sto godina kasnije održan je i drugi sabor i gradu **Vesāli**, kako bi se razrešili sporovi oko monaških pravila, i tada je čitav Kanon ponovo odrecitovan, a učenje iznova utvrđeno (Vin.II,293-306). Tradicija kaže da je kralj **Ašoka** organizovao treći sabor u Pāṭaliputi, iako za to ne postoje čvrsti istorijski dokazi Kaže se da su različiti stavovi unutar Saṅghe bili pomireni, monasi i monahinje koji su kršili pravila izbačeni iz zajednice, a misionari poslati u različite krajeve Indije i još dalje, kako bi širili Dhammu. Posle toga, budizam se lagano raslojio u različite pravce i više nije bilo moguće održati sabor koji bi predstavljao sve budiste, te su u pojedinim zemljama održavani lokalni sabori. Godine 1956. burmanska vlada organizovala je u Rangunu ono što je nazvano šestim **theravāda** saborom, iako je taj događaj naišao na prilično mlak odjek u ostalim Theravāda zemljama. Posle ovog skupa objavljeno je novo i ispravljeno izdanje **Tipiṭake**.

Sattapanna pećini u Rāđagahi
gde je održan prvi budistički sabor

Šesti budistički sabor (1954-1956)

SABRANOST PAŽNJE NA DAH

Sabranost pažnje na dah (*ānāpānasati*) je najosnovnija i ujedno najpopularnija forma budističke **meditacije**. Buda je rekao: "Kada se razvija i neguje sabranost pažnje na dah, to donosi veliki plod i korist" (M.III,82). Oni koji upražnjavaju tu meditaciju će zauzeti udoban **položaj**, obično sa ukrštenim nogama i pravih leđa, pa će pokušati da blago fokusiraju pažnju na udah i izdah. Kako postepeno napreduju, sve više će uočavati da im pažnja odluta i biće u stanju da se vrate na dah. Time će steći povećanu **koncentraciju**, mentalnu disciplinu, kao i psihičku i fizičku opuštenost. Kako im praksa sazreva, koncentraciju treba lagano zamenjivati **svesnošću**, tj. umesto da pokušavamo da kontrolišemo pažnju, jednostavno smo svesni svega onoga što se događa, iz trenutka u trenutak. Fizička udobnost i mentalna budnost su prvi korak u kontrolisanju uma, tako da ga je moguće razumeti, a kasnije i osloboditi. Buda je rekao: "Baš kao kad u poslednjem mesecu leta, kada vetar raznosi prašinu i pesak unaokolo, padne neočekivani pljusak i odmah ih obori na zemlju, isto tako sabranost pažnje na dah, kada se razvija i neguje, jeste mirna i uzvišena, prijatan način življenja i smesta odagna i umiri štetne misli" (S.V,321). Čuveni psiholog Vilijam Džejms istakao je istu stvar samo savremenim rečima: "Sposobnost da svojom voljom vratim natrag odlutalu pažnju, uvek iznova, sam je koren moći rasuđivanja, karaktera i volje. Niko nije *compos sui* (sam svoj gospodar) ako ovo nije u stanju da učini. Sistem obrazovanja koji bi razvijao ovu sposobnost bio bi obrazovanje *par excellence*."

SAKYĀ

Sakyā je bio naziv geografske oblasti i plemena koje je u njoj živelo. **Siddhattha Gotama**, poznat u istoriji kao Buda, pripadao je tom plemenu. Sakyā je bila i mala država stešnjena između mnogo većeg kraljevstva Kosala i plemenskog saveza Vađđi, a danas je to severoistočni deo savezne indijske države Uttar Pradesh. Prema legendi, Sākyani su svoje ime dobili prema drvetu saka, *Tectonia grandis*, što je indijska tikovina. Sākyani su pripadali ratničkoj **kasti**, poznatoj po svom ponosu i impulsivnosti, a susedi su ih smatrali grubima. Iako su nominalno nezavisni, Sākyani su bili pod snažnim uticajem svog istočnog suseda. U **Tipiṭaki** se kaže: "Sākyani su vazali kralja Kosale, nude mu svoje usluge i klanjaju mu se, izvršavaju njegova naređenja i odaju poštovanje" (D.III,83). Pred kraj Budinog života, njegovu domovinu napala je i prisajedinila Kosala.

Buda je svojim monasima jednom rekao da kada ih drugi pitaju čiju filozofiju slede ili kojeg učitelja poštuju, treba da odgovore da su oni "sinovi Sākyanina" (D.III,84), tj. Bude. Postoji u **Nepalu** zajednica koja se naziva Sakyā i tvrdi da su direktni potomci ovog drevnog naroda, mada istoričari takve tvrdnje smatraju neutemeljenim.

SĀKYAMUNĪ

Slično nazivima **Buda** i **Tathāgata**, Sākyamunī je bila titula data **Siddhattha Gotami** pošto je postao probuđen. Sakyā je naziv plemena u kojem se Siddhattha rodio, a reč *muni* znači "mudrac" ili "utihnuli mudrac". Otuda ova titula znači "mudrac iz plemena Sākya".

SAL DRVO

Sal je savremeni indijski naziv za drvo koje se u budističkim tekstovima naziva sāla. **Drvo** sal je često u severnoj Indiji i botaničko ime mu je *Shorea robusta*. Opisuje se kao ogromno, sa tamnozelenim listovima, pravog debla i prekrasnog izgleda (D.III,152; Đa.V,251). Cvetovi sala su narandžasto-žuti i prijatnog mirisa. Buda je umro u **Kusināri**, ležeći između dva sal drveta, koja su u tom trenutku iznenada procvetala, iako im nije bilo vreme, a onda su sa njih počele latice da padaju iz poštovanja prema Učitelju. Buda je tom prilikom ukazao na vrlo važnu stvar: "Ovo salovo drveće je procvetalo kad mu vreme nije i posulo me laticama u znak poštovanja. Ali monah ili monahinja, nezaređeni sledbenik i sledbenica koji žive u skladu sa Dhammom i savršeno je ispunjavaju, tek oni mi ukazuju poštovanje na najviši mogući način" (D.II,137-8).

SAMOPRIHVATANJE

Samoprihvatanje je sposobnost da se radujemo sopstvenim dobrim kvalitetima i budemo spokojni i tolerantni prema svojim manama. Neke religije ohrabruju osećaj grešnosti i bezvrednosti, ali je budizam oduvek takva osećanja smatrao negativnim i nečim što ne pomaže, uglavnom zato što su ona usmerena na nešto što pripada prošlosti. U budističkoj psihologiji termini *attapiya* (Dhp.157), *attakāra* (S.I,75) i *attakāma* (A.II,21) znače "cenjenje samoga sebe", "samopoštovanje" i "ljubav za samoga sebe" i Buda ih je uvek koristio u pozitivnom smislu. Pri praktikovanju **meditacije ljubavi**, prvi korak jeste razvijanje **ljubavi** prema samome sebi, zato što teško možemo da volimo, poštujemo i brinemo se za druge ako ne osećamo isto to za sebe same. Kao što kaže Buda: "Onaj ko istinski voli sebe, nikada neće povrediti drugoga" (S.I,75).

SAMOUBISTVO

Samoubistvo je namerno ubijanje samoga sebe. Ljudi se ubijaju iz očajanja, da bi sebi prekratili patnju, da bi izbegli sramotu, poniženje ili ponekad i kao politički gest. *Tipiṭaka* beleži samoubistvo mladog bračnog para zato što su ženini roditelji bili odlučni da raskinu njihov brak (M.II,110), kao i grupe monaha koji su se ubili iz osećanja gađenja prema samima sebi (S.V,320). Jedan od neobičnijih načina samoubistva jeste uporno zadržavanje daha (Đa.II,7). Buda je pominjao da bi ljudi nekad sebe izboli, popili otrov, skočili sa stene ili se obesili zbog besa usmerenog ka samima sebi (A.IV,97-8). U staroj Indiji je ponekad praktikovano samoubistvo i iz religijskih razloga. Tako su đainski monasi praktikovali *sallekhanā*, što je značilo gladovanje do smrti.

Prema budističkoj etici, samoubistvo je negativan postupak sličan ubistvu. Jer ubistvo predstavlja destruktivne emocije i namere usmerene ka nekom drugom, a samoubistvo je isto ili slično stanje usmereno ka samome sebi. Ako monah ili monahinja bilo koga nagovara, ohrabruje ili pomaže u pokušaju da počini samoubistvo, to predstavlja prekršaj koji se kažnjava isključenjem iz

Saṅghe (Vin.III,71). Samoubistvo je nepoznato u **Butanu**, dok je **Šri Lanka** godinama zauzimala prvo ili drugo mesto u svetu po broju samoubistava.

SAṂSĀRA

Saṃsāra je **pāḷi** reč koja doslovno znači "večno lutanje" i odnosi se na proces **preporađanja** – što znači roditi se, umreti i ponovo se roditi. Ovaj uznemirujući, zamoran proces večnog ponavljanja nastavlja se sve dok se ne dostigne **nirvāṇa**, a to i jeste cilj, *raison d' etre* budizma.

SAṂYUTTA NIKĀYA

Saṃyutta nikāya jeste treća knjiga **Sutta piṭake**, drugog dela **Tipiṭake**, svetog **kanona** budizma. Reč *saṃyutta* znači "povezano" ili "u odnosu". Tradicionalno se govori da postoji 7762 **sutte** ili govora u ovoj knjizi, ali ih je zapravo manje od 3000. Ti govori su grubo grupisani prema svojim osobinama – zajedničkoj temi, da li u njima ima stihova, prema mestu gde su izgovoreni ili ljudima kojima su bili upućeni. Veliki broj govora u *Saṃyutta nikāyi* počinje napomenom: "U **Sāvatthiju**", što bi moglo da ukazuje da je ova zbirka nastala u tom gradu.

SANČI

Sanči je visoko brdo u centralnoj Indiji i bilo je središte budizma više od hiljadu godina. Staro ime ovog mesta bilo je Ćetiyagiri, "Brdo hramova". Tu se na brdu nalazi sedam **stūpa**, a najveću je podigao kralj **Ašoka** u II veku pre n.e. Nekih stotinu godina kasnije, ona je bila još i dograđena. Četiri kapije oko ove stūpe su bogato ukrašene i smatraju se jednim od najlepših primera rane indijske umetnosti. Na njima su prikazane scene iz Budinog života, iz **Đātaka** priča, bogovi, životinje i floralni motivi. Pored ove stūpe je još jedna manja. Kada su je arheolozi otvorili, pronašli su kovčeg sa posmrtnim ostacima (**mošti**) Budinih najistaknutijih učenika **Sāriputte** i **Moggallāne**. U jednoj drugoj stūpi pronađeni su ostaci nekoliko monaha, uključujući i trojicu za koje se u starim zapisima navodi da su učestvovali na trećem budističkom **saboru** i potom bili poslati kao misionari u region Himalaja, verovatno u Kašmir. Poslednji među nekoliko manastira u Sančiju izgrađen je u XI veku. Prema drevnim izvorima, monah **Mahinda** je svoj pohod ka Šri Lanki započeo upravo u Sančiju.

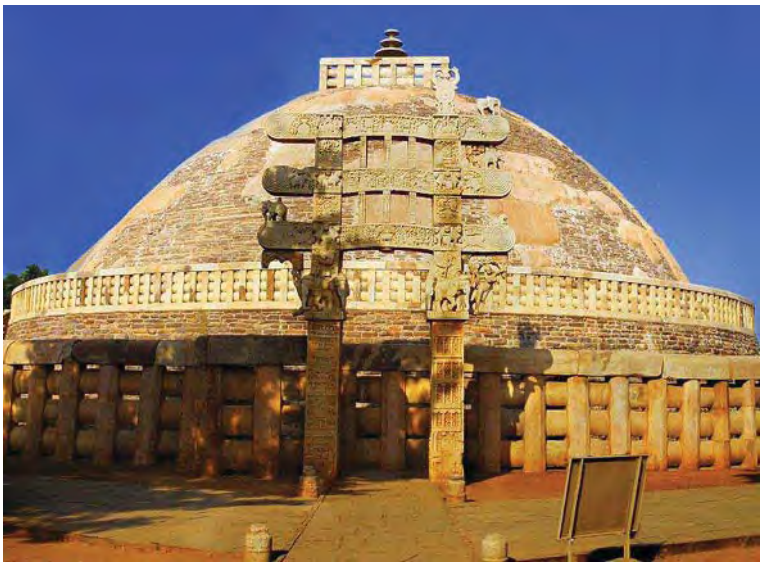

Sanči, velika stupa, istočna kapija

The Monuments of Sanchi, J. Marshall and A. Foucher, 1940.

SAṄGHA

Pāḷi reč *saṅgha* znači "grupa" ili "kongregacija" i to je naziv za skup Budinih učenika. Buda pominje dve saṅghe – monašku saṅghu i plemenitu saṅghu. Monaška saṅgha jeste skup pravilno zaređenih **monaha** i **monahinja**. Plemenita saṅgha (*ariya saṅgha* ili ponekad *sāvaka saṅgha*)

sačinjena je od onih koji su dostigli barem prvi stupanj probuđenja. Međutim, shvaćeno u najširem smislu, saṅghu čine svi oni, bilo da su zaređeni ili nisu, probuđeni ili nisu, koji su posvećeni Budinom učenju. Buda je rekao: "Koji god su mudri i pouzdani, učeni, pridržavaju se Dhamme i žive sa njom u skladu, takvi se nazivaju Svetlom saṅghe. Monah koji je čestit, monahinja koja je učena, nezaređeni sledbenik i sledbenica koji su puni vere, oni se s pravom nazivaju Svetlom saṅghe" (A.I,8).

SAṄKASSA

Saṅkassa (sansk. Sankasya) bio je grad na zapadnom obodu **Srednje zemlje**. Legenda kaže da je Buda sišao sa Tavatiṃsa neva na tom mestu, pošto je proveo tri meseca podučavajući **abhidhammi** svoju majku, koja se tamo preporodila posle smrti. Navodno se na nebu pojavilo troje lestvi – zlatna sa desen strane za boga Sakku, srebrne sa leve za Brahmu i od dragog kamena u sredini za Budu. Neke verzije legende kažu da je Brahma pridržavao suncobran iznad Budine glave dok su silazili sa neba.

Nije veliko iznenađenje da se takozvano **čudo** iz Saṅkasse ne pominje bilo gde u **Tipiṭaki**. Samo mesto je pomenuto svega dva puta, a Buda ga je posetio jednom, na putu ka nekoj drugoj destinaciji (Vin.II,299; III,11). Sem što je neverovatna sama po sebi, legenda o Saṅkassi je u suprotnosti sa Budinom zabranom javnog pokazivanja **psihičkih moći** ili sposobnosti da se prave čuda (Vin.II,110-111). Takođe u tekstovima nema bilo kakvog pomena Budinog misterioznog nestanka na tri meseca. Povezivanje legende o Saṅkassi sa *abhidhammom* jeste ključ za odgonetanje njezinog porekla i razloga nastanka. Naime, upada u oči da se *abhidhamma* uopšte ne pominje u Budinim govorima. Ona nije ni na listi od devet grana Budinog učenja (*navaṅga*, A.II,103), a opis prvog **sabora** govori o recitovanju monaških pravila i govora, ali ne i *abhidhamme* (Vin. II,285). Kako je *abhidhamma* pristup postajao sve popularniji u vekovima posle Budine smrti i knjige **Abhidhamma pitake** postepeno nastajale, tako je rastao pritisak da se i one počnu smatrati kanonskim i budu uključene u Tipiṭaku. Na kraju je postalo neophodno naći objašnjenje njihovog nastanka i tako je stvorena legenda o Budinom odlasku na nebo i podučavanju *Abhidhamma pitake*. Kralj **Ašoka** podigao je u Saṅkassi veliki kameni stub, čiji se ostaci mogu i danas videti. Međutim, nema dokaza da je taj stub podignut u znak sećanja na ovu legendu, koja verovatno u to vreme još nije ni postojala. Najranije svedočanstvo o legendi o Saṅkassi jeste jedan tekst pronađen u **Sančiju** iz I veka pre n.e.

"Excavations at Sankisa", *Journal of the U.P. Historical Society.*

SANSKRIT

Sanskrit znači "uglađen" odnosno "rafiniran" i to je naziv za klasični jezik indijske književnosti. Sveti spisi **hinduizma**, kao i **mahāyāna** i **vađrayāna** budizma sastavljeni su na sanskritu, dok je **Tipiṭaka**, koja pripada **theravāda** budizmu stvorena na **pāḷiju**. Ova dva jezika imaju mnogo toga zajedničkog, ali sanskrit ima kompleksniju gramatiku i bogatiji fond reči od pāḷija. Sem toga, sanskrit je razvio i sopstveno pismo, nazvano devanāgarī, dok pāḷi nema svoje posebno pismo. Čak i u

Pančaratna gita, Bhagavad gita

vreme Bude sanskritom se govorilo samo na dvorovima i među sveštenicima i intelektualcima, i upravo je to razlog zašto je Buda odbio da svoje propovedi izlaže na tom jeziku (Vin.II,139). Želeo je da njegovo učenje bude dostupno svima, a ne samo uskoj eliti.

SAOSEĆANJE

Saosećanje (*karuṇā*) jeste sposobnost da se oseti patnja i bol drugih kao da su sopstveni. Ponekad u budističkoj psihologiji saosećanje označava kao empatija (*anudāyanā*), dobrota (*dayā*), privrženost (*anuggaha*) ili **simpatija** (*anukampā*). Najuočljivija karakteristika **Budine** ličnosti bila je saosećanje koje nije bilo samo nešto što je osećao za druge i što su drugi osećali u njegovom prisustvu, već je bilo i motiv koji je stajao iza mnogo toga što je izrekao i uradio. Tako je jednom rekao: "Ono što bi iz saosećanja za svoje učenike trebalo da uradi učitelj koji se brine o njihovoj dobrobiti, to sam ja učinio za vas" (M.I,46). Buda je posećivao i tešio bolesne "iz saosećanja" (A.III,378), podučavao Dhammu "iz saosećanja" (A.III,167). Jednom je otišao u džunglu tragajući za serijskim ubicom, jer je saosećao sa njegovim potencijalnim žrtvama, ali isto tako je osećao sažaljenje i prema samom ubici (M.II,980). Budino saosećanje je čini se prevazilazilo čak i granice vremena. Ponekad je opisivan kako čini nešto ili se uzdržava da ne učini nešto drugo "iz saosećanja za buduće generacije" (M.I,23). Jednom je rekao da je razlog njegovog postojanja upravo "za dobro mnogih, za sreću mnogih, iz saosećanja za ovaj svet, za dobrobit, i sreću bogova i ljudi" (A.II,146).

Saosećanje je druga od četiri **brahma vihāre** i Buda ju je hvalio više nego ijednu drugu vrlinu, zato što je ona koren tolikom broju drugih vrlina. Tako **Đātakamāla** kaže: "Saosećanje rađa sve druge vrline kao što obilna kiša daje život usevima. Kada je čovek saosećajan, u njemu nema želje da povredi svoga suseda, njegovo telo, govor i um su pročišćeni, briga za susedovu dobrobit se povećava i ispoljava, a stanja u njemu kao što su blagost, strpljenje, sreća i dobra reputacija se uvećavaju. Pošto je smiren, saosećajan čovek ne budi strah u umovima drugih ljudi, poverljiv je poput srodnika, ne rastrzaju ga strasti, rashlađen je vodama saosećanja, vatra mržnje ne prži njegovo srce... Imajući sve ovo na umu, nastoj da razvijaš saosećanje prema drugima kao da si ti sam ili tvoje potomstvo." Videti **Ljubav**.

SARADOST

Saradost (*muditā*) jeste sposobnost da budemo radosni zbog sreće drugih i otuda je suprotnost ljubomori, pakosti i zavisti. Ovo privlačno mentalno stanje je jedno od četiri **Brahma vihāra**, različitih izraza **ljubavi**. Buda kaže: "Neka se svako veseli i raduje tuđem dobitku baš kao što se veseli i raduje sopstvenome" (S.II,198). Nažalost, najčešća reakcija na uspeh i sreću drugih ljudi jeste zavist, ljubomora i omalovažavanje njihovih sposobnosti. Ovo naročito važi za društva gde biti "pobednik" predstavlja ideal i gde se naglašava kompetitivnost na svim nivoima. U budizmu, gde se vrednuje kooperacija i deljenje sa drugima i gde svako učestvuje i uživa u blagodetima uspešnog poduhvata, ljubomore je daleko manje. Stari budistički običaj "prenošenja dobra" (*puñña anumodana*) na druge verovatno takođe ohrabruje saradost.

SARAṆAṄKARA, VALIVITA

Valivita Saraṇaṅkara je rođen na **Šri Lanki** 1698. godine i postao je mladi monah upravo u vreme kada je budizam na tom ostrvu bio u velikoj krizi. Pošto unutar saṅghe nije pronašao ni ohrabrenje, ni intelektualno vođstvo, Saraṇaṅkara je sam sebe obrazovao i postepeno izašao na glas po svom znanju i predanosti. Vremenom je privukao mnoge koji su, slično njemu, bili duboko zainteresovani za Dhammu i pod njegovim vođstvom ti učenici su 1753. godine formirali posebnu, reformisanu

granu šrilankanskog budizma. Saraṇaṅkara je bio energičan organizator, plodan pisac i osnivač mnogih manastira. Kada je na kraju bio naimenovan vođom svih monaha u Šri Lanki, na vratima svoje ćelije, zapisao je sledeće reči: "O monaše! Ne gordi se", tako da je mogao da ih vidi svakoga dana kada bi izlazio. Saraṇaṅkara je umro 1788. godine.

SĀRIPUTTA

Sāriputta je bio jedan od dva glavna Budina učenika. On i njegov prijatelj iz detinjstva **Moggallāna** zamonašili su se pod učiteljem po imenu Sañđaya. Vremenom su se razočarali u njega i njegovu filozofiju, te su odlučili da svako pođe na svoju stranu i potraže boljeg učitelja. Jednoga dana Sāriputta je čuo za Budinu **Dhammu**, prihvatio je i odmah krenuo u potragu za svojim prijateljem, kako bi mu ispričao o prekrasnom učenju koje je otkrio. Kada su se na kraju sreli i Moggallāna čuo Dhammu, i on se oduševio i dva mladića krenuše da traže **Budu**, kako bi ih lično on zamonašio. Vremenom je Buda počeo da gleda na Sāriputtu i Moggallānu kao na svoje najistaknutije učenike i nastavljače. Sāriputta se isticao po sposobnosti da razume i najzamršenije vidove Dhamme i da ih izloži na sasvim jasan i razumljiv način, tako da ga je u jednom od svojih govora Buda nazvao "generalom Dhamme". Na jednom drugom mestu, govoreći o kvalitetima koje treba da ima dobar učitelj Dhamme, kvalitetima koje je i sam posedovao, Sāriputta kaže: "Kad neko podučava drugoga, prvo bi sebe trebalo da ustali u pet stvari, pa tek onda da podučava. Kojih pet? Neka pomisli: 'Govoriću u pravo vreme, a ne u pogrešno. Govoriću ono što jeste, a ne ono što nije. Govoriću sa blagošću, a ne sa grubošću. Govoriću o cilju, a ne onom što nije cilj. Govoriću uma ispunjenog ljubavlju, a ne uma ispunjenog zlovoljom' Prvo neka sebe ustali u tih pet stvari, pa tek onda neka podučava druge" (A.III,195). Ovo je jedan od mnogih Sāriputtinih govora koji su sačuvani u **Tipiṭaki**. U hramovima na Šri Lanki i u Tajlandu, sa obe strane Budine statue često se mogu videti još dve manje; jedna predstavlja Sāriputtu, a druga Moggallānu.

SĀRNĀTH

Sārnāth je malo selo na obodu grada Vārāṇasī, u severnoj Indiji, i mesto na kojem je Buda prvi put objavio svetu svoje učenje ili **Dhammu**. Ime Sārnāth je novijeg datuma i zapravo je izvedeno iz naziva "gospodar jelena". U Budino vreme to mesto je predstavljalo rezervat za divlje životinje i zvalo se Isipatana. U vekovima neposredno posle Budine smrti Sārnāth je izrastao u veliki centar kulture i učenosti. Danas vidimo da ruševine Sārnātha pokrivaju veliki prostor, a muzej na ovom lokalitetu poseduje veliku zbirku artefakata koji su na njemu pronađeni.

Sarnath, stupa

SĀVATTHI

Sāvatthi je bio glavni grad kraljevstva Kosala, a prema tradiciji Buda je u tom gradu proveo poslednje 23 godine svoga života. Danas su ostale samo ruševine dužine oko pet kilometara, sa rekom Rapti, koja protiče kraj njih. Nešto južnije od grada su ruševine Đetavane, velikog manastirskog kompleksa osnovanog još u Budino vreme, a koji je potom nastavio da funkcioniše narednih 1500 godina. Mnoga mesta unutar i oko Sāvatthija se pominju u **Tipiṭaki**, a neka od njih moguće je i danas identifikovati.

SEDIŠTA I LEŽAJEVI, VISOKI

Sedišta i ležajevi (*sayanāsana*) jesu delovi nameštaja koji se koriste za sedenje i ležanje. Poslednje od osam **pravila morala** i deveto od deset pravila morala kažu da bi trebalo izbegavati visoka (*uććā*) i velika (*mahā*) sedišta i ležajeve. Neke zbunjuje ovo pravilo i pitaju se kakvo sve to veze ima sa moralom ili vežbanjem uma. Naravno da veze sa moralom nema. Samo prvih pet pravila su u vezi sa moralnim ponašanjem i kammički su značajni. Ostala pravila, uključujući i ovo o sedištima i ležajima, jesu samo načini ponašanja koje pomažu u smirivanju uma i oblikovanju karaktera. U staroj Indiji, pa čak i danas u savremenom svetu, sedenje na uzdignutoj ili masivnoj stolici predstavlja znak moći i statusa. Monarsi, sudije, predavači, direktori, govornici u parlamentu itd. svi oni imaju specijalno sedište. Praktikovati osam pravila morala znači odustati od, a ne šepuriti se ili iskorišćavati svoj socijalni status i to barem tokom jednog jedinog dana. Tako vežbanje osam pravila morala ima veze sa **skromnošću**, smanjivanjem ega i uzdržavanje da "sebe postavimo na pijedestal".

SEKS I DUHOVNOST

Nekoliko religija prihvatilo je ideju da seks ima određenu duhovnu dimenziju ili čak da je ključni elemenat duhovnog života. Katolicizam vidi **brak** kao sakrament koji je nepotpun bez seksa i zapravo može biti i poništen ukoliko u njemu nema seksa. Većina protestantskih crkava smatra seksualni užitak kao "dar od Boga". Određene škole unutar hinduističke i budističke tante podučavaju da potpuna seksualna sloboda predstavlja dokaz nevezivanja za socijalne norme ili da orgazam može biti sredstvo dostizanja **nirvāne**. Ono što neki zagovornici **new age** pokreta prodaju kao "tantru" nije mnogo više od seksa zbućkano sa malo nazovi filozofije. Imajući u vidu intenzivno **zadovoljstvo** koje proizlazi iz seksa, nije čudo da takve ideje, kad se jednom razviju, postaju i ostaju popularne.

Neke askete u Budino vreme uživali su u seksu sa "onima ženskim asketama koje su kosu vezivale u punđe". Onima koji su zagovarali obuzdavanje ili **celibat**, oni su govorili: "Kakav budući gubitak ovi dobri monasi i sveštenici vide u čulnim zadovoljstvima, pa govore o njihovom razumevanju i odbacivanju? Poput somota meke ruke ženskih asketa su zaista prijatne." Buda se najoštrije suprotstavljao ovakvim shvatanjima (M.I,35). Kada je monah po imenu Ariññha uvrteo u glavu da "te stvari (tj. čulna zadovoljstva) koje naš Učitelj naziva preprekama nisu zapravo prepreke za onoga ko im se prepušta" (M.I,130), Buddha ga je vrlo brzo prekoreo i ispravio: "Ludo! Jesi li ti ikada čuo od mene da tako podučavam Dhammu? Ludo! Nisam li u mnogim govorima tvrdio da čulna zadovoljstva jesu prepreka koja se ispreči pred onima koji im se prepuste. Oduvek sam podučavao da čulna zadovoljstva pružaju malo zadovoljstvo, mnogo nevolja i jeda, kao i da predstavljaju ogromnu opasnost" (M.I,132).

Sa budističke tačke gledišta, seks igra važnu ulogu u bračnim odnosima i može predstavljati jedan od elemenata emocionalnog zdravlja, ali nimalo ne doprinosi duhovnom razvoju. Buda je

podučavao da čovek može dostići prvi stupanj probuđenja (*sotāpati*) makar bio u braku i imao normalne seksualne odnose. Dostizanje drugog stupnja zahteva (*sakadāgāmi*) seksualno obuzdavanje i verovatno za mnoge ljude, celibat. Napredovanje iza te tačke do punog probuđenja u sadašnjem životu zahteva potpuno odvajanje od svake seksualne želje. Ili je možda preciznije reći da čovek može postići potpuno probuđenje kada je svaka žudnja za čulnim zadovoljstvima ugašena.

SEKSUALNO PONAŠANJE

Seksualno ponašanje (*kāma* ili *methuna*) jeste jedan od postupaka motivisan erotskom željom i to obično u predelu genitalija. Ovo uključuje sve forme koitusa, seks bez faktičke penetracije, **masturbacija**, međusobno milovanje i možda čak i voajerizam. Treći od pet **pravila morala**, osnovnih pravila budističke etike, kaže da bi trebalo izbegavati zloupotrebu seksa (*kāmesu miććhāćārā*). Šta to upotrebu (*ćāra*) seksa (*kāma*) čini pogrešnom (*miććhā*)?

Jednom dok se obraćao grupi bramana, Buda je rekao da seksualni odnos sa (1) ženskim osobama koje su još pod starateljstvom roditelja (*māturakkhitā, piturakkhitā*), to jest maloletne; (2) zaštićene Dhammom (*dhammarakkhitā*), monahinje ili one koje su uzele zavet celibata; (3) udate (*sassāmikā*); (4) izdržavaju kaznu (*saparidaṇḍā*), tj. zatvorenice i (5) one koje su okićene vencima (*mālāguṇaparikkhittā*), tj. verene jeste pogrešan (AN V.264). Suviše mlada devojka verovatno nema dovoljno zrelosti ili iskustva da načini zrelu odluku u vezi sa seksom, dok odnos sa 2, 3 i 5 uključuje u sebe dati zavet ili obećanje, dakle uključuje laganje. Utamničena osoba može biti prisiljena da učini nešto što zapravo ne želi i otuda ne može da napravi istinski slobodan izbor. Iz ovoga je jasno da bilo kakav seks koji bi uključivao eksploataciju, nepoštenje i prisilu ili koji na bilo koji način nije dobrovoljan, predstavlja kršenje trećeg Pravila. Iako se ovde ne pominje, upotreba ili pretnja fizičkom silom (tj. silovanje) da bi se neko primorao na seks, kao i odnos sa osobom koja je pijana ili mentalno poremećena bi se takođe kvalifikovao kao zloupotreba seksa. Otuda, iz budističke perspektive, seks pre braka ili tokom menstruacije (zabranjen u hinduizmu i islamu), masturbacija, **homoseksualnost**, sa osobom niže kaste (zabranjen u hinduizmu) ili izražen seksualni apetit, iako se možda ne mogu savetovati ili su društveno neprihvatljivi ili ne doprinose duhovnom razvoju, sami po sebi ne znače kršenje trećeg Pravila.

Iako je seks prihvatao kao normalan deo laičkog života, Buda je generalno imao loše mišljenje o njemu. Odbacivao ga je kao "seosku stvar" (*gāma dhamma*, D.I,4), tj. kao prostu, nerafiniranu i profanu. Razumevao je da pojačana želja za čulnim zadovoljstvima (*kāmaććhanda*) izaziva fizički i psihički nemir i da to skreće pažnju sa duhovnih aspiracija i ometa meditaciju. Ohrabrivao je svoje ozbiljnije laičke sledbenike da ograniče svoje seksualno ponašanje ili da prihvate **celibat** (*brahmaćariya*). Od monaha i monahinja se, naravno, očekivalo da poštuju zavet celibata. Međutim, iskustvo pokazuje da uzimanje zaveta celibata, a da nismo spremni za to, jeste sve drugo samo ne korisno. Konstantna borba protiv i poricanje seksualne želje može stvoriti više problema nego što ih rešava i zapravo može biti čak i psihološki štetno.

SIDDHATTHA GOTAMA

Siddhattha Gotama je bilo Budino **ime**. Siddhattha znači "Onaj koji je postigao svoj cilj", a Gotama, 'najbolja krava,' bilo je njegovo porodično prezime. Posle probuđenja Siddhatthu su njegovi učenici obično zvali Bhagava (Blaženi), a bio je poznat i kao **Sākyamunī** (mudrac iz plemena Sākya) ili "asketa Gotama".

SIGĀLOVĀDA SUTTA

Sigālovāda sutta, *Govor o savetu Sigali* iz *Dīgha nikāye*, jeste najpotpunije i najpoznatije Budino izlaganje socijalnog učenja (D.I,180-193). U njemu on do detalja izlaže ono što bi se moglo nazvati njegovom etikom međuljudskih odnosa. Odnosi kojima se on ovde bavi su najvažniji u životu jedne osobe – odnos dece i roditelja, učitelja i učenika, muža i žene, prijatelja sa prijateljem, poslodavca i radnika i sveštenika i pastve. Svrha saveta i upustava koje je dao bila je da istakne sigurnost, harmoniju i slobodu od straha (*khemā appañibhāya*). Odnos kojem Buda posvećuje najviše pažnje jeste onaj između prijatelja, verovatno zato što u idealnom slučaju svi odnosi koje imamo sa drugim ljudima postepeno trebao da prerastu u odnos prijateljstva.

SIKIM

Sikim je indijska država koja se sa tri strane graniči sa Nepalom, Tibetom i Butanom. Godine 1975. okončala se njezina polunezavisnost, pošto je tada bila pripojena **Indiji**. Starosedeoci Sikima, narod Lepča, uglavnom su sledbenici **vađrayāna** budizma. Masovno iseljavanje u Nepal načinilo je tamošnje budiste manjinom u okviru Sikima.

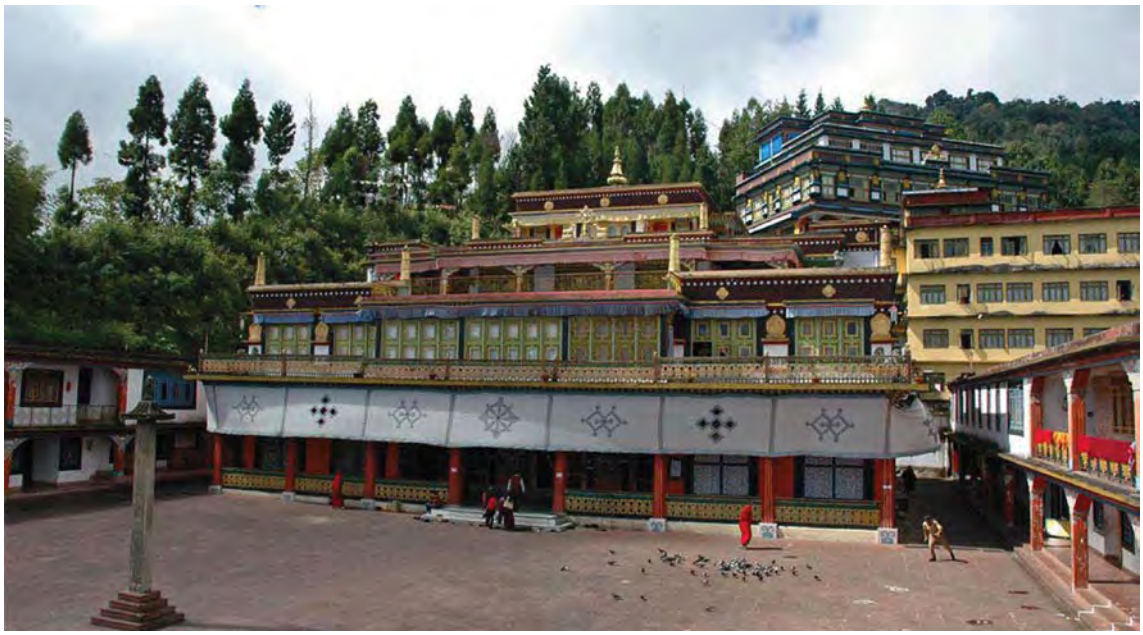

Manastir Rumtek, Sikim

SIMBOLI

Simbol (*dhađa* ili *nimitta*) jeste predmet ili slika koji treba da predstave ili sugerišu nešto drugo. Kao i sve religije, i budizam je koristio simbole, među kojima su najčešći Budin **kip**, zatim **stūpa** i na kraju **točak**.

SINKRETIZAM

Sinkretizam je mešanje elemenata jedne **religije** sa elementima neke druge. Jedna od jačih strana budizma oduvek je bila njegova **tolerantnost**. Kada bi se pojavio u nekom regionu, umesto da uništi sve postojeće religije, on bi uvek pokušavao da ih integriše, tako što bi modifikovao neke delove, a druge reinterpretirao. Ovakav '**prikladan pristup**' značio je da je dolazak budizma retko uzrokovao neprijateljstvo i sukob. Nažalost, sve to je ponekad značilo da je Dhamma na kraju bila pogrešno tumačena. Obožavanja *nat* u Burmi, *phi* u Tajlandu i Laosu, postojanje **kasti** u Nepalu i

na Šri Lanki, kao i oslanjanje na magiju, **astrologiju**, talismane i **proricanje** budućnosti u većini budističkih zemalja su upadljivi primeri za to. **Vađrayāna** je takođe apsorbovala u sebe elemente hinduizma i bona (izvorne religije Tibeta).

SIMPATIJA

Simpatija (*anukampā* ili *saṅgaha*) jeste sposobnost da se identifikujemo sa nekom drugom osobom i njenim osećanjima, stanjem i situacijom. Slično **saosećanju**, simpatija je stanje empatije sa tuđim bolom i nevoljom, ali ona takođe razume i njihov ugao posmatranja, otvorena je za njega i pokušava da pronađe dodirne tačke. Tako možemo reći da je simpatija mesto unutar srca na kojem se susreću **ljubav**, saosećanje, **saradost**, **strpljenje** i **tolerancija**. Prema Budi, četiri najvažnija izraza simpatije (*ćattāri saṅgaha vatthūni*) jesu deliti stvari sa drugima, ljubazno im se obraćati, pomagati im i tretirati ih sve podjednako (D.III,145).

SKROMNOST

Skromnost (*appiććhatā* ili *hiri*) jeste kvalitet kada nismo sujetni zbog svojih vrlina ili dostignuća. U nekim religijama se poniznost, čak samounižavanje, smatra dobrim, pošto se na taj način priznaje grešnost čovekova i istinski strah od Boga. U budizmu, vrednovati sebe iznad stvarne vrednosti jeste gordost (*māna*), dok namerno potcenjivanje sebe jeste neka vrsta izokrenute gordosti. Poniznost je potcenjivanje svojih stvarnih vrednosti, dok skromnost jeste znati svoju pravu vrednost, a ne biti zbog toga ohol ili samozadovoljan. Istinski skromni ljudi u stanju su da sebe vide onakvima kakvi jesu i da se raduju svojim dobrim osobinama, bez taštine ili samopromocije, ali isto tako i da priznaju svoje nedostatke, bez stida ili samoprezira. Jednom je Buda pomenuo nekim monasima kako laik Hatthaka ima nekoliko divnih i čudesnih kvaliteta. To su: vera, vrlina, odmerenost, samopoštovanje, obaveštenost, velikodušnost i mudrost. Kasnije, kada je Hatthaka dočuo kako ga je Buda hvalio, prokomentarisao je: "Nadam se da u tom trenutku nije bilo nezaređenih blizu njega." Kada je pak Buda za to čuo, rekao je: "Dobro je! Vrlo dobro! Zaista jeste skroman i ne želi da se za njegove kvalitete zna. Zato se s pravom može reći da Hatthaku krasi ovaj osmi divan i čudesan kvalitet – skromnost" (A.IV,217).

SLAVA

Slava (*kitti*) znači poznatost među velikim brojem ljudi, te se tako lako povezuje sa divljenjem, pohvalom i poštovanjem. **Buda** je uočio da oni koji postanu slavni lako postaju arogantni, nepažljivi i vezani za laskanje, te je upozoravao svoje učenike da se klone slave kad je god to moguće. Takođe je izrekao pronicljivo zapažanje da neki **učitelji** održavaju svoj integritet samo dotle dok ne postanu poznati, a onda počinju da popuštaju (MN 47). Jednom je Buda rekao: "Poznavao sam čoveka, pronicao u njegov um, koji ne bi izrekao laž čak ni radi zlatne posude ispunjene srebrom. A opet, video sam istog tog čoveka kako svesno izgovara laž zato što mu je um bio preplavljen i opsednut mišlju o ugledu i slavi" (SN XI.16).

SLEPCI I SLON, PARABOLA

Parabola o slepcima i slonu je verovatno najpoznatija i najomiljenija od svih parabola u svetskoj književnosti. Daleko najranija njena verzija nalazi se u **Udāni**, a pripisuje se Budi (Ud.67-9). Njezina privlačnost počiva na tome da toliko precizno pogađa suštinu, na suprotstavljanju čoveka i životinje i na njezinom blagom **humoru**. Pozadina njezinog nastanka je sledeća. Neki monasi iz **Sāvatthija** primetili su grupu nebustičkih monaha kako se prepiru oko nekog filozofskog ili

teorijskog pitanja. Kasnije, kada su o tome ispričali Budi, on im je odgovorio: "Askete drugih škola su slepi i ne vide. Oni ne vide šta je dobro i šta je loše, oni ne znaju šta je istinito i šta je lažno. Zato se oni stalno prepiru, raspravljaju i ubeđuju, ranjavaju jedni druge oružjem kao što je jezik." I onda je Buda izrekao svoju čuvenu parabolu. "Jednom je ovde u Savatthiju, kralj pozvao nekog čoveka i rekao mu: 'Skupi na jednom mestu sve ljude u Sāvatthiju koji su rođeni slepi'. Kad je ovaj učinio kako mu je bilo zapoveđeno, onda kralj reče čoveku: 'A sad ovim slepcima pokaži slona.' Opet čovek učini kako je kralj tražio, govoreći svakom od ljudi: 'O slepi čoveče, ovo je slon i ovo je njegova glava. Ovo je njegovo uvo, Ovo mu je surla. Ovo mu je trup. Ovo mu je noga. Ovo su mu leđa. Ovo mu je rep. A ovo je kraj repa.' Kada ovo bi završeno, kralj se obrati slepcima: "Jeste li videli slona?", a oni odgovoriše: 'Jesmo, vaše visočanstvo.' 'I kako izgleda slon?' upita ovaj. A onaj koji je držao ruku na glavi reče: 'Slon je sličan ogromnom kazanu', dok je onaj kraj uveta rekao: 'Slon je poput lepeze'. Onaj koji je držao surlu reče: 'Slon je sličan dršci od pluga'. Drugi koji je ruku držao na trupu reče: 'Slon je nalik čardaku', a onaj kraj noge: 'Slon je poput stuba'. Onaj koji je tapšao slona po leđima reče: 'On je poput stupe', a drugi kod repa reče: 'Slon je nalik tučku'. Na kraju, onaj koji je držao vrh repa reče: 'Slon je nalik metli'. I potom krenuše da se međusobno svađaju, vičući: 'Jeste!', 'Ne, nije!', 'Slon je ovakav!', 'Slon je onakav!', sve dok na kraju ne počeše da udaraju jedan drugog." Ispričavši ovu priču, Buda je sumirao njezino značenje kratkom strofom:

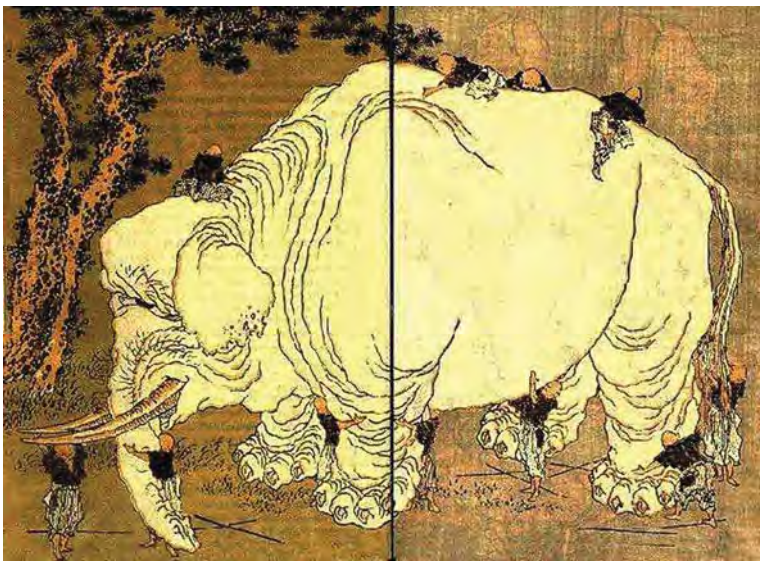

Srednjovekovni japanski prikaz Budine parabole o slepcima i slonu

"Neki monasi i sveštenici
vezani su za svoja gledišta,
i kad ih jednom zgrabe oni polemišu.
Kao i svi koji vide samo jednu strani stvari."

Ključ razumevanja ove parabole jeste u poslednjem stihu: viđenju samo jedne strane neke stvari (*ekaṃga dassino*). ovo je samo jedan primer gde Buda daje savet da treba formirati kompletniju, precizniju sliku stvarnosti. Ovde on sugeriše jednu važnu stvar – da ne smemo od jednog dela misliti da je celina. Na drugim mestima je savetovao da lična predubeđenja ostavimo po strani kada procenjujemo neko gledište, da ostavimo dovoljno vremena kako bismo formirali svoje mišljenje o nečemu, a da čak i kada to uradimo, ostavimo um otvorenim kako bismo bili u stanju da razmotrimo i druge stavove. Posle *Udāne*, najranije pominjanje parabole o slepcima i slonu može se naći u *Syadvadamanđari*, đainskom spisu, gde se njome ilustruje đainsko učenje o relativnosti istine (*anekantavāda*), ideja da je "svako gledište istinito iz određenog ugla (*naya*), odnosno da nijedno gledište nije kategorički pogrešno". Potom se ova parabola proširila po Indiji i izvan nje. Javlja se u bramanističkim i hinduističkim delima, u nekim persijskim zbirkama priča, pa čak i u jednom od dela turskog sufi mistika Rumija. Danas je ona sadržana u mnogim knjigama za decu.

SLOBODNA VOLJA

Slobodna volja (*attakiriyavāda*) jeste sposobnost pojedinca da slobodno odabira, bez ikakvih spoljašnjih uticaja, na koji način će postupati. Ideja slobodne volje se obično suprotstavlja sa **determinizmom**. Budizam ne uči da posedujemo apsolutnu slobodu, niti da smo potpuno determinisani, već da je naša volja uslovljena ili ograničena u većoj ili manjoj meri. Introspekcija će nam otkriti da je naša sposobnost da odlučujemo i delujemo pod uticajem, i time ograničena, naših želja, posedovanja ili pomanjkanja veštine, okolnosti, našeg zdravlja, snage naših navika i društvenih konvencija, kao i raznih drugih faktora. Psihologija nam takođe govori da naše **nesvesno** može na suptilan način da utiče na nas, a da mi to i ne znamo. Cilj većeg dela budističkog vežbanja je da uvidimo i razumemo faktore koji nas uslovljavaju i onda ih postepeno prevazilazimo. Na taj način postajemo slobodniji i donosimo bolje odluke. Videti **Karakter i izgradnja karakatera**.

SLONOVI

Azijski slon (*hatthī*, *gađa* ili *nāga*) jeste velika kopnena životinja debele sive kože, velikih ušiju i izduženog nosa koji služi za hvatanja, a naziva se surla. Bilo bi pogrešno reći da je slon "sveta" životinja u budizmu, u smislu da se veruje kako to stvorenje ima bilo kakav poseban duhovni ili sveti značaj. Međutim, stari budisti su uočili i bili vrlo impresionirani činjenicom da ljudi mogu da izvežbaju slonove, iako su nekoliko puta manja stvorenja od njih. A sve to zahvaljujući svojoj veštini, strpljenju i inteligenciji. Shodno tome, na više mesta u **Tipiṭaki**, Buda i drugi probuđeni ljudi se često porede sa ukroćenim slonovima. Kada je Doṇa ugledao Budu kako sedi u podnožju drveta, on mu je izgledao "prekrasan, uliva poverenje, obuzdanih čula i spokojnog uma, potpuno sabran i ukroćen poput ukroćenog, pažljivog, savršeno istreniranog slona" (A.II,36). Buda nikada nije gledao preko ramena kad je želeo da pogleda iza sebe, već bi se ceo okrenuo, upravo onako kako to čine slonovi. To se zvalo "slonovim pogledom" (D.II,122). U jednoj nezaboravnoj poemi u Kanonu Budine vrline se porede sa različitim delovima plemenitog i veličanstvenog slona. "Blagost i bezopasnost su njegove prednje noge; jednostavnost i celibat su njegove zadnje noge. Vera je njegov trup, spokojstvo njegove bele kljove, svesnost vrat, a mudrost njegova glava... Dhamma mu je stomak, a samoća rep. Meditirajući, fokusiran na udah i izdah, savršeno sabran, taj moćni slon hoda, stoji i sedi sa pažnjom, on je savršeno uvežban i potpuno usavršen" (A.III,346-7).

Buda je gajio posebne simpatije za slonove, sudeći barem po tome kako ih je često pominjao. Čini se da ga je impresionirala njihova inteligencija, oprezni, odmereni pokreti i naročito sklonost mužjaka da žive sami u džungli. Tako je rekao: "To je ono što um povezuje sa umom, Savršenoga i slona, sa kljovama dugim popur rude na kočiji: obojica se ushićuju u šumskoj osami boraveći." (Ud.42). Na izvestan način, Buda ih je čak smatrao boljima od ljudi. Krotitelj slonova Pessa jednom mu reče: "Ljudi su komplikovani, a životinje su jednostavne. Kada krotim slona, iako pokazuje tvrdoglavost, plahovitost i lukavstvo, ja mogu da ga ukrotim za vreme koje je potrebno da neko ode do Kampe i vrati se. Ali naši sluge, glasnici i najamnici, oni kažu jednu stvar, urade drugo, a misle nešto sasvim treće." Buda se složio sa Pessinim mišljenjem (M.I,340). Možda je Budina najlepša i najpoznatija **parabola** upravo ona o slepcima i slonu (Ud.68-9).

SLOVO I DUH TEKSTOVA

Slovo (*vyañđana*) odnosi se na tačno značenje iskaza, a duh (*attha*) tiče se širih nijansi i implikacija koje ta slova mogu u sebi nositi. Buda je rekao da probuđena osoba jeste "vešta sa rečima i njihovim tumačenjem" (*niruttipada kovido*, Dhp.352) i da bi Dhammu trebalo da razumemo i praktikujemo "i po slovu i po duhu" (D.III,127; Vin.I,20). Razlog je to što jedino harmonični balans između ovo dvoje čini naše duhovno putovanje plodonosnim. Ako se previše fokusiramo na

slovo, skloni smo da postanemo cepidlake, kruti i čak se približavamo **fundamentalizmu**. Ako, međutim, ne obraćamo dovoljno pažnje na slovo, možemo misliti kako praktikujemo duh Dhamme, a zapravo sve što radimo jeste da je samo tumačimo na način koji nama odgovara. Slovo nas orijentiše, duh prosvetljuje.

Mnogo je primera kada razdvajanje duha i slova može stvoriti probleme. Na primer, Buda je cenio poštenje i savetovao da uvek govorimo istinu. Međutim, moguće je reći istinu sa posebnom namerom da povredimo nekoga. Neko nešto kaže i doslovno značenje toga jeste jedna stvar, ali ton glasa ili izraz lica mogu da sugerišu upravo suprotno. Izostavljajući tek jednu ili dve ključne činjenice ili podvlačeći neke druge, moguće je stvoriti potpuno drugačiju sliku događaja o kojem govorimo, a da sve što smo rekli ipak jeste istinito. Može se govoriti na dvosmislen način, tako tačno značenje rečenog nije jasno i kasnije potvrđivati ili opovrgavati ono što smo rekli u skladu sa okolnostima. Ovi primeri pokazuju da je moguće strogo se pridržavati slova **pravila morala**, takođe **Vinaye** ili drugih vidova Dhamme, a da u isto vreme budemo okrutni, neiskreni, skloni manipulacijama i nepošteni.

Kako onda možemo izbeći ovakvu vrstu iskrivljenog pristupa Dhammi? Prva stvar koja nam može pomoći da integrišemo slovo i duh jeste da svaku Budinu izjavu stavimo u kontekst čitave Dhamme. Na primer, Buda je svojevremeno propisao da monah ili monahinja koji razviju **psihičke moći** ne treba da ih pokazuju pred drugima. Nešto kasnije, banditi su kidnapovali dvoje dece i neki monah iskoristio je svoje psihičke moći da ih spase. Zbog toga su ga ostali monasi neumorno kritikovali zbog "kršenja pravila". Ali Buda ga je oslobodio bilo kakve krivice, jer iako je monah prekršio to konkretno pravilo, on je delovao u skladu sa duhom Dhamme, tako što je postupio iz saosećanja prema deci i njihovim roditeljima (Vin.III,67). Druga stvar koja garantuje plodonosnu integraciju slova i duha jeste ono što je Buda nazivao (M.III,38) usvajanje Puta (*paṭipadaṃ yeva antaraṃ karitvā*). Ukoliko se odlučimo da vežbamo ozbiljno, svim srcem i iskreno, to će nam pružiti neophodno samopouzdanje i mudrost da znamo reči i da vidimo njihovo dublje i šire značenje.

SMRT

Za smrt (*maraṇa*) se oduvek smatralo da nastaje onda kada srce prestane da kuca i zaustavi se disanje, ali nove medicinske tehnike nametnule su reviziju ove definicije. Danas lekari smrt definišu kao tačku na kojoj nestaje **život** i više se ne može ponovo uspostaviti. **Buda** je rekao da smrt nastaje kad vitalitet (*āyu*), toplota (*usmā*) i svest (*viññāṇa*) napuste **telo** i ono postane beživotno (*aćetanā*, M. I,296). Smrt je jedan od najznačajnijih događaja u čovekovom iskustvu. Smrt nekog bliskog obično izaziva tugu i potištenost, a misli o sopstvenoj smrti mogu u nama stvoriti osećaj napetosti i uzbuđenosti. Strah od smrti verovatno vodi ka verovanju u postojanje mesta večnog života. Ako povremeno kontempliramo neizbežnost sopstvene smrti, to nas može pripremiti za vreme kada se ona približi i navesti da više cenimo život koji sada vodimo. Zbog toga kontemplacija smrti (*maraṇānussati*) jeste jedna od kontemplacija koju je i Buda podučavao (A.III,71). Videti **Starost**.

SMRTNA KAZNA

Smrtna kazna (*brahmadaṇḍa* ili *daṇḍavadha*) jeste ubijanje okrivljenog posle izrečene sudske presude. U **Tipiṭaki** se opisuje jedan broj vrlo okrutnih načina na koje su kriminalci pogubljivani u Budino vreme (M.I,87). U njoj se takođe navode reči sudije koji lopova osuđuje na smrt. "Vežite mu ruke na leđa snažnim konopcem, obrijte mu glavu, provedite ulicama uz snažne udarce bubnja, izvedite ga na južnu kapiju i odrubite mu tamo glavu!" (D.II,322). Takve užasne scene od kojih se

ledi krv u žilama bile su uobičajene na mestima za pogubljivanje. Tako čitamo o monahu koji moli dželata da što pre završi sa osuđenikom kako bi ga "što pre oslobodio patnje" (Vin.III,86).

Buda se protivio smrtnoj kazni uglavnom zato što podrazumeva okrutnost i ubijanje, te je time u suprotnosti sa prvim **pravilom morala**. Govorio je da sudije koje dosuđuju surovo kažnjavanje, mučitelji i dželati praktikuju pogrešno, bukvalno "okrutno" življenje (*kurūra kammanta*) i stvaraju sebi mnogo negativne **kamme** (S.II,257). Budizam bi takođe rekao da je bolje pokušati preobratiti kriminalce i stvoriti od njih produktivne članove društva, umesto ubijanja. **Kralj** u **Đātakama** kaže o prestupniku: "Kažnjavam ljude prema pravdi, ali i sa saosećanjem" (Đa.III,442). Isto ovo je isticao veliki budistički filozof Nāgārđuna u I veku: "Kao što se sopstveni sin kažnjava za njegovo dobro, tako i prestupnika treba kazniti sa saosećanjem, a ne sa mržnjom i pohlepom. Kada jednom osudiš besne ubice, treba da ih proteraš umesto da ih ubiješ". Danas sve budističke zemlje imaju smrtnu kaznu, mada je bilo perioda kada je ona bila ukinuta. Šri Lanka ima moratorijum na smrtnu kaznu od 1997. godine.

SNOVI

Snovi (*supina*) jesu mentalne slike koje se javljaju tokom **spavanja**. Raširenо je verovanje da snovi imaju neko značenje. Neki ljudi veruju da oni mogu da predskažu budućnost, drugi da njima mrtvi komuniciraju sa živima. Savremeni psihoanalitičari kažu da kada se tačno interpretiraju, snovi mogu pružiti uvid u potisnute želje i nagone, te otuda mogu voditi i ka boljem samorazumevanju. Budistička psihologija prepoznaje nekoliko tipova snova. Prema delu **Milindapañha** postoje (1) snovi koje je izazvao fizički napor, (2) psihološko uznemirenje, (3) duhovi, (4) mentalna jasnoća i (5) proročki snovi (Mil. II,298). U njemu se takođe kaže da se snovi uglavnom događaju u vreme tonjenja u san ili pred buđenje (*okkante middhe*), kao i pri dubokom spavanju (*asampatte bhavaṅge*, Mil. II,299), sa čime se slaže i savremena nauka. Pre nego što se prosvetlio, Buda je imao sedam snova punih čudne simbolike, kojima je zapravo najavljeno njegovo **probuđenje** (AN V.196). Međutim, on je gajio rezerve prema onima koji su tvrdili da su u stanju da protumače snove i zabranio je i **monasima** i **monahinjama** da to čine (DN 1). Govorio je da osobu koja praktikuje **meditaciju ljubavi** neće mučiti noćne more (AN VI.42) i isto tako da monah koji sa svesnošću utone u san neće imati noćne polucije (A.XXI.10). Buda je takođe rekao da ako sanjamo kako nešto radimo, na primer ubijamo nekoga, nema nikakav moralni značaj i otuda ni kammički efekat (Vin. III,111). Time je hteo da kaže da su snovi izvan dosega snage volje.

SOPSTVO

Možemo reći da postoje dve vrste sopstva – iskustveno sopstvo (*atta paṭilābhā*) i metafizičko sopstvo. Iskustveno sopstvo jeste ono koje pojedinac doživljava – svoje misli, osećanja, karakterne crte i sklonosti, kao i osećanje da smo izdvojeni i autonomni u odnosu na druga bića. Ovakvo sopstvo sigurno da postoji, mada se ono neprekidno menja i evoluira. Za metafizičko sopstvo se veruje da je jedna nepromenljiva osnova, supstrat, koja predstavlja suštinu svake individue. U nekim se tradicijama ona naziva duh ili duša. U Budino vreme, upanišadski mudraci **hinduizma** počeli su da razvijaju ideju da je cilj religijskog života da to metafizičko sopstvo (*ātman*) spoji sa sopstvom sveta (*Brahman*) ili da uvidi kako je ovo prvo zapravo isto što i drugo.

Buda je shvatio da je pojam metafizičkog sopstva zapravo plod pogrešne spekulacije o empirijskom sopstvu, podstaknute strahom od smrti, željom za zadovoljstvima i žudnjom za večnim postojanjem. Rečju, radi se o jednoj rafiniranijoj verziji sebičnosti, obmane, narcizma i samopromocije, a što je sve u velikoj meri deo i svakodnevnog života. Za Budu, sloboda i trajna sreća dolaze od uviđanja **anattā** kao istine, dakle činjenice da ne postoji metafizičko sopstvo. U

čuvenoj *Anattalakkhaṇa sutti* on kaže: "Telo nije sopstvo, osećaji, opažaji, mentalne konstrukcije i svest nisu sopstvo, jer kada bi to bili, tada ne bi bili prolazni i mogli biste svome telu reći: 'Budi ovakvo. Ne budi onakvo.' Ali pošto telo, sopstvo, osećaji, opažaji, mentalne konstrukcije i svest jesu prolazni i ne možete da im kažete: 'Budi ovakvo. Ne budi onakvo', oni nisu sopstvo...

Kada dobro upućen učenik vidi ovako, on se okreće od tela, osećaja itd., okreće se od svega toga i u njemu strasti blede; kad strasti blede, on je slobodan, a kada je slobodan, on zna da je slobodan. Zna da nema više preporađanja, proživljen je svetački život, učinjeno ono što je trebalo učiniti i ništa nije preostalo" (S.III,59).

SPAVANJE

Spavanje (*niddā* ili *seyyā*) jeste prirodno stanje koje karakteriše umanjeno pomeranje tela, ograničene reakcije na spoljašnje podražaje i gubitak svesti. Procenjuje se da prosečna osoba provede otprilike trećinu života spavajući. Čini se da je biološka funkcija spavanja da osveži **telo** i **um**, tako što će im obezbediti potpuni odmor. Međutim, prekomerno, nedovoljno ili neredovno spavanje mogu ozbiljno narušiti nečije fizičko i psihološko zdravlje i Buda je bio potpuno svestan te činjenice. Svojim nezaređenim sledbenicima je rekao da dugo spavanje ujutro (*ussūraseyyā*) i nespavanje po čitavu noć (*rattinuṭṭhāna dassinā*) imaju negativne efekte na njihov život (D.III,185). Takođe je shvatao da je za monahe i monahinje, pošto ne moraju da obavljaju fizičke poslove i imaju mnogo slobodnog vremena, lako da steknu naviku prekomernog spavanja, umesto da meditiraju ili proučavaju Učenje. Otuda njegove česte opomene da ne treba da postanu "ljubitelji spavanja" (*niddārāma*, A.III,116; It.72; Sn.96). Tako je rekao: "Kad je neko lenj, proždrljiv, večito pospan i valja se po krevetu nalik velikoj, ugojenoj svinji, takav će se preporađati bez kraja i konca" (Dhp.325).

Čitamo da je Buda ponekad odspavao posle podne, što je bila neka vrsta sieste (*divaseyyā*), ali se to verovatno događalo tek kad je ostario. Asketa po imenu Saććaka ga je jednom upitao da li spava tokom popodneva, a on mu je odgovorio: "Sećam se da bih poslednjeg meseca leta, pošto bih se vratio iz prošenja hrane i pojeo je, savio svoj ogrtač na četvoro, pružio ga po zemlji, legao i onda tonuo u san sabran i potpuno svestan." Saććaka je na to prezrivo odbrusio: "Neki bi rekli da je to boravak u obmani" (M.I,250).

Buda je primetio da naše ponašanje tokom budnog stanja može ponekad uticati i na period spavanja. Ako smo, na primer nemoralni ili okrutni, to može izazvati nesanicu ili košmarne snove. "Kada budala legne na ležaj ili krevet, kad leži na tlu, loša dela koja je počinio u prošlosti padaju na njega, pritiskaju ga, ležu na njega, baš kao što planinska senka u kasno popodne pada na zemlju i na njoj leži. U tom trenutku budala misli: 'Nisam učinio ono što je lepo ili korisno. Nisam sebe zaštitio od straha...' Onda mu je teško i uznemiren je, plače i očajava" (skraćeno, M.III,164-5). Slično ovome, čovek koji je dobre naravi "spava srećan, budi se srećan i nema košmare" (*sukhaṃ supati, sukhaṃ paṭibhuddhati, na pāpakaṃ supinaṃ passati*, AV.342).

Oni koji praktikuju **meditaciju** ponekad vide kako su pospani posle jela (*bhattasammada*), kako im glava stalno klone (*paćāla*) i moraju da se upinju da bi ostali budni, i pored toga što su dovoljno spavali. Ovo je jedna od poznatih **prepreka** za meditaciju i Buda je dao praktičan savet za njezino prevazilaženje: "Kada se misli koje ohrabruju pospanost jave, ne obraćaj pažnju na njih. Ako i pored toga osećaš pospanost, trebalo bi da razmisliš o Dhammi onako kako si je učio, treba da je istražiš i razmotriš. Ako i pored toga osećaš pospanost, trebalo bi da recituješ Dhammu, onako kako si je naučio. Ako i pored toga osećaš pospanost, trebalo bi da vučeš i masiraš ušne školjke i udove. Ako i pored toga osećaš pospanost, trebalo bi da ustaneš i umiješ se, gledaš unaokolo i piljiš nagore u zvezde. Ako i pored toga osećaš pospanost, trebalo bi da zamisliš svetlost i fokusiraš se na nju, bez obzira je li dan ili noć. Tako otvoren i razbistren um postaće blistav. Ako i pored toga

osećaš pospanost, trebalo bi da svoja čula usmeriš na samoga sebe i hodaš gore-dole sa punom svesnošću. Ako i pored toga osećaš pospanost, trebalo bi da sa punom pažnjom legneš na desni bok, staviš jedno stopalo na drugo (i kad se odmoriš) ustaneš s mišlju: 'Ne smem se prepustiti zadovoljstvu spavanja, ležanja i tromosti' " (skraćeno, A.IV,86-7). Videti **Snovi**.

SPOKOJSTVO

Spokojstvo (*upekkhā*) jeste kvalitet emocionalne smirenosti, balansa i mira, naročito kad se suočimo sa teškim situacijama. Ponekad se ono naziva i ravnoteža (*susamāhita*) ili centriranost (*mađđhatta*). Spokojstvo je poslednja od četiri **Brahma vihāre**, jedan od više načina na koji **ljubav** može da se izrazi. Može biti teško, možda čak i nemoguće, osetiti toplinu prema nekome ko nas je povredio ili ko je bezrazložno zao. Način na koji možemo izraziti ljubav prema takvoj osobi može biti da ostanemo mirni, neuznemireni i lišeni mržnje. Sa te tačke biće mnogo lakše da se prema toj osobi otvorimo onda kada u sebi budemo snažnije razvili ljubav. Spokojstvo je takođe dobar način odgovora na mnoga iskušenja, provokacije i čulne podražaje kojima smo bombardovani svaki dan. Ono će obezbediti da nam razum ostane u ravnoteži i da, kako se to Buda izrazio, "krećemo ravno preko neravnog" (SN I.7).

Ponekad se spokojstvo brka sa ravnodušnošću, iako je zapravo lako uočiti razliku. Ako ostanemo mirni jer razumemo da uzbuđenje i uznemirenost nije prikladno, opravdano ili korisno, to se može nazvati spokojstvom. Ako ostajemo mirni i neuključeni u događanje zato što nećemo da nas bilo šta ometa ili samo zato što nas nije briga, to se može nazvati ravnodušnošću. Spokojstvo nastaje iz znanja, indiferentnost iz neznanja i sebičnosti.

SPORT

Sport (*keḷī* ili *līlā*) jeste, u najširem smislu reči, fizička aktivnost u svrhu rekreacije, zdravlja ili takmičenja. Kao i svi ljudi, i stari Indijci su se bavili i uživali u najrazličitijim igrama i sportovima. Sportovi u prirodi (*uyyanakeḷa*) sastojali su se od igara kao što su žmurke, vije i trkanje, dok su vodeni sportovi (*udakakeḷa*) bili plivanje i ronjenje. Borba štapovima, boks, rvanje, gimnastika i drugi sportovi i igre verovatno su izvođeni na stadionima (*keḷamaṇḍala*, Đa.VI,333). Nekoliko drugih igara igrano je sa loptom, iako nemamo mnogo informacija kakva je bila struktura tih aktivnosti. Jedna igra o kojoj znamo nešto više jeste sa loptom vezanom za kanap, pri čemu se lopta baca, te naglo povlači kanapom natrag, uz pokušaj da se uhvati rukom (Đa.V,196). Buda nije imao ništa da kaže o sportovima, osim da monasi ne bi trebalo da ih posmatraju (D.I,7). Pa ipak, fizički i psihološki aspekti sporta mogu biti značajni za budiste.

U Butanu je među monasima popularna odbojka

U Engleskoj i nekim azijskim zemljama monasi rado igraju kriket

Buda je jednom rekao: "Dobro zdravlje jeste najveći dobitak" (Dhp.204) i ohrabrivao je monahe i monahinje da rade fizičke vežbe radi buđenja energije i zdravlja (Vin.II,119). Što se tiče uma, sport može pomoći da se razviju pozitivna stanja kao što je timski duh, **prijateljstvo**, budnost i čak određeni stepen nevezivanja (dostrojanstveno prihvatanje sudijine odluke ili poraza). Nažalost, skoro svi sportovi su danas postali preterano orijentisani na element takmičenja, a malo je stvari koje na površinu izbacuju ono najgore u ljudima kao takmičenje. Varanje, nasilje, i među gledaocima i među takmičarima, lični animozitet, doping, nameštanje rezultata i ogorčenost posle poraza, sve je to postalo normalno u današnjem profesionalnom sportu. Neki sportski susreti se čak proglašavaju za događaje "visokog rizika". Staro pravilo "nije bitno da li pobeđuješ ili gubiš, već kako odigraš meč" vrlo lako je odbačeno pred naletima naduvanog ega i velikih zarada.

Dobar primer sporta koji zahteva veliku veštinu, zdrav je za telo, umirujući za um, podstiče prijateljstvo i uzajamno **poštovanje** među igračima, a dopadljiv je za gledanje, jeste *chin lon* u Burmi i *te tako* u Tajlandu. Ideja ovog sporta jeste održavanje u vazduhu lopte ispletene od pruća, tako što se ona udara petom, kolenom, laktom ili ramenom. Ne postoji takmičenje kao takvo; jedan igrač udara loptu jedno vreme, pokazujući svoju veštinu i gracioznost, pre nego što je prepusti drugom igraču. Niko ne dobija niti gubi i svi se dobro zabavljaju. Buda je primetio: "Pobeda podstiče mržnju, pobeđeni ostaje u patnji. Ko napusti pobedu i poraz, ostaje smiren i sretan" (Dhp.201).

SRCE

Srce (*hadaya*) jeste specijalizovani mišić sa četiri komore, koji pumpa krv kroz **telo**. Prema analizi ranog budizma, ono je jedan od 31 dela tela. U nefilozofskom kontekstu unutar *Tipiṭake* reč "srce" se koristi na mestima gde bismo očekivali da se nađe reč "um", a sâmo srce se često povezuje sa različitim emocijama. Čitamo kako je nekome "srce slomljeno tugom" (Đa.V,180), ili kako neko ima "smireno srce" (A.V,64), "nemirno srce" (Đa. IV, 415) ili da "poznaje tuđe srce" (M.I,32). Buda je govorio kako njegove reči "idu pravo do srca" (*hadayaṃ gamā*). Rani **abhidhamma** mislioci razmatrali su šta bi moglo biti fizičko središte svesti, mada se nikada nisu odlučili za neki poseban organ. Kasnije abhidhamma spekulacije došle su do toga da je to srce (*hadayavatthu*). Danas znamo da je mozak (*matthaluṅga*) fizički osnov svesti, iako je tačno da neke od snažnijih emocija osećamo u solarnom pleksusu, bliže srcu.

SREĆA

Sreća (*sukha*) jeste osećaj lakoće, blagostanja i zadovoljstva, a može se kretati u rasponu od blagog do veoma intenzivnog, a može biti i trenutno ili trajno. Buda je pravio razliku između ovozemaljske sreće, koja zavisi od čula, i duhovne sreće, koja nastaje kada razvijamo u sebi vrlinu i postepeno oslobađamo svoj um. Neki oblici ovozemaljske sreće za koje je Buda govorio da su legitimni i vredni jesu sreća posedovanja imetka i lišenosti dugovanja (A.II,68). Osećaj postignuća kada se ističemo u svojoj profesiji i zahvaljujući tome imamo ugodan život može nas veoma usrećiti (D.I,51). Na višem nivou, neke od stvari koje podstiču nastanak duhovne sreće su praktikovanje **pravila morala** (D.I,69), pravičnost (A.I,294), smirivanje čula (D.I,69), sećanje na i radost zbog svoji dobrih dela (Dhp.16), kroćenje uma (Dhp.35), biti u stanju da **volimo** uprkos tome što smo okruženi onima koji mrze (Dhp.197) i biti spokojan (Dhp.202). Najviša i najrafiniranija sreća dolazi od dostizanja **probuđenja** (Dhp.203). U vezi sa ova dva nivoa sreće, Buda je savetovao: "Ako odričući se manje sreće uviđa veću sreću, mudar čovek napušta manju sreću i okreće se većoj" (Dhp.290). Sreća igra važnu ulogu u **meditaciji** po tome što doprinosi razvoju stabilne, neusiljene koncentracije. Buda je rekao: "Um koji je srećan postaje skoncentrisan" (*sukhino ćittaṃ samādhiyati*, D.I,73).

SREDNJA ZEMLJA

Srednja zemlja (*Maḍḍhima desa*) bio je stari naziv za severni deo **Indije**, dolinu reka Gang i Yamunā, gde je **Buda** bio rođen i gde je budizam nastao. U starim tekstovima se kaže da se Srednja zemlja prostirala na istok do grada Kađaṅgale, na jugoistok do reke Salaḷavatī, na jugozapad do grada Setakaṇṇika, na zapad do sela Thūṇa, a njena severna granica bila je obeležena planinom Usīraddhađa (Vin.I,196).

Malo ovih mesta je moguće danas identifikovati, ali je izvesno da Srednja zemlja odgovara današnjim indijskim saveznim državama Utar Pradeš i Bihar, kao i nižim delovima Nepala. Buda je smatrao da je velika prednost bila roditi se u Srednjoj zemlji, što je verovatno i bilo tačno za ono vreme, pošto je bila središte nove civilizacije koja je nastajala na ovom potkontinentu (A.IV,225).

Budinih 45 godina putovanja i lutanja vodilo ga je kroz područje koje obuhvata oko 235.000 kvadratnih kilometara, što ga čini religijskim učiteljem koji se kretao na najvećem prostoru. Nasuprot ovome, područje na kojem je recimo Isus podučavao prostiralo se na oko 900 kvadratnih kilometara. Najistočnija tačka do koje je Buda stigao, a moguće ju je danas identifikovati, jeste Kankđol (Kađaṅgala, A.V,54) 18 kilometara južno od Rađmahala, a najzapadnije mesto je Mathura, 135 kilometara južno od Delhija. Ta dva mesta razdvaja skoro 1000 kilometara.

Popularne legende na Šri Lanki i Tajlandu kažu da je Buda posetio i ove dve zemlje, a nepalski budisti veruju da je stigao i do doline oko Katmandua. U **Tipiṭaki** se tako nešto uopšte ne pominje i nema bilo kakvih dokaza da je Buda ikada putovao izvan Srednje zemlje.

SREDNJI PUT

Srednji put (*maḍḍhimā paṭipadā*) jeste jedan od naziva koje je Buda dao **Plemenitom osmostrukom putu** (S. V, 42). Tako ga je nazvao zato što bi budistički duhovni život trebalo voditi izbegavajući ekstreme asketskog mučenja i hedonizma, zapravo svaki ekstrem. Naglašavanje **balansa** i umerenosti značilo je da je budizam proizveo vrlo malo fanatika ili ekstremističkih grupa tokom svoje duge istorije.

STANJE IZMEĐU DVA ŽIVOTA

Neki ljudi tvrde da se posle smrti svest ne preporađa odmah. To se zove stanje između dva života (*antarabhava*). Jedni tvrde da to stanje traje sedam dana, drugi 14, a treći 49 dana. Ovakvo stanje se ne pominje bilo gde u **Tipiṭaki**, ali možemo pretpostaviti da postoji izvesna pauza pre utelovljenja i potom **preporađanja**. Broj oplođenih jajnih ćelija vrlo verovatno ne odgovara uvek broju osoba koje su upravo umrle i svest traga za novim utelovljenjem, te u tome i prolazi izvesno vreme.

STAROST

Starost (*đarā*) jeste period pri kraju prirodnog životnog veka nekog organizma. **Tipiṭaka** definiše starost sa biti star (*vuḍḍha*), istrošen (*mahallaka*), zašao u godine (*addhagata*), primicati se kraju (*vayo anuppatta*, A.I,68), a Buda je rekao da je karakterišu "slomljeni zubi, seda kosa, smežuranost kože, opadanje životne snage i onemoćalost" (S.II,2). U vreme Bude životni vek čovekov bio je znatno kraći nego danas i malo je bilo onih koji bi doživeli "osamdeset, devedeset ili sto godina" (A.I,68). Međutim, problemi koji najčešće prate starost – senilnost i bolest, usamljenost i strah od smrti – bili su i tada uobičajeni kao što su i danas. Razlika je u tome da u situaciji kada žive duže nego ikada pre, barem u razvijenim zemljama, ovakvi problemi pogađaju mnogo veći deo populacije.

Buda je podučavao Dhammu radi prevazilaženja patnje (*dukkha* [S.V,421]) i pošto je starost jedna od manifestacija patnje, imao je mnogo toga o njoj da kaže. Najočigledniji simptomi starosti su fizički – slabost, nemoć i bolest. Pošto su ova stanja svojstvena starosti, ona ne mogu biti potpuno izbegnuta, ali mogu biti odložena i umanjena. Izbegavanje pušenja i alkohola, zdrava ishrana i redovne fizičke vežbe pre dolaska starosti i brza medicinska intervencija onda kada ona stigne, sve ovo pomaže. Međutim, psihološki problemi koji često prate starost mogu uz pravilan stav biti mnogo više ublaženi ili čak eliminisani. Jednom je neki čovek došao kod Bude i rekao: "Gospodine, sada sam star, istrošen, zašao u godine, približavam se svom kraju, uvek u fizičkim bolovima i bolesti... Kažite mi nešto vedro i utešno, što će mi biti na dobrobit zadugo." Buda mu je odgovorio: "Vežbaj sebe na ovaj način: 'Iako je moje telo bolesno, moj um neće biti bolestan' " (*āturakāyassa me sato ćittaṃ anāturaṃ bhavissati*, S.III,1). Ove mudre reči su pozitivna i snažna opomena da možemo biti emocionalno stabilni, srećni i zadovoljni uprkos opadanju naših telesnih moći.

Buda je govorio o čitavom spektru strategija koje pomažu da um ostane zdrav uprkos starosti i poteškoćama koje prete i ovde ćemo ukratko pogledati tri od njih. Prva je učenje da prihvatimo starost. Savremena društva vide starost kao stanje kojeg se treba plašiti i koje treba poricati. Nauka, medicina i hirurgija se nadmeću u histeričnom naporu da je poreknu što je moguće duže. Rezultati toga mogu biti i komični i tužni – vremešna gospođa koja odlazi na svoje šesto zatezanje lica, 70-godišnji starac koji stavlja periku i tinejdžersku odeću, Mae West koja u devedesetoj poziva mladića da poneki put navrati do nje. Naravno, starci koji se žene više desetina godina mlađim ženama ili devojkama bili su poznati i u Budino vreme (Sn.110). Ali Buda nas je podsticao da budemo realistični u vezi sa starošću i vidimo je kao jedan prirodan i neizbežan proces. Na taj način pomoći ćemo sebi da „na dostojanstven način odložimo stvari mladosti" i da onu energiju koju bismo inače trošili na poricanje iskoristimo da svoje vreme ispunimo smislenim poslovima ili da se pripremimo za kraj. Buda je rekao: „Starost dolazi i mudrom plemenitom sledbeniku, ali on kada je star razmišlja: 'Ne samo ja, već svako ko se rodi ostari. I ako ću sada kad sam ostario tužiti i plakati, prestaću da jedem, telo će mi još više poružneti, zapostaviću svoje poslove, moji neprijatelji će se radovati, a moji prijatelji brinuti'. I tako, kada dođe starost, on ne tuži i ne plače. Zato se s pravom naziva mudrim plemenitim sledbenikom, on je iz sebe iščupao otrovnu strelu tuge, koja običnog čoveka inače muči" (A.III,54).

Buda nas je takođe navodio da razmotrimo kako dugovečnost možda i nije toliko važna, koliko ono što sa sobom činimo tokom vremena koje nam je na raspolaganju. „Bilo bi bolje živeti makar i jedan dan mudro i sabrano, nego stotinu godina glupo i nesmotreno. Bilo bi bolje živeti makar i jedan dan pun elana, nego stotinu godina lenj i u besposlici" (Dhp.111-12). Ovaj iskaz je naravno retorički, ali poenta je jasna. Kvalitet našeg života važniji je od njegove dužine. Ako do kraja iskoristimo i cenimo svoj život sada, bićemo manje zaokupljeni idejom da ostanemo mladi što je moguće duže.

Dva najčešća problema sa kojima se mnogi stari ljudi susreću jesu kajanje – zbog onoga što su učinili i zbog onoga što nisu učinili – i osećaj da su stračili svoj život. Takva osećanja mogu im ostatak života ispuniti tugom i gorčinom. Živeti celim bićem sada i razvijati um sada predupredićе nastanak ovakvih problema.

Još jedan problem starosti koji pominje Buda jeste pitanje brige za stare. U prošlosti to što je neko star kompenziralo se donekle obzirnošću i poštovanjem koje je dobijao od mlađih. Dede i babe su takođe često imale zadatak da brinu za unuke i to ih je držalo zaokupljenim, davalo im osećaj da su neophodni. Ali u današnjim potrošačkim društvima stari ljudi su često ignorisani ili mlađi čak izbegavaju kontakt sa njima, ne želeći da se podsećaju šta i njih čeka ili ih smatraju ekonomskim teretom. Buda je govorio da ljudi ispunjeni ljubavlju i zahvalnošću, ovako razmišljaju u vezi sa

svojim **roditeljima**: „Pošto su oni nekad brinuli o meni, odužiću im se tako što ću sada ja brinuti o njima" (*bhato nesam bharissami*, D.III,189).

STIMULATIVNE SUPSTANCE

Stimulativna supstanca (*osadha*) jeste hemijska materija koja se jede, pije, puši ili unosi uz pomoć injekcije kako u medicinske svrhe (lekovi), tako i radi zabave (opijati). Uzimanje lekova, čak i kada su u obliku tinkture i sadrže malu količinu **alkohola**, ne znači kršenje petog **pravila morala**, zato što motiv za njihovo uzimanje jeste obnavljanje zdravlja, a i količina tako unetog alkohola je suviše mala da bi izazavala opijenost. Međutim, supstance kao što su marihuana, opijum, heroin, ekstazi i slične, koje imaju tek ograničenu ili nikakvu medicinsku vrednost, ali zato iskrivljuju svest i mogu voditi do fizičke i psihičke zavisnosti, svakako su protiv pravila morala. Najraširenija stimulativna supstanca u mnogim društvima jeste alkohol, ali u nekim zemljama Srednjeg istoka to je *kath*. Žvakanje betel oraha je uobičajeno u budističkim zemljama, čak i među monasima, ali većina autoriteta se slaže da to ne predstavlja kršenje pravila, jer je njegov toksični efekat minimalan.

STRANE SVETA

Strana sveta (*disā*) jeste opšti pravac ka kojem neki objekat ili osoba idu ili iz kojeg dolaze. Stari Indijci znali su za šest osnovnih pravaca (DN 31) i polazeći od istoka, gde se Sunce rađa, nabrajali ih u pravcu kazaljke na satu: istok (*puratthimādisa*), jug (*dakkhinādisā*), zapad (*paććhimādisā*), sever, nadir (*heṭṭhimādisā*) i **zenit** (*uparimādisā*). Oni su takođe znali za četiri međupravca (*anudisā*), tj. jugozapad, severozapad itd. Svaka od strana sveta bila je povezana sa jednom životinjom: **slonom**, bikom, konjem i lavom, i verovalo se da njime upravlja posebno božanstvo (DN 33). Jug je smatran najmanje srećnim pravcem, tako da su groblja, mesta za spaljivanje mrtvaca ili egzekuciju osuđenika uvek bila smeštena izvan južne kapije grada (DN 23). Kad god je bilo moguće, Buda je uvek sedeo ili ležao okrenut istoku, iako nigde nije naveden razlog zašto je to činio (DN 16). Pravci za njega nisu imali neki drugi značaj.

Postoji, međutim, jedna stvar gde strane sveta imaju značaj za praktikovanje Dhamme. Buda je govorio da ne treba samo da negujemo **ljubav** u svom srcu, već da je zračimo i širimo svuda: "u jednom pravcu, pa u drugom, trećem, četvrtom, nagore, nadole, unaokolo, svuda, ka drugima, kao i prema sebi. Treba živeti prožimajući čitav svet umom ispunjenim obiljem uzvišene ljubavi, oslobođene pohlepe i zlovolje" (MN 1). Ove divne i nadahnjujuće reči možemo razumeti kako doslovno, tako i metaforično. Sever, jug, istok i zapad znače naše neposredno okruženje i one koji su unutar njega, ali se isto tako mogu odnositi i na ekonomski "sever" i "jug", tj. one koji žive u bogatim i razvijenim državama i druge u siromašnim i nerazvijenim, kao i ljude na Bliskom istoku, Dalekom istoku itd. Nagore može značiti širenje ljubavi ka ljudima koji su po položaju iznad nas, ka našem poslodavcu, onima sa više moći i bogatstva od nas. Širiti ljubav nadole može se odnositi na skromne ljude koje često ignorišemo ili ih ni ne primećujemo, na one koje smatramo intelektualno inferiornijima u odnosu na sebe ili na životinje.

STRPLJIVOST

Strpljivost (*khanti*) jeste sposobnost da ostanemo mirni i bez žalopojki i onda kada se suočimo sa sporošću, nesposobnošću i kašnjenjem. Buda je ovu vrlinu ponekad nazivao i obuzdanošću (*adhivāsanā*), istrajnošću (*titikkhā*) ili dugom patnjom (*khama*). Kada smo nestrpljivi, to nas čini grubim i kasnije žrtvom kajanja, primetio je Buda (A.III,255). U njegovo vreme, neke nebudističke askete namerno su sebi otežavali život (*askeza*), kako bi testirali svoju izdržljivost i nevezivanje.

Buda je to smatrao prilično glupim i verovao da je daleko bolje pokušati biti strpljiv i nevezan za sve one male ljutnje koje osetimo prema ljudima sa kojima dolazimo u kontakt u svakodnevnom životu. Zato je savetovao: "Biti strpljiv jeste najveća akseza" (Dhp.184). **Milindapañha** kaže: "Baš kao što je voda glatka i hladna po svojoj prirodi, isto tako i meditant, iz saosećanja prema svim bićima i želeći im dobro, treba da razvija strpljivost i nepovređivanje, ljubav i saosećanje" (Mil.183).

STŪPE

Pojam stūpa dolazi od **sanskritske** reči *stūp*, što znači "gomilati" i označava karakteristični budistički spomenik. **Pāḷi** ekvivalent jeste *thūpa*. Posle Budine smrti i **kremacije**, njegov pepeo je podeljen na osam delova i svaki od njih je pohranjen u zemljanu humku oblika polulopte, kako je bio običaj u to vreme. Ljudi bi dolazili i klanjali se toj humki, sve dok na kraju na njih nije počelo da se gleda kao na **simbol** samoga Bude. Vremenom su jednostavne zemljane humke prerasle u građevine, nekada ogromnih razmera i prekrasno ukrašene. Danas stūpe obično sadrže stvarne ili navodne posmrtne ostatke (**mošti**) Bude, nekog velikog sveca ili predmete koje su oni koristili, a predstavljaju središta predanosti u svim budističkim zemljama. Najveći takav spomenik na svetu jeste Đetavana stūpa, koju je podigao kralj Mahāsena krajem IV veka u Anurādhapuri, staroj prestonici Šri Lanke. Ova ogromna građevina prvobitno je bila visoka 160 metara, dok danas njen vrh doseže tek do podnožja srušenog tornja, što je oko 70 metara. Prečnik joj je 109 metara. Izračunato je da je u Đetavana stūpu ugrađeno 620 miliona cigala, teških oko 657.000 tona. Smeštena je na ogromnom popločanom kvadratnom platou, čija je stranica 173 metra, a gde u specijalnim prilikama može da se smesti i do 30.000 hodočasnika. Videti **Doṇa**.

Stupe, Borubudur (Centralna Java, Indonezija)

SUBBHADDA

Subhadda je bio poslednja osoba koju je Buda, pred smrt, preobratio u budizam. Jednom je Buda rekao: "Čak i kad bi morali da me nosite unaokolo u nosilima (zbog bolesti i starosti), ne bi bilo promene u jasnoći moje mudrosti. Ako bi neko govorio istinu o meni, taj bi rekao da se, na korist mnogih, iz samilosti prema ovom svetu, na dobrobit i sreću bogova i ljudi, pojavilo biće koje nije podložno obmani" (M.I,83). U tom smislu Buda je bio dosledan. Samo nekoliko sati pre nego što je umro, dok je ležao okružen učenicima, asketa Subbhadda probio se kroz gomilu u želji da postavi neka pitanja. Ānanda ga zaustavi rečima: "Dosta je Subbhadda, ne uznemiravaj Tathāgatu, jer je iscrpljen." Buda je ovo čuo i rekao Ānandi da propusti asketu "jer šta god da bude pitao, to je zato što traga za probuđenjem". Subhadda sede pred Budu i njih dvojica nakratko porazgovaraše. Subhadda je ozbiljno shvatio ono što mu je Buda rekao i kasnije je dostigao **probuđenje** (D.II,149). Toliko je bilo Budino **saosećanje** da je podučavao Dhammu skoro do poslednjeg daha.

SUDDHODANA

Suddhodana je bio vladar **Sakyā** plemena i otac **Siddhattha Gotame**. Njegovo ime znači "Čist pirinač". Tradicionalno, za Suddhodanu se kaže da je bio veliki kralj, ali je on verovatnije bio sličniji vladaru kojeg je izabrao plemenski savet. Većina dvorova u staroj Indiji imala je grupu ljudi koje su zvali "tvorci kralja" (*rāđakattāra*, D.II,233). Nema sumnje da je jedna takva grupa odabrala Suddhodanu da vlada nad njima i ostatkom plemena. Suddhodana je imao dve žene – **Mahā Māyu**, koja je bila Siddhatthina majka i umrla ubrzo posle porođaja, i **Mahā Pađāpatī Gotamī**, koja je postala njegova pomajka. Suddhodana se oštro protivio sinovljevoj odluci da okrene leđa svetovnom životu, ali je na kraju ipak postao njegov podržavalac i učenik.

Kralj Suddhodana sa malim Budom

SUĐĀTĀ

Prema legendi, pre nego što je **Siddhattha Gotama** počeo svoju konačnu meditaciju u podnožju **Bodhi drveta** u **Bodh Gayi**, devojka po imenu Suđātā ponudila mu je činiju pirinča kuvanog u mleku i zaslađenog medom. Kaže se da mu je taj obrok povratio neophodnu snagu da nastavi traganje i na kraju dostigne probuđenje. Prikazi ovog događaja često su na zidnim slikama po hramovima širom Azije, iako ovu priču nije moguće naći u **Tipiṭaki**. Međutim, u njoj se na jednom mestu pominje žena po imenu Suđātā i to kao Budina prva nezaređena sledbenica (AN I.258).

Savremeni prikaz Suđate koja prinosi svoju ponudu

SUMNJA

Sumnja (*vićikiććhā*) je stanje kada nismo sigurni u nešto i često je praćena osećajem nelagode i nespokojstva. Drugi oblici sumnje su skepticizam, nepoverenje, oklevanje i zbunjenost. U budističkoj psihologiji na sumnju se gleda kao na nešto što ima i negativnu i pozitivnu stranu. Kada sumnja u **Dhammu** izazove kolebanje, neodlučnost i oklevanje u vezi sa tim hoćemo li vežbati ili ne, tada se ona smatra preprekom (A.I,61). Kada nas pak motiviše da tragamo za razjašnjenjem i dublje istražujemo neko pitanje, tada može voditi ka razumevanju. Kada su Kālāme rekle **Budi** kako su u nedoumici oko učenja koja su im izlagali razni učitelji, rekao je: "Dobro je, Kalame, što sumnjate, što niste sigurni; sumnja se u vama javila o onome što jeste sumnjivo." (AN III.65). Videti **Nesvesno**.

SUHRLLEKHA
Suhrllekha ili *Prijateljska epistola*, jeste pismo u formi pesme koje je južnoindijskom kralju Gautamiputri napisao čuveni filozof Nāgarđuna negde između 150. i 250. godine. U 123 strofe Nāgarđuna upućuje kralja u osnove budističkog učenja i ohrabruje ga da vlada sa čovečnošću i pravedno. Iako je Nāgarđuna bio sledbenik **mahāyāne**, samo se u dve strofe, 120. i 121, na bilo kakav način pominju bilo kakve mahāyāna ideje. Ostatak teksta oslanja se na pojmove, poređenja i primere iz **pāḷi Tipiṭake**. Suhrllekha je napisana na sanskritu, da bi kasnije bila prevedena na mnoge jezike. Na **Tibetu**, nju nastavljaju da čitaju i proučavaju čak i danas.

SUROGAT RODITELJSTVO
Neki parovi koji nisu u stanju da imaju decu iskoristiće treću osobu kako bi dobili dete. U tu svrhu se koristi sperma donora da se ženina jajna ćelija oplodi putem in vitro **oplodnje** ili se muževljeva sperma implantira u ženu koja će zatrudneti i potom će od nje dete biti preuzeto. Većina religija osuđuje surogat roditeljstvo, govoreći da ono razara svetinju **braka** i zahteva **masturbaciju**, a što one smatraju **grehom**. Budizam to sve vidi iz drugačije perspektive. Ako se par koji želi da ima dete i surogat majka međusobno dogovore da prođu kroz jednu takvu proceduru, teško je videti kakva je šteta pri svemu tome učinjena. Međutim, surogat roditeljstvo je aranžman opterećen potencijalnim pravnim, socijalnim i verovatno i psihološkim problemima, te je za parove bez dece možda bolja alternativa usvajanje.

SUTTA
Sutta je **pāḷi** reč koja znači "nit" i isto tako i naziv za Budin govor. **Sanskritski** ekvivalent jeste *sūtra*. Govori su dobili takvo ime zato što imaju "nit značenja" koje je relevantno i vodi do **probuđenja**. Postoji oko 7500 Budinih govora, oko 10.000 drugih stihova i mnogobrojne druge izreke, što sve zajedno korpus njegovog učenja čini daleko najobimnijim od svih velikih religijskih učitelja. Govora obično ima tri vrste – zbirke stihova, Budini govori, dijalozi ili **debate** sa jednom ili više osoba. Ti govori obično imaju tri dela: (1) uvod u kojem se navodi mesto i okolnosti u kojima ga je Buda izgovorio, (2) sam govor ili dijalog i (3) finale u kojem sabesednik ili zahvaljuje na učenju ili moli Budu da postane njegov učenik. Jedan manji broj govora u **Tipiṭaki** održali su najistaknutiji Budini učenici.

SUTTA NIPĀTA
Sutta nipāta jeste knjiga u okviru **Khuddaka nikāye**, petog dela **Sutta piṭake**, drugog dela **Tipiṭake**, budističkog Kanona. Sam naziv *Sutta nipāta* znači "zbirka govora" i delo sadrži 55 govora i 1149 stihova. Sadrži neke od najlirskijih i najupečatljivijih stihova u čitavom Kanonu, pri čemu su slike najčešće povezane sa prirodnim okruženjem. Na primer, monah se podstiče da se oslobodi vezivanja "isto onako kako zmija odbaci svoj svlak" i da se "osamljen kreće kao nosorog".

SUTTA PIṬAKA
Sutta piṭaka je drugi deo **Tipiṭake**, budističkog kanona, dok su ostali delovi **Vinaya piṭaka** i **Abhidhamma piṭaka**. *Sutta piṭaka* sadrži govore Bude i nekih od njegovih učenika, a obuhvata pet zbirki ili *nikāya* – zbirka dugih govora ili **Dīgha nikāya**, zbirka govora srednje dužine ili **Maddhima nikāya**, tematski povezani govori ili **Saṃyutta nikāya**, brojčano grupisani govori ili **Aṅguttara nikāya** i kratka zbirka ili **Khuddaka nikāya**. Sve ove govore zapamtili su monasi i

monahinje, ponekad čak i laici, i usmeno prenosili nekoliko stotina godina pošto je Buda preminuo. Istorijski zapisi kažu da su sutte zapisane u I veku pre n.e. na Šri Lanki, mada su neki delovi Kanona verovatno bili zapisivani i ranije u Indiji.

SVASTIKA

Svastika je **sanskritski** naziv za **simbol** u vidu krsta, čija su sva četiri kraka savijena pod uglom od 90 stepeni. Ekvivalent na **pāḷiju** jeste *sovatthika*. Iako se danas uglavnom povezuje sa nacizmom, svastika je veoma star simbol i korišćena je u drevnoj Mesopotamiji, prekolumbovskoj Americi, Indiji i Kini. Verovatno je prvobitno predstavljala simbol Sunca. U kineskoj umetnosti Buda se često predstavlja sa svastikom u središtu grudi. Bio je to ikonografski način predstavljanja ideje da je Buda imao srce ispunjeno ljubavlju i svetlošću.

Buda sa svastikom, Kina

SVESNOST, ISPRAVNA

Svesnost ili sabranost pažnje (*sati*) jeste sedmi korak na Budinom **Plemenitom osmostrukom putu**. Sabranost je kvalitet uma koji jasno razume iskustvo i posmatra ga, a da se pri tome ne upliće u njega, niti ga ocenjuje. Uobičajeno je da svako iskustvo koje imamo pokreće želje, misli i sećanja, i sve to nas sprečava da jedno takvo iskustvo vidimo kakvo ono zaista jeste. Svrha **meditacije** svesnosti jeste da ojača našu sposobnost da budemo sabrani i da u takvom stanju posmatramo telo, osećaje, um i sadržaje uma. Vremenom sve te stvari počinjemo da vidimo kao pojave koje su bez ikakve trajne suštine i prolazne i iz toga se rađa sklonost ka njihovom napuštanju, prestanak vezanosti za njih. Čak i iz ugla svakodnevice, ovo donosi ogromnu korist. Ukoliko ovakvo svesno nevezivanje možemo da održimo i u svakodnevnom životu, moguće je ostati neuzdrman njegovim izazovima i postići veću **zadovoljenost** i **mir** uma. Tako je Buda rekao: "Svesnost je uvek korisna" (S.V,156). Svesnost takođe igra ključnu ulogu u poboljšavanju **mudrosti**. Videti **Iluzija** i **Reči**.

SVET

Budina glavna preokupacija bilo je stanje čoveka i otuda je malo toga imao da kaže o nastanku ili strukturi ovoga sveta (*loka*). On je bio istraživač i lekar čovekovog srca, a ne geograf. Jedan od malobrojnih komentara o ovoj temi bilo je kad je rekao da je Zemlja samo jedno od bezbrojnih tela u ovom **univerzumu**, koje je nastalo i bilo oblikovano zahvaljujući silama prirode (D.III,84). Ponekad je sam svet označavao kao *ćakkavāḷa*, što može značiti i "disk" i "sfera" i naravno zvati Zemlju sferom je sasvim precizan opis. Stari budisti su takođe shvatali da Zemlja rotira, jer su govorili da se vrti "poput grnčarevog točka ili vodeničnog kamena" (*Nidānakathā*, 25). Sam Buda je rekao da se svet održava na vodi, a ona se održava na vazduhu, a ovaj opet na prostoru (D.II,107). Takođe je rekao da postoje četiri velika kontinenta, što je takođe tačno ako znamo da on nije delio Evropu i Aziju, već ih smatrao jednom kopnenom celinom, kao što i jesu (A.I,227; D.II,173). Buda je smatrao da razmišljanje i teoretisanje o tome ko je načinio svet, kada i zašto, predstavlja prilično jalov posao, koji nam odvlači pažnju sa stvari koje su zaista važne – blago i čisto srce i kako ga

takvim učiniti: “Zato ne lupajte glavu oko toga je li svet večan ili privremen, ograničen ili beskonačan... Takvo mozganje je besmisleno, ono nema nikakve veze sa istinski čistim ponašanjem, ono ne vodi do hlađenja, odvezivanja, stišavanja, mira, do potpunog razumevanja, do probuđenja, do nirvāṇe’ (M.I,431). Videti **Nezamislivo**.

SVETLOST

Svetlost (*āloka*) je elektromagnetna radijacija određene talasne dužine. U obliku lampi ili sveća svetlost je jedna od tri stvari koje se koriste prilikom budističke **pūđe** ili kontemplativne ceremonije, a druge dve su **cvetovi** i **mirisni štapići**. U budizmu, kao i u mnogim drugim tradicijama, svetlost se koristi kao metafora za ili se poredi sa **mudrošću** ili razumevanjem, zbog svog svojstva da stvari čini vidljivim. **Rāhula**, Budina sin, nazvao je svog oca “Lučonošom čovečanstva” (Sn.336). Buda bi ponekad upitao svoje slušaoce: “Zar nećete potražiti Svetlo?” (Dhp.146), a svoje probuđene učenika pominjao je kao “donositelje Svetla” (It.80). Jednom je svojim monasima rekao: “Treba da sijate” (*sobhetha yaṃ tumhe*), misleći na to da njihovo ponašanje treba da bude inspiracija drugima (Vin.I,187). Kada budisti upale ili stave lampu pred Budin **kip**, oni kontempliraju veličanstvenost i oslobađajuću snagu mudrosti i podstiču sebe da je još više učine delom svog svakodnevnog života.

SVEZNANJE

Sveznanje (*sabbaññutā*) jeste sposobnost da se sve zna i obično se veruje da je ona jedan od obeležja **Boga**, iako je bilo i religijskih vođa koji su tvrdili da sve znaju. Buda je rekao da nijedno biće, ljudsko ili božansko, ne može biti sveznajuće. On je poricao da je i Bog sveznajući (D.I,17), jer ako bi to bio, religija bi postala besmislena. Ako Bog zna sve, on onda zna i kako ćemo reagovati još mnogo pre nego što to znamo mi sami, to onda jednostavno znači da mi zapravo nemamo slobodu da postupimo drugačije. A ako nemamo slobodu biranja kako ćemo postupiti, koja je onda svrha podučavanja ljudi da budu dobri i da izbegavaju zlo? Mahāvīra, osnivač **đainizma**, tvrdio je za sebe da je sveznajući (M.II,31), a Buda je tu tvrdnju smatrao neutemeljenom (M.II,127). Zanimljivo je da su u vekovima posle njegove smrti neki neuki i suviše entuzijastični budisti tvrdili da Buda “zna sve što su umovi onih koji naseljavaju čitav svet bogova i ljudi ikada videli, čuli, osećali, pomislili, postigli, tražili i želeli.” Mada Buda tako nešto nikada nije rekao za sebe (M.I,482), on jeste rekao da je “znalac svetova” (*lokavidū*), ali to je nešto drugo i odnosi se na fizičke i mentalne zakonitosti fukncionisanja ovog sveta u kojem živimo.

Š

ŠATAPAÑĆAŚATKA

Šatapañćašatka, *Himna u sto i pedeset stihova*, jeste poema na **sanskritu** u slavu Bude, nastala u zlatno doba indijske budističke književnosti, dakle između I i III veka. Njen autor Mātṛćeṭa preobratio se sa hinduizma na budizam i zahvaljujući svom izuzetnom poetskom umeću stvorio ovo i još nekoliko dela velike lepote i originalnosti. Tako on u 13 poglavlja hvali Budino saosećanje, njegov glas, **prikladan pristup** u podučavanju drugih, čak i njegovu fizičku lepotu. *Šatapañćašatka* je predstavljala važan deo obrazovanja svakog monaha i monahinje u stara vremena, a kao lektira ostala je popularna u Indiji sve do nestanka budizma u toj zemlji.

ŠMINKA

Šminka (*gandhavilepana*) jesu kozmetičke ili parfimisane supstance koje se nanose na telo radi ulepšavanja, maskiranja nedostataka ili uklanjanja neprijatnog mirisa. U Indiji Budinog vremena žene, i ponekad muškarci, stavljale su prah (*kakku*) i crvenilo (*manosilā*) na lice, bojili usne, dlanove i vrhove prstiju lakom (*lākhā*), utrljavali prah od sandalovine ili ulje u telo (*ćandana*) i ispirali oči losionom (*añđana*) da bi dobile sjaj (D.I,7; Đa.V,302; Thi.145; Vin.II,107). Budin polubrat **Nanda** je upravo tako ulepšavao oči, što se u ono vreme smatralo znakom prefinjenosti, a ne feminiziranosti.

Jedno od osam **pravila morala** kojih se predani budisti pridržavaju u dane Mesečevih mena, jeste da tog dana ne koriste šminku, niti druge ukrase (A.IV,250). Neškodljivi sami po sebi, šminka i ukrasi predstavljaju želju da stvari izgledaju drugačije od onoga kakve zapravo jesu. Barem dva puta mesečno ozbiljni nezaređeni budisti uzdržavaju se od nanošenja šminke i posvećuju se prepoznavanju, prihvatanju i zadovoljstvu aktuelnom stvarnošću. Od monaha i monahinja se traži da ne koriste "ogrlice, parfeme, kozmetiku, ornamente i ukrase" upravo zbog ovih razloga i zato što takve stvari zahtevaju mnogo vremena i novca (D.I,5). Videti **Ten i crte lica, Telo** i **Parfemi**.

ŠOTOKU, PRINC

Princ Šotoku (573-621) bio je jedan od sinova **japanskog** cara Yomeia i vladao je kao regent niz godina. On je iz Kine preneo budizam u svoju zemlju, zajedno sa onim što je bilo najbolje u kineskoj kulturi – muzika, administrativna veština, kaligrafija i umetnost. Godine 605. dao je Japanu njegov prvi pisani ustav, prožet budističkim etičkim principima i koji je snažno uticao na kasniju političku misao. Za razliku od savremenih ustava, koji nastoje da organizuju određeni oblik vladavine, Ustav od sedamnaest tačaka naglašavao je važnost vrline pojedinca (vladara, njegovih namesnika, slugu i podanika) i socijalne harmonije.

ŠRI LANKA

Šri Lanka, ranije poznata kao Cejlon, jeste malo ostrvo nedaleko od južnog vrha indijskog potkontinenta. Preko 70% stanovnika deklarišu se kao budisti. Inače, budizam je na Šri Lanku u III veku pre n.e. doneo **Mahinda**, sin moćnog indijskog cara **Ašoke**, i od tada se ovde održao kao dominantna religija. To znači da je Šri Lanka budistička zemlja duže nego bilo koja druga. **Mahāyāna** i **vađrayāna** bile su ovde popularne u različitim periodima, ali je **theravāda** uvek dominirala, a od XII veka postala i jedini oblik budizma na ostrvu. Tokom kolonijalnog perioda (XVI vek do 1947) budisti i budizam bili su često proganjani i uvek potiskivani. Međutim, u vremenu posle sticanja nezavisnosti, budizam je 1956. postao faktički državna religija. Monasi sa Šri Lanke imaju dugu tradiciju putovanja i širenja budizma. Prvi takvi monasi koji su putovali u Evropu u novije vreme bila su dva Šrilankanca koja su 1819. stigli u Englesku.

Polonaruva, kip Bude koji leži na kamenom jastuku dug 14 metara, predstavlja trenutak kada Buda ulazi u parinirvanu

ŠTAMPA

Štampanje je proces u kojem se od originalne slike pravi jedna ili više kopija. Skoro je izvesno da je štampanje **knjiga** bio budistički pronalazak. U Kini se u VII veku smatralo vrlo pozitivnim delom praviti slike **Budine**, bilo kao **kip** ili kao crteže. Tako su umetnici dobijali narudžbine da oslikavaju zidove i krovove hramova slikama Bude. Što je bio ogroman posao i zahtevao je mnogo vremena. Da bi sebi olakšali, umetnici su došli na ideju da Budin lik urežu na komadu drveta, premažu mastilom i potom otisnu pritiskom na površinu koja se oslikava. Tako dobijene Budine konture umetnik je dodatno bojio. Takođe se verovalo da je dobro delo umnožavati budističke tekstove i nije dugo trebalo da se proces korišćen kod oslikavanja primeni i na tekst. Najranija poznata štampana knjiga jeste kopija jedne **sutte** štampana u Kini 828. godine. U XI veku su monasi u **Koreji** pronašli pokretna slova. Pronalazak štampe u Evropi dogodio se tek 1454. godine.

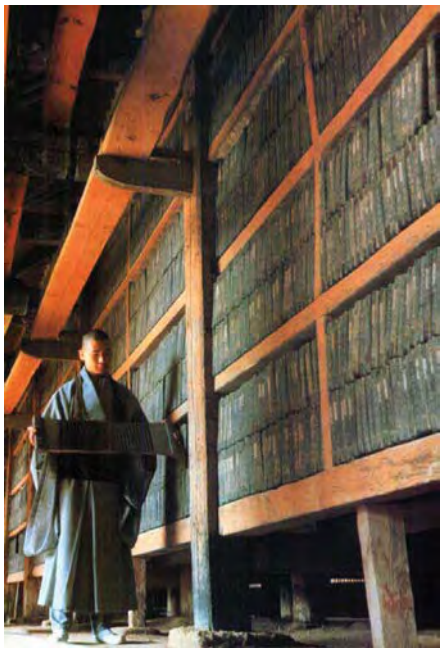

Haeinsa hram (Južna Koreja), soba za skladištenje drvenih blokova (preko 80.000) za štampu Tripitake

Drveni štamparski blokovi 70 cm dugi, 24 cm široki i 2.8 cm debeli. Svaki blok ima 23 reda teksta, svaki red 14 znakova na svakoj strani, tako da svaki blok ima ukupno 644 znakova na obe strane

T

TAJLAND

Tajland je veoma velika zemlja u jugoistočnoj Aziji, u kojoj oko 94% stanovništva smatra sebe budistima. Bramanizam i animizam su bile glavne religije sve dok **theravāda** budizam nije postao službena religija tokom vladavine kralja Rame Khamhenga (1275-1317). Ovo se dogodilo u XIII veku, i to delom zahvaljujući radu monaha misionara koji su stigli sa **Šri Lanke**. Međutim način na koji je veliki broj ljudi praktikovao budizam više je podsećao na animizam i bramanističku magiju i proricanje, nego na učenje Bude. Napori reformatora kao što su Ađahn **Buddhadāsa** da se vrate autentičnom budizmu nisu bili naročito uspešni izvan sloja obrazovanih. Kralj Tajlanda je jedan od dvojice budističkih monarha koji još uvek postoje u svetu.

Sukhotai (znači "Zora sreće") bio je glavni grad prve tajlandske države.
Veruje se da su ovde nastali tajlandski alfabet i jezik

TATHĀGATA

Umesto naziva "Buda", **Siddhattha Gotama** je ponekad sebe nazivao "Tathāgata". Naziv Tathāgata je u neku ruku paradoksalan i može imati dva značenja: "Tako došavši" i "Tako otišavši". Poreklo ovog termina i zašto je korišćen nejasno je. U jednom od svega nekoliko hermetičnih iskaza koje je ikada izgovorio Buda kaže da tathāgata jeste "telo Dhamme, uzvišeno telo, nastanak Dhamme, uzvišeni nastanak" (D.III,84).

TEIZAM

Teizam (*issarakāraṇavāda*) jeste verovanje u svemoćnog, sveznajućeg **Boga** (A.I,173), ispunjenog bezgraničnom ljubavlju, koji je stvorio i kontroliše ovaj univerzum. Ovo je jedno od četiri pogrešna stanovišta, zajedno sa materijalizmom (*lokāyatavāda*), kammičkim determinizmom (*sabbaṃ pubbekatahetu*) i verovanjem da je sve prepušteno slučaju (*ahetuvāda*). Glavna zamerka budizma teizmu jeste da pretpostavljeni atributi Božiji protivreče jedan drugom. Ako je on (neka božanstva su ženskog pola, a druga bez pola) zaista stvorio i kontroliše sve, tada mora biti i odgovoran za svu patnju koja se događa u svetu: "Ako Bog zaista stvara sve živo na ovom svetu, tada su ljudi

tek instrument i tada on stvara svu slavu i jad, sve dobro i zlo" (Đa.VI,208). Ako je Bog zaista **sveznajući**, to znači da ljudi nemaju slobodu, te time Božija funkcija kao arbitra koji određuje šta je dobro, a šta zlo, koji nagrađuje dobro i kažnjava zlo, postaje izlišna. Ako je Bog zaista svemoćan i može zaustaviti masovne katastrofe kao što su zemljotresi, poplave i cunami, ali to ne čini, tada se dovodi u pitanje njegova bezgranična ljubav.

Iz budističkog ugla, za čovekovu duhovnost se može reći da se razvija kroz tri faze – politeizam, teizam i ne-teizam – iako naravno ne prolaze svi kroz istu fazu u isto vreme, niti svi članovi jedne zajednice. Prvobitni ljudi su različite prirodne događaje i sile pripisivali raznim božanstvima. Kasnije je sve to pripisano jednom božanstvu. Na svom najvišem i najsofisticiranijem stupnju, čovekov um razume da se stvari događaju kao deo jednog prirodnog poretka, a ne zbog nekakvog božanstva. Zanimljivo je primetiti da ove tri faze otprilike odgovaraju vremenu kad su ljudi živeli u plemenima, kada je njima vladao autokratski vladar i na kraju kada je demokratsko i naučno razmišljanje postalo dominantno. Videti **Agnosticizam**.

TELO

Telo (*kāya*) je fizička struktura jedinke. Prema Budinoj analizi, telo je jedan od pet sastojaka bića i čine ga elementi čvrstine, fluidnosti, topline i prostora (DN 22). On je telo opisao kao "materijal sačinjen od četiri elementa, nastao od oca i majke, koji se održava na pirinču i kaši od žitarica, prolazan, podložan ranjavanju i trošenju, razlaganju i uništenju, povezan sa svešću i zavisan od nje" (DN 2).

U skladu sa medicinskim teorijama svoga vremena, on je identifikovao 31 važan deo tela – kosa, malje, nokti, zubi, koža, mišići, ligamenti, kosti, koštana srž, bubrezi, **srce**, jetra, dijafragma, slezina, pluća, creva, utroba, želudac, izmet, žuč, šlajm, gnoj, krv, znoj, salo, suze, telesno ulje, pljuvačka, sline, limfa i urin (M.I,57). Kasniji komentatori dodali su i trideset drugi deo, mozak. Telo takođe ima devet šupljina (*nava sotā*); dva oka, uši i nozdrve, usta, anus i mokraćni kanal (Sn.197).

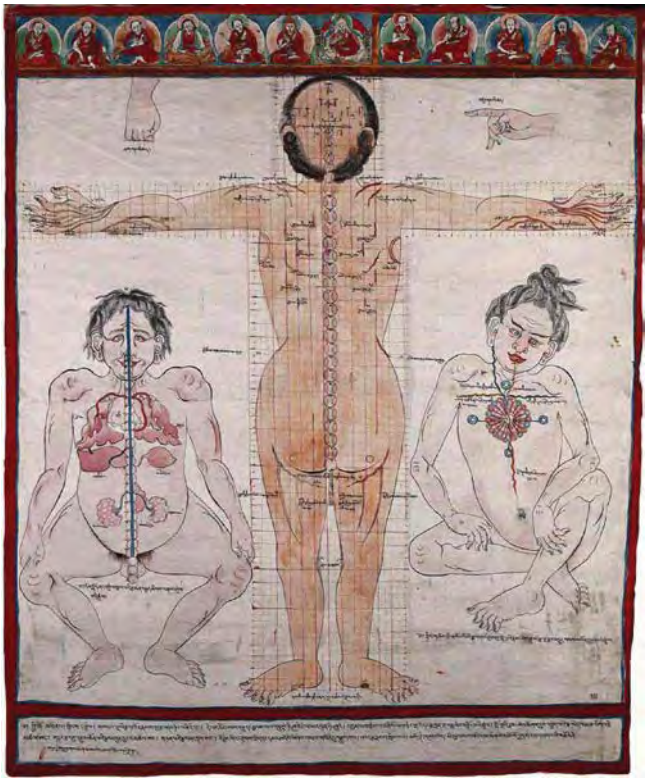

Ovaj tibetanski crtež prikazuje tri tela i ono što se veruje da je veza između pet čula i nesvesnog - uključujući pršljenove i solarni pleksus. Tibetanska medicina, koja je stara više od dve hiljade godina, ima za cilj da oslobodi ljude i fizičke bolesti i neznanja. Akvarel crteži dvanaest velikih budističkih učitelja tibetanske medicine prikazani su na vrhu ilustracije

Buda je savetovao da ponekad kontempliramo neprijatnu stranu tela. Razlog nije u tome što je telo smatrao odvratnim, već da bismo napravili **balans** sa generalnom sklonošću da posmatramo samo njegove prijatne i poželjne strane. Tako uravnoteženo razumevanje tela može pomoći da se smanji sopstvena taština i ohladi seksualna želja. Međutim, Buda je isto tako rekao da je prijatan spoljašnji izgled blagoslov, sve dotle dok ne podstakne sujetu (A.III,47).

Zbog bliske povezanosti tela i uma, svako ko praktikuje **meditaciju** mora u obzir da uzme i stanje svog tela. Buda je upozoravao da "neugodnost tela čini um rastrojenim" (S.V,156). Takođe

je rekao da "kada je telo umorno, um je pometen, a kada je um pometen, onda je i daleko od koncentracije" (M.I,116). Tako, opušteno telo, u ugodnom položaju, jeste važan preduslov za uspešnu meditaciju. Videti **higijena**, **položaj tela** i **joga**.

TEMELJI ZAJEDNICE, ČETIRI

Četiri temelja zajednice (*saṇgaha vatthuni*) jesu ona ponašanja i stavovi koji pomažu u stvaranju osećaja zajedništva (sāmārika), međusobne privrženosti (*sahāyatā*) i ljubavi (**metta**) unutar jedne grupe, bilo da je to porodica, organizacija ili čitavo društvo. Kad god se više ljudi nađe na okupu, neminovne su tenzije. Karakter jedne osobe sudara se sa karakterom neke druge, iskrsavaju razlike u mišljenjima, tuđe reči bivaju pogrešno shvaćene. Ovakvi problemi se mogu umanjiti, izgladiti kada se jave ili čak potpuno izbeći ako imamo na umu ono što je Buda nazivao četiri temelja zajednice. A to su **velikodušnost** (*dāna*), ljubazan govor (*piya vācā*), postupanje za dobro drugih (*atthacariyā*) i nepristrasnost (*samānattatā*, A.II,248; D.III,192). Četiri temelja zajednice su za svet, kazao je Buda, isto ono što je točak za zapregu: on je pokreće napred i obezbeđuje da je to kretanje ravnomerno (A.II,32).

Za velikodušnost se obično misli da znači biti darežljiv sa materijalnim stvarima. Ali možemo biti izdašni i sa pohvalama, sopstvenim vremenom i veštinama; "pokloni" tako mogu biti vrlo vredni za ljude oko nas. Moć govora da sukobi ljude i stvori razdor među njima je skoro bezgranična. Ogovaranje, hvalisanje, podsmevanje, omalovažavanje, etničke čarke, provociranje, sarkazam i nadmetanje su samo neke od negativnih formi govora koje do toga mogu dovesti. Slično tome, reči iza kojih stoji blagost i poštovanje pomažu da se izgrade odnosi i ispolji ono najbolje u ljudima. Buda je rekao: "Ako reči imaju pet kvaliteta, onda su one dobro izgovorene, a ne loše izgovorene, vredne da ih mudri hvale, a ne kude. A kojih pet? Izgovorene su u pravom trenutku, istinite su, blage, pogađaju suštinu i izviru iz srca punog ljubavi" (A.III,243). Treći temelj zajednice podrazumeva da smo osetljivi i dovoljno svesni da uvidimo kada je drugima potrebna pomoć i dovoljno nesebični da im je ponudimo. Ponekad, već samo to što smo im naznačili da smo uz njih i spremni da pomognemo ukoliko je to potrebno dovoljno je da stvori ili ojača naš odnos sa njima. Naravno, ta ponuda treba da bude iskrena. Ovakvu vrstu stava dobro ilustruju Reṇuove reči Govindi u priči koju je ispričao Buda: "Ako ti bilo šta treba, ja ću ti to obezbediti. Ako bilo ko pokuša da te povredi, moje ruke će te zaštititi" (D.II,243). Kada u grupi nema povlašćenih, kada svako ima priliku da se istakne ili doprinese i kada su teret i nagrade podjednako raspoređeni, tada nema podvajanja u klanove, nema "unutrašnjeg" i "spoljašnjeg" kruga među članovima grupe,a zajednica ostaje snažna i međusobno bliska.

Jedan od razloga zašto se Budina Dhamma raširila nadaleko i to tako brzo tokom njegovog vremena jeste snažan osećaj zajedništva unutra monaške sanghe i unutar nezaređenih, a i međusobno. Kada je Buda jednom posetio Aḷavī, susreo se sa Hatthakom, vođom prosperitetne budističke zajednice koja je brojala 500 članova. Upitao je Hatthaku kako mu je pošlo za rukom da stvori tako veliku i posvećenu grupu, a Hatthaka mu odgovori da je samo primenjivao četiri "temelja zajednice" i davao izdašnu potporu. Buddha mu odgovori: "Odlično, Hatthaka, odlično! Upravo je to način da se izgradi velika grupa" (A.IV,219).

TEN I CRTE LICA

Ten (*ćhavivaṇṇa*) jeste boja i stanje kože na licu, a crte lica (*mukha*) jeste izraz lica. Boja kože je jedan od pet tipova čovekove **lepote**, a ostali su lepa kosa, mišićavost, zubi i mladost (Đa.I,394). U staroj **Indiji** boja koja "nije ni suviše tamna, ni suviše svetla" smatrala se najpoželjnijom (M.I,88). Na boju naše kože utiču fizički faktori kao što su genetika, zdravlje, ishrana i klima. Međutim,

na to donekle utiče i naše psihološko stanje, a ono je takođe glavni faktor u oblikovanju crta lica. Na licu je mnogo mišica koji su jedinstveni po tome što su vezani za kožu i radijalno se pružaju oko očiju, usta, nosa i ušiju. Pod dejstvom naših emocija, ti se mišići šire ili grče, što opet utiče na protok krvi u koži, a time i na njenu boju. Emocije koje su se pretvorile u naviku mogu izazvati da su neki mišići stalno u grču ili opušteni i time menjaju i izgled lica, tako da kože postaje glatka ili naborana.

Narodna mudrost kaže da je naše **srce** iscrtano na našem licu i u tome svakako da ima i deo istine. Od straha ili brige oči mogu upasti u očne duplje, obrazi se obese i koža postane bleda. Eksplozivan karakter lice načini crvenim i vremenom kapilari postanu vidljivi (*dhamanisanthtagatta*), tako da se po koži vide fleke. Neprekidno stanje besa, sumnjičavosti ili oholosti mogu koži dati tamne tonove, a krajevi usana se povijaju nadole u podrugljiv smešak.

Na mnogim mestima u Kanonu boja Budine kože se opisuje kao zlatna (*kañćanasannibhattaća*), izuzetno glatka (*sukhumaććhavi*) čista i kao da zrači (*vippasannāni indriyāni*, A.I,181; D.III,143; Sn.551). Ta spoljašnja lepota bila je direktan rezultat njegove unutrašnje transformacije. Doživljaj probuđenja rastvorio je svaku pohlepu, mržnju i zbunjenost, stvarajući prostor za neograničeni izraz **ljubavi**, **blagosti**, nevezanost i jasnoće. Ovo je, sa druge strane, Budi dalo divnu boju kože i crte lica, koji su potrajali sve do njegove **starosti**.

Siguran znak napredovanja u meditaciji jeste kada lice dobije upadljivo miran i prijatan izraz (*bhadramukha*). Za one koji su u stanju da u meditaciji provedu duže periode i čija praksa ima rezultat kaže se nekada da koža kao da im sija. To naročito važi za one koji praktikuju **meditaciju ljubavi** ili one koji su dostigli jednu od četiri **đhāne** (S.III,236; V,301).

THERAGĀTHĀ I THERĪGĀTHĀ

Theragāthā i *Therīgāthā* su dve knjige u okviru **Khuddaka nikāye**, petog dela **Sutta piṭake**, drugog odeljka **Tipiṭake**, budističkog Kanona. *Thera* je titula koja se daje onome ko je monah duže od deset godina i znači "stari". Odgovarajuća titula kod monahinja je *therī*. Sama reč *gāthā* znači "stih". Oba ova dela sadrže pesme koje su sastavili Budini učenici. Tako *Theragāthā* sadrži 263 pesme, a *Therīgāthā* njih 73, od kojih mnoge imaju izrazitu literarnu vrednost. U nekima se slavi radost probuđenja, u drugima lepota šume, a u trećima se hvali Budino saosećanje. *Therīgāthā* sadrži najraniji korpus indijske **poezije** koju su sastavile žene.

THERAVĀDA

Theravāda znači "učenje starijih (monaha)" i to je naziv jedne od budističkih škola, koja je nastala na **Šri Lanki** i danas je dominantna na tom ostrvu, kao i u **Burmi**, **Tajlandu**, **Laosu**, **Kambodži** i nekim drugim delovima jugoistočne Azije. Theravāda je naročito tumačenje **Pāḷi Tipiṭake** koje se razvilo u **Mahāvihāri**, glavnom manastiru Anurādhapure, stare prestonice Šri Lanke, a konačno ju je sistematizovao **Buddhaghoša** u V veku. Theravāda se smatra najstarijom do

Anuradhapura, Đetavana stupa, jedna od najviših na svetu (120 m)

danas sačuvanom budističkom školom, te otuda verovatno i najbližom izvornom Budinom učenju. Sa druge strane, mnogi je smatraju i najkonzervativnijom, sa njenim prilazom budističkom učenju koji u središte stavlja monašku zajednicu.

TIBET

Tibet je retko naseljena planinska zemlja, koja se na jugu graniči sa Indijom i Nepalom, a na severu i istoku sa Kinom. Izaslanici tibetanskog kralja prvi su doneli **vađrayāna** budizam na Tibet iz Indije u VII veku, ali je religija čvrsto uhvatila koren tek u XI veku. Od tada, skoro svi Tibetanci su budisti.

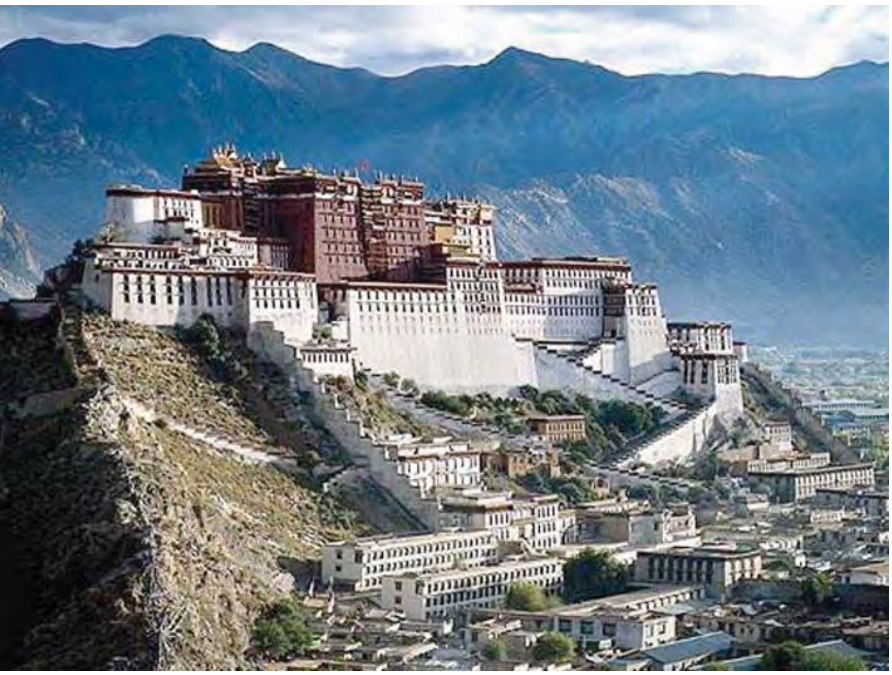

Palata Potala u Lasi, glavnom gradu Tibeta

Godine 1951. komunističke vlasti Kine okupirale su Tibet i posle pobune protiv te okupacije 1959. godine počele su brutalnu kampanju uništavanja budizma i tibetanskog nacionalnog identiteta. Danas je povraćen izvestan stepen religijskih sloboda na Tibetu i tamošnji budizam prolazi kroz izvestan stepen obnavljanja. Oko pola miliona izbeglica Tibetanaca u Indiji još uvek praktikuju svoju religiju sa velikom predanošću. Budistički monah **Dalai lāma** je i duhovni i sekularni vođa tibetanskog naroda, iako i on danas živi u egzilu.

TIPIṬAKA

Tipiṭaka je naziv budističkog **Kanona** i čine ga dve reči: *ti* znači "tri", a *piṭaka* znači "košara". Reč "košara" je uzeta za naziv ovih spisa zato što su oni više vekova prenošeni usmeno, sa generacije na generaciju, baš kao što se recimo na gradilištu košaru sa zemljom radnici prenose iz ruke u ruku. Tri dela *Tipiṭake* su **Vinaya piṭaka**, **Sutta piṭaka** i **Abhidhamma piṭaka**. *Tipiṭaka* je bila zapisana na **pāḷi** jeziku, a u savremenom engleskom prevodu čini je više od 40 tomova. Ona je najobimnije sveto delo među velikim svetskim religijama.

Deo Tipitake pisan na tajlandskom,
na tradicionalnim drvenim listovima

TIŠINA

Tišina (*mona* ili *tuṇhibhāva*) jeste kvalitet utihnulosti, **mira**, bez buke. Budistička psihologija vidi direktnu vezu između verbalne i mentalne tišine. Tako je Buda rekao svojim monasima: "Kada se

susretnete, ili razgovarajte o Dhammi ili održavajte plemenitu tišinu" (M.I,161). U divnoj pohvali tišini zabeleženoj u **Sutta nipāti**, rekao je: "Naučite to od vode. U planinskim klancima i procepima, bez prekida huče potoci, ali velika reka teče lagano, bez šuma. Prazne stvari zveče, iz punih nikakvog zvuka nema. Budala je poput dopola napunjenog krčaga, a mudrac kao duboko, vodom prepuno jezero" (Sn.720-1). Buda je naročito hvalio održavanje dostojanstvene tišine u susretu sa uvredama i lažnim optužbama: "Ne odgovarati na bes rečima punim besa znači dobiti bitku u kojoj se pobeđuje jako teško. To znači da postupaš za svoju i dobrobit onog drugog, iako će oni koji ne poznaju Dhammu misliti da si budala" (S.I,162). Kao rezultat toga, Buda i njegovi učenici uživali su reputaciju onih koji "vole tišinu, ohrabruju tišinu i govore u pohvalu tišine" (D.III,36). O Budi je rečeno da "traži boravišta u šumi, u dubinama džungle, na mirnim mestima, bez mnogo buke, mesta daleko od gomile, gde ljudi nema i koja su prikladna za boravak u samoći" (D.III,38).

TOALETI

Toalet (*vaććakuṭi*) jeste mesto, obično mala prostorija, za obavljanje nužde. U vreme Bude toaleti su se sastojali od septičke jame (*vaććakūpa*) pokrivene kamenom pločom (*paribhaṇḍa*) na kojoj je bila načinjena mala rupa i sa uzdignutim postoljem u obliku stopala (*vaććapādukā*) na kojoj se stajalo ili čučalo. Po obavljenoj nuždi, čovek bi se ili oprao ili obrisao travom ili komadom kore drveta. Ispred toaleta je bio ćup sa vodom za pranje ruku. Buda je shvatao važnost **higijene** i insistirao je da se toaleti u manastirima redovno peru i čiste. U **Vinayi** je takođe govorio o onome što bi se moglo nazvati "toalet etikecija". Kada se približavamo toaletu, treba se nakašljati, kako bi neko ko je unutra znao da se približavamo. Ako je neko zaista unutra, i on bi trebalo da napravi isti zvuk, da označi kako je toalet zauzet. Pre ulaska u toalet ogrtač treba skinuti i pravilno obesiti. Ne treba stenjati dok obavljamo veliku nuždu, čistiti u toaletu zube ili pljuvati na pod. Takođe, pošto smo obavili nuždu, posudu sa vodom treba dopuniti na korist naredne osobe (Vin.II,222).

Suština budističke **meditacije** jeste ispravna **svesnost**. Na ranim stupnjevima ove prakse meditant postaje svestan blagih udaha i izdaha, a onda to proširuje kako bi postao svestan celog sebe; celog tela, osećaja, uma i potom sadržaja uma. Ali ako smo u stanju da budemo svesni sebe samo dok sedimo u tihoj prostoriji, tada ćemo biti svesni samo malog dela sopstvenog života i to onog prilično neinteresantnog. Da bi bila zaista plodonosna, svesnost treba da poteče u svemu što činimo. Buda je rekao: "Monah je potpuno svestan dok dolazi i odlazi, dok pruža i savija ruke, dok se oblači i nosi svoju zdelu, dok jede i pije, žvaće i kuša, čak i dok obavlja veliku i malu nuždu. Potpuno je svestan dok hoda, stoji i sedi, dok leže da spava i dok ustaje, dok govori i dok ćuti" (M.I,57). Kad je Buda rekao da treba da bude sabran "i dok obavlja veliku i malu nuždu" (*uććārapassāvaka kamme*), time je hteo da kaže da sva aktivnost, bez obzira koliko je obična, treba da postane predmetom jasnoće i prisebnosti. Kada se obavlja sa svesnošću, svaki postupak, bilo da je najuzvišeniji ili najprostiji, dobija auru svetosti.

Ruševine drevnog manastira na Šri Lanki

TOČAK

Točak (*ćakka*) jeste ravan kružni predmet koji se okreće prilikom svog kretanja. Za rane budiste točak je bio vrlo značajan **simbol**. Naplatak (*mukhavaṭṭi*) je predstavljao kretanje ili napredovanje, a paoci (*ara*) i glavčina (*nābhi*) su predstavljali spajanje različitih stvari u jedno. Saosećanje je za ovaj svet, govorio je Buda, isto što i klin (*āṇi*) za točak (A.II,32), tj. on mu omogućuje da funkcioniše kako treba. Budin prvi govor je nazvan "Pokretanje točka Učenja" (S.V,420). Točak kraj kojeg sa obe strane stoji jelen dugo je korišćen da simbolizuje učenje koje je Buda izneo u Parku jelena u **Sārnāthu**. Pre nego što su se pojavili njegovi **kipovi**, Buda je često predstavljan točkom. Ono što je krst za hrišćane, polumesec i zvezda za muslimane, a znak om za hinduiste, to je točak za budiste.

Isipatana (Park jelena).
Prvih pet Budinih učenika odaju poštu Učenju

TOČAK POSTOJANJA

Točak postojanja (*bhava ćakkha*), ponekad se takođe naziva točak života i smrti, predstavlja ilustraciju Budinog učenja o **uslovljenom nastanku** (*patićća-samuppāda*). Ovim dijagramom su u staroj Indiji često oslikavani zidovi na ulazu u hram i manastir. Najraniji takvi primeri mogu se pronaći u pećinama Ađante i potiču iz VII veka. Tibetanski hramovi obično čak i danas imaju naslikan točak na svojim verandama.

U sredini točka prikazani su petao, zmija i svinja kako jure jedno drugo. Ove tri životinje predstavljaju pohlepu (*lobha*), mržnju (*dosa*) i obmanu (*moha*) koje drže neprobuđenu osobu zarobljenu unutar **saṃsare**. Ostali deo tečka je podeljen na šest delova, od kojih svaki predstavlja različite svetove u kojima bića mogu da se preporode. Od vrha idući u smeru kazaljke na satu, imamo **nebeski** svet (deva loka), svet ljudi (*manussa loka*), svet **životinja** (*tiraććhāna loka*), **čistilište** (*niraya*), svet gladnih duhova (*peta loka*) i svet zavidljivih duhova (*asura loka*). Dvanaest odeljaka

Tibetanski točak života

na spoljnjem obodu točka predstavljaju mentalna stanja i stavove koji uslovljavaju jedno drugo i vode do preporađanja, a time i do patnje. To su:

1. slepac, nezanje (*avidđa*)
2. grnčar, mentalne konstrukcije (*saṃkhāra*)
3. majmun koji skače sa jednog drveta na drugo, svest (*viññāṇa*)
4. čovek u čamcu, um i oblik (*nāma rupa*)
5. kuća sa šest prozora, čula (*saḷāyatana*)
6. muškarac i žena u zagrljaju, kontakt čula i spoljnjeg sveta (*phassa*)
7. čovek sa strelom u oku, osećaj (*vedanā*)
8. žena koja gasu žeđ muškarca, žudnja (*taṇha*)
9. čovek koji sakuplja plodove, vezivanje (*upādāna*)
10. žena koja se porađa, nastanak, tj. rođenje, smrt i preporađanje (*bhava*).

Nadvijeno nad točkom dok ga proždire je čudovište koje predstavlja vreme (*kāla*), kao neka vrsta pozadine na kojoj se odigravaju **život** i **smrt**, **sreća** i **patnja**.

TOLERANCIJA

Religijska tolerancija (*āgamādhivāsanā*) jeste stav prihvatanja i blagonaklonosti prema drugim verama.

Budizam je oduvek bio naročito tolerantna **religija** i ta tolerancija je prirodni rezultat nekoliko budističkih učenja: (1) u budizmu nema pojma **Boga** koji zahteva potpunu i bespogovornu lojalnost, (2) nikada neverovanje u Dhammu nije povezivao sa **zlom**, (3) priznaje da su i pripadnici drugih religija sposobni da budu dobri i velikodušni kao i budisti. Budizam je uvek učio da su pre svega dela, a ne pripadnost određenoj religiji, ta koja određuju našu sudbinu posle smrti. Čestiti hinduista, hrišćanin ili sik će se preporoditi na dobrom mestu, dok će se nemoralni i dvolični budista naći na lošem odredištu, (4) pojam **preporađanja** takođe znači da budisti mogu prihvatiti ideju da iako neki u ovom životu možda ne razumeju Dhammu, oni će imati mogućnost za to u narednom ili nekom budućem životu. Tako je u budizmu izostao imperativ preobraćanja, kao i bes prema onim koji odbiju da se preobrate. Budizam naglašava da su negativna mentalna stanja neprihvatljiva, bez obzira ko ih ima, tako da osećati bes ili ljubomoru prema pripadnicima drugih religija ne znači ništa drugo do negovati taj bes i ljubomoru.

Godine 256. pre n.e. kralj **Ašoka** je izrazio istinsko budističko osećanje kada je zapisao: "Želim da sve religije podjednako napreduju. Ovo se može postići na nekoliko načina, ali svaki od njih svoj koren ima u obuzdavanju govora; u tome da ne hvalimo sopstvenu religiju i kritikujemo tuđu, a bez stvarnog razloga. A čak i kada je ta kritika opravdana, ona treba i da je umerena. Ko god da hvali svoju religiju usled svoje prevelike posvećenosti i kritikuje druge religije, time samo svojoj nanosi štetu. Zato su kontakti među religijama neophodni. Treba slušati i poštovati ono što drugi imaju da nam kažu o svojoj religiji. Želim da svi budu dobro obavešteni i o dobrim učenjima drugih religija." Kao i mnoge stare budističke sentence, tako i ova ima upadljivo savremen prizvuk.

Arapski geograf Abu Zeid al Hasan je pišući 911. godine o Šri Lanki rekao: "Na ovom ostrvu je mnogo Jevreja, kao i raznih drugih sekti, ali kralj dopušta praktikovanje svake religije," što je Hasanu očigledno bilo vrlo teško da razume. Katolički kaluđer John de Marignolli posetio je Šri Lanku oko 1349. i zapisao: "Monasi su me dočekali sa dobrodošlicom, kao da sam jedan od njih". Kada su prvi misionari američkih protestanata stigli u Tajland oko 1840, kralj Mongkut im je podigao crkvu i zamolio ih da ga nauče latinski, tako da može da čita Bibliju i upozna novu religiju. Videti **Blasfemija**.

TUMMO JOGA

Tummo joga je tibetanski termin koji znači "praksa srca" i odnosi se na tip meditacije kakvu praktikuju neki tibetanski monasi. Svako ponašanje za koje smo sposobni klasifikuje se kao simpatičko i autonomno. U prvu grupu pripadaju takve nesvesne radnje kao što je treptanje, pokreti udova ili gutanje. Druga grupa su ona nad kojima nemamo kontrolu, na primer, otkucaji srca, varenje ili rast kose. Jedna stvar nad kojom obično takođe nemamo kontrolu jeste temperatura našeg tela. Međutim, kroz praktikovanje tummo joge monasi uče da povećaju tu temperaturu i do 12%, što je sposobnost koja je sve donedavno bila nepoznata u nauci. Osamdesetih godina prošlog veka tim lekara predvođen dr Herbert Bensonom sa medicinskog fakulteta na Harvardu, proučavao je monahe tokom meditacije i ostao zapanjen kada su otkrili da su u stanju da povećaju telesnu temperaturu dovoljno da osuše mokro platno raširenо iznad njih. Jedan monah kojeg su proučavali bio je u stanju da uspori svoj metabolizam za 64%, što je najniži dokumentovan nivo kod bilo kojeg ljudskog bića. Iako je sama po sebi fascinantna i ima određene praktične implikacije, glavna vrednost tummo joge jeste da pokazuje dubinu razumevanja koje tibetanski monasi poseduju u pogledu **uma** i njihovu sposobnost da ga kontrolišu. Ovo je takođe potvrda Budinih reči: "Um je preteča svih stvari, on ih stvara i njima upravlja" (Dhp.1). Iz budističke perspektive, um je taj koji treba da upoznamo i razumemo, a ne neko mitološko biće koje nazivamo Bog.

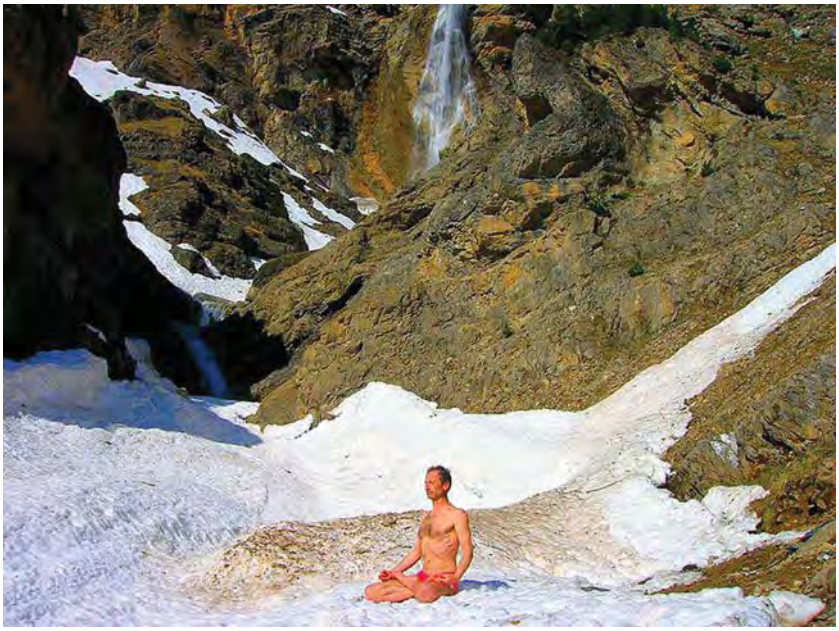

Tummo joga, Pirineji, Španija

U

U THANT

U Thant je rođen u **Burmi** 1909. godine i obrazovao se na univerzitetu u Rangunu, da bi na kraju postao predavač, državni službenik i potom diplomata. Godine 1962. izabran je za generalnog sekretara Ujedinjenih nacija i na tom mestu se zadržao sa velikim uspehom sve do penzionisanja 1971. godine. Tokom njegovog mandata, Thant je zadobio veliko uvažavanje zbog svojih sposobnosti, posvećenosti i svog naizgled nenarušivog mira. Bio je predani budista i tvrdio je da mu je svakodnevno meditiranje pomoglo da održi unutrašnju ravnotežu uprkos mnogim svetskim krizama sa kojima je morao da se suočava, kao i da pronađe najbolji put njihovog rešavanja. Umro je 1974. godine. U Thant je bio prvi budista u moderno doba koji je zadobio međunarodni ugled i poštovanje.

UČITELJI I UČENICI

Učitelj (*āćariya* ili *garu*, sansk. *guru*) jeste osoba koja podučava neku veštinu ili znanje, a učenik (*sāvaka*) je onaj ko uči od učitelja. U nekim religijama, pa čak i u **vađrayāna** grani budizma, od učenika se očekuje da se potpuno potčini učitelju i sluša ga bespogovorno. Ovo je u velikom raskoraku sa onim što je Buda podučavao i zahtevao od svojih učenika. On ih je savetovao da pre nego što odluče da uče od nekog učitelja, pa čak i dok primaju njegova uputstva, održavaju stav koji sadrži poštovanje, ali i dozu kritičkog promišljanja. Prvo, učenik treba da istražuje (*vīmaṃseyya*) učitelja posmatranjem i slušanjem, kako bi video je li njegovo ponašanje u skladu sa njegovim učenjem. Nastavljajući ovo istraživanje tokom određenog vremena, učenik treba da pokuša da utvrdi jesu li kvaliteti za koje se čini da ih učitelj ima zaista postali deo njegove prirode ili ih on održava tek uz pomoć napora i iz želje da ostavi utisak na druge. Druge stvari koje mogu ukazivati na istinsku vrednost učitelja jesu ponaša li se na isti način javno i privatno, kao i da li na njega utiču slava i uspeh (M.I,318-20).

Buda je odobravao **poštovanje** i predanost učenika prema učitelju. Tako je rekao: "Učitelj bi trebalo da na učenika gleda kao na svog sina. Učenik bi na učitelja trebalo da gleda kao na svog oca. Ujedinjeni ovakvim obostranim poštovanjem i predanošću, živeći zajedno, obojica će uvećavati, rasti i napredovati u Dhammi i disciplini" (Vin.IV,45). Međutim, istinski iskren učitelj želi da njegov učenik dostigne isti nivo vrline i znanja kao i on sam ili čak i da ga prevaziđe. A to se može postići jedino u okruženju u kojem se ohrabruje postavljanje pitanja i sloboda izražavanja.

UČTIVOST

Učtivost (*paṭisanthāra*) znači biti ljubazan i obziran prema drugim ljudima i ophoditi se prema njima sa poštovanjem. Kada se susretao sa drugima, Buda je opisivan tako da ih je uvek dočekao "učtivim i prijateljskim rečima" (M.I,198), te bi im ponudio da sednu (M.I,359). Braman Soṇadaṇḍa je sa Budom razgovarao u nekoliko navrata i opisao ga je kao "prijatnog sagovornika, civilizovanog, lepih manira, učtivog, koji uvek govori konkretno" (D.I,115). Učtivost nije samo

jedan vid **ispravnog govora** i **ispravnog postupanja**, ono je i izraz **poštovanja** i **ljubavi** prema drugima. Videti **Pozdravljanje**.

UDĀNA

Udāna je mala knjiga u okviru **Khuddaka nikāye**, petog odeljka **Sutta piṭake**, drugog dela **Tipiṭake**, svetog **kanona** budizma. Udāna se sastoji od 80 govora koji objašnjavaju okolnosti i razloge zašto je Buda izgovorio kratke stihove na kraju svakog od njih. Reč *udāna* je srodna našoj reči "nadahnuće" i znači "nadahnuti iskaz" ili "nadahnjujući iskaz", a odnosi se na činjenicu da je Buda svaki od stihova izgovorio sasvim spontano, u trenutku nadahnuća.

UM

Um (*ćitta, mano* ili *viññāṇa*) jeste deo individue koji joj omogućuje da bude svesna, da oseća emocije, da misli i donosi zaključke. Ono što je **bog** za neke religije, to je na dva načina um za budizam. (1) Dok teisti svu svoju pažnju okreću ka Bogu, glavni fokus pažnje budista jeste um. (2) Sve moći, sposobnosti i prividno čudotvorne događaje teisti pripisuju Bogu, dok budisti znaju da je sve to rezultat aktivnosti uma. Veliki deo Budinog učenja kako je ono zabeleženo u **Tipiṭaki** posvećeno je opisivanju prirode uma, istraživanju različitih njegovih karakteristika i sposobnosti, kao i razradi načina na koji se on može menjati i osloboditi. Buda kaže da "um i telo zavise jedni od drugih, na isti načina kao što dva otkosa u snopu stoje oslanjajući se jedan na drugi" (S.II,14). "Um je preteča svih stvari, um ih stvara i njima upravlja" (Dhp.1). "Bića se prljaju tako što imaju uprljan um i isto tako se pročišćuju time što pročišćuju svoj um" (S.III,151). "Ne znam nijednu drugu stvar koja može da donose toliko dobroga kao što je to razvijen um. Zaista, razvijen um može da donese mnogo dobroga" (A.I,4). "Duhovni život se ne živi radi koristi u vidu imetka, počasti ili slave, radi koristi koje donosi moralnost, meditacija ili znanje i uvid. Potpuna oslobođenost uma, to je svrha, to je cilj i kulminacija duhovnog života" (M.I,197). Videti **Tummo joga** i **Lažna trudnoća**.

UMETNOST

Umetnost (*kalā*) je upotreba mašte da se ulepšaju stvari ili da se dočaraju ideje i osećanja kroz slikarstvo, crtanje i skulpturu. Buda je imao malo toga da kaže o umetnosti, ali je očigledno video njezinu vrednost, jer je dopuštao monasima i monahinjama da ulepšavaju manastire bojeći ih različitim bojama i dekorišući ih floralnim ili geometrijskim ornamentima (Vin. II,117). U delu *Mahāvastu* nalazi se debata u vidu priče o tome šta je najveće – vlast, umetnost, inteligencija, fizička lepota ili zasluga za učinjeno dobro delo. Na kraju priče je odlučeno da je zasluga najveća među tih pet stvari. Kako se budizam širio u vekovima posle Budine smrti, njegovo učenje dalo je podsticaj svim umetnostima – slikarstvu, vajarstvu, **poeziji**, drami i u manjoj meri **muzici** – i nadahnulo nastanak umetničkih dela velike i trajne vrednosti. U poslednjih nekoliko vekova kreativnost budističkih umetnika kao da je stagnirala i većina njihovih najboljih dela nije mnogo više od dobre kopije ranijih umetničkih formi.

UNIVERZALIZAM

Termin univerzalizam, kada se odnosi na **religiju** označava dva pojma – (1) ideju da je religija namenjena čitavom čovečanstvu, pre nego određenoj rasi, plemenu, kasti ili polu i (2) verovanje da svako može biti spasen ili ostvariti cilj religije, a ne samo sledbenici određene religije. Suprotnost univerzalizmu je partikularizam.

U vezi sa prvim značenjem, budizam je prva univerzalistička religija. Buda je bio "učitelj ljudi i bogova" (*sattā deva manussānaṃ*) tj. svih bića sposobnih da shvataju i zaključuju. Jednom je rekao da bi čak i drveće prigrlilo Dhammu, samo kada bi bilo u stanju da je razume, "a kako onda to ne bi učinila ljudska bića?" (A.II,193). Pošto je stekao prve učenike, posavetovao ih je da objavljuju Dhammu "na dobrobit mnogih, na sreću mnogih, iz saosećanja prema ovom svetu" (Vin.I,20). Budin univerzalizam naročito je upečatljiv kada znamo u kojoj meri je **hinduizam** u to vreme bio izrazito partikularan. Hinduistički sveti tekstovi i pravne rasprave insistiraju da je pripadnicima niže **kaste**, onima izvan kaste i strancima (*mlećća*) zabranjeno da čitaju svete spise, učestvuju u ritualima i čak da ulaze u hramove.

U pogledu drugog značenja, budizam je takođe prvi i još je među malim brojem univerzalističkih religija. Buda je jednom rekao: "Ne postoji istinski asketa izvan" (*samaṇo natthi bāhire*, Dhp.254). Ovo je ponekad tumačeno kao da izvan (*bāhira*) budizma niko ne može dostići **probuđenje**. Međutim, sve što se ovim kaže zapravo je da se izuzev Budinih zaređenih učenika nijedan monah ili monahinja ne mogu smatrati istinskim asketama, što je možda i bio slučaj u vreme kada je to Buda izjavio. Jednom drugom prilikom, neko je upitao Budu da li on poriče da oni koji pripadaju drugim religijama mogu da postanu **arahati**, tj. da postignu probuđenje. On je odgovorio: "Ja gonjen ljubomorom ne poričem da drugi mogu postati arahati" (*Na kho... arahattassa maććharāyāmi*, D.III,7).

Probuđenje ne zavisi od dobijanja saglasnosti nekog božanstva, već od razumevanja određenih prirodnih istina, a što je svako u stanju. Pošto je to tako, zamislivo je da čak i oni koji nikada nisu ni čuli za Dhammu mogu postati probuđeni. Međutim, možemo i ovo reći. Otvorenost prema Budinom učenju čini sve to verovatnijim. Praktikovanje Budinog učenja znatno uvećava šanse za probuđenje.

UNIVERZUM

Univerzum (*lokadhātu*) jeste čitav svemir i sve u njemu. Od svih drevnih teorija o univerzumu, Budina je najrealističnija. Prema njemu, univerzum nema apsolutni početak i kraj (S.II,178), već se zapravo formira, propada i ponovo formira (D.III,84). Unutar univerzuma postoji bezbroj svetova (*lokadhātu*), koji zapravo odgovaraju galaksijama. Buda je govorio da unutar tih svetova postoji "hiljade sunaca, hiljade meseca, hiljade kontinenata" (A.I,227). Takođe je govorio o "crnim, mračnim regionima tame između tih svetova, gde svetlost našeg Meseca i Sunca, makoliko moćni i veličanstveni oni bili, ne može da dopre" (M.III,124), što znači da su te galaksije na velikom međusobnom rastojanju. Neke religije veruju da se postojanje univerzuma može objasniti jedino postavljanjem vrhovnog bića koje ga je stvorilo, ali budizam to smatra pogrešnim. Prema Budi, univerzum i sve u njemu nastalo je zahvaljujući prirodnim, a ne natprirodnim uzrocima.

UPĀSAKA I UPĀSIKĀ

Nezaređeni budisti se nazivaju *upāsaka* a budistkinje *upāsikā*. Oba naziva izvedena su od reči koja znači "sedeti blizu" (*upāsati*) i "biti prisutan" (*upāsana*). Muški i ženski laici čine polovinu četvroročlanog skupa (*ćatuparisā*) budističke zajednice, a drugu polovinu čine monasi (*bhikkhū*) i monahinje (*bhikkhunī*). Buda je rekao da svako može postati nezaređeni budista ako uzme tri **utočišta** i iskreno praktikuje pet **pravila morala** (A.IV.222). Ovo je naravno tek minimum. Buda je očekivao najviše etičke, intelektualne i duhovne aspiracije od svih svojih učenika. Dhamma je namenjena svima, mogu je razumeti svi i otuda svako treba i da je praktikuje: "Bilo da je reč o domaćinu ili monahu, ja hvalim ispravno vežbanje. I bilo da je reč o domaćinu ili monahu, ako vežba na pravi način, upravo zbog takvog vežbanja osvojiće Istinu, Dhammu, osvojiće Dobro" (S.V,19).

Četiri još ne potpuno zaređena monaha očekuju ceremonija potpunog zaređenja (upasampada)

Neki laici danas smatraju da je dovoljno da samo poštuju Budu ili druge vrle osobe. Buda se tome ne bi protivio, ali njegova ideja o tome šta čini to istinsko poštovanje razlikovala se od pukog klanjanja, sklapanja dlanova u visini grudi i stavljanja cvetova na oltar. Tako je rekao: "Monah ili monahinja, domaćin ili domaćica koji žive u Dhammi i savršeno je ispunjavaju, tek ti mi iskazuju najviše poštovanje" (D.II,138).

Jedna od najvažnijih dužnosti laika jeste da obezbedi nužne stvari, četiri **potrepštine**, monasima i monahinjama. Buda je na idealni odnos između monaha i svetovnjaka gledao kao na simbiozu – laici monasima obezbeđuju materijalne stvari koje su im neophodne, dok monaška zajednica pruža laicima duhovno vođstvo i podučava ih ličnim primerom. Ali Buda je bio svestan da ako se laici zadovolje samo time da budu tek dobavljači za monahe i monahinje, tada će budistička zajednica biti u velikoj neravnoteži i neće biti potpuna. Zato je podsticao svoje nezaređene sledbenike: "Ne smete se zadovoljiti mišlju: 'Dali smo Sanghi ono što joj je neophodno'" (A.III,206). Neke od drugih stvari koje je Buda očekivao od svojih iskrenih laičkih sledbenika bilo je da pošteno obavljaju svoj posao, da se pri tome drže date reči, da budu istinski prijatelji drugima (D.III,188), da posećuju i olakšavaju muke bolesnima (S.V,408), da s vremena na vreme idu na kurseve meditacije (S.V,19), ukratko, da vežbaju **četiri plemenite istine** u svoj njihovoj širini i dubini.

Naravno, možemo praktikovati Budino učenje jedino ukoliko ga poznajemo i otuda je Buda od laika očekivao i da budu upućeni u Dhammu. Tako je rekao: "Ja neću ući u potpunu nirvāṇu sve dok i laici nisu upućeni i izvežbani, podučeni i opskrbljeni znanjem, znalci Dhamme, žive u Dhammi i hodaju putem Dhamme, sve dok i oni ne prenose drugima ono što su primili od svoga učitelja i to podučavaju, objavljuju, učvršćuju, šire i razjašnjavaju, sve dok nisu u stanju da to koriste kako bi pobili pogrešna učenja i delili ovu divnu Dhammu" (D.II,105). Videti **Domaćinski život**.

UPOSATHA

Uposatha jesu dani punog Meseca, uštapa i obe četvrtine svakog meseca u starom indijskom kalendaru. Dan punog Meseca (*puññamā*) bio je najvažniji *uposatha* i označavao je početak meseca. U pred-budističkim vremenima *upavasatha* je bio dan gladovanja koji je prethodio prinošenju vedske žrtve. Ova sanskritska reč i njezin pali ekvivalenat znače otprilike nešto kao "ispunjen". Na izvestan način *uposatha* dan jeste sličan jevrejskom i hrišćanskom sabatu ili danu odmora, izuzev što naravno nije obavezno da se poštuje. Međutim, Buda je svakako preporučivao nezaređenima da iskoriste praznika "da pročiste uprljani um na pravi način" (*upakkilittassa cittassa upakkamena pariyodapana*, A.I,207). Ohrabrivao ih je da na taj dan iskažu poštovanje svojim roditeljima, da čine dobro i vreme provedu u tihoj kontemplaciji, kao i da se pridržavaju osam pravila morala (A.I,143; 207). Koristiti *uposatha* dan za tako nešto, govorio je, isto je kao i čišćenje uprljanog ogledala (A,I,209). On je rezervisanje *uposatha* dana za ovakve aktivnosti hvalio sledećim rečima: "Biser, kristal, beril,

dijamant, platina, zlatno grumenje i rafinirano zlato zvano *hataka*. Sva ta blaga – poput svetla svih zvezda upoređenih sa mesečinom – nisu vredna ni jedne šesnaestine *uposatha* dana, sa njegovih osam pravila." (A.I,215). Sve do uvođenja gregorijanskog kalendara u većini budističkih zemalja, *uposatha* dani bili su zvanični praznici. Na sinhaleškom oni se nazivaju *poya*, na burmanskom ubot *nei*, na kineskom *shuo wang*, a na japanskom *roku sainichi*. Monasi i monahinje na dane punog Meseca i uštapa zajednički recituju *Patimokkhu*.

URUVELĀ

Uruvelā je bilo seoce u severnoj **Indiji**, u blizini kojeg je Buda postigao **probuđenje**. Buda je selo i njegovu okolinu opisao kao "divan komad zemlje, sa prekrasnom šumom, čistom rekom koja teče u blizini i tu je njezin gaz, a nije daleko ni selo u kojem je moguće obezbediti hranu... sasvim podesno mesto da se uloži napor" (M.I,167). U kasnijim vekovima ovo selo je izraslo u centar budističke učenosti i hodočašća i bilo je poznato pod različitim imenima kao Sambodhi, Mahābodhi ili Vađrāsana. Danas je grad koji je nastao na mestu nekadašnje Uruvele poznat kao **Bodh Gayā**.

USLOVLJENI NASTANAK

Uslovljeni nastanak (*paṭiććasamuppāda*) jeste budističko shvatanje da (1) ništa nije "stvar po sebi", već svoje postojanje duguje drugim stvarima i da (2) stvari nastaju zahvaljujući prirodnim uzrocima, a ne nasumično ili voljom nekakvog višeg bića. Kao primer prvog shvatanja navedimo ovaj primer – mi obično govorimo o "cvetu", ali ako, jedan po jedan, uklonimo dršku, latice, polen, prašnike, tučak itd., što su sve delovi cveta, ali ne i sam cvet, ustanovljavamo da je "cvet" nestao. Takoje reč "cvet" zapravo konvencionalni naziv za zbir delova od kojeg je sačinjen, kao što je i svaki od tih delova samo zbir nekih drugih delova od kojih je i on sam načinjen. Ovo takođe važi za gradove, **knjige**, kompjutere, stene i ljude. Tako, prema **Budi**, ne postoji trajno metafizičko **sopstvo**, duša ili suština. Kada ovo shvatimo, taj uvid nas oslobađa žudnje za životom, kao i straha od **smrti** i svih negativnih emocija i postupaka koji uz to idu. Razumevanje drugog od ova dva shvatanja zahteva da pogledamo unutra, pre nego napolje, u potrazi za rešenjem problema individualnog i socijalnog konflikta.

Buda daje najmanje tri primera uslovljenog nastanka, u jednom razlaže uzroke doživljaja patnje u nekoj individui, u drugom objašnjava korene patnje unutar socijalnog konteksta i u trećem analizira proces koji vodi ka prevazilaženju patnje i dostizanju oslobođenja. Prvi je: neznanje uslovljava nastanak mentalnih konstrukcija, mentalne konstrukcije uslovljavaju svest, svest uslovljava ime i oblik, ime i oblik uslovljavaju čula, čula uslovljavaju kontakt, kontakt uslovljava osećaj, osećaj uslovljava žudnju, žudnja uslovljava vezivanje, vezivanje uslovljava nastanak, a nastanak uslovljava preporađanje, bolest, starost i smrt (DN 15). Drugi je: konflik nastaje usled sviđanja, sviđanje nastaje usled žudnje, žudnja nastaje usled prijatnog i neprijatnog, prijatno i neprijatno nastaju usled kontakta, kontakt nastaje usled imena i oblika (Sn 862-871). Treća i najvažnija shema uslovljenog nastanka jeste: patnja uslovljava veru, vera uslovljava radost, radost uslovljava spokojstvo, spokojstvo uslovljava sreću, sreća uslovljava koncentraciju, koncentracija uslovljava otrežnjenje, otrežnjenje uslovljava smirivanje strasti, smirivanje strasti uslovljava slobodu, sloboda uslovljava znanje o uklanjanju mentalnih nečistoća (SN XII,23). Buda je rekao: "Uslovljenost nastanka ne samo da je duboka, već i izgleda duboko. Upravo zato što je ne razume, ne proniče u nju, čovečanstvo poput zamršenog klupka, gusto ispletenog ptičijeg gnezda, guste šikare, nije u stanju da se probije van patnje, van nesrećnog odredišta i *saṃsāre*" (DN 15).

Causality – The Central Philosophy of Buddhism, David Kalupahana, 1975.

USMENA PREDAJA

Kada ljudi čuju da su budistička dela bila usmeno prenošena vekovima, pretpostavljaju da je to morao biti vrlo nepouzdan metod. Često se pominje da je **Tipiṭaka** prvi put zapisana na **Šri Lanki** oko 100. godine pre n.e., ali tu se radi o nesporazumu. Izvor za ovu informaciju je stara šrilankanska hronika *Dīpavaṃsa*. Ali sve što se u ovom delu kaže je da je *Tipiṭaka* na Šri Lanki prvi put zapisana u to vreme. Ali je isto tako moguće da je bila zapisana i mnogo ranije u Indiji i postoje dobri razlozi da se i veruje da se to dogodilo tokom vladavine cara **Ašoke**. Ovaj kralj je bio predani budista, veoma se starao da **Dhamma** bude sačuvana i širena na druga područja, a često je koristio pisanje kao deo svoje javne politike. Sve što znamo o Ašoki sugeriše nam da je zapisivanje *Tipiṭake* upravo ono što bi on uradio. Ukoliko je to tačno, to bi značilo da je između Budine smrti i zapisivanja *Tipiṭake* prošlo oko 200 godina. Međutim, *Mañđusrimulakalpa* kaže da je *Tipiṭaka* bila zapisana tokom vladavine kralja Ađātasattua (*tadetat pravacanaṃ śāstu likhāpayiṣyati vistaram*). Ako je ovo tačno, to bi značilo da je *Tipiṭaka* bila zapisana svega 30 godina posle Budine smrti, kada su ljudi koji su ga lično znali još bili živi.

Mnogo vekova pre Bude, bramani, nasledni sveštenici **hindizma**, usavršili su načine memorisanja **Veda**, tako da ih je bilo moguće prenositi sa generacije na generaciju. Najranije *Vede* nastajale su između 2000 i 1500 godina pre n.e i nisu bile zapisane sve do XI ili XII veka. Ovo znači da su usmeno bile prenošene skoro 3000 godina. Uprkos toga, lingvisti i indolozi se slažu da *Vede* odslikavaju svakodnevni život, verovanja i jezik vremena u kojem su bile sastavljene, tj. da su sve to vreme bile verno prenošene. Kako je to moguće? Čitav bramanov život posvećen je tome da postane živa riznica *Veda*. Od malih nogu on ih je recitovao, sve dok ih ne bi zapamtio, i velika pažnja posvećivana je pravilnom izgovoru, intonaciji i redu reči. Mnogi Budini učenici bili su prethodno bramani i sa sobom su doneli veštinu memorisanja kojoj su bili naučeni. Upravo je ista ta veština iskorišćena da se sačuvaju i Budine sutte, njegove propovedi, razgovori i izreke. Kao i *Vede*, i sutte su očigledno strukturisane tako da budu recitovane. Prepune su mnemoničnih pomagala – rimovanih stihova, ponavljanja, nabrajanja, stereotipnih izraza itd. Čak i pre Budine smrti monasi i monahinje bi redovno u grupi recitovali sutte (D.III,).

Buda je dao savet kako to treba činiti. “Ako neki monah u zajednici navede Dhammu i ti misliš da je on pogrešio značenje ili redosled reči, nemoj to ni da prihvatiš, ni da odbaciš. Umesto toga, treba da mu objasniš ispravno značenje i pravi redosled reči. Ali ako neki monah u zajednici navede Dhammu i to učini ispravno u pogledu značenja i redosleda reči, treba da ga pohvališ i obodriš rečima: ‘Odlično! Kako smo blagosloveni i srećni da imamo tebe za prijatelja i saputnika u svetačkom životu, tebe koji si upućen i u izgovor i u redosled reči’.” (skraćeno, D.III,128-9). Na taj način bilo je teško dodati, ukloniti ili promeniti bilo šta kada je jednom bilo utvrđeno i zapamćeno.

Takođe je važno shvatiti da su i nezaređeni budisti imali svoju ulogu u usmenom prenošenju sutta. Buda je govorio da želi ne samo da njegovi zaređeni učenici, već i nezaređeni budu “znalci Dhamme”, tako da su u stanju da i drugima prenesu ono što su naučili (D.II,105). **Vinaya** kaže da ako monah čuje da umire neki laik koji zna suttu koju on ne zna, treba da ode kod njega i nauči je,

pre nego što ovaj umre (Vin.). Natpisi u **Sančiji** pominju nezaređene muškarce i žene koji znaju (napamet) sutte, a ponekad i čitave zbirke sutta. **Divyavadāna** pominje neke trgovce kako ustaju pre zore da bi recitovali **Udānu** i **Theragāthu** "u celosti" i izbor iz **Sutta nipāte**.

UŠNE ŠKOLJKE, BUDINE

Ušna školjka (*kaṇṇapatta*) jeste meka izraslina koja okružuje slušni kanal. Na svim **kipovima** Bude, kako drevnim, tako i savremenim, i u svim kulturama, ušne školjke su prikazane kao izdužene i obično sa rupom. Većina Budinih kipova je pravljena da budu simboli stanja probuđenosti, kao i portreti samoga Bude. Međutim, izdužene ušne školjke su ostatak davnog sećanja kako je Buda zaista izgledao. U drevnoj **Indiji** su i muškarci i žene obično nosili minđuše. Deci su bušene uši i u rupu je stavljan mali cilindar od gline, kako bi se resica dovoljno izdužila da u nju stane minđuša prečnika i do 6 centimetara. Arheolozi su pronašli na stotine ovakvih predmeta i oni se mogu videti u nekim indijskim muzejima. Princ **Siddhattha** je takođe nosio ovakve minđuše kad je bio svetovnjak i onda ih skinuo kad je napustio svetovni život, dok su mu izdužene resice ostale. Videti **Fizički izgled**.

Ear Ornament of Ancient India, Michel Postel, 1989.

UTIHNULI BUDA

Buda je čovek koji je dostigao puno i potpuno probuđenje isključivo zahvaljujući sopstvenom naporu i odlučnosti, neupućivan ni od koga. Svi Bude su došli do istog razumevanja, istog uvida, ali oni nemaju svi iste sposobnosti. Buda naše ere, **Siddhattha Gotama**, bio je izuzetno nadaren. Stvari koje je rekao i učinio na najdublji način su uticale na njegove savremenike i zapravo pokreću ljude i danas, dva i po milenijuma kasnije. Međutim, bilo je i drugih Buda koji, zbog svoje blage prirode, pomanjkanja veštine komuniciranja ili naročitih okolnosti u kojima su živeli, nikada nisu podučavali ono što su otkrili, već su živeli mirno i u tišini, da bi na kraju umrli, a da niko nije ni znao da su bili probuđeni. Takvi Bude se nazivaju utihnulim Budama (*paććeka Buddha*). Jedan od njih je svoj uvid ovako opisao: "Ljuštura sveta otpala je sa mene, ponovno bivanje presečeno, prljavština novih života potpuno uklonjena, okean suza presušio, zid od kostiju podignut porušen,

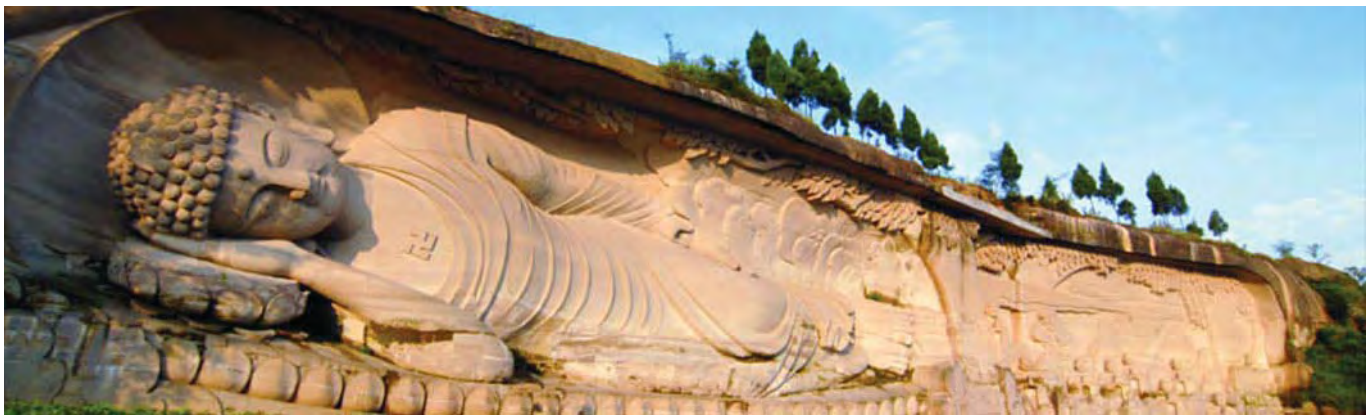

Skulptura Bude u trenutku parinirvane, planina Lingjun, Kina

za mene više preporađanja nema" (Đa.III,377). Utihnuli Bude su ovako opisivani: "Brada i kosa su im obrijani, u žuti ogrtač su obavijeni, ne poistovećuju se ni sa jednim posebnim rodom i plemenom, slobodni su nalik oblaku što ga goni vetar i blistavi poput Meseca posle pomračenja" (Đa. III,377).

UTOČIŠTA, TRI

Utočište (*saraṇa*) jeste mesto na koje odlazimo kako bismo pronašli mir, sigurnost i ohrabrenje. Budisti smatraju da je **preporađanje** u **saṃsāri** neizbežna čovekova budućnost, te da su **Buda**, **Dhamma** i **Saṅgha** jedino utočište od takve sudbine. Otuda se oni i nazivaju Trostrukim utočištem. Buda je utočište po tome što njegovo probuđenje pokazuje kako je saṃsāru moguće prevazići, Dhamma je utočište jer pokazuje na koji način i mi možemo stići do istog takvog **probuđenja**, a Saṅgha je utočište jer nam pruža praktične instrukcije, ohrabrenje, lični primer i podršku neophodnu za izlazak iz kruga saṃsāre. Kada neko odluči da postane budista, onda odrecituje jednostavnu formulu kojom potvrđuje svoje poverenje i posvećenost Trostrukom utočištu. Ta formula glasi:

Buddhaṃ saraṇaṃ gaććhāmi
Dhammaṃ saraṇaṃ gaććhāmi
Saṅghaṃ saraṇaṃ gaććhāmi

Ovo znači: "Uzimam Budu kao utočište. Uzimam Dhammu kao utočište. Uzimam Sanghu kao utočište." Ova formula se obično ponovi tri puta. Ono što je ceremonija vezivanja svete uzice oko tela hinduiste, krštenje za hrišćane ili recitovanje shahada za muslimane, to je uzimanje utočišta za budiste.

"Tri dragulja" (Triratna), Utar Pradeš, Mathura (simbol je levo)

V

VAĐRAYĀNA BUDIZAM

Vađrayāna je oblik budizma koji je evoluirao iz **mahāyāne** tokom VII ili VIII veka u Indiji. Naziv znači "dijamantno vozilo" i odnosi se na navodno nesalomivu logiku koju vađrayānisti koriste da bi potkrepili svoje tumačenje Dhamme. Ponekad se ovaj oblik naziva i tantrayāna (tantre su ezoterični religijski tekstovi) ili mantrayāna, zbog značaja koji se pridaje upotrebi **mantri**. Vađrayāna se kasnije proširila i na Šri Lanku, Burmu, Tajland i postala naročito dominantna u Kini i Japanu, ali je vremenom izumrla na svim tim mestima. Danas se vađrayāna budizam praktikuje u **Mongoliji**, **Tibetu**, **Butanu** i u nekim oblastima indijskog dela Himalaja. Danas je vađrayāna postala veoma popularna na Zapadu, velikim delom zahvaljujući uticaju **Dalai lāme** i mnogih drugih tibetanskih monaha koji tamo podučavaju.

VANZEMALJSKI ŽIVOT

Ljudi u raznim kulturama dugo su verovali da bića različite vrste – bogovi, anđeli, duhovi itd. – žive izvan **zemlje**, obično na mestu koje se naziva **nebo** ili raj. Sa razvojem moderne astronomije i širenjem znanja o svemiru, ljudi su počeli da se pitaju ima li života, čak inteligentnog života, na drugim planetama. U *Acchariyābbhuutadhamma sutti*, Buda govori o "crnim, mračnim područjima tame, između svetova, gde svetlost našeg sunca i meseca, koliko god da je moćna i veličanstveni, ne može dopreti...", a to je ono što bismo nazvali intergalaktičkim prostorom. Zatim kaže da tamo postoje i druga bića (M.III,124-5). Čini se da se ova napomena odnosi na bogove itd,. a ne na telesna bića koja bi nastanjivala planete. No, iako nema ničega među Budinim rečima što bi sugerisalo da bi moglo biti života na drugim planetama, isto tako ne postoji bilo šta u njegovoj Dhammi što bi i isključilo takvu jednu mogućnost.

VEDE

Vede su najstariji i najvažniji od svih svetih tekstova hinduizma. Postoje četiri Vede, iako se samo tri pominju u budističkom Kanonu (M.II,133). To su *Rg veda*, *Sāma veda* i *Yađur veda*, a sve su sastavljene između XIII i VII veka pre n.e. Četvrta, *Atharva veda*, uključena je u sveti kanon tek nekoliko vekova posle Bude. Hinduisti veruju da su Vede večno (*sanātana*) otkrovenje (*śruti*) božanskog porekla (*apauruṣeya*). Za one koji poriču autoritet Veda se kaže da su "nečisti" (*nāstaka*). Buda je rekao da ništa nije večno, smatrao je **otkrovenje** nepouzdanim načinom saznavanja i odbacivao je ideju vrhovnog **boga** kao neubedljivu. Takođe je izrazio ozbiljne sumnje u tvrdnju da su autori Veda imali božansko znanje. Jednom ga je **braman** zapitao šta misli o verovanju da su autori Veda imali neposredno iskustvo božanskog. Buda je odgovorio: "Šta ti misliš o tome? Ima li ijednog bramana koji kaže: 'Ja znam. Ja vidim. Samo ovo je istina, sve ostalo je pogrešno?' "

"Nema, Gotama."

"Da li je ijedan učitelj tih bramana ili čak učitelji njihovih učitelja, idući sve tako unazad sedam generacija, rekao tako nešto?"

'Nije, Gotama.'

"A šta je onda sa drevnim bramanskim mudracima koji su sastavili vedske himne, koji su ih pevali, izgovarali i dorađivali, a koje bramani i danas pevaju i recituju, samo ponavljajući ono što

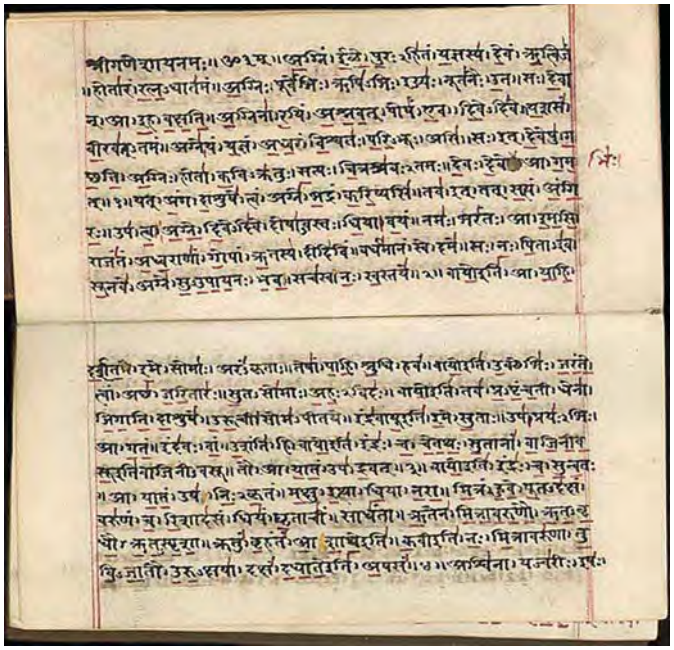

Rg-veda, manuskript na sanskritu (devanagari pismo)
Indija, rani XIX vek (Newberry biblioteka, Čikago)

je ranije bilo pevano? Jesu li možda oni ikada rekli: 'Mi znamo. Mi vidimo. Samo ovo je istina, sve ostalo je pogrešno?'

'Nisu, Gotama. Nisu rekli.'

"Zamisli niz slepaca koji se oslanjaju jedan na drugog. Prvi od njih ne vidi, onaj u sredini ne vidi, a ni onaj koji je na kraju. Tvrdnje bramana su slične tome. Prvi od njih ne vidi, onaj u sredini ne vidi, a ni onaj koji je na kraju. Tako se čini da je vera bramana bez osnova" (M.II,169-70).

Buda je takođe odbacivao praksu žrtvovanja životinja, delotvornost **rituala**, kao i sistem **kasti**, a sve je to bilo propisano u Vedama. Oni koji tvrde da je Buda bio hinduista ili da je budizam samo jedna reformisana verzija **hinduizma** zaista su loše informisani.

VEGETARIJANSTVO

Vegetarijanstvo jeste praksa nejedenje mesa. Neki vegetarijanci ne jedu ni životinjske proizvode – mleko, jaja, buter – i zovu se vegani. Vegetarijanstvo su upravo počeli da propagiraju u Budino vreme, uglavnom **đainizam**, ali sam Buda nije bio vegetarijanac, niti je to zahtevao od svojih učenika (M.I,369). Razlog je, čini se, u tome što je pravio razliku između direktnog ubijanja – kada sami ubijemo životinju ili neko to uradi za nas – i indirektnog ubijanja – kupovanje mesa životinje koja je već ubijena. Direktno ubijanje nas čini neposredno odgovornim za smrt, dok kupovina i jedenje mesa životinje ubijene bez naše namere ili znanja čini nas tek posredno odgovornima. Vegetarijanci ili Budini kritičari mogu smatrati da je to cepidlačenje, ali nije. Čak i najstriktniji vegetarijanci ubijaju sićušne životinje svaki put kad hodaju, a i povrće koje jedu treba prskati da bi se ubile životinje štetočine. Tako je i vegetarijanac posredno odgovoran za ubijanje kao i neko ko kupuje meso u supermarketu.

Međutim, zreli budisti razmišljaju ne samo o efektima svojih postupaka na same sebe, već i efektima koje ti postupci imaju na druge. Bez obzira da li životinju ubijamo sopstvenom rukom ili meso kupujemo u prodavnici, jedno svesno biće je mrtvo. Zbog toga, ima budista koji smatraju da time što ne jedu meso pomažu da u ovom svetu ima manje okrutnosti i u tom smislu vegetarijanstvo je više u skladu sa opštim duhom prvog **pravila morala**. Na **Šri Lanki** vegetarijanstvo je uobičajeno, mada nikako nije opšte, a skoro je nepoznato u **Burmi**, **Tajlandu**, **Laosu**, **Kambodži** i **Tibetu**. Mnogi kineski budisti i svi kineski monasi i monahinje su striktni vegetarijanci.

VELIKODUŠNOST

Videti: **Darežljivost**

VENČANJE

Venčanje (*āvāhamaṅgala* ili *vivāha*) jeste ceremonija koja ozvaničava **brak** dvoje ljudi. Reč *vivāha* doslovno znači "odneti". Prvi budisti prihvatili su ceremoniju venčanja koja je bila raširena

u njihovo vreme. Međutim, da bi napravili razliku između svog i bramanskog venčanja, izbacili su ritual po kojem je mlada i mladoženja trebalo da kruže oko svete vatre (*aggihutta*) sedam puta i uveli su starije članove obe porodice kao predvodnike čitave ceremonije, umesto bramana. Danas se često uz pomoć astrologije određuje najpovoljniji dan za venčanje, iako su takvu praksu rani budisti ismevali (Đa.I,258).

Mladoženja je često zajedno sa rodbinom išao do mladine kuće, okićen vencima i u pratnji **muzike** i plesača, mada je nekada i mlada dolazila mladoženji (A.II,61). Ključni momenat ceremonije bio je kada bi mladin otac uzeo kćerkine ruke i sipao iz posude vodu preko njih, označavajući tako da je daje mladoženji (A.IV,210; Đa.III,286). U **sanskritskoj** literaturi se ova ceremonija naziva "davanje ruke" (Pāṅipradāna). Za ovim bi sledio blagoslov roditelja i starije rodbine. U **Đātakama** Bodhisattva daje ovakav blagoslov povodom venčanja: "Neka tvoja ljubav sa voljenim nikada ne propadne" (*Ađeyyaṃ esā tava hotu mettī bhariyāya kaććāna piyāya saddhiṃ*, Đa.VI,323).

Sa izvesnom simpatijom Buda je opisao nelagodu nove mlade. "Kada mladu devojku odvedu u dom njezinog muža, danju ili noću, u početku ona oseća veliki strah i stid u prisustvu svoje svekrve, svekra, muža, pa čak i prema slugama i sluškinjama" (A.I,78). U staroj Indiji mladina porodica je ponekad davala i miraz ili nasledstvo (*dāyađđa* ili *nahānamāla*), iako su takve običaje izgleda praktikovali uglavnom oni imućniji. Buda nije komentarisao ovakvu praksu.

Neki elementi starih ceremonija još uvek su se zadržali u theravada zemljama, mada sada već pomešani sa lokalnim običajima. Prema Budi, monasi i monahinje ne treba da učestvuju u "sklapanju braka", te otuda nikada nisu ni vodili takve ceremonije (D.I,11). Videti **Vernost**.

VERA

Vera (*saddhā*) jeste prihvatanje istine o nečemu što nije moguće saznati u tom trenutku ili što nije moguće upoznati na drugi način. Prema većini teističkih religija, vera ima metafizički efekat. **Bog** zahteva veru i oni koji je imaju su nagrađeni time što bivaju spaseni. U budizmu se vera shvata sasvim drugačije. Vera se ceni ukoliko se iz nje rađa, prvo, spremnost da budemo otvoreni prema Dhammi, zatim da počnemo da je praktikujemo, a onda i da istrajemo sve dok ne dođu rezultati. Ako neko nema barem malo vere, on neće nikada čak ni razmišljati o Dhammi. Budistički filozof Nāgārđuna dobro je to izrazio kad je rekao: "Iz vere se povezujemo sa Dhammom, ali iz razumevanja se rađa znanje. Od ovo dvoje, razumevanje jeste važnije, ali vera dolazi pre njega." Dakle, na određenoj tački, veru počinje da zamenjuje znanje zasnovano na ličnom iskustvu.

Budizam razlikuje neosnovanu veru (*amūlikā saddhā*) i razložnu veru (*ākāravatī saddhā*). Vera koja se zasniva na snažnim emocijama, opčinjenosti navodnim **čudima** ili nas navodi da prihvatimo prvu stvar na koju naiđemo, bez istraživanja alternativa, sve to bio bi primer ove prve vrste vere. Razložna vera izrasta iz pažljivog procenjivanja mogućnosti, zaključaka i činjenica. Ovakav stav vrlo dobro ilustruje susret Bude sa čovekom po imenu Upāli, predvodnikom zajednice sledbenika **đainizma**. Posle poduže diskusije sa Budom, Upāli odluči da postane njegov sledbenik "od današnjeg dana, pa do kraja života". Ali umesto da prihvati Upālijevo iskazivanje vere, Buda ga podstiče da ne žuri i da još malo razmisli pre nego što načini jednu tako važnu odluku: "Prvo sve dobro razmotri. Dobro razmatranje je jako važno u slučaju tako ugledne osobe kao što si ti." U to vreme su se u Indiji različite religije nadmetale za sledbenike i Upālija je iznenadio jedan ovako neočekivan savet: "Još sam zadovoljniji zbog ovih reči. Da je neka druga škola pridobila mene kao sledbenika, ona bi time paradirala kroz grad kako bi svi saznali. A vi od mene tražite da prvo dobro razmislim." Znajući da je Upāli do tada bio đain, Buda ga je zamolio da nastavi da pomaže monahe svoje ranije religije: "Tvoja je porodica odavno pomagala đaine, zato bi bilo dobro da to i dalje činiš" (MN 56).

Prema Budi, racionalna vera je "ukorenjena u razumevanju, snažna, ne može je pokolebati bilo koji učitelj ili propovednik, demoni, božanstva, Bog, niti bilo ko drugi na ovome svetu" (MN 48), te joj otuda ne treba potpora fanatizma prema svojoj ili neprijateljskog stava prema drugim religijama.

VERNOST

Biti veran (*anubbata, assava* ili *sućarita*) znači posedovati čvrstu i trajnu lojalnost i posvećenost nečemu ili nekome. Iz društvenog ugla, vernost igra važnu ulogu u izgrađivanju poverenja, pouzdanosti i trajnih međuljudskih odnosa. Duhovna vrednost vernosti je u tome da obuzdava sklonost da skrenemo na stranputicu vođeni impulsivnim željama, dosadom ili kolebljivošću i poboljšamo odlučnost i samodisciplinu. Nije potrebno da budemo verni na isti način i u istoj meri svakoj odluci koju smo ikada doneli. Naša vernost treba da bude rezervisana uglavnom za ciljeve koji to zaslužuju i da bude u srazmeri sa njihovom vrednošću. Buda je pomenuo tri stvari koje su vredne naše vernosti – Dhamma, prijatelji i bračna veza.

Trebalo bi da uzimamo Tri utočišta tek onda kada zaista razumemo šta time radimo i šta to od nas zahteva. A kada to i učinimo i kada smo verni svom zavetu, time u sebi stvaramo ogromnu energiju i samopouzdanje, koji ubrzavaju naše putovanje na Putu. Buda je rekao: "Dhammu treba praktikovati sa vernošću, bez kolebanja. Onaj ko na takav način praktikuje Dhammu, spava slatko u ovom svetu i u narednom" (Dhp. 169). Buda je takođe napomenuo da su osobine pravog prijatelja to da se drži date reči (*avisam vadanataya*), da će ostati uz vas i u teškim vremenima (*apadasu na viđahati*) i da će čak i svoj život dati za vas (*đivitam pi'ssn atthaya pariććattam hoti*, (D.III,187-190). Drugim rečima, najviši nivo prijateljstva se ne menja sa promenom okolnosti. Ovakva odanost obično rađa istu takvu odanost u onima prema kojima je usmerena.

Vernost je i jedan od najvažnijih sastojaka uspešnog braka. Muž ne bi trebalo, kaže Buda, da bude neveran svojoj ženi, niti žena svom mužu (D. III,190). Jedna od ličnosti u *Đatakama* kaže: "Mi ne grešimo sa tuđim ženama, niti nas naše žene varaju. Sa tuđim partnerima ophodimo se kao da smo u celibatu" (*Mayan ća bhariyam natikkamama amhe ća bhariya natikkamama annatra tahi brahmaćariyam ćarama*, Đa.IV,53). Verna supruga se u *Tipitaki* hvali kao "iskrena prema svom mužu" (*ekabhattakini*, Đa.III,63). Arhetip predane i verne supruge u budističkoj tradiciji jeste Sambula, žena kralja Sotthisene. Kada je oboleo od lepre, morao je da siđe sa trona i ode da živi u šumu, ali mu se uprkos njegovom protivljenju pridružila i supruga. Sa mnogo strpljenja i ljubavi negovala ga je i na kraju uspela i da ga izleči. Čak i kada je posumnjao u njezinu ljubav i klonio je se, ona ga ipak nije napustila. Na kraju, kad se uverio u njezinu iskrenost, izvinio se zbog nepoverenja i tako su se izmirili (Đa.V,88-98).

VESĀKHA

Vesākha je drugi mesec u budističkom **kalendaru**, a na sinhala jeziku on se izgovara Vesak. Prema **theravāda** tradiciji, **Siddhattha Gotama** je rođen, prosvetlio se i umro na dan punog Meseca meseca vesākhe, iako to nije pomenuto nigde u **Tipiṭaki**. Prema Tipiṭaki, dok je Buda boravio u **Vesāliju**, saopštio je da će umreti za tri meseca (*ito tiṇṇaṃ māsānaṃ*, D.II,114). Pošto nije napuštao Vesāli sve do kraja sezone monsuna (sredina oktobra), nije mogao da umre pre sredine januara.

Kada je kineski monah Hiuen Tsiang boravio u Indiji tokom VII veka, ustanovio je da većina budista slavi Budino rođenje, probuđenje i smrt tokom meseca vesākha, a neke škole su to činile u neko drugo vreme. Tako je zapisao: "Prema opštoj tradiciji, Tathāgata je imao osamdeset godina kada je, petnaestog dana druge polovine meseca vesākha, dostigao konačnu nirvāṇu… Ali sarvāstivādini

kažu da je on zapravo umro osmog dana druge polovine meseca Kattika.” “Bodhisattva je bio rođen osmog dana druge polovine meseca vesākha… Ali sāvaka škola kaže da je to bilo petnaestog dana druge polovine meseca vesākha.”

U theravāda budističkim zemljama Vesākha je državni praznik i na taj dan ljudi se okupljaju u hramovima da slušaju propovedi, meditiraju i iskazuju poštovanje Budi kroz različite ceremonije. Videti **Kusinārā** i **Putovanja**.

VESĀLI

Vesāli je bio glavni grad plemenske republike Vađđi i mesto na kojem su se odigrali mnogi važni događaji iz Budinog života. Tu je održan i drugi budistički **sabor**, otprilike stotinu godina posle njegove smrti. Danas se ruševine Vesālija prostiru na velikoj površini, a među njima je najvažniji ogroman kameni stub, sa lavom na vrhu, zatim velika **stūpa** odmah do njega i još jedna stūpa u blizini, za koju arheolozi misle da je podignuta kako bi u nju bila pohranjena jedna osmina Budinog posmrtnog praha koja je pripala Vađđijima. Vesāli se nalazi 40 kilometara severno od Patne, prestonice današnje indijske države Bihar.

Vesali, Kutagarasala vihara

VEZIVANJE ZA PRAVILA

Vezivanje za propise i pravila (*sīlavataparāmāsa*, ali ponekad i *sīlabbataparāmāsa* ili *sīlavataupādāna*) jeste termin koji je Buda često koristio (A.III,377; D.II,58; IV,144; M.I,433). *Sīla* znači ponašanje formulisano pravilima (na primer, pet **pravila ponašanja**), *vata* znači zaveti, propisi ili **rituali**, a *parāmāsa* znači vezivanje i hvatanje za nešto. Čitava ova sintagma odnosi se na pogrešno verovanje da savesno ispunjavanje pravila ponašanja ili precizno izvođenje određenih rituala samo po sebi vodi do **probuđenja**. Međutim, ona obuhvata i mnoge druge slučajeve – cepidlačenje oko manje značajnih pravila; brkanje etikecije sa pravilima morala; insistiranje da drugi striktno poštuju propise, dok sami pronalazimo načine kako da ih zaobiđemo; strogo pridržavanje spoljašnje forme moralnih pravila, ali neobaziranje na njihovo pravo značenje i svrhu; mehaničko recitovanje pravila, misleći da je to dovoljno. Sve ovo su primeri *sīlavataparāmāse*. Ovde se takođe mogu ubrojati stav uskogrudosti ili mišljenje da smo samo mi u pravu, čak hvalisanje sopstvenim vrlinama (Sn.782). Nažalost, tradicionalno praktikovanje budizma često pruža primere ovakvog izvrdavanja i iskrivljenog razumevanja.

Osobi koja je pod uticajem *sīlavataparāmāse* manjkaju **fleksibilnost**, **balans** i sposobnost da se probije iza reči ili spoljašnje ljušture. Tako, i pored toga što je iskrena i marljiva, takva osoba zapravo nikada ne pronikne u Dhammu na dubljem nivou. Buda je ovakvo vezivanje za pravila ponašanja i propise označio kao jedan od deset okova (*dasa saṃyojana*, A.V,17) koji sputavaju čoveka i ometaju ga u duhovnom rastu (*appahāya abhaddo*, A.V,145). Videti **Slovo i duh**.

VIJETNAM

Vijetnam je zemlja u jugoistočnoj Aziji, koja se graniči sa **Laosom** i **Kambodžom** na istoku i južnim kineskim morem na zapadu. Budizam je u ovaj region stigao negde u V veku, uglavnom preko indijskih trgovaca i monaha, na njihovom putu ka **Kini**. U kasnijim vekovima kineski uticaj je postao dominantan u Vijetnamu, te je zemlja prihvatila kineske forme budizma. Posle 70-ih godina XIX veka Francuzi su tu načinili svoju koloniju, a budizam su počeli da zabranjuju, jer je predstavljao deo vijetnamskog identiteta. Posle drugog svetskog rata komunisti su u Severnom Vijetnamu potpuno ugušili budizam, dok je budiste na jugu brutalno proganjao prokatolički režim Ngo Dinh Diema. Danas je čitava zemlja pod komunističkom vlašću i budizam nastavlja da trpi razna ograničenja. Mnoge vijetnamske izbeglice uspele su da nastave svoj religijski život u SAD, Australiji i Evropi.

Tran Quoc pagoda, Hanoj

VINAYA PIṬAKA

Vinaya je prvi deo **Tipiṭake**, svetih budističkih tekstova, dok su druga dva dela **Sutta piṭaka** i **Abhidhamma piṭaka**. Reč *vinaya* – znači 'disciplina' i odnosi se na pravila kojih budistički monasi i monahinje moraju da se pridržavaju. *Vinaya piṭaka* se sastoji od tri dela: *Suttavibhaṅga, Khandhaka* i *Parivāra*. Prvi od njih sadrži **Pātimokkhu**, 227 pravila za monahe i 311 za monahinje, kao i komentare tih pravila. *Khandhaka* sadrži opise raznih monaških procedura, kao što je zaređenje, i administrativnih poslova. Poslednji deo *Parivāra* je katehetski dodatak, koji obrađuje monaški zakon. Najraniji delovi *Vinaya piṭake* sadržani su u *Pātimokkhi*, dok je ostatak nastajao tokom dugog perioda, u vekovima posle Budine smrti.

VISUDDHIMAGGA

Visuddhimagga je delo koje predstavlja svojevrstan pregled čitave **Sutta piṭake**, onako kako ju je razumela **mahāvihāra** tradicija **theravāda** budizma. Ovaj naslov znači *Put pročišćenja*. Knjigu je napisao **Buddhaghoša** u V veku i za strukturu mu je poslužila shema od sedam pročišćenja, koju je Buda izložio u *Rathavinīta sutti* (M.I,145). Pristup *Visuddhimagge* duhovnoj praksi je više teorijski i zasnovan na **abhidhammi**, nego što je praktične prirode.

VJERUJU

Vjeruju je formulacija uverenja, obično religijskih, koja neko mora da prihvati kako bi bio smatran članom određene religije. Ideja prihvatanja putem vere je strana budizmu, zato što veći naglasak stavlja na postupke, nego na veru. Svako vjeruju ili ispovedanje vere u hrišćanstvu – apostolsko, nikejsko, Atanasijevo itd. – izlaže teološke ideje koje moraju biti prihvaćene (čak i ako ih ne razumemo sasvim), kako bismo postali hrišćanin i bili spašeni. Zanimljivo je da nijedno od tih sažetaka vere ne govori o tome kako treba da se ponašamo. Ako postoji neki ekvivalent za sažetak

učenja u budizmu ili nekakav približan pandan, onda bi to bile Budine reči: "Ja podučavam samo jednu stvar – patnju i okončanje patnje" (M.I,140). Ili bi još bolje mogle da se uzmu njegove reči zabeležene u **Dhammapadi**: "Izbegavaj zlo, čini dobro i pročisti svoj um: to je učenje svih Buda" (Dhp.183). Prema budizmu, verovanje u neki skup ideja, čak i ako u njih verujemo svim svojim srcem, ne može nas osloboditi. Jedino razumevanje i dubinska promena u srcu i umu može nam u tome pomoći. Videti **Epitet** i **Vera**.

VLADANJE

Vladanje (*pālanaviđđā*) jeste način na koji se politička teorija primenjuje na upravljanje zemljom. Buda nije mnogo govorio o vladanju i politici, ali jeste podsticao **kraljeve** sa kojima je ponekad razgovarao da budu pravični, blagi i da vode računa o dobrobiti svojih podanika. Iza toga je stajala ideja da ukoliko je vladar takav, i njegova vladavina će biti pravedna i blagotvorna. Budino učenje namenjeno kraljevima bilo je formulisano u Deset zakona vladavine (*dasa rāđa dhamma*). To su darežljivost (*dāna*), moral (*sīla*), liberalnost (*pariććāga*), otvorenost (*ađđava*), blagost (*maddava*), samoobuzdavanje (*tapo*), ne-ljutnja (*akkodha*), nenasilje (*avihiṃsa*), strpljivost (*khanti*) i nekompeticija (*avirodhana*, Đa.I,260; III,274). Međutim, kasniji budistički mislioci proširili su ovo u savet kojim se uglavnom koncentriše ispoljavanje političke moći.

Najduže i najdetaljnije staro budističko učenje o vladanju nalazi se u spisu *Mahāvastu* i sastoji se zapravo od elaboracije *Tesakuṇa đātake* iz zbirke **Đātaka** (Đa. V. 109). Ovde su dati neki odlomci iz tog dela: "Kralj nikada ne bi trebalo da padne u ropstvo besa. Umesto toga, neka kontroliše svoj bes, jer nikome ne može da radi ni za svoje dobro, a ni za tuđe kada je besan... Kada iskrsne nesporazum, treba da posveti pažnju obema sukobljenim stranama, sasluša argumente svake i onda zaključi spor prema onome što je pravedno. Ne treba da ga u tome vode naklonosti, mržnja, strah ili nepromišljenost.... Dok jednim okom pazi na državne poslove, kralj bi trebalo da se brine o sreći svih. Trebalo bi da spreči bilo koga da čini nasilje i pokaže da je pravednost ta koja biva nagrađena. Kao i u vreme starih kraljeva, velik broj imigranata dolazi da bude primljen u novu zajednicu i trebalo bi da ih prihvatiš. Uvek pokaži naklonost prema siromašnima, ali isto zaštiti i imućne koji su tvoji podanici... Ne gaji neprijateljstvo prema susednim kraljevima. Ko god da mrzi, nagrada će mu biti mržnja njegovih neprijatelja. Neguj prijateljske veze sa svojim susedima, jer drugi cene one koji su postojani u prijateljstvu. Ne raspredaj o svemu i svačemu, ali iznesi svoje mišljenje u pravom trenutku i drži se teme... Uvek štiti one koji žive pravedno. Jer se točak vlasti okreće u zavisnosti od točka pravde... Nikada ne postavljaj za kmetove ili nadzornike oblasti ni svoje sinove ili braću ako su bezobzirni, nasilni ili iskvareni... Budalast ili pohlepan savetnik nije na korist ni vladaru ni zemlji. Zato, kao svoje savetnike imenuj ljude koji nisu gramzivi, već časni i posvećeni svome poslu i koji mogu da unaprede zemlju. Tvoje oči nisu tako dobre kao oči špijuna, a nije ni policija. Zato u svakom od svojih poslova angažuj nekog ko će prikupljati informacije za tebe."

Suština ove i svake kasnije budističke političke teorije jeste da se "točak vlasti okreće u skladu sa točkom pravde" (*balaćakram hi niśrāya dharmaćakram pravartate*), tj. da je vlast samo onda legitimna kada podržava i promoviše dobrotu, jednakost i vladavinu zakona.

Dhamma, Man and Law, K. N. Jayatilleke, 1989.

VREME

Vreme (*kāla*, *samaya* ili *velā*) jeste osećaj trajanja koji prati fenomen promene. Stari Indijci koristili su različite sisteme za merenje i deljenje vremena, ali najčešće korišćene jedinice bile su trenutak (*khaṇa*), sekunda (*tattaka*), minut (*lava*) i sat (*horā*), dan i noć (*ahoratta*), nedelja (*sattaratta*), dve nedelje (*aḍḍhamāsa*), mesec (*māsa*), godina (*saṃvaććhara*) i vek (*vassasata*). Noći su

Sunčani sat na Konark Sun hramu
Bhubanešvar (glavni i najveći grad indijske države Orisa)

bile podeljene na tri bdenja (*yāma*, Dhp.157), a meseci na dva dvonedeljna perioda (Đa.I,159). Trajanje nekih od ovih jedinica je bilo različito, ponekad i znatno, u zavisnosti od sistema koji se koristio. Za dan se smatralo da počinje sa izlaskom sunca (*suriyuggamana*).

Budina inteligencija i imaginacija bile su tolike da je bio u stanju da razmišlja o ogromnim vremenskim periodima. Tako je jednom rekao da je ovaj **svet** nastao, ne za šest dana i pre nekoliko hiljada godina kako to veruje judeo-hrišćanska tradicija, već tokom nekoliko eona (*kappa*). Kada su ga zapitali koliko je jedan eon dug, odgovorio je: "Zamislite planinu kilometar dugačku, kilometar široku i kilometar visoku, sve jedna stena bez ikakve pukotine i šupljine. A onda zamislite da jednom u sto godina neki čovek udari po toj planini komadom svilene tkanine. Pre bi se ta planina istrošila nego što bi prošao eon" (S.II,182). Ovo naravno nije trebalo da bude precizna mera, već samo da stvori osećaj jednog nezamislivo dugog perioda vremena.

Tokom vekova su budistički **abhidhamma** filozofi razvili nekoliko teorija vremena, neke od njih vrlo sofisticirane. Međutim, iako su intelektualno zanimljive, malo tih teorija ima i praktičnu primenu. Budino poimanje vremena se zasnivalo na zdravom razumu i bilo je sasvim praktično. On je govorio o dve vrste vremena – hronološkom i iskustvenom. Hronološko možemo uočiti i meriti određenim kretanjem nekog predmeta. U staroj Indiji posmatralo se kretanje Sunca (M.I,393) ili se merilo kretanje Sunčeve senke pomoću *kālatthambe* ili sunčanog sata. Kasnije je pronađen vodeni sat, koji je mogao da pokazuje vreme i u oblačne dane i noću. Iskustveno vreme se oseća zahvaljujući sposobnosti da se sećamo prošlosti, budemo svesni sadašnjosti i spekulišemo o budućnosti. Tako je u budizmu vreme prvenstveno psihološki fenomen. Ali takav koji može da nam stvori i probleme. Vezanost za sećanja može nas odvesti u kajanje i osećaj **krivice**, dok spekulacije o budućnosti mogu dovesti do brige, žudnje, straha i beskorisnih fantazija, a i jedno i drugo se može koristiti kao beg od sadašnje stvarnosti. Jednom prilikom Buda je rekao: "Prošlost ne treba slediti, ni budućnost priželjkivati, jer ono što je prošlost mrtvo je, a budućnost još pristigla nije. Umesto toga, uz pomoć uvida sagledaj sadašnji trenutak, i to ovde i sada. Upoznaj ga i budi sa njim" (M.III,187). Govoreći o vrednosti življenja u sadašnjosti, jednomje prokomentarisao: "Ne lamentiraju nad prošlošću, ne žude za onim što tek treba da dođe, već održavaju sebe u sadašnjosti i zato im je izraz lica tako vedar" (S.I,5). Jedna od karakteristika Dhamme jeste da je vanvremena (*akāliko*), što znači da je relevantna i primenljiva danas, baš kao što je to bila i kada ju je Buda izlagao (M.I,137).

VRTOVI

Vrt (*ārāma* ili *uyyāna*) jeste zemljište na kojem se uzgajaju **biljke**. Hortikultura je bila veoma razvijena u staroj Indiji i sekularni spisi kao što je *Kāma sūtra* i *Vṛkṣāyuveda* daju detaljna uputstva kako oblikovati vrt, koje cvetove odabrati, kojim redom ih saditi i kako ih održavati. *Kāma sūtra*

kaže o pažljivoj ženi: "trebalo bi pažljivo da pripremi teren i posadi aromatično bilje, povrće, grmove šećerne trske i slično. Trebalo bi da u redovima zasadi i crvenolisnu šljivu (*mirobalan*), jasmin i drugo cvetno drveće, kao i šiblje. U sredini vrta treba napraviti izvor, jezerce ili bazen. Prosijake, budističke i đainske monahe treba držati podalje." Dve vrste vrtova koje se najčešće pominju u Tipiṭaki su; (1) voćnjaci (*phalārāma*), obično mangoa, smešteni na obodima sela, i (2) vrtovi za uživanje (*pupphārāma*) kakve su posedovali vladari ili bogataši, smešteni izvan gradova, a koristili su ih praznicima ili vikendom za druženje, veselja i proslave (Vin.III,49). Sem cvetnog šiblja, **drveća** i vinove loze, najvažniji elementi ovih vrtova za uživanje bili su paviljon (*maṇḍapa*), jezerce sa lotosima (*pokkharaṇī*), kamena klupa (*silāpatta*) i ljuljaška (*dolā*) okačena o granu velikog drveta. U blizini je možda bilo mesto gde su se hranile veverice i pauni, a ribe u jezercima su možda bile istrenirane da izađu na površinu radi hranjenja na zvuk bubnja (Đa.II,227). Većina ovih vrtova bila je okružena zidom i održavali su ih posebni vrtlari (*ārāmapāla*).

Najraniji budistički **manastiri** izrasli su iz ovakvih vrtova koji su bili poklanjani Budi. Najslavniji od njih bio je Bambusov gaj i **Đīvakov** Mangov gaj u **Rāđagahi**, kao i gaj princa Đete u **Sāvatthiju**. Prvi je opisan kao "ni suviše blizu, ni suviše daleko (od grada), pogodan za dolaženje i odlaženje, pristupačan ljudima u svako doba, ne prenatrpan danju i ne suviše bučan noću, miran, osamljen, pogodan za sedenje a da nas niko ne uznemirava i podsticajan za duhovnu praksu" (Vin.I,39). Sem činjenice da vrtovi nude određeni stepen samoće i tišine, šta je to što ih čini toliko "podsticajnim za duhovnu praksu" (*paṭisallānasāruppa*)? Stari budisti razumeli su da naše neposredno okruženje može da utiče na naš um. Na primer, "boravište okruženo vrtom, gajem i jezerima, prijatni krajolik, panorama sa selima, gradovima i lepom okolinom, kao i udaljeni planinski vrhovi u plavičastoj izmaglici" mogu umiriti nemir i brigu (Vis.110). Slično šumama, vrtovi čini se imaju prirodnu sposobnost da stišavaja um. Istraživanje je pokazalo da slično tome i boja može uticati na nečije mentalno stanje. Plava i zelena imaju naročito umirujući efekat, a naravno zelena je dominantna boja u vrtu. U procesu fotosinteze biljke razmenjuju ugljen-dioksid za kiseonik. Tako šiblje i drveće čine ambijent bogat kiseonikom, mnogo više nego urbani delovi ili zatvoreni prostori kao što su kuće, u kojima nema biljaka. Unošenje više kiseonika pomaže umu da ostane budan i oštar. Iako iskusan meditant može meditirati bilo gde, nema sumnje da su neke sredine pogodnije za meditaciju od drugih. Vrtovi su jedna od njih i to može biti razlog zašto su ih prvi budisti voleli kao mesta za svoje manastire.

Neki od japanskih veličanstvenih vrtova nalaze se u manastirima. Među njima, najpoznatiji je Ryoanji u Kjotou. Norbalinga u Lhasi, na Tibetu, i sada u ruševinama Kaluḍiya Pokuṇa u Mihintaleu, na Šri Lanki, su druga dva divna vrta namenjena boljoj meditaciji. Manastir koji je osnovao veliki reformator tajlandskog budizma **Buddhadasa** smešten je u šumovitom predelu nazvanom Suan mokkh, Vrt oslobođenja.

Zen vrt Ryoan-đi, Kjoto

Y

YASODHARĀ

Princ Siddhattha se oprašta od Yasodhare i malog Rahule

Prema tradiciji, Siddhattha Gotamina žena zvala se Yasodharā, iako se taj podatak ne pominje bilo gde u **Tipiṭaki**. Tu se ona uvek pominje kao Rāhulamātā, "**Rāhulina** majka". U njenom najranijem pominjanju, ona se naziva Bhaddakaććāna, što joj je verovatno bilo pravo ime (Bv.26,15). Yasodharā bi zapravo pre bila titula, koja znači "nositeljka slave" i tek kasnije je taj naziv počeo da se smatra imenom. Sem ovoga, ne postoje bilo kakve druge informacije o Siddhatthinoj ženi, iako su se oko nje isplele mnoge legende.

YUNCH'I CHU-HUN

Yunch'i Chu-hun (1532-1612) bio je jedan od najvećih kineskih monaha u poslednjih 500 godina. Kada se zamonašio sa 32 godine, već je iza sebe imao dva braka. Pokazao se kao briljantan i vrlo marljiv učenik, ali nezadovoljan krajnje ritualizovanim životom koje je većina monaha vodila, po završetku učenja napustio je manastir i postao lutajući monah. Na kraju je pronašao napušteni manastir na planini Yunch'i, koji je obnovio i tu je proveo ostatak života. Njegova predanost, poznavanje učenja i meditativna dostignuća privukli su na stotine učenika, a strogi manastirski režim koji je uveo postao je model koji su mnogi drugi sledili. Yunch'i Chu-hun je pisao i knjige u kojima je branio budizam od napada katoličkih misionara, komentare kanonskih spisa i priručnike za meditaciju. Takođe je ohrabrivao nezaređene da nastoje da dostignu isti onaj nivo znanja o Kanonu, kao i meditativne prakse kao i monasi i monahinje. Najpoznatija inovacija koju je uveo za zaređene i nezaređene učenike bila je ono što se zvalo *Knjiga dobrog i lošeg*, u koju su zapisivali svoje misli, govore i postupke, kao pomoć u samoistraživanju i **razvijanju karaktera**. Takođe je pokušavao da zaleči podele između različitih škola kineskog budizma, ali sa ograničenim uspehom. Pošto je Yunch'i Chu-han umro, za njega su mnogi verovali da je dosegao **probuđenje**.

Z

ZADOVOLJENOST
Zadovoljenost (*santuṭṭhi*) jeste sposobnost da se osetimo srećnim i ispunjenim i u okolnostima u kojima smo sada. Buda je rekao: "Zadovoljenost je najveće bogatstvo" (Dhp. 204), što znači da kada smo zadovoljni, ne treba nam ništa drugo, ne treba nigde da idemo ili bilo šta drugo da postanemo kako bismo bili srećni, jer smo već takvi. Zato je zadovoljenost vrednija od bilo kakve stvari i dostignuća. Buda ovako opisuje zadovoljenost monaha: "Zadovoljan je ogrtačem da pokrije svoje telo i dobijenom hranom da zadovolji svoj stomak, a pošto ne uzima više nego što mu je potrebno da nastavi svojim putem, nalik je ptici koja leti sad tu, sad tamo, ne noseći sa sobom ništa više do svojih krila" (D.I,71).

ZADOVOLJSTVO
Zadovoljstvo (*kāma* ili *sāmisa sukha*) jeste pozitivan osećaj nastao stimulacijom čula ili uma. Zadovoljstvo je iskustvo koje nam ulepšava život, ali ako postane opsesija, kada se smatra najvažnijom stvari u životu ili čak njegovim ciljem, tada može biti vrlo destruktivno. To se može dogoditi barem na tri načina: (1) priroda organa čula je takva da ih duža stimulacija otupljuje, pa da bismo dobili isti nivo zadovoljstva moramo da ih jače stimulišemo. Time se stvara mogućnost da upadnemo u začarani krug traganja za novim zadovoljstvom, a kada njime postanemo nezadovoljni tragamo za još jačom stimulacijom. Buda je to ovako formulisao: "Ako je i čitava planina od zlata, čak ni to ne bi bilo dovoljno da čoveka zadovolji. Prepoznaj to i živi u skladu sa tim znanjem" (S.I,117). (2) Snažna želja za zadovoljstvom može nas navesti da na ljude i predmete ne gledamo kao na ono što zaista jesu, već samo kao na sredstva da sebi pribavimo novo zadovoljstvo. Ovo nas može učiniti krajnje sebičnim i sklonim manipulacijama. Buda je rekao: "Sa čulnim zadovoljstvom kao uzrokom, izvorom i osnovom, ljudi se bore međusobno, vode ratove, provaljuju u kuće, pljačkaju, kradu, presreću na putu, zavode žene i bivaju zbog svega toga kažnjavani" (M.I,86-7, skraćeno). (3) Zadovoljstva čula snažno utiču na um, pojačavajući u svesti slike, fantazije i misli vezane za ta zadovoljstva, čime opet izazivaju čežnju, uznemirenost i nezadovoljstvo. Ovo može biti velika poteškoća ako pokušavamo da smirimo i pročistimo um. Zato je Buda savetovao oprezan, ali realističan stav prema zadovoljstvu. Savetovao nam je da "sagledamo zadovoljstva u čulnim zadovoljstvima, opasnost koju u sebi nose i da tu opasnost izbegnemo" (M.I,85), kao i da razvijamo zdrav balans između povlađivanja čulima i ekstremnog asketizma (S.V,42). Buda nas je takođe ohrabrivao da uvidimo kako postoji više i rafiniranije zadovoljstvo od onoga koje se stvara stimulisanjem čula: "Ako bi neko rekao: 'Kroz čula nam dolazi najviše zadovoljstvo i sreća koju bića mogu iskusiti', ja se sa time ne bih složio" (M.I,398). Zatim nastavlja opisom radosti i sreće koju doživimo zahvaljujući miru i spokojstvu **meditacije**.

ZAHVALNOST
Zahvalnost (*kataveditā* ili *kataṭṭutā*) jeste osećaj duga za dobrobiti koje su nam drugi priuštili i želja da im to izrazimo ili da im se odužimo. Buda je rekao da je zahvalnost obeležje dobrog čoveka: "Zaista, dobri ljudi su zahvalni." (Vin. IV, 55). Ali je takođe primetio da zahvalnost nije uobičajena: "Ove dve vrste ljudi je teško pronaći u ovome svetu. Koje dve? Onaj ko će neku uslugu prvi učiniti i onaj ko je zahvalan za tu uslugu" (A.I,86).

ZAPAD AZIJE, ŠIRENJE BUDIZMA

Prema ediktu koji je 256. godine pre n.e. objavio, kralj **Ašoka** je poslao religijske **misije** u Siriju, Egipat, Makedoniju i Kirenu. Nije poznato jesu li te misije stigle na svoje odredište i ako jesu, da li su imale bilo kakav trajniji efekat. Do prvog veka naše ere budizam se već bio proširio po Centralnoj Aziji, a dva veka kasnije beleži se njegovo značajno prisustvo u Iranu. Grad Merv u Turkmenistanu bio je važna stanica na Putu svile i u jednom periodu i dom velikog pesnika i matematičara Omara Hajama. U jugoistočnom delu ovog starog grada nalaze se ruševine velike stūpe i manastira. Grad su uništili Mongoli u XIII veku. Pošto je Merv smešten na 37,34 stepena geografske širine i 61,52 stepena geografske dužine, ovi spomenici su što se tiče starog veka najzapadniji arheološki nalazi vezani za budizam.

Međutim, književni izvori pokazuju da je budizam prodro mnogo više na zapad od ovoga, čak do Tabrīza u severozapadnom Iranu. Kralj Arghum (1284-91) bio je velikodušni patron budizma. Posle njegove smrti nastao je haos, zbog mongolske invazije i borbe za vlast njegovih sinova. Ghazan, najstariji među njima, na kraju je odneo pobedu i iako je othranjen kao budista, on je 19. juna 1295, samo nekoliko meseci pre nego što je sišao sa prestola, primio islam. Zapisi kažu da je, pošto je ušao u Tabriz, naredio da se unište sve crkve, sinagoge i hramovi. Sudbina budizma i drugih religija u Ghazanovoj vlasti zabeležena je u starom persijskom spisu *Jāmi al-tawāīkh*. "Kada je Ghazan prihvatio islam, naredio je da svi kipovi budu polupani, a svi budistički hramovi (*but-khāna*) i svetilišta uništeni, jer je njihovo prisustvo u islamskim zemljama zabranjuje *šarīa*. Svi monasi (*bakhši*, tj. *bhikkhū*) bili su preobraćeni u islam. Ali pošto im Bog nije priskočio u pomoć, oni nisu imali istinsku veru, već su bili muslimani samo po spoljašnjosti. Tako su se u njihovom distriktu nužno javljali znaci neverništva i otpadništva. Posle izvesnog vremena kralj je uočio njihovo pretvaranje i rekao im: 'Neka se oni koji to žele vrate u Indiju, u Kašmir, Tibet ili one zemlje odakle su došli. A oni koji ovde ostanu neka se ne pretvaraju. I ako do mojih ušiju dopre glas da i dalje pravite vatrene oltare (tj. svetilišta zoroastrijanizma) ili hramove, takvi će smesta okusiti moj mač'." Tragovi budizma su se u Iranu održali još nekoliko decenija, pre nego što su potpuno nestali.

ZAREĐENJE

Zaređenje je ceremonija kojom se obeležava nečije stupanje među monahe ili monahinje. U budizmu zaređenje ima dve faze. Prva se zove *pabbađđā*, 'pobeći' tj. napustiti **domaćinski život** i postati lutajući beskućnik. Druga se zove *upasampada*, 'preuzimanje,' dakle preuzimanje svih dužnosti i odgovornosti potpuno zaređenog **monaha** ili **monahinje**. Budističko monaštvo nema svešteničku ulogu ili moć, te je zato zaređenje samo svesna i javno obznanjena odluka o napuštanju svetovnog života, o pridržavanju **Vinaye** i potpunom posvećenju cilju dostizanja probuđenja Da bi se zaredio, kandidat mora da se pojavi pred

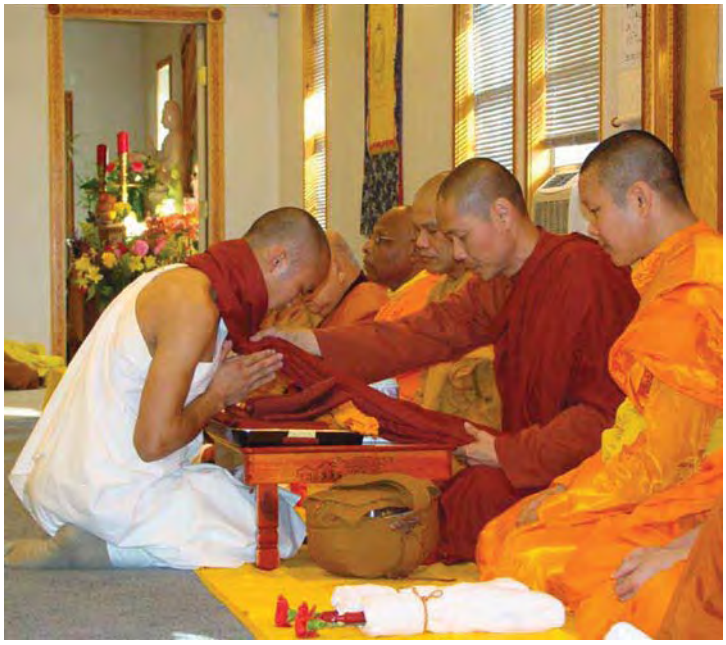

Čin zaređenja monaha, theravada hram u Južnoj Kaliforniji

skupom od deset iskusnih monaha na dobrom glasu, kaže svoje ime, ime monaha koji se ponudio da ga obučava i potom na zadovoljavajući način odgovori na 12 pitanja. (1) Da li imaš lepru? (2) Da li imaš čireve? (3) Da li imaš neko gljivično oboljenje? (4) Da li imaš tuberkulozu? (5) Da li imaš epilepsiju? (6) Da li si ljudsko biće? (7) Jesi li muškarac? – ili žena u slučaju monahinja (8) Da li si bez dugova? (9) Da li si bez obaveza prema kralju? (10) Da li imaš saglasnost roditelja (ili muževljevu, u slučaju žena)? (11) Da li si stariji od 20 godina? (12) Imaš li svoj ogrtač i zdelu? (Vin.I,93; II,271).

Anenđa vihara, ženski manastir theravada tradicije, Rettenberg, Nemačka

Ako je skup zadovoljan kandidatom, on će ga prihvatiti kao monaha. Žene koje žele da postanu monahinje moraju ovu proceduru prvo proći pred grupom monaha, a zatim i pred grupom monahinja. Novi monah će provesti barem narednih pet godina u "zavisnosti" (*nissaya*) od svog učitelja, koji će ga obučavati i uputiti u norme monaškog života.

U **Burmi** i **Tajlandu** postoji tradicija privremenog zaređivanja. Većina tamošnjih muškaraca će provesti od nekoliko nedelja do nekoliko meseci kao monasi, obično u svojim mlađim godinama. Pošto se ovakvo privremeno zaređenje obavlja uz čvrstu nameru da se kroz izvesno vreme kandidat vrati svom laičkom životu i pošto se zapravo ne događa pravo odbacivanje bilo čega, čitav događaj je pre društveni **ritual** nego pravo zaređenje.

Prema Vinayi, ako monah želi da ponovo postane laik, sve što treba da uradi jeste da o tome obavesti ostale monahe, da se formalno pred njima razmonaši i napusti manastir. U praksi, u svim budističkim zemljama se na one monahe koji se razmonaše (izuzev privremeno zamonašenih) gleda sa neodobravanjem.

ZASTAVA, BUDISTIČKA

Zastava (*patākā* ili *dhađa*) jeste komad tkanine određene boje ili šare koja se koristi kao dekoracija ili češće da nešto predstavi. Zastavu koja se danas često koristi da bi predstavila **budizam** sačinio je američki budista Henry Olcott osamdesetih godina XIX veka, kao deo napora da ujedini budiste na **Šri Lanki** i suprotstavi se stranim misionarima. Zastava je četvrtastog oblika, sa šest vertikalnih pruga – plava, žuta, crvena, bela, narandžasta i na kraju je kombinacija ovih pet boja. Ove pruge predstavljaju zrake u boji koji su zasijali iz Budinog tela kada je dostigao **probuđenje** (Vin. I,25). Videti **Aura**.

ZAYA PANDIT

Zaya Pandit je bio veliki monah-misionar, zaslužan za prelazak mnogih mongolskih plemena u Kini i takođe **Kalmika** u budizam. Rođen je 1599. godine u kneževskoj Oirat porodici i sa 16 godina otišao je u Lasu na **Tibetu** radi obrazovanja. Tokom naredne decenije izrastao je u izuzetnog poznavaoca budističkog kanona i učitelja. Najveći uspeh Zaya Pandita bio je stvaranje pisma za kalmički jezik i potom prevođenje mnoštva budističkih tekstova na taj jezik. Preveo je ukupno oko 180 dela i takođe napisao obiman uvod u budizam naslovljen "Jasno ogledalo Dhamme", delo koje Kalmici i danas proučavaju. Takav je ugled imala njegova učenost i predanost da je 1640. uspeo da ubedi mongolska plemena da se ujedine radi sopstvene dobrobiti i odupru pretnjama koje su dolazile iz Rusije i Kine. U vreme kada je umro 1662. godine bio je opštepriznat kao svetac.

Portret Namkhaiđantsan ili Zaya Pandita

ZEMLJA

Zemlja (*paṭhavī*) jeste planeta koja se okreće oko svoje ose, kruži oko Sunca i održava **život** na svojoj površini. Buda je opisao Zemlju (DN 5; MN 90) tako da ima veliku dubinu (*gambhīra*), ogromne veličine (*appameyya*) i u obliku sfere ili diska (*maṇḍala*). Prebudistička religija u Indiji je Zemlju personifikovala kao boginju Paṭhavī, identičnu grčkoj boginji Geji ili rimskoj Teri. Prema legendi, posle probuđenja Buda je dodirnuo zemlju i pozvao Zemlju da posvedoči o njegovoj velikoj pobedi nad mrakom neznanja. Mnogi Budini **kipovi** prikazuju ovu scenu, gde levu ruku drži položenu u krilu, a desnu na kolenu i prstima dodiruje tlo. Mada Buda nikada nije pomenuo samu Paṭhavī, on je video da Zemlja poseduje određene kvalitete koji je čine vrednog našeg **poštovanja**. Prema njemu, **biljke** od kojih zavisi sav živi svet rastu tako što crpe hranljivu "suštinu" (*paṭhavīya* ili *paṭhavīrasa*) iz zemlje (AN X.104; SN .I,134). On je takođe ukazao na međuzavisnost Zemlje i života kada je primetio da "stoka zavisi od kišnih oblaka i ljudi zavise od stoke" (Đa. IV,253). Iako izražene jednostavnim rečima, ove ideje su prethodnici Gaia hipotezi biologa Džejmsa Lavloka, koja govori o tome da Zemlju treba posmatrati kao jednu celinu sačinjenu od uzajamno tesno povezanih delova, u toj meri da je možemo smatrati živim bićem. Ako je to tako, onda je briga o prirodi i okruženju u skladu sa prvim **pravilom morala**.

Ali za Budu Zemlja nije samo hraniteljka života, već ima i izvesne duhovne kvalitete vredne podražavanja. Zato nas je podsticao da budemo "bistri poput jezerceta bez mulja", "nepomerljivi poput stuba pobodenog u tlo" i "oslobođeni neprijateljstva poput velike Zemlje" (*paṭhavī samo no viruḍḍhati*, Dhp. 95). Ovo znači da se Buda najviše divio naizgled blagoj, strpljivoj trpeljivosti Zemlje. Drugom prilikom je rekao sinu **Rāhuli**: "Baš kao što ljudi bacaju čiste ili prljave stvari... na Zemlju i ona se nikada ne oseća ozlojeđenom, poniženom ili zgađenom, na isti način razvijaj meditaciju poput Zemlje i tada prijatni ili neprijatni utisci neće ući u tvoj um i u njemu ostati" (MN 62). Naravno, iako treba da nastojimo da nas ne uzbuđuju različiti utisci kojima smo izloženi, to ne znači da prema drugima treba da se ponašamo na način koji će ih učiniti "ozlojeđenim, poniženim ili zgađenim". I kako se odnosimo prema drugima, tako treba da se odnosimo i prema Zemlji. Videti **Svet**.

Buddhist Perspectives on the Ecocrisis, Klaus Sandell, 1987.

ZEN

Zen je zapravo japanska varijanta kineske reči *ch'an*, koja opet potiče od **sanskritske** reči *dhyāna*, što znači "meditacija". Otuda je zapravo zen naziv škole japanskog budizma koja naglašava značaj meditacije. Zen je u **Japan** prenet iz **Kine** u XII veku i od tada je na najdublji način uticao na život u toj zemlji, naročito na umetnost. Spontani, nekonvencionalni i ponekad klovnovski postupci postali su prepoznatljivo obeležje zen učitelja i verovatno su predstavljali zdravu reakciju na krutu formalnost japanske monaške kulture. Rinzai škola zena koristi zagonetke nazvane *koan*, kako bi prevazišla pojmovno mišljenje koje blokira put ka prosvetljenju, dok soto škola naglašava praksu meditacije **svesnosti** ili kako je nazivaju šikantaza: "ništa sem sedenja". Počev od 50-tih godina prošlog veka, zen je postao vrlo popularan na Zapadu, naročito u Sjedinjenim Državama.

ZENIT

Zenit (*uparimā*) predstavlja najvišu tačku koju Sunce dostigne na svom putu preko neba ili, generalno, **pravac** nagore. Reč dolazi od arapskog *samt ur ras*, što znači "put gore". U narodnoj mašti nagore je uvek bilo povezivano ili sa božanskim bićima ili sa zvezdama, jer se jedno i drugo nalazi na nebu i, kako neki ljudi veruju, utiče na našu sudbinu. Budino učenje o samoprobuđenju učinilo je Boga i božanstva suvišnim, a njegovo učenje o **kammi** pokazalo je da je astrologija u zabludi.

Jednom je lutajuća asketkinja videla **Sāriputtu** kako jede, pošto je završio prikupljanje **hrane**. Upitala ga je da li gleda u bilo kojem od šest pravaca dok jede, a on reče da ne gleda ni u jednom. Zatim joj objasni šta podrazumeva pod "negledanjem ni u jednom pravcu". U vezi sa zenitom je rekao: "Za one monahe i sveštenike koji se izdržavaju praktikujući nedostojne veštine, pogrešan izvor preživljavanja kao što je astrologija, za njih se može reći da jedu gledajući nagore". A potom dodade: "Ja ne živim zarađujući na tako pogrešan način. Ja svoju hranu dobijem ispravno i potom je jedem ispravno". Toliko je njegova sagovornica bila ovim impresionirana da "produži od ulice do ulice od ugla do ugla, hvaleći Budine učenike (SN XXVIII.10). Videti **Astrologija**.

ZLATNO PRAVILO

(Čini drugima ono što hoćeš da i oni čine tebi)

Princip poznat kao zlatno pravilo – Čini drugima ono što bi želeo da i oni čine tebi – često se smatra vrhuncem Isusovog moralnog učenja i nečim što je jedinstveno za **hrišćanstvo**. Međutim, i Buda je od istog principa načinio jedan od kamena temeljaca svoje etike. On se javlja na više mesta i u mnogim oblicima kroz **Tipiṭake**. Na primer, Buda je rekao: "Svi drhte pred batinom, svima je život drag. Upoređujući sebe sa drugima, ne ubijaj niti podstiči ubistvo" (Dhp.130). "Treba da ovako razmišljaš: 'Čovek koji je ljutit i ljutito govori jeste za mene neprijatan i odbojan. Ako ja postanem ljutit i ljutito govorim, i ja ću biti neprijatan i odbojan drugima'. Razumevajući ovo, potom treba ovako razmišljati: 'Neću biti niti ljutit, niti ću ljutito govoriti' " (M.I,99). " 'Kakav sam

ja, takvi su i drugi. Kakvi su drugi, takav sam i ja'. Stavljajući sebe na mesto drugog, nikog ne ubi i ne daj drugima da ubiju" (Sn.705). Da bismo zlatno pravilo smestili u središte svojih misli i postupaka, neophodno je zadovoljiti nekoliko preduslova. Moramo biti načisto šta je za naše dobro, moramo biti svesni reakcija drugih i moramo biti staloženi da se ne vezujemo preterano za svoje osećaje, kao i da smo u stanju da se uživimo u osećaje drugih. Dakle, zanimljivo je da istinskoj empatiji i **saosećanju** prethode **svesnost** i nevezivanje. Videti **Altruizam** i **Buda i Isus**.

ZLO

Zlo (*pāpa*) jeste sila ili prisustvo krajnje negativnosti. U mnogim religijama za zlo se veruje da potiče od naročitog bića po imenu **đavo** ili Satana, za koje se kaže da izaziva nesreću i navodi ljude da čine loše stvari. Prema budizmu, zlo svakako postoji u obliku okrutnosti, ubistva, gramzivosti ili krađe, ali njega stvara pohlepa, mržnja i neznanje koji postoje u čovekovom **srcu**, a ne neka spoljašnja sila. Tako se, prema budistima, zlu opiremo kroz moralno usavršavanje – lično i društveno – a ne putem egzorcizma, bajanja, molitvi ili rituala koji bi đavola trebalo da drže na odstojanju.

Buddhism and the Methodology of Evil, Trevor Ling, 1965

Ž

ŽALOST

Žalost (*soka*) jeste osećaj duboke tuge koji doživljavamo kad izgubimo nekog ili nešto što nam je drago. Period tokom kojeg osećamo tugu naziva se oplakivanje (*saćana*). Ako osoba umre posle duge bolesti, žalost koju oseća njena porodica i rodbina je obično daleko manja, jer su svi imali vremena da se pripreme za **smrt**. Ali neke smrti su iznenadne i neočekivane. Različite reakcije pri iznenadnoj i tragičnoj smrti ilustruje i ono što se događalo kada je **Buda** umro. "Neki monasi koji još ne behu oslobođeni strasti podigoše ruke i zaplakaše; neki, bacivši se na zemlju, valjali su se s jedne na drugu stranu i naricali... Ali oni monasi čiji je um oslobođen strasti, sabran i staložen, razmišljali su na ovakav način: 'Prolazno je sve što je nastalo. Kako bi drugačije moglo da bude?' " (D.II,157). Prva vrsta reakcije mogla bi se nazvati vidljivom, a druga tihom žalošću.

Ponekad je ovaj prvi tip delimično izazvan očekivanjima okoline ili željom da se pridobije **saosećanje** ili pažnja. Kada je žalost istinska, ona služi kao katarza i način da se emocije kanališu u ne-destruktivnom pravcu. Bilo kako bilo, sve to može biti jedno krajnje bolno iskustvo. Kod većine ljudi, čak i takva intenzivna žalost obično jenjava posle izvesnog vremena i oni se vraćaju u normalno stanje. No, kod nekih, ona traje i može izazvati gubitak interesa za uobičajene aktivnosti, dugotrajnu potištenost i čak depresiju. Tiha žalost može biti uzrokovana ili prilagođavanjem socijalnim normama ili strahom da se pokažemo mekim i ranjivim. Međutim, u svom najboljem obliku, tiha žalost može biti pokazatelj emocionalne snage i zrelog prihvatanja neminovnosti života.

Naravno, umesto razmišljanja o strategijama suočavanja sa žalošću tek kada se ona pojavi, bolje je unapred se pripremiti. Ništa u životu nije potpuno predvidivo i apsolutno izvesno, sem smrti, pa ipak je to situacija za koju se vrlo retko pripremamo. Buda je preporučivao praksu povremenog razmišljanja o izvesnosti odlaska sa ovog sveta, našeg i naših bližnjih. Ovo može da umanji intenzitet i trajanje žalosti kada je budemo doživeli. Prihvatanje istine o preporađanju takođe može biti od koristi. Razumevanje da su nama drage osobe imale svoj život i porodicu pre nego što smo došli u kontakt sa njima i da će se to verovatno dogoditi i kada nastave sa novim životom i porodicom kada se preporode može takođe olakšati bol.

Međutim, umeren osećaj tuge zbog gubitka voljene osobe je neizbežan. Čak je i Buda osetio blagu tugu, ili barem osećaj gubitka, kada su preminula njegova dva najbolja prijatelja i glavna učenika, **Moggallāna** i **Sāriputta**. Tom prilikom je rekao: "Monasi, ova zajednica mi izgleda prazna sada kada su Moggallāna i Sāriputta dostigli krajnju nirvānu' (S.V,164).

ŽIVLJENJE, ISPRAVNO

Ispravno življenje (*sammā ādīva*) jeste peti korak na Budinom **Plemenitom osmostrukom putu**. Življenje ovde podrazumeva posao kojim zarađujemo za život. Da bi on bio "ispravan", u punom smislu reči, taj posao treba da (1) zadovolji barem naše osnovne potrebe, (2) da bude u skladu sa etičkim principima i (3) treba da bude koristan i po mogućstvu blagotvoran doprinos društvu. Buda je kao primere pogrešnog življenja pomenuo trgovinu oružjem, ljudskim bićima (**ropstvo**, krijumčarenje ljudi, određene tipove **prostitucije** i življenje od novca na taj način zarađenog), trgovina mesom, proizvodnja i prodaja **alkohola** i otrova (A.III,207). Danas bi se ova lista mogla znatno uvećati. Buda je govorio da biti "upućen i vešt u svom zanatu" (*bāhusaććeñ ća sippañ ća*)

jeste najveći blagoslov (Sn.261). Ispravan i pošten prihod opisao je kao "zarađen teškim radom, snagom ruku i znojem, pošteno i na zakonit način" (A.II,67). Na primer, da li bi zarađivanje od investicija bilo ispravno ili pogrešno življenje zavisi od toga u šta je novac investiran. Obično mislimo da je biti lekar, bolničarka ili učiteljica ispravno življenje, ali opet to zavisi od toga kako se te profesije obavljaju. Sve u svemu, ispravno življenje nije tek vrsta posla, već isto tako i to kako mi taj posao obavljamo.

ŽIVOT

Život (*dīvita*) jeste sposobnost organizama da reaguju na podražaje, rastu, reprodukuju se, apsorbuju hranu, izlučuju i traju tokom vremena. Dve vrste živih bića su **biljke** i **životinje**. Kod većine životinja, novi život počinje začećem ili ubrzo posle toga. Buda je govorio da su potrebne tri stvari kako bi se dogodilo začeće – seksualni spoj roditelja (*sannipatita*), ovulacija majke (*utunī*) i prisustvo *gandhabbe*, tj. svesti bića koje će se roditi (M.I,266). Ta svest se apsorbuje u oplođeno jaje i počinje da ga oživljava, tako da ono izraste u potpuno formirano biće. Kao i moderna medicina, Buda je znao da embrion prolazi kroz četiri faze: oplođivanje (*kalala*), deljenje (*abbuda*), diferencijacija (*pesi*) i začetak nastanka organa (*ghana*) pre nego što se razviju prepoznatljive ljudske osobine otprilike oko 17 nedelje života, posle čega nastaje fetus (S.I,206).

Buda je rekao da pošto svako biće ceni svoj život više od bilo čega drugog i bori se da po svaku cenu izbegne smrt (Dhp. 130), uništiti život drugog bića jeste ono najgore što mu možemo učiniti. Zato **poštovanje** života (*avihiṃsā*, sansk. *ahiṃsā*), promovisanje života, poboljšanje kvaliteta života – jeste najviši budistički etički ideal.

ŽIVOT, SMISAO

Sa biološke tačke gledišta, svrha života jeste da obezbedi sve što mu treba za što duže postojanje, da se reprodukuje i da preživi. Ali šta sa svrhom života sa religijske tačke? Ako život ima jednu i to posebnu svrhu, kao što to neke religije i filozofije tvrde, tada bismo očekivali da je svako, pre ili kasnije, sam od sebe otkrije i onda ka njoj teži. A zapravo vidimo da razne religije daju životu sasvim različit i ponekad međusobno kontradiktoran smisao. Uočavamo takođe da mnogi ljudi prožive čitav svoj život a da se nikada čak ni ne zapitaju ili zamisle o tome ima li on neki smisao ili ne. Ovo je vrlo snažan pokazatelj da izvan biološke, život nema neku svrhu ili smisao. Sa budističke tačke, to je dobra stvar – to znači da imamo slobodu i mogućnost da svom životu damo ono značenje koje želimo. Ako odlučimo da je akumuliranje bogatstva ili moći cilj našeg života, onda će to i postati. Ako se odlučimo za jurnjavu za zadovoljstvima, posvećenost svojoj porodici ili kontemplaciju o božanskom smislu našeg života, onda će to tako i biti. Kada god bi neki od njegovih učenika dostigao **probuđenje** i postao **arahat**, Buda bi uvek rekao da su on ili ona "učinili ono što je trebalo učiniti" (S.III,68). Iz ovoga možemo izvesti zaključak da za Budu smisao, svrha i ispunjenje života jeste postizanje radosti i sloboda probuđenja.

Put do nirvane

ŽIVOTINJE

Životinje (*satta* ili *tiraććhāna*) jesu sva svesna telesna živa bića koja nisu ljudi. Buda je životinje klasifikovao kao ona koja su rođena iz jajeta, iz materice, iz vode ili spontano rođena (S.III,240). Na drugim mestima ih je klasifikovao kao ona sa mnogo nogu, sa četiri noge, sa dve noge ili bez nogu (Vin.II,110). Tako je rekao: "Ne znam ni za jednu drugu klasu stvari koja je toliko raznovrsna kao što je to životinjski svet" (S.III,151; Sn.600). Takođe je rekao da se više bića rodi kao životinje nego kao ljudi (A.I,36). Pošto životinje imaju ograničenu sposobnost razumevanja i tako malo šanse da se duhovno razviju i zato što životinjskim carstvom dominira princip "jedi ili budi pojeden", Buda je smatrao velikim hendikepom preporoditi se kao životinja, a ne kao ljudsko biće. Pa ipak, životinje su svesna bića, sposobna da osete zadovoljstvo i bol, te su otuda vredna **saosećanja** i **poštovanja**. Većina religija kaže da treba da osećamo **ljubav** prema drugim ljudima. Budizam proširuje i univerzalizuje tu ljubav, zagovarajući da nju treba osećati i izražavati prema svim bićima, makako nam se ona činila beznačajnim. **Buddhaćarita** kaže: "Saosećanje sa svim stvorenjima jeste istinska religija". Prve zakone koji štite životinje od okrutnosti i obezbeđuju rezervate za divlje životinje doneo je budistički monarh **Ašoka** u II veku pre naše ere.

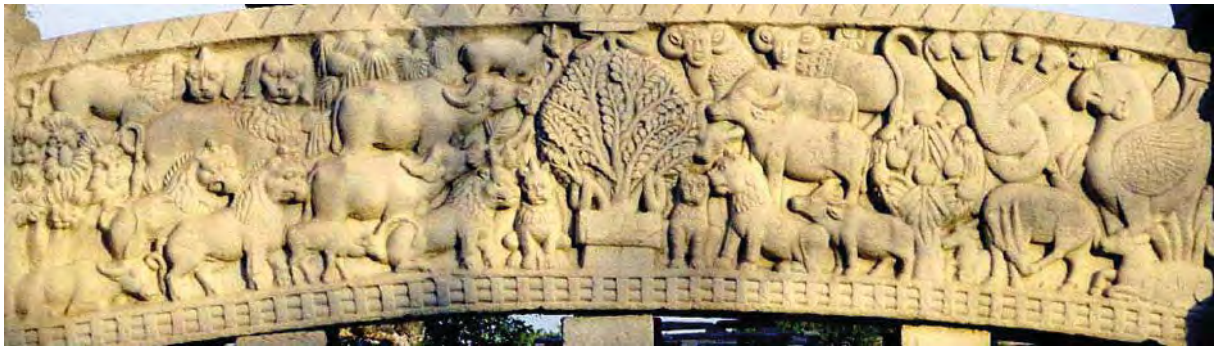

Životinje se klanjaju Budi nakon prosvetljenja, predstavljenom kao drvo,
Sanči (istočna kapija), II vek pre naše ere

ŽIVOTNI VEK, FAZE

Vekovima su filozofi i moralisti pokušavali da identifikuju faze kroz koje ljudsko biće hoće ili bi trebalo da prođe na svom putovanju od rođenja do **smrti**. U zapadnoj misli najpoznatija podela jeste verovatno Šekspirovih sedam stupnjeva života. U Indiji, pak, obično se smatralo da život ima tri faze: mladost (*paṭhamavaya*), srednje doba (*maḍḍhimavaya*) i starost (*paććhimavaya*, Đa.I,79). U hinduizmu je postepeno evoluirala ideja da je pravi put nečijeg života da on bude prvo učenik, zatim domaćin, pa da se povuče iz svojih poslova i na kraju da bude religijski asketa.

Budistički mislioci su takođe razmišljali o ovoj temi. **Buddhaghoša** je identifikovao deset faza, od kojih je svaka trajala po deset godina, a koje obeležavaju čovekov život. "U vezi sa ovim dekadama, prva kod nekoga ko doživi stotu se naziva nežna dekada, jer je tada još nežan, beba. Druga se naziva igračkom dekadom, jer u njoj uživa u igrama. Treća se naziva dekadom lepote, zato što njegova lepota dostiže vrhunac tokom ovog perioda. Četvrta dekada se naziva dekadom snage, jer je čovekova snaga tada na vrhuncu. Narednih deset godina nazivaju se dekadom razumevanja, zato što je čovekovo razumevanje stabilno i čak i onaj koji nije naročito mudar do tada je stekao makar nešto razumevanja. Sledećih deset godina su dekada opadanja, zato što ljubav prema igrama, lepota, snaga i razumevanje počinju da kopne. Sledi desetleće savijanja, jer leđa postaju povijena. Naredna dekada jeste dekada pogurenosti, jer se telo savije poput pluga. Pretposlednje desetleće je dekada izlapelosti, jer se sve više zaboravlja. Poslednjih deset godina je ležeća dekada, jer oni koji uspeju da dožive ove godine najviše vremena provedu u krevetu" (Vis.619).

Buda je i sam izneo jednu verziju životnih faza, mada kao i u mnogim drugim pitanjima, zauzima potpuno drugačiji ugao posmatranja od većine ostalih mislilaca. Tako je govorio o četiri faze života. Prva je faza "nežne bebe, ranjive, koja leži na leđima i nekad se igra sopstvenim izmetom". On je to označio kao čovekovo početno prijatno iskustvo, iako grubo, koje će on vremenom prerasti. U narednoj fazi "to dete postaje starije i sa buđenjem čula počinje da se igra igračkama kao što su mali plugovi, vodenice od listova, klikeri, kočije i luk i strela". Takve igre u kojima uživa su, kako kaže Buda, na višem nivou, ali i njih će na kraju prerasti. Na trećem stupnju "kada još više poraste, sa potpunim razvojem svih moći i doživljavanjem svih pet zadovoljstava čula, postaje zarobljen, omađijan, fasciniran i zavistan od objekata koje vidi očima, zvukova koje čuje ušima, mirisa koje pomiriše nosom, ukusa koje okusi jezikom i dodira koje oseti telom" (A.V,204). U kasnijoj fazi čovek odustaje od traganja za čulnim zadovoljstvima, kreće u duhovno traganje i kroz **meditaciju** dostiže mir i radost (A.V,204-9). Ovo, kaže Buda, jeste "način života koji je uzvišeniji i profinjeniji od svih prethodnih" (*abhikkantataro ća paṇītataro ća*, A.V,209).

Budina vizija životnih faza znatno se razlikuje od drugih mislilaca. Većina njih naglašava fizički faktor (tj. starenje i propadanje tela), dok se Buda potpuno fokusira na psihologiju. Većina drugih vidi različite faze kao prirodne, neizbežne. U Budinoj shemi samo se za prve tri faze može reći da su prirodne. Mi možemo, učio je, sebi obezbediti put koji nas više ispunjava tako što ćemo odlučiti da raskinemo sa zovom čulne stimulacije i razvijemo um do njegovih najviših potencijala. Većina drugih verzija životnih faza okončavaju se smrću, dok Budina završava postizanjem stanja jasnoće, mira i radosti, pri čemu se na smrt ne gleda kao na neizbežni ishod.

ŽUDNJA

Žudnja (*taṇhā*) jeste snažan i istrajan poriv da se doživi ili poseduje nešto. Prema Budi, žudnja je jedan od dva uzroka **patnje**; drugi je **neznanje**. Kada nismo svesni zbog čega patimo, čak ni to da patimo, tada nismo u stanju ni da započnemo proces sopstvenog oslobađanja od te patnje. Sa druge strane, možemo biti potpuno svesni nepotpunosti i nedovoljnosti uslovljene egzistencije, ali i pogrešno verovati da je rešenje u tome da još brže pojurimo kuda nas naše želje gone, misleći da je jedina kompenzacija za sve poteškoće u životu to da dobijemo ono što želimo. I opet, ovo će samo produžiti problem. Tek kada sa **mudrošću** počnemo da gledamo na pravu prirodu žudnje i njezine uzroke, tek tada sloboda postaje moguća.